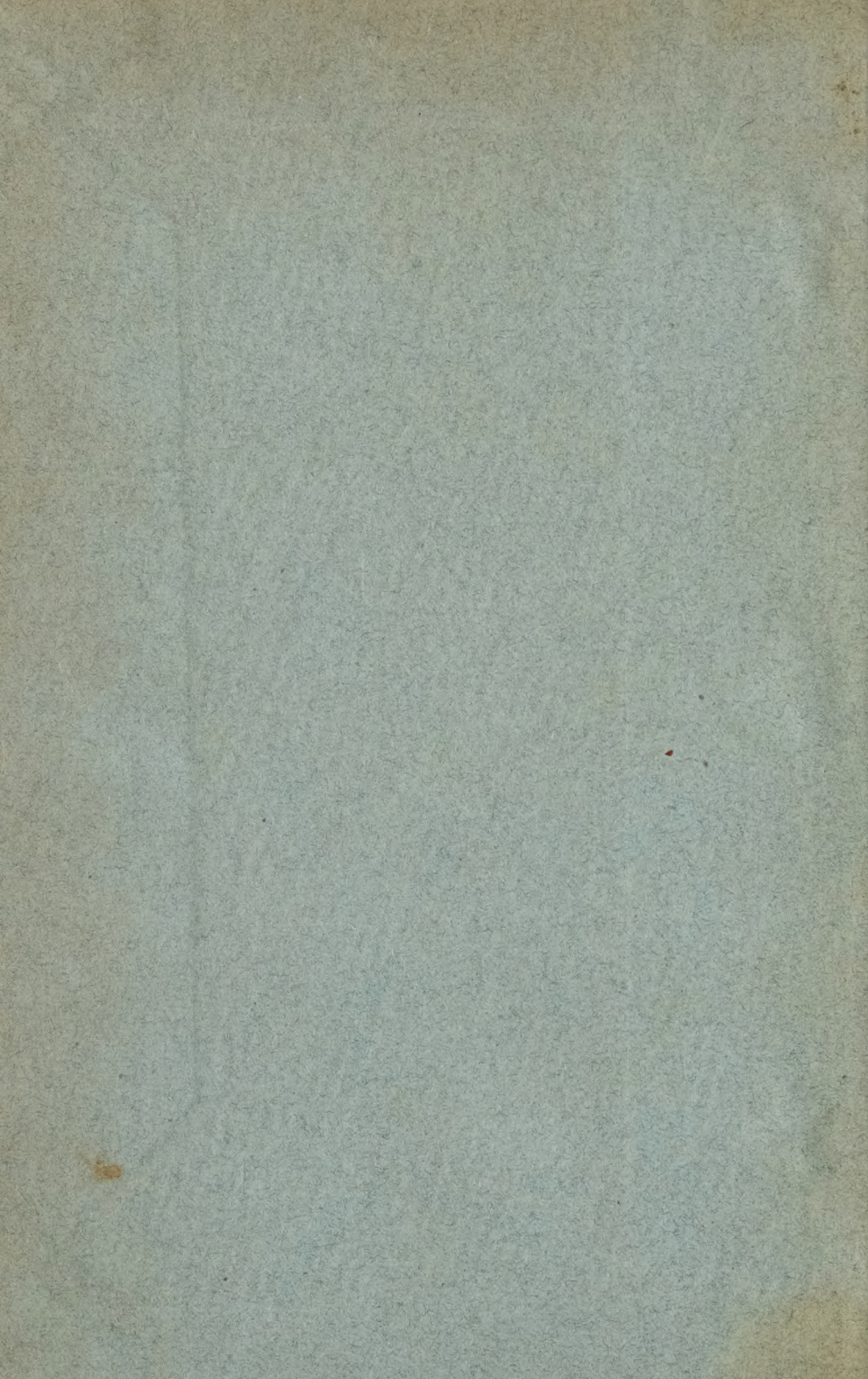






ΠΕΡΙ
ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΚΟΡΑΣΙΩΝ.

ΥΠΟ
ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ DE REMUSAT.

Μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ἐκ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως

ὑπὸ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ.

Χάρις γυναικὸς τέρπει ἄνδρα αὐτῆς·
καὶ τὰ ὅσα αὐτοῦ πιανεῖ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς.

(Σειράχ. κεφ. κς'. — 13.)



ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ε. ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ.

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ιδιόχειρον ὑπογραφὴν μου
θεωρεῖται ὡς ἐκ τυποκλοπίας προερχόμενον.

A. Σωζιανός

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΣ.

ΣΗΜΕΡΟΝ δίδω τέλος πάντων εἰς φῶς τὴν πρὸ δύο περίπου ἐνιαυτῶν προαγγελθεῖσαν μετάφρασιν τοῦ περὶ ἀνατροφῆς τῶν γυναικῶν πονήματος τῆς Κυρίας Κομήσης de Rémusat. Περιττὸν νομίζω ἵνα συστήσω εἰς τὸ κοινὸν τὴν ἀξίαν τοῦ συγγράμματος τούτου· πρῶτον διότι αὐτὸ τὸ σύγγραμμα ὡς ἐκ τῆς χρησιμότητος καὶ σπουδαιότητος αὐτοῦ φέρει ἐν ἑαυτῷ τοὺς λόγους τῆς συστάσεώς του· καὶ δεύτερον διότι πολὺν χρόνον πρότερον, περὶ τὸ 1825 τὸ ἐν Παρισίοις συνέδριον τῶν σοφῶν ἀρχοῦντως τὸ ἐτίμησε, τὴν μὲν συγγράψαν κηρύξαν ὡς γυναῖκα ὑψηλοῦ πνεύματος, τὸ δὲ σύγγραμμα αὐτῆς βραβεῦσαν καὶ κατατάξαν εἰς τὴν τάξιν τῶν κλασικῶν συγγραμμάτων (α).

Ἄπαντα λοιπὸν τοῦ κοινοῦ ἡ ἐπίκρισις θέλει περιστραφῇ ἔσως εἰς δύο τινά· πρῶτον ἂν ἡ προκειμένη μετάφρασις ᾗται ἀκριβὲς καὶ κανονικὴ· δεύτερον ἂν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σύγγραμμα, ὃπερ ἐγράφη πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ἐν τῇ δύσει, δύναται ἐπὶ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν τῇ ἀνατολῇ· καὶ ἂν, ὅ,τι ἐλέχθη τότε πρὸς τοὺς Γάλλους, δυνατόν ὡσαύτως νὰ λεχθῇ καὶ σήμερον πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ὅχι ἐγὼ ἀλλὰ τὸ κοινὸν πρέπει νὰ ἐκφρασθῇ· εὐελπίζομαι δὲ ὅτι θέλει κάμει τοῦτο μετὰ τῆς ἐπιεικειᾶς ἐκείνης, ἥτις συνήθως ἀπονέμεται εἰς ἔργον οὐχὶ ὑπὸ ἐπιδεικτικῆς ματαιοδοξίας ὑπαγορευόμενον, ἀλλ' ὑπὸ διακαοῦς ζήλου γενόμενον· ὁ δὲ ζήλος ὅστις πολλάκις ἀνεπλήρωσε τὴν πολυμάθειαν, ἠνάγκασε πολλοὺς νὰ ἐπιχειρῶσι τὰ ὑπὲρ δύναμιν ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ διεγείρωσι τὴν ἀμιλλαν ἐκείνων οἵτινες δύνανται νὰ ἐπιχειρισθῶσι καὶ νὰ ἐπεξεργασθῶσιν ἔργα ἔτι τελειότερα. Ἐπιθύμουν, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀγγελίᾳ μου εἶπον, νὰ ἴδω εἰς τὸ εἶδος τοῦτο σύγγραμμα συντεταγμένον ὑπὸ

(α) Ὁρα Bouillet Dictionnaire de l'histoire et de Géographie.

Ἑλληνικῆς χειρὸς, πρωτότυπον καὶ οὐχὶ ἀντιγραφημένον, πραγματευόμενον περὶ ἀγωγῆς τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν· καὶ εὐχόμενος ἵνα ἡ θερμὴ αὕτη ἐπιθυμία μου ἐν τῷ μέλλοντι τελεσθῇ, μεταβαίνω νὰ ἀπαντήσω εἰς τὴν δευτέραν τῶν εἰρημένων δύο ἐνστάσεων.

Ὑπάρχει ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις ἡθεσιν ἀναντίρρητός τις διαφορὰ οὐχὶ μόνον προερχομένη ἐκ τοῦ διαφόρου πολιτεύματος, ἐκ τῆς θρησκείας, ἐκ τῶν περιστάσεων, ἐκ τῶν ἱστορικῶν ἐκάστου ἔθνους παραδόσεων, ποικιλοτρόπως ἐπηρεαζουσῶν τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς ποτὲ μὲν πλείω, ποτὲ δὲ ἐλάττω δωρουμένης ἡμῖν τὰ δωρήματα αὐτῆς. Ἐνεκα ταύτης τῆς τῶν ἀνθρωπίνων ἡθῶν ποικιλίας, ἐν σύγγραμμα ἀφορῶν τὴν ἀνθρωπίνην ἡθικὴν δύναται ν' ἀποβῇ χρήσιμον καὶ τελεσφόρον ἐν τινι λαῷ, ἄχρηστον δὲ καὶ ἀτελεσφόρητον παρά τινι ἄλλῳ. Ἴδου ἡ ἀντίρρησις, ἣτις δυνατὸν νὰ γείνη ἐπὶ τῆς παρούσης μεταφράσεως. Πλὴν ἐὰν δὲν παραδεχθῶμεν τὸ ὀλέθριον δόγμα τῶν σοφιστῶν νόμῳ καλὸν νόμῳ κακόν· δόγμα, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ τὴν ἡθικὴν οὐχὶ ἔργον Θεοῦ, ἀλλ' ἔργον τῶν νόμων καὶ τῆς κοινωνίας· καὶ ἐὰν πιστεύσωμεν, ὡς ὁ Πλάτων, ὅτι ὁ ἄνθρωπος φέρει ἔμφυτον ἐν ἑαυτῷ τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ δὲν λαμβάνει ἐν τῷ κόσμῳ εἰμὴ τὰς αἰτίας τῆς ἐφαρμογῆς των, πρέπει νὰ ὁμοληγῇσωμεν, ὅτι ἐν τῇ ἡθικῇ ὑπάρχουσιν ἀλήθειαι τοσοῦτον καθολικαί, ὥστε ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐφαρμόζονται, καὶ τοσοῦτον αἰώνιαι, ὥστε εἰς πᾶσαν ἐποχὴν ἀληθεύουσιν.

Ἐν σύγγραμμα λοιπὸν γραφὲν ἐν Γαλλίᾳ καὶ διὰ τὴν Γαλλίαν δύναται, παραβλεπομένων τῶν λεπτομερειῶν αὐτοῦ, νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ πανταχοῦ τῆς γῆς, ἐὰν περιλαμβάνῃ ἀληθείας γενικὰς, ἀληθείας ἀμέσως ἀναφερομένας, ἢ ἀμέσως ἀπορρέουσας ἐκ τῆς λογικῆς καὶ ἡθικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὅτι δὲ τοιούτων ἀληθειῶν βρίθκει τὸ βιβλίον τοῦτο, ὁ ἀναγνώστης ἰδίῳις ὀμμασι θέλει πληροφορηθῇ. Προσέτι θέλει ἰδεῖ ὅτι ἡ συγγράψασα οὐδόλως προϋτίθετο ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ νὰ συνάψῃ ἄθροισμα ἐμπειρικῶν κανόνων, ἵνα δι' αὐτῶν διαγράψῃ πρακτικῶς τοὺς ὅρους τῆς ἀγωγῆς τῶν γυναικῶν· ὁ

σκοπὸς αὐτῆς ἦτον ἔτι ὑψηλότερος· ἀνεπήδησε τὰ ὄρια, ἔθραυσε τὰ δεσμά, δι' ὧν περιβάλλεται τὸ γυναικεῖον πνεῦμα, καὶ διελθοῦσα τὰ κυριώτερα περὶ ἀγωγῆς τῶν γυναικῶν συγγράμματα γραφέντα μέχρι τῶν ἡμερῶν αὐτῆς, ἐπέκρινεν αὐτὰ, ἀπανθίσασα ὡς ἡ μέλισσα πᾶν τὸ ὠφέλιμον καὶ ἀποβρίψασα τὸ περιττὸν ἢ βλαπτικόν. Κυρίως δὲ δύο εἶναι αἱ μεγάλαι ἰδέαι, αἵτινες τὴν κυριεύουσι, καὶ αἵτινες ἀναφαίνονται εἰς πᾶσαν σχεδὸν σελίδα τοῦ συγγράμματος αὐτῆς· πρῶτον τὸ νὰ ἀποδιώξῃ ἐν τῇ γυναικείᾳ ἀγωγῇ τὸ δεσποτικόν καὶ αὐθαίρετον, ἀντικαθιστῶσα εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὴν ἡπιότητα· δεύτερον νὰ ἐνσταλάξῃ τοιαύτας ἰδέας καὶ ἀρχάς, δι' ὧν αἱ γυναῖκες νὰ ἀποστρέφονται τὴν ἡδυπάθειαν καὶ τὴν τρυφήν· νὰ αἰσθανθῶσι τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐντολήν αὐτῶν καὶ τὰ παρακολουθοῦντα αὐτὴν σοβαρὰ καθήκοντα τῆς θυγατρὸς, τῆς συζύγου, τῆς μητρὸς· καὶ τέλος νὰ σχηματίσῃ ἐντὸς αὐτῶν κέντρον τι ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων ἱκανῶν νὰ τὰς προφυλάξωσι κατὰ τῶν πολυειδῶν τοῦ κόσμου πειρασμῶν, καὶ νὰ χορηγήσωσιν αὐταῖς ὅχι τὴν στοικὴν τῶν Σπαρτιατισσῶν ἀπάθειαν, ἀλλὰ τὴν χριστιανικὴν ἐκείνην καρτερίαν, ἣτις ἀναπτεροῦσα τὴν ἐλπίδα, ἀνορθοῖ τὴν ψυχὴν ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεγάλων δυσχερειῶν τοῦ βίου.

Αἱ σοβαραὶ αὗται ἰδέαι ἐκφράζονται μὲ ὕφος ἐπίσης σοβαρὸν, ὑψηλὸν καὶ πολλαχοῦ σκοτεινόν. ὥστε εἰς πλεῖστα χωρία πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀσαφείας ἠναγκάσθην νὰ μεταχειρισθῶ τὴν ἐλευθέραν μετάφρασιν. Προσέτι δὲ ἠναγκάσθην καὶ νὰ παραλείψω δύο ἢ πλείότερα χωρία ὡς μὴ ἀρμόζοντα εἰς τὰ ἡμέτερα ἦθη. Κατὰ πόσον δὲ ἐπέτυχον ἢ μὴ, τοῦτο ἀποκρίνεται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ, ὅπερ ἀσμένως, ἐλπίζω, θέλει δεχθῇ ἔργον, τὸ ὅποσον δύναται, ὡς προεῖπον, νὰ θεωρήσῃ ὅχι ὡς ἀποκύημα οἰήσεως ἢ κερδοσκοπίας, ἀλλ' ὡς μικρὸν ἔρανον ὀφειλόμενον εἰς τὴν ἐπὶ τὰ κρεῖττω μόρφωσιν τοῦ γυναικείου φύλου μας. Εἴθε ὁ σκοπὸς μου οὗτος νὰ μὴ παραγνωρισθῇ! εἴθε οἱ λόγιοι, ἡμῶν πρὸς οὓς ἀποτείνομαι, νὰ φιλοτιμηθῶσιν ἐκ τοῦ ἐλαχίστου τούτου ἔργου νὰ ἀναδείξωσιν ἔργα ἀνώτερα, καὶ ἐκ τοῦ μικροῦ τούτου κόκκου, ὅστις ρίπτεται εἰς τὸ μέσον, νὰ κάμωσι νὰ βλαστήσῃ τὸ δένδρον τῆς ἠθικῆς τῶν γυναικῶν ἡμῶν ἀναπλάσεως!

γένοιτο!

Ὁ Μεταφραστὴς.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐφάνη πρὸ δεκαοκτῶ ἐτῶν· δημοσιεύων αὐτὸ τότε ἡσθανόμην οὐ μικρὰν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ· πλὴν σήμερον ἔτι θαρρῶλεώτερον καθυποβάλλω αὐτὸ εἰς τὴν κοινὴν δοκιμασίαν, ἣτις ἐξεφράσθη ἡδη ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ χρόνος, ὡς ἐλπίζω, δὲν ἡλάττωσε ποσῶς τὴν ἀξίαν βιβλίου σοβαροῦ καὶ ἀληθοῦς, ἐπειδὴ ὁ χρόνος εἶναι ὁ σύμμαχος τοῦ λόγου.

Οὐχ ἥττον ὅμως τὸ βιβλίον τοῦτο μέλλει νὰ ὑποστῇ νέαν δοκιμασίαν, διότι παραδίδεται εἰς χεῖρας νέας γενεᾶς. Πολλαὶ ἡμέραι μᾶς χωρίζουσιν ἐκείνης, καθ' ἣν τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη, καὶ πολλὰ συμβάντα ἐπηύξησαν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ κενόν, ὅπερ χωρίζει τὰς δύο ἐποχάς. Ναὶ μὲν τὰ συμβάντα ταῦτα συνέβησαν ἐντὸς τοῦ πολιτικοῦ κόσμου, καὶ ἐν βιβλίον πραγματευόμενον περὶ ἀνατροφῆς, προπάντων δὲ περὶ τῆς τῶν γυναικῶν, ἔπρεπε νὰ μένῃ ἀνεπηρέαστον ὑπὸ τῶν μεταβολῶν, ὅσας γεννῶσι τριγύρω των αἱ ἐπαναστάσεις· ὅμως τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως· ἡ κοινωνία εἶναι μία, καθὼς δὲ τὰ ἦθη αὐτῆς ἐπηρεάζονται ὑπὸ τῶν νόμων αὐτῆς, οὕτως αἱ ιδέαι καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτῆς ἐπηρεάζονται ὑπὸ τῶν μεγάλων μεταβολῶν, αἵτινες συμβαίνουσιν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς. Ἐπὶ τῆς παρούσης πρὸ πάντων ἐποχῆς οὐδὲν μένει ἄσχετον· ὅταν τὰ καθεστῶτα κλονίζωνται ἢ ἀνακαινίζωνται, τότε καὶ αὐτὸ τὸ φῶς, τὸ φωτίζον ἅπαντα τὰ πράγματα, φαίνεται ἀλλοιούμενον, τὰ ἀντικείμενα ἄλλως πῶς χρωματίζονται, καὶ αὐτοὶ οἱ θεαταὶ δὲν βλέπουσι πλέον μὲ τοὺς ἰδίους ὀφθαλμούς. Τὰ πνεύματα κινεῦνται ἢ παρασυρόμενα ἢ καὶ ἀντιδρῶντα εἰς τῶν πραγμάτων τὴν φορὰν· ἡ φιλολογία συμμεταβάλλεται μετὰ τῶν δοξασιῶν, καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν κόλπον τῶν οἰκογενειῶν, αἱ περὶ εὐδαιμονίας καὶ καθήκοντος ιδέαι, ὡς καὶ αὐταὶ αἱ παθήσεις τῆς ψυχῆς, φαίνονται ἐπὶ μικρὸν τοῦλάχιστον, ὑποκύπτουσαι εἰς τὴν παντοδυναμίαν τῶν συμβάντων. Ἦθελε νομίσαι τις τότε ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἀπαύγασμα τῆς ἱστορίας τῆς.

Εἶναι ἀληθές ὅτι μετὰ παρέλευσιν μικροῦ χρόνου αἱ νόμεναι μεταβολαὶ ἐξαφανίζονται, καὶ ἡ αἰωνιότης τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας διαμαρτύρεται κατὰ τῶν ἐφημέρων καινοτομιῶν· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ μεταβολαὶ διαρκεῖς, ἡ δὲ πείρα ἀποδεικνύει ὅτι, τῶν καιρῶν μεταλλασσομένων, ἀρμόζουσι καὶ ἄλλαι ιδέαι καὶ ἄλλη γλῶσσα. Κατὰ λόγον τῶν ἐπικρατουσῶν ἀρχῶν τὰ πνεύματα χρήζουσι ποτὲ μὲν τόλμης, ποτὲ δὲ καταστολῆς, ἄλλοτε μὲν ἡρεμίας, ἄλλοτε δὲ ἐξεγέρσεως· καὶ ἐξ ἀρχῆς τοῦ αἰῶνός μας οὐδεὶς σχεδὸν ἐκ τῶν ἠθικολόγων ὑπάρχει, ὅστις νὰ μὴν ὤφειλε νὰ σκεφθῇ, ὅποιον μέλλον παρεσκεύαζε διὰ τὴν αὔριον ἢ ἐπανάστασις τῆς χθὲς, ἢ τὸ ἐπικρατοῦν τῆς ἡμέρας κυβερνητικὸν σύστημα.

Ἡ μήτηρ μου συνέγραψεν ἐν καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν Βουρβόνων· Εἶχεν ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς κοινωνίαν ταλαντευομένην μεταξὺ ἀναμνήσεων καὶ ἐλπίδων, ζητοῦσαν νὰ ἐναγκαλισθῇ ἐξίσου καὶ τὰς παραδόσεις τῆς καὶ τὰς κενотоμίας τῆς, τυφλῶς ἀναδεχομένην τύπους τινὰς τοῦ παρελθόντος, πειρωμένην νὰ ἀναλάβῃ πᾶν ὅ,τι ἐδύνατο νὰ παγιώσῃ τὴν ἡσυχίαν τῆς· ἀλλ' ὅμως βασανιζομένην ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης νέας ζωῆς, τέλος πεπληρωμένην ὑπὸ σκοτεινῆς τινὸς πίστεως εἰς τὴν ἄδηλον τύχην τῆς, ἥτις καὶ τὴν περιέργειαν αὐτῆς παρώξυνε καὶ τὴν ἐνέργειάν τῆς ἐτάραττε. Ἐπὶ παντὸς πράγματος ἡ Γαλλία ἐζήτηε τότε τὴν τάξιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καίτοι ἐνδοιάζουσα ὡς πρὸς τὰ ἀσφαλίστικὰ μέτρα τὰ ἀρμόζοντα εἰς ἀμφοτέρω. Εἰς τὴν ἠθικὴν τάξιν εἶναι τὸ καθῆκον, ἐλευθερία δὲ ὁ λόγος· ὅ,τι δὲ ἀληθεύει εἰς τὴν ἠθικὴν, ἀληθεύει καὶ εἰς τὴν ἀνατροφὴν· καὶ ὅταν πρόκηται περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῆς ἀσθενεστεράς καὶ ὑποδεεστεράς μερίδος τῶν ἀνθρώπων, τὸ καθῆκον καὶ ὁ λόγος καθίστανται ἴσως καὶ ἀναγκαιότερα ἐνταυτῷ καὶ δυσκολώτερα.

Αἱ γυναῖκες, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, τρέχουσι περισσότερον κίνδυνον νὰ μεγαλοποιῶσι καὶ τὴν ὑποταγὴν των καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Πλέον παρὰ μία δύναμις διάφορος τῆς ἀληθείας ἀπειλεῖ νὰ τὰς ὑποδουλώσῃ, καὶ πλέον παρὰ μία ἀπάτη ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ἀγαθοῦ ἐτοιμάζεται νὰ τὰς ἀποπλανήσῃ. Φεῦ πόσον εἶναι πλησίον των καὶ ἡ δυναστεύουσα

πρόληψις καὶ ἡ ἐπαγωγὸς πλάνη! Νὰ τὰς ἀπολυτρώσῃ τις τοῦ ἐνός, καὶ νὰ τὰς προφυλάξῃ τοῦ ἐτέρου, εἶναι τὸ αὐτὸ, ὡς νὰ ζητήσῃ νὰ συμβιβάσῃ ἐν αὐταῖς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν τάξιν. Ἡ μήτηρ μου συνέγραψεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ. Νομίζω δὲ ὅτι οὐδὲν ἀληθὲς καὶ σπουδαῖον σύγγραμμα οἶουδῆποτε εἰδούς θέλει ἐπιχειρισθῇ τις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς μας, μὴ στηριζόμενον εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην, καὶ πᾶν ὅ, τι φαντασθῶσιν ἡ πειραθῶσιν, ἵνα διχοτομήσωσιν αὐτὴν καὶ ἀπορρίψωσι τὸ ἕτερον τῶν στοιχείων τῆς, δὲν θέλει εἶσθαι εἰμὴ χίμαιρα ἐπικίνδυνος, πλὴν εὐτυχῶς [καὶ ὀλιγοχρόνιος. Κρίνω ἀξίους λύπης τοὺς ὁπαδοὺς τῶν ἄκρων πολιτικῶν συστημάτων· ἐπεὶ δὴ τοὺς βλέπω ἀγωνιζομένους ἄνευ ἐλπίδος ἐπιτυχίας, καὶ μὴ συλλογισμένους ὅτι ὁ καιρὸς των ἤδη παρήλθεν.

Εἰς μάτην κατῴρθωσάν τινες ἐξ αὐτῶν διὰ τῶν πομπωδῶν ἐπιδείξεων των νὰ παράξωσι φαινόμενα ἐναντία. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ δικαία ἀηδία τὴν ὁποίαν προξενοῦσι τὰ χυδαῖα καὶ τετριμμένα, ἡ περιφρόνησις πρὸς τὰς ἤδη πεπαλαιωμένας ἐθιμοταξίας, ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ κάμῃ τις ἐντύπωσιν εἰς τὸ κοινόν, ἴσως δὲ καὶ ψευδὴς τις φιλοκαλία δύνανται ἀκόμῃ νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὰς ιδέας καὶ εἰς τὰ κατὰ καιροὺς δημοσιευόμενα βιβλία τύπον τινὰ παράδοξον, ἕνεκα τοῦ ὁποίου τρομάζουσιν οἱ μικρόψυχοι ἄνθρωποι, καὶ τοιοῦτοι ὑπάρχουσι πολλοί· ἀλλ' οἱ περισσότεροι φοβούμενοι τὴν ἐπιρροὴν τούτων τῶν νέων συστημάτων εὐτυχῶς διστάζουσι νὰ τὰ ἀσπασθῶσιν. Οὐδεὶς ἀποφασίζει πλέον νὰ ἀκολουθήσῃ ἰδέαν τινὰ ριψοκίνδυνον, καὶ αἱ ψυχαὶ τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων ἔχουσιν ὑπὲρ ποτε ἀνάγκην νὰ ἐνθάρρυνθῶσι. Δὲν μᾶς λείπει ἡ ὀρθὴ κρίσις, ἀλλ' ἡ πεποίθησις· διστάζομεν ὡς πρὸς τὰ φρονήματα ἡμῶν, καὶ καταντῶμεν εἰς ἀδιαφορίαν. Ἐντοσοῦτῳ ἡ ἐλευθερία τῆς ἐποχῆς μας ἐρεθίζει τὰς δυσχεραίνουσας φαντασίας, τὰ παράδοξα πνεύματα καὶ τὴν ἀναπτέρωσιν τινων ἐμπαθῶν ψυχῶν, αἵτινες ἀντεστάθησαν εἰς τὰς ἐπιρροὰς τῶν τελευταίων δοκιμασιῶν μας. Εἰς τρόπον ὥστε ἡ κατάστασις ἐν γένει τῶν πνευμάτων τὴν σήμερον δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ὑπερβολικαί τινες παραδοξολογίαι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ἐσωτερικῶς δὲ ἔμφοβος Πυρρωνισμός.

Τολμῶ λοιπὸν νὰ πιστεύσω ὅτι πᾶν σπουδαῖον σύγγραμμα, συντεταγμένον μετὰ ἔμφρονος ἐλευθερίας, μετριοπαθὲς ἄνευ ἀδυναμίας, σέβόμενον τοὺς αἰωνίους νόμους καὶ περιφρονοῦν τοὺς ἐφημέρους τύπους, ἐπιδιῶκον τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀποστρεφόμενον τὰς προλήψεις, ἔσεται εὐπρόσδεκτον καὶ σήμερον, ὡς καὶ πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν, καὶ εὐρήσει τὰ πνεύματα οὐχ ἥττον διατεθειμένα πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ· ὃ, τι δὲ τότε ἐφαίνετο ὡς ἀντιπολίτευσις, δύναται σήμερον νὰ θεωρηθῇ ὡς φρόνησις. Αἱ φολολογικαὶ ιδέαι τῆς κοινωνίας μετεβλήθησαν, καὶ περὶ παντὸς πράγματος, ιδίως δὲ περὶ τῆς θέσεως τῶν γυναικῶν ἐπρεσβεύθησαν θεωρίαι χιμαιρικαί, παριστάνουσαι ὡς δόξας μετριόφρονας ιδέας νομιζόμενας πρότερον ὁπωσοῦν τολμηράς. Πλὴν δὲν βλάπτει· ἡ ἀλήθεια δὲν μεταβάλλεται ὡς ἐκ τοῦ σημείου, εἰς δὲ τίθεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἵνα θεωρήσῃ αὐτὴν, καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα στρέφεται, ὅταν νομίζῃ ὅτι στρέφεται ἡ ἀλήθεια. Ἡ ἱστορία τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ ἱεροῦ δικαστηρίου καθεκάστην ἀνανεόονται.

Μὲ ὅλας τὰς περὶ μεταρρυθμίσεως ἀξιώσεις τινῶν ἢ συζυγία καὶ ἡ οἰκογένεια ὑπόκεινται εἰς ὀλίγας μεταβολάς, καὶ ὑποπτεύω δυστυχῶς ὅτι πᾶσα ιδέα νεωτερίζουσα ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ παίγνιον τῆς φαντασίας. Κατ' οὐσίαν λοιπὸν ἡ κατάστασις τῶν γυναικῶν ἔσεται πάντοτε ἡ αὐτή. Τὸ δὲ μεταβαλλόμενον ἐν αὐταῖς εἶναι τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ ιδέαι ἃς πρεσβεύουσι, καὶ αἱ ὁποῖαι τὰς βοηθοῦν νὰ ὑπομένωσι τῆς ἀναλλοιώτου αὐτῶν θέσεως τὰ δεινὰ, νὰ ἐπαυξάνωσι τὰς γλυκύτητας, καὶ νὰ διατηρῶσι τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτου τοῦ ἀντικειμένου εἶναι καλὸν νὰ συγγράψῃ τις. Ὁ ἐσωτερικὸς βίος τοσοῦτον συναισθάνεται τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἑξωρετικῶν τοῦ κόσμου μεταβολῶν, ὥστε αἱ καταπραϋντικαὶ ιδέαι εἶναι πάντοτε ἐπωφελεῖς εἰς τὰς γυναῖκας, ἐὰν ᾗναι ἱκαναὶ νὰ τὰς ἐννοήσωσι· καὶ πρέπει οἱ διδάσκοντες ἢ συμβουλευόντες αὐτάς νὰ στηρίζωσι τὴν διδασκαλίαν των εἰς ταῦτα τὰ δύο πράγματα, τὴν συζυγίαν καὶ τὴν οἰκογένειαν· πλὴν ἀναλόγως τῆς τάξεως, ἣν μέλλουσι νὰ κατέχωσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπεκράτησεν ἡ ιδέα τῶν ἀρχαίων ὅτι ἡ

κοσμιότης, ἡ τοσοῦτον ἀρμόζουσα εἰς τὰς γυναῖκας, ἔπρεπε νὰ ἐπιβάλληται εἰς αὐτάς διὰ τῆς ὑπακοῆς καὶ διὰ τῆς ἀμαθείας· ἡ δὲ ἐντολὴ τῶν γυναικῶν κατὰ τοὺς ἀρχαίους δὲν ἦτον ἄλλη, εἰμὴ νὰ κλώθωσι τὸ μαλλίον ἢ τὸ λινάριον. Κατὰ συνέπειαν τῶν ἀρχαίων τούτων παραδόσεων ἐνίοτε ἐπειράθησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὸ φῶς ἀπὸ τὰς γυναῖκας, διὰ νὰ τὰς προφυλάξωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ θαμβωθῶσι, καὶ περιέφραξαν τὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὤφειλον νὰ ζῶσι καὶ νὰ ἀποθνήσκωσι. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἀπλοϊκότης τις σεβασμία καθωραίζει ταύτην τὴν περιωρισμένην καὶ εἰρηνικὴν ζωὴν τῆς γυναικός, ἐντὸς τῆς ὁποίας οὐδεμία κίνησις εἰσχωρεῖ, οὐδὲ καὶ ἡ κίνησις τοῦ στοχασμοῦ· οὐδὲ νομίζω ὅτι ἐν τῇ μέσῳ τῶν μεριμνῶν, ὅσας ἀπαιτεῖ ὁ οἶκος καὶ τὰ τέκνα, δὲν ἔχουσι χώραν αἱ καθαρώτεραι καὶ συγκινητικώτεραι ἀρεταί. Ὡς τύπος τῆς εὐγενοῦς ταύτης ἀπλοϊκότητος δύναται, νομίζω, νὰ θεωρηθῇ ἡ ἑξοχος ἐκείνη σύζυγος τοῦ Ῥακίνα, ἥτις ὡς λέγουσι, δὲν παρευρέθη ποτὲ εἰς τὴν παράστασιν τῶν τραγωδιῶν τοῦ συζύγου της, καὶ ἐὰν ποτε τὰς ἀνέγνωσε, βεβαίως ἔσπευσε νὰ τὸ φανερώσῃ εἰς τὸν πνευματικόν της ὡς ἀμαρτίαν. Ἀλλ' ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους παριστανόμενος ὁ γυναικεῖος χαρακτήρ δύναται ἄρά γε νὰ ᾔναι ἀρεστὸς τὴν σήμερον; καὶ ἐὰν ἐκρίνετο δίκαιον καὶ πρέπον, ἤθελεν εἶσθαι τοῦλάχιστον δυνατὸν νὰ περιστείλωμεν εἰς τοιαῦτα ὅρια τὴν διάνοιαν τῆς συζύγου ἐνὸς ἐξόχου καὶ μεγαλοφυοῦς ἀνδρός; καὶ ἐὰν ὅλα τὰ λοιπὰ παρατρέξωμεν, ὁ περιορισμὸς οὗτος δὲν ἤθελεν εἶσθαι προφανὴς παραβίασις τοῦ γενικοῦ νόμου τῆς ἰσότητος; ἡ κοινωνία ἥτις ἔδιδε τοιαῦτα παραδείγματα ἀναμφιβόλως δὲν ἐπεριορίζετο εἰς αὐτά. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ Λουδοβίκου ιδ'. ὅλαι αἱ γυναῖκες δὲν ἦσαν εἰς ταύτην τὴν κατηγορίαν. Ἐὰν πρέπη νὰ πιστεύσωμεν εἰς ἀπομνημονεύματά τινα ἐσχάτως δημοσιευθέντα, οὐδὲ ὁ ὄχλος δὲν παρεδέχετο καθ' ὁλοκληρίαν ἐν τοιοῦτον αὐστηρὸν σύστημα· ἐκτὸς δὲ τῶν τάξεων τοῦ ὄχλου, ἡ ἀγχίνοια, ἡ ἑπαρσις, ἡ ὑπερηφάνεια, πᾶν ὅ, τι μᾶς διεγείρει καὶ μᾶς ἀποπλανᾷ δὲν παρέσυρεν ἐπὶ μιᾷ λαμπροτάτης σκηνῆς τὰς γυναῖκας ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἐν ἰσχύϊ τότε κοινωνικοὶ θεσμοὶ ἐσυγχώρουν τὴν ἐλευθερίαν;

Δὲν ἦτο δὲ μεγάλη ἀντιστάθμισις τῆς ὑπερβολικῆς ἀπλότητος τῶν περιωρισμένων τούτων ὄντων ὁ ἐξαίσιος ἐκεῖνος χαρακτήρ τῶν μεγάλων κυρίων τοῦ κόμματος τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐπὶ καρδιναλίου Μαζαρίνου, ἡ τῶν μέχρι βαθυνοίας καὶ μέχρι πανουργίας ἐπιδεξίων ἐκείνων γυναικῶν, τῶν ὁποίων ὁ δούξ de Saint Simon μᾶς ζωγραφίζει μὲ τόσῃ ἐνέργειαν τὰς φοβερὰς εἰκόνας;

Ἐδείξαμεν ἴσως τὰ δύο ἀντίθετα ἄκρα τῆς τῶν γυναικῶν καταστάσεως, δι' ἐκείνας τοῦλάχιστον, ὅσαι ἔλαβον ἀνατροφὴν τινα. Ἡ κοινωνία τοῦ λοιποῦ δὲν θέλει τὰς κατατάξει εἰς τὸ ἕτερον τῶν δύο ἄκρων, ἢ εἰς τὸν ἐρημικὸν βίον ἢ εἰς τὸν βίον τῆς αὐλῆς· δὲν θέλει ταῖς προσφέρει ὡς παράδειγμα ἕνθεν μὲν τὴν Κυρίαν Μοντεσπὰν ἐν τῇ δόξῃ αὐτῆς, ἕνθεν δὲ μίαν καμηλίτιδα κλαίουσαν· ἀλλ' ἀνοίγει δι' ὅλας τὰς γυναῖκας μέσῃν τινὰ σφαῖραν διηνεκῶς εὐρυνομένην, ὅπου δὲν τὰς περιμένει οὔτε ἡ δόξα οὔτε ἡ δουλεία, οὔτε αἱ εὐφημῖαι οὔτε ἡ περιφρόνησις. Ὁ δὲ συγγραφεὺς, ὅστις θέλει νὰ μεταβάλη τὴν τύχην των διὰ τῆς ἀνατροφῆς των, δὲν πρέπει νὰ παραβιάσῃ, ἢ νὰ ταπεινώσῃ τὸ πνεῦμά των, ἵνα κρατήσῃ αὐτὰς εἰς τὴν θέσιν, ἣτις εὐκολώτερον προστατεύει τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν εὐημερίαν των. Ἄς τὰς θέσῃ νοερῶς ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκιακῆς ζωῆς, χωρὶς νὰ ταῖς ἐπευχηθῇ τὰ συμβάντα, ἅπερ δύνανται νὰ τὰς ἀποσπάσωσιν ἐκεῖθεν, οὐδὲ νὰ τὰς προσκολλήσῃ μὲ τὸν φόβον τῶν προλήψεων· ἀλλ' ἄς τὰς παρασκευάσῃ διὰ τῆς ἐπιμελῶς ἀναπτυσσομένης σκέψεως πρὸς ὅλας τὰς δοκιμασίας, οὐ μόνον πρὸς ἐκείνας τῆς μονοτονίας τῆς ἀφανοῦς αὐτῶν ὑπάρξεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνας τῆς ἐνδεχομένης αὐτῶν κλήσεως εἰς τὸ μέγα θέατρον τοῦ κόσμου. Εἰς προφύλαξιν δὲ αὐτῶν κατὰ τῶν πολυειδῶν κινδύνων ἄς προσπαθήσῃ νὰ τὰς περιφρουρήσῃ μὲ τὸ ὄπλον τῶν φώτων, τῆς ἐρασμιότητος καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀπομακρύνων αὐτὰς, εἰ δυνατόν ἀπὸ τὴν ἀδράνειαν τῆς φαντασίας, τὴν μητέρα ὅλων τῶν καχεξιῶν, αἰτινες δύνανται νὰ κατασταθῶσιν ἐγκλήματα. Ἡ γυνὴ ἡ ἀνατραφεῖσα ἐκτὸς τῶν προλήψεων τῆς παρελθούσης ἐποχῆς καὶ τῆς σημερινῆς πλάνης, ἔξει τὸ πνεῦμα ἐλεύθερον καὶ πιστόν· ἡ καρδία αὐτῆς θέλει ὑπακούει ἀνευ χαμερπείας, ἢ θέλει

ἀντιτείνει ἀνευ αὐθαδείας εἰς τὸν ζυγὸν τῆς τύχης τῆς. Καὶ ἐὰν κατ' ἐξαίρεσιν ἔλθωσι μεγάλα συμβεβηκότα, νὰ τὴν ἀφαιρέσωσιν ἐκ τοῦ οἴκου τῆς, ἵνα μεταφέρωσιν αὐτὴν κατὸ πιν τῶν οἰκείων τῆς εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, ὅπου γίνεται ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου, τότε αὕτη δὲν θέλει μιμηθῇ τὰς γυναῖκας, τὰς ὁποίας ὁ καρδινάλιος Ῥεζ ἐλάμβανεν ὡς συνεργοὺς εἰς τὰ βαθύσκεπτα πλὴν ἀνωφελῇ αὐτοῦ σχέδια, μήτε ἐκεῖνας, αἵτινες ἐκλόγιζον τὴν πίστιν τοῦ Τουρένου, μήτε ἐκεῖνας, αἵτινες ἐξηπάτων τὴν πίστιν τοῦ Λαροσεφουκόλδου, μήτε τέλος πάντων ἐκεῖνας, αἵτινες συνετάραττον τὴν αὐστηρὰν ἀρετὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Ἀρνόλδου. Ἡ ἐποχὴ μας μὲ τὴν ὀρθὴν κρίσιν αὐτῆς δὲν θέλει ἀναζητήσῃ μεταξὺ τῶν λαμπρῶν κυρίων τῆς αὐλῆς τοῦ μεγάλου Λουδοβίκου τὰ παραδείγματα, ἅτινα ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν σήμερον γυνή τις, τὴν ὁποίαν μεταβολὴ πολιτικὴ ἀφαρπάζει ἐπὶ τινα στιγμὴν ἀπὸ τὴν οἰκιακὴν αὐτῆς εὐδαιμονίαν.

Ἐὰν δὲ μεγάλαι περιστάσεις τὴν ἀναγκάσωσι νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ σκότους τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς, καὶ νὰ γράψῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα, εἰς ἣν ἐγράφη ἐκεῖνο τοῦ πατρὸς, τοῦ συζύγου ἢ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, τότε θέλει ὁμοιάζει μᾶλλον τὴν κυρίαν Οὐτοινσῶνα, ὁποία φαίνεται εἰς τὸν ἀφελῇ στοίχισμὸν τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτῆς· θέλει ὁμοιάζει τὴν κυρίαν Ῥοῦσσελ ἐκπληροῦσαν τὰ καθήκοντα τοῦ γραμματέως τοῦ συζύγου αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, τὸ ὁποῖον εἶχε καταδικάσει αὐτὸν εἰς θάνατον· θέλει τέλος πάντων ὁμοιάζει τὴν κυρίαν Λαφαυέτ, συνοδεύουσαν τὸν σύζυγον αὐτῆς εἰς τὴν εἰρκτὴν τοῦ Ὀλμυτσίου.

Εἰς τοιαύτας ἀρχὰς ἐφαντάσθη ἡ μήτηρ μου νὰ καθυποβάλλῃ τὴν ἀνατροφὴν τῶν γυναικῶν· ἃς κρίνωσι δὲ ἐὰν αὗται ᾔναι ἀληθεῖς καὶ ἐφαρμοστέαι εἰς τὴν ἐνεστῶσαν τῆς κοινωνίας κατάστασιν, καὶ ἡ παρατήρησις αὕτη θέλει ἀποφασίσῃ, ἐὰν τὸ βιβλίον τοῦτο διατηρῇ εἰσέτι τὴν ἀξίαν αὐτοῦ καὶ σπουδαιότητα. Ἡ μήτηρ μου εἶχε συγκινηθῇ ἐκ τῆς ὀλιγωρίας, εἰς ἣν ἄφινε τὸ πνεῦμα τῶν γυναικῶν ἡ κούφη καὶ ἀνεπιστήμων ἀνατροφή των, ἣτις οὐδεμίαν ἔδιδεν εἰς αὐτὰς ἐγγύησιν τῆς εὐδαιμονίας ἢ τῆς ἐγκαρτερήσεως. Ἡ μήτηρ μου ἐσχέπετο, ἐφ

ὅσον ἦτο δυνατόν, νὰ τὰς προφυλάξῃ ἐκ τῆς ἀηδίας, εἰς ἣν φέρει ἡ ἀδράνεια τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀσθένεια τοῦ κενοῦ πνεύματος. Ἐπεθύμει νὰ καθιδρύσῃ ἐν αὐταῖς ἐν κέντρον ἐσωτερικῶν αἰσθημάτων καὶ ἐμβριθῶν στοχασμῶν, διατηρηθησάμενων ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεταβολῶν τῆς τύχης των καὶ τῶν γενικῶν τῆς κοινωνίας ἀλλοιώσεων. Ὡστε ἅπασαι αἱ οὐδύναι καὶ ἅπαντα τὰ καθήκοντα νὰ εὐρίσκωσιν αὐτὰς παρεσκευασμένας, ἡ δὲ ἀνατροφή νὰ ἐνσταλάξῃ εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς των ἐν ἐλλείψει ὅλων τῶν λοιπῶν, τὴν τελευταίαν τοῦλάχιστον παρηγορίαν, τουτέστιν ἐκείνην τοῦ νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι πρέπει νὰ πάσχωσι. Πάντα ταῦτα δύνανται νὰ λεχθῶσι καὶ σήμερον; ἡ αἱ μεταβολαὶ τῆς κοινωνίας μετέλλαξαν τοσοῦτον τὴν σκηνὴν τῶν πραγμάτων, ὥστε εἶναι ἀνάγκη νὰ γράψωμεν νέους χαρακτῆρας διὰ τὰ πρόσωπα; Δὲν νομίζω τοῦτο. Ἡ μήτηρ μου μοὶ ἔγραφεν ὅταν συνέταπτε τὸ βιβλίον τῆς· «Κατέστην ἐμπαθὴς πρὸς τὸ βιβλίον τοῦτο· ἀγνοῶ ποῦ θέλει μὲ καταντήσῃ. Δὲν δύναμαι νὰ σοὶ ἐξηγηθῶ πόσον ἐπανέρχονται εἰς τὸ πνεῦμά μου τὰ μεγάλα περὶ τῶν ἀθλίων γυναικῶν ζητήματα, ὅσα συζητοῦνται σήμερον, καὶ περὶ ὧν τοσοῦτον ἐνδιαφέρεσαι. Μοὶ φαίνεται ὅτι δὲν δύναμαι νὰ γράψω τι περὶ συζυγίας, περὶ οἰκογενείας, περὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων, χωρὶς νὰ ἐγγίσω ἐν μέρει ὅλα τὰ λοιπὰ ζητήματα τὰ λεγόμενα πολιτικά. Ὑπάρχουσι στιγμαὶ, ἐν αἷς σχεδὸν πιστεύω ὅτι καὶ ἐγὼ γράφω σύγγραμμα πολιτικόν, καὶ ὅμως ἤθελα δυσχεράνει πολὺ, ἐὰν τὸ σύγγραμμά μου ἐλάβανε χρωματισμόν τινα πολιτικῆς μελέτης. Ὅχι ἐπειδὴ ἀρνοῦμαι εἰς τὰς γυναῖκας τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ σκέπτονται περὶ τῆς πατρίδος των· τοῦτο ἤθελε τὰς καταστήσῃ ἀναισθητοὺς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν συζύγων των καὶ τῶν τέκνων των· ἀλλὰ διότι ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια αὐτῶν δὲν πρέπει ποσῶς νὰ ἐξαρτῶνται ἐντεῦθεν. Ἐπεθύμουν νὰ σχηματίσωσιν ἐν ἑαυταῖς ἐνδόμυχόν τινα κόσμον ὑψηλῶν ἰδεῶν, ἐμβριθῶν αἰσθημάτων καὶ ἱερῶν δοξασιῶν, ὅστις νὰ τὰς ἀπομονόνη καὶ νὰ τὰς προφυλάττῃ· ἡ δὲ ψυχὴ νὰ ζῇ ἐν τῷ ἐνδομύχῳ τούτῳ κόσμῳ, καὶ ἐὰν τὸ σῶμά των ὑπῆρχεν ἀλλαχοῦ. Ἐπεθύμουν χωρὶς νὰ φαίνωνται ἀγέρωχοι

ὥς αἱ Ῥωμαῖαι, νὰ δύνωνται νὰ εἰπωσι πρὸς πᾶσαν ἐπανάστασιν, πρὸς πάντα δεσποτισμὸν, « ἡ καρδία τῆς Ἑμιλίας » εἶναι ἐκτὸς τῆς δυναστείας σου. » Ἀγαπῶ τὸν στίχον τοῦτον, ὅταν τὸν ἐκλαμβάνω κατὰ τὴν ἐμὴν ἔννοιαν· ἐνίοτε τὸν ἐπανελάβον σιωπηλῶς εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Αὐγούστου, καὶ ὁμῶς δὲν συνώμνυον ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας... Ἐπειδὴ αἱ γυναῖκες ἐνεργοῦσι μόνον ἐπὶ τῶν οἰκιακῶν πραγμάτων, διὰ τοῦτο ἡ ἐλευθερία αὐτῶν εἶναι πλέον ἐξησφαλισμένη ἐκείνης τῶν ἀνδρῶν· ὅθεν δὲν δύνανται νὰ τὴν ἀπολέσωσιν, εἰμὴ ὅταν θέλωσιν αἱ ἴδιαι νὰ τὴν θυσιάσωσιν ὑπὲρ ἄλλων συμφερόντων. »

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ.

Αἱ γυναῖκες μεμφιμοιροῦσι πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν ἐποχὴν· νομίζουσιν ἑαυτὰς πολὺ ἡδίκημένας ἐκ τῶν γενομένων μεταβολῶν εἰς τὰς σχέσεις, εἰς τὰ ἥθη καὶ εἰς τὰς δοξασίας τῆς κοινωνίας. Ἐὰν ἡ ἰδέα αὐτῶν ᾗναι ψευδής, πρέπει νὰ τὰς φωτίσωμεν, ἐὰν δὲ ᾗναι ἀληθής ὀφείλομεν νὰ τὰς παρηγορήσωμεν.

Ἡ μήτηρ μου παρετήρησεν ἐγκαίρως τὴν ἀθυμίαν των, καὶ αὐτὴ ἴσως ἐνίστε τὴν ἐδοκίμασε, καὶ αὐτὴ ἴσως μετέσχε θλίψεων αἰτινες, εἰ καὶ παράλογοι, δὲν ἦσαν ὅμως καὶ ἀναιτιολόγητοι. Εἴτε ποθοῦσα τὴν ἀλήθειαν, εἴτε προνοοῦσα περὶ τῆς τῶν γυναικῶν εὐδαιμονίας, ἠθέλησε νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς θλίψεις ταύτας καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ, ἐὰν ἡ ἐνεστῶσα καὶ μέλλουσα τῶν γυναικῶν κατάστασις ταῖς ᾗναι τόσον ἐναντίαι, ὅσον αὐταὶ νομίζουσιν· ἤθελε νὰ πληροφορηθῇ τίς ἐκ τῶν δύο αἱ γυναῖκες ἢ ὁ αἰὼν των ἔχει ἄδικον, καὶ αὕτη ἡ ἔρευνα τὴν ἔφερεν εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ ὁποίου σήμερον δημοσιεύω τὰ διασωθέντα.

Ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας εἶναι ἄλλόκοτος· ὁ πόλιτισμός μᾶς ἐπιδαψιλεύει τὰ εὐεργετήματα αὐτοῦ· τὰ ἥθη καθαριζόμενα γλυκύνονται· ὅλοι οἱ δεσμοὶ καὶ ὅλα τὰ φυσικὰ αἰσθήματα εἶναι ἐλεύθερα καὶ σεβαστά· οὐδεμία παντοδύναμος πρόληψις δυναστεύει οὐδὲ διαφθείρει τὰ πνεύματα. Οὐδέποτε ὑπῆρξεν εὐκολώτερον νὰ ζῶσιν οἱ ἄνθρωποι ἐν τάξει καὶ κοσμιότητι· ἐὰν δὲ αἱ ἀρεταὶ κατέστησαν γενικώτεραι, ὅ, τι χάνει τις κατὰ τὴν ἀξίαν, τὸ κερδίζει κατὰ τὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ ὅμως οὐδεὶς ὁμολογεῖ ἑαυτὸν εὐημεροῦντα· ἕκαστος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μεμφιμοιρῇ εἴτε πρὸς τὸ ἐνεστῶς εἴτε πρὸς τὸ παρελθόν. Καὶ τὸ μὲν, διότι ζητοῦμεν παρὰ τῆς ζωῆς ὅ, τι δὲν δύναται νὰ μᾶς χορηγήσῃ, τὸ δὲ διότι τὸ πνεῦμα ἡμῶν δὲν ἐκτιμᾷ τὴν εὐδαιμονίαν, νομίζον αὐτὴν τυχηρὰν μᾶλλον ἢ βεβαίαν, ἕκαστος ἡμῶν οὐδεμίαν αἰσθάνεται ἐνδόμυχον καὶ πραγματικὴν εὐχαρίστησιν· τὸ πᾶν κύκλῳ ἡμῶν

φαίνεται ἀτελές, στιγμιαίον, ἀντιφατικόν· ἐν ἐνὶ λόγῳ ἡ κοινωνία οὐδεμίαν ἔχει πίστιν ἐν ἑαυτῇ. Τῇ ἐλλείπουσιν αἱ ἀνάλογοι πρὸς τὴν θέσιν τῆς δοξασίας, δοξασίαι ἱκαναὶ νὰ στερεώσωσι καὶ νὰ συναρμολογήσωσιν αὐτήν. Πρὸ πάντων εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας, οἱ ἄνθρωποι προφυλάττονται ἐκ τῶν νέων ἰδεῶν, καὶ προσπαθοῦσι νὰ προσκολληθῶσιν εἰς τὰς ἀρχαίας, τὰς ὁποίας ὁμως δὲν ἐκπληροῦσι. Ζῶσι κατὰ τὸ ἐνεστώδες καὶ σκέπτονται κατὰ τὸ παρελθόν· καὶ δυνατὸν εἶπεν ἐν γένει περὶ τῆς κοινωνίας, ὅτι δὲν ἔχει τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τῆς.

Αἱ γυναῖκες ἐτι μᾶλλον ἢ οἱ ἄνδρες δυσχεραίνουσι νὰ ἐξοικειωθῶσι μὲ τὴν νέαν μεταβολὴν τῆς καταστάσεώς των· ἐκπλήττονται, τρέμουσι βλέπουσαι τὴν κοινωνίαν τοιαύτην, ὁποίαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν μετεμόρφωσαν αἱ ἰδέαι, οἱ θεσμοὶ καὶ αἱ μεταβολαὶ τῶν συμβάντων· καὶ ὁμως οἱ κυριώτεροι χαρακτηρισμοὶ τῆς εἶναι ἡ πραότης καὶ ἡ ἰσότης· τὸ ἀσθενέστερον λοιπὸν φύλον ἔπρεπε νὰ μεμφιμοιρῇ πρὸς τοῦτο; Τί λοιπὸν ἐμπνέει εἰς τινὰς τῶν γυναικῶν τοσαύτην λύπην διὰ τὴν ζέρησιν τοῦ παρελθόντος; μήπως εἶναι ἄρα γε ἡ ἐξιστόρησις ἡ ἡ ἀνάμνησις τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν, ὅσας ἐσυγχώρει εἰς αὐτὰς ὁ παρελθὼν αἰὼν; Ἀλλ' ὅσαι τὸν εἶδον δὲν λυποῦνται πραγματικῶς εἰμὴ τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτῶν νεότητα, τὴν ὁποίαν κἀνὲν πρᾶγμα δὲν δύναται νὰ ταῖς ἐπαναφέρῃ· ὅσαι ὁμως ἐξ ἀκοῆς γνωρίζουσι αὐτὸν τὸν θρηνοῦσι, ταύτας δὲν πρέπει νὰ ἀκροασθῶμεν· διότι ἡ ἡ παράδοσις καὶ ἡ φαντασία τὰς καταπλήττει, ἡ οὐχὶ αὐταὶ ἀλλὰ τὰ ἐλαττώματα αὐτῶν κλαίουσι τὴν ἀπώλειαν τοῦ παρελθόντος. Ὅμως πρέπει νὰ ἀκροασθῶμεν ἐκεῖνας, αἵτινες λογικώτεροι οὔσαι εἰς τὰς μεμφιμοιρίας των διαστέλλουσι καὶ ἀποχωρίζουσι τὸ παρελθὸν ἐκ τῶν ἀτελειῶν καὶ τῶν καταχρήσεων, αἵτινες τὸ παρεμόρφωσαν. Ὅ,τι αὐταὶ ποθεῦσιν, εἶναι ἐν σύνολον ἡθῶν καὶ δοξασιῶν ἀρεσκουσῶν εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὴν ἀδυναμίαν των· εἶναι ἡ ἱεραρχία ἐκεῖνη καὶ ἡ ὑπαλληλία εἰς τὰς σχέσεις τῶν διαφόρων κλάσεων καὶ φύλων καὶ ἀτόμων, καὶ τέλος ἡ γενικὴ τοῦ λαοῦ ἐπιδοκιμασία εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ χρόνου καθιερωμένης δοξασίας.

Ταῦτα εἶναι πρὸς ἐκείνας ὡς τὰ μόνα δυνατὰ ἐχέγγυα τῆς εὐημερίας τοῦ ιδιωτικοῦ βίου καὶ τῆς κοινωνικῆς τάξεως. Ταῦτα εἶναι περιστάσεις, τὰς ὁποίας οὐδὲν πρᾶγμα δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ, πρὸ πάντων διὰ τὰς γυναῖκας, τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα ἀβέβαιον ἐνταυτῷ καὶ εὐπιστον ἔχει χρεῖαν στηρίγματος καὶ παγιώσεως· αὗται λογίζονται εὐτυχεῖς ὅταν αἱ παραδόσεις καὶ τὸ καθῆκον ἀπαλλάττωσι τὸ ἀσθενὲς πνεῦμά των τῆς βαρείας εὐθύνης, ἣν συνεπάγεται ἡ ἐκλογή τῆς ἐλευθέρας γνώμης καὶ αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως.

Ὁ ἔρως τῆς τάξεως εἶναι πρᾶγμα τοσοῦτον ἠθικόν, ὥστε καὶ ἐν τῇ ἀποπλάνῃσει αὐτοῦ πρέπει νὰ ᾔναι σεβαστόν· καὶ ἔπρεπε νὰ παύσωμεν πᾶσαν προσπάθειαν τοῦ νὰ δικαιώσωμεν τὸν αἰῶνά μας ἐνώπιον τῶν γυναικῶν, ἐὰν ᾔτο παντάπασιν ἐστερημένος ὅλων τῶν ἀγαθῶν, δι' ὧν ἡ φαντασία των ἐπλούτισε τοὺς παρελθόντας αἰῶνας. Πλὴν ἀφ' ἑτέρου αἱ γυναῖκες ἀδικοῦσιν ἑαυτὰς, τοσοῦτον διστάζουσαι εἰς τὰς δυνάμεις των καὶ εἰς τὸ μέλλον των, ἐπειδὴ τὸ γυναικεῖον φύλον καὶ ἡ ἐνεστώσα ἐποχὴ ἀξίζουσι πολὺ περισσότερον, ἀφ' ὃ, τι αὗται φαντάζονται. Ἡ ἐποχὴ αὕτη, ἥτις φαίνεται ἐνώπιόν των ἐποχὴ παραλυσίας καὶ ἀταξίας, ἐπιδέχεται καὶ ἐπικαλεῖται μάλιστα ἠθικὴν ὑψηλοτέραν, λεπτοτέραν καὶ αὐστηροτέραν, ἀφ' ὅσον φαντάζονται· καὶ ἐὰν ᾔναι ἀληθές, καθὼς στοχάζομαι, ὅτι ἡ πρόοδος εἰς τὸ εἶδος τοῦτο καθίσταται ἤδη ἐπαισθητὴ, αἱ γυναῖκες ἴσως ἔπρεπε πρῶτον νὰ τὴν ὁμολογήσωσιν, ἐπειδὴ αὗται πρῶται ἔδοσαν τὸ παράδειγμα.

Ἀλλὰ ποῖα εἶναι αὕτη ἡ πρόοδος; ποῖα τὰ τεκμήρια αὐτῆς; πῶς ἐφανερώθη; πῶς δύναται νὰ ἀπαρτισθῇ; ἐφ' ἀπάντων τῶν ζητημάτων τούτων θέλει διαχύσει φῶς τὸ βιβλίον, ὃπερ μέλλομεν νὰ ἀναγνώσωμεν· θέλομεν εὐρεῖ ἐν αὐτῷ καθ' ὁλοκληρίαν ἐπικρατοῦσαν τὴν ιδέαν ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἰδίως αἱ γυναῖκες κατέστησαν ἤδη ἄξιοι, ὥς νὰ ἀπαιτῇ τις παρ' αὐτῶν περισσότερον παρὰ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐποχὴν· ἡ ἀξίωσις αὕτη εἶναι ἡ ἐκφρασις σεβασμοῦ ὀφειλομένου πρὸς τὸν σημερινὸν αἰῶνα, καὶ ἐν καλὸν περὶ ἀνατροφῆς σύστημα ἤθελεν ὁλοσχερῶς τὴν θεραπείσει.

Ἡ μήτηρ μου λοιπὸν ἀνεγνώρισε τὴν ἀνάγκην τῆς βελτι-

ώσεως τῆς ἀνατροφῆς τῶν γυναικῶν, οὐχὶ διότι ἔκρινεν αὐστηρῶς περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς καὶ περὶ τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ τοῦναντίον, διότι καλῶς προσιωνίζετο περὶ αὐτῶν· ἐνόμισεν ὅτι πᾶν τὸ ὑπολειπόμενον πρὸς ἀπαρτισμὸν τῶν πλεονεκτημάτων, τῆς εὐημερίας καὶ ἀξιοπρεπείας αὐτῶν, ἐκρέματο οὐσιωδῶς ἐκ τῶν συνηθειῶν καὶ προλήψεων, τῶν μὴ συναδουσῶν πρὸς τὰς νέας τῆς κοινωνίας τύχας, καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν νεολαίαν τοῦ ἐπαχθοῦς κληροδοτήματος τῶν συνηθειῶν τούτων καὶ προλήψεων. Πρὸς τούτοις ἐνόμισεν ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν ὠφελεῖ μόνον εἰς τὸ μέλλον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ παρὸν πραγματοποιεῖ ἐν μέρος τῶν ἀγαθῶν, ὅσα ὑπόσχεται· ἐπειδὴ οἱ γονεῖς φωτίζονται καὶ βελτιοῦνται ἐνίοτε ἐκ τῶν μαθημάτων, ἃ διδάσκουσι τὰ τέκνα των.

Ἀφοῦ ἡ μήτηρ μου κατελήφθη ὑπὸ τῆς ιδέας τῆς περὶ τὴν ἀνατροφήν βελτιώσεως ἐνησχολήθη παντὶ σθένει εἰς τὴν σπουδὴν ἐνὸς τοσοῦτον ὑψηλοῦ καὶ ἐκτεταμένου ζητήματος. Ἀγεκάλεσεν ὅλας τὰς ἀναμνήσεις τῆς, διηρέυνησε τὴν ἰδίαν αὐτῆς πείραν, ἀνεζήτησεν ὅλας τὰς συμβουλὰς· αἱ μελέται τῆς, αἱ ἀναγνώσεις τῆς, καὶ αὐταὶ αἱ συνομιλίαι τῆς ἀπέβλεπον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον· καθ' ἑκάστην αἱ ιδέαι τῆς τὴν ἐκυρίευον περισσότερο, ἐκεῖ ἀπετείνοντο ὅλαι αἱ παρατηρήσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου τῆς. Καθ' ὅσον τὸ ἔργον τῆς προὔχῳρει, ἡ ὠφέλεια καὶ ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ ἐφαίνοντο αὐξάνοντα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς, καὶ, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ιδέαν καὶ φράσιν, τὴν συνεχῶς εἰς τὸ σύγγραμμά τῆς ἐπαναλαμβάνανομένην, κατήντησε νὰ θεωρῇ τὸ ἔργον τῆς τοῦτο ὡς ἐν τῶν καθηκόντων τῆς ἀποστολῆς τῆς.

Δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ εἰμὴ τὸ ἡμῖς τοῦ διαγραφέντος σχεδίου τῆς· ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ εἰς τὸ πρῶτον μέρος μετὰ τῶν γενικῶν περὶ μεταρρύθμισεως τῆς γυναικείας ἀγωγῆς σκέψεων ἐπισυνάπτονται καὶ αἱ μέλλουσαι νὰ καθοδηγήσωσι τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην ἀρχαί, φρονῶ ὅτι τὸ μέρος τοῦτο ἀρκεῖ νὰ καταπείσῃ τὰ προσεκτικὰ πνεύματα καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρρύθμισεως καὶ περὶ τῆς μονιμότητος τῶν ἀρχῶν αὐτῆς. Τὸ δὲ ὑπολειπόμενον μέρος ἤθελε πιθανῶς ἀφιερῶθαι εἰς τὴν πρᾶξιν καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν. Προσέτι, τὸ

πρῶτον τοῦτο μέρος δὲν εἶναι ποσῶς ἀπλοῦν σχεδιάσμα· δι-
ότι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐμελέτησε, καὶ πολλάκις μετὰ συντόνου
ἐπιμελείας ἐπεθεώρησεν αὐτὸ ἢ συγγράψασα αὐτό. Ὡστε δύ-
ναμαι νὰ στοχασθῶ, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι, ἐκτὸς τῶν
λεπτομερειῶν του, ὅ,τι ἤθελεν εἶσθαι εἰς τὴν ὀλοσχερῇ αὐτοῦ
συμπλήρῳσιν. Εἶχον λοιπὸν δίκαιον νὰ τὸ δημοσιεύσω, ἐπει-
δὴ ἐνόμισα ἐμαυτὸν τοιουτοτρόπως ὑπηρετοῦντα ὅ,τι ἔχω εἰς
τὸν κόσμον ἐρασιμώτερον, τὴν μνήμην τῆς μητρός μου καὶ
τὴν ἀλήθειαν.

Ὅμιλῶ περὶ ἀληθείας, καὶ ὅμως δὲν ἄγνοῶ ὅτι τινὲς ἐκ
τῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνέπνευσαν τὸ σύγγραμμα τοῦτο, δὲν
θέλουν φανῇ πρὸς ὅλους τόσον ἀληθεῖς, ὅσον εἶναι εἰλικρι-
νεῖς. Τοιαύτη εἶναι ἡ τύχη παντὸς νέου πράγματος, τὸ νὰ
ἀμφισβητῇται· αἱ καθιερωμέναι δοξασαίαι δὲν ὑποχωροῦσιν ἀ-
μαχητί. Πλὴν οὔτε ἐκπλήττομαι διὰ τοῦτο, οὔτε παροργί-
ζομαι!

Καὶ ἐξ αὐτῶν ἀκόμη, πρὸς οὓς τὸ βιβλίον τοῦτο θέλει φα-
νῇ ἄρεστον, πολλοὶ θέλουν ὑποπτευθῇ κεχυρμένην τινὰ πλά-
νην. Σήμερον ὁ κόσμος εἶναι κατ' ἐξοχὴν δειλός. Ἡ δυσπιστία
μετέλλαξεν ἀντικείμενον, καὶ φέρεται ἐπὶ τῶν καινοφανῶν
πραγμάτων· περισσότερον δὲ φόβον ἐμπνέει ὁ λόγος παρὰ
ἢ πρόληψις. Ὡστε τοιουτοτρόπως ἕκαστος νομίζει, ὅτι δίδει
δίχην τῆς ἄλλοτε ὑπερβολικῆς αὐτοῦ εὐπιστίας.

Ἐν ὅμως πρᾶγμα πρέπει νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν ἔμφοβον καὶ
περιδεῇ ἀναγνώστην· ὅτι δὲν εὕρισκει ποσῶς ἐνταῦθα τὸν ἀ-
λαζονικὸν ἐκείνον τόνον, τὴν ἀγέρωχον ἐκείνην πικρίαν, τὴν
ἀμαυρόνουσαν καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, δι' ἧς ἡ φιλοσοφία
πολλὰ συνεχῶς ὥπλίσθη. Τοῦναντίον εὕρισκει μετὰ τῶν ἀρ-
χῶν καὶ θεωριῶν τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος ἰδέας τινὰς μεσο-
λαβούσας, συνδιαλλακτικὰ τινὰ αἰσθήματα διευκολύνοντα
τὸν συμβιβασμὸν τῶν ἀντιθέτων δοξασιῶν. Ἐὰν δέ ποτε κα-
θάπτηται τοῦ κόσμου, τοῦτο γίνεται μὲ τὸν τόνον τῆς μεμ-
ψιμοιρίας μᾶλλον παρὰ μὲ ἐκείνον τῆς κατηγορίας. Οὐδεμία
ὑπάρχει ἐν αὐτῷ δυσφημία, οὐδὲν σκῶμμα, οὐδεμία ἐξ ἐκεί-
νων τῶν μεγαλαυχιῶν ἐνὸς πνεύματος κατεχομένου ὑπὸ τῆς
προλήψεως τοῦ παραδόξου. Σχεδὸν μετὰ λύπης καὶ ὑπὸ τῆς

πεποιθήσεως ἀναγκαζομένη ἡ μήτηρ μου, φαίνεται ἐγκαταλιμπάνουσα τὰς ιδέας, αἵτινες συνώδευσαν καὶ παρηκολούθησαν τὴν νεότητά αὐτῆς· καὶ πανταχόσε βλέπει τις πόσον, ἐνῷ προσβάλλει τὰς ἐφημέρους συνηθείας, τὰ μόνα ἐχέγγυα τῆς κοινωνίας, ἔχει τοῦλάχιστον τὴν εὐτυχίαν νὰ στηρίζεται πάντοτε ἐπὶ τῶν δύο ἀναλλοιώτων νόμων τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας.

Βεβαίως τὸ σύγγραμμα ἐγράφη μετὰ πνεύματος ἀνεξαρτήτου· ἡ δὲ κοινωνία καίτοι οὐδέποτε ἐπέτρεψεν ὥς σήμερον, νὰ παραδεχθῇ τις καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς συνεπείας οἰονδήποτε περὶ ἀνατροφῆς σύστημα, ὅμως αἱ θεμελιώδεις ιδέαι τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συστήματος στηρίζονται εἰς μεγάλας παραδόσεις τοῦ παρελθόντος. Ὁ γενικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ εἶναι οὐσιωδῶς νὰ ἀντικαταστήσῃ διὰ τῆς φύσεως τὴν συνήθειαν, διὰ τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας τοὺς τύπους, οἵτινες τὴν καταστρέφουσιν· ἐν ἐνὶ λόγῳ σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι νὰ καταστήσῃ ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ λοιποῦ βίου, τὸν λόγον ἀνώτερον τῆς αὐθαιρεσίας. Ἀλλὰ μήπως τὸ σύστημα τοῦτο δὲν ἐμπεριέχεται ὀλόκληρον εἰς τὰς ἐφεξῆς λέξεις ἐνὸς συγγράμματος περὶ ἀνατροφῆς τῶν κορασίων, πρὸ δύο περίπου αἰώνων δημοσιευθέντος; « πρέπει νὰ τὰς ὀδηγῶμεν ὅσον ἔνεστι διὰ τοῦ λόγου. » (*).

σκοπὸς τοῦ πονήματος τούτου εἶναι νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι καὶ πολὺ καὶ συνεχῶς δυνάμεθα νὰ κατορθώσωμεν τοῦτο, καὶ ὅτι τὸ ὀφείλομεν μάλιστα, ὡς ὅτι δυνάμεθα· ἡ δύναμις τοῦ λόγου τῶντιν δὲν παραδέχεται ἄλλο ὄριον εἰμὴ τὸ τῆς ἀνάγκης.

Μεγάλῃ καὶ ἰσχυρᾷ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Φενελῶνος. Ἐὰν θέλῃ τις νὰ διέλθῃ τὸ μικρὸν καὶ ὥρατον αὐτοῦ πόνημα, εὐρίσκει ἀφειδῶς ἀνεπτυγμένας καὶ προσηρμοσμένας εἰς τὸν αἰῶνά του ὅλας τὰς μέμφεις, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι εἰσέτι ἐκτεθειμένη ἡ ματαιότης, ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ὑποκρισία· θέλει τὸν ἰδεῖ νὰ ζωγραφίζῃ μὲ δριμύτητα τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς δουλικῆς καὶ ἐπιπολαίου ἀνατροφῆς, ἥτις ἐδίδετο εἰς τὰς νεανίδας τῆς ἐποχῆς του. Πρὸς δὲ θέλει ἰδεῖ τὸ καινοτόμον ἐκεῖνο

(*) Fénélon sur l'éducation des filles, ch. III.

πνεῦμα, τὸ ὀρεγόμενον τὴν καλλονὴν καὶ ἀπλότητα εἰς τὰ παραμικρότερα πράγματα, ἀποστρεφόμενον τὸ ἀφιλόκαλον, ἐπιτετηδευμένον καὶ ἐπίπλαστον μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ καλλωπισμοῦ τῆς ἐποχῆς του, καὶ ἀναφέρον ὡς παράδειγμα ἱματισμοῦ τὰ πλατέα καὶ μεγαλόπτυχα ἐνδύματα καὶ τὰ ἀμελῶς περιτυλιγμένα μαλλία τῆς κεφαλῆς τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Βεβαίως ἡ πρότασις ἦτο τολμηρά· καὶ δὲν γνωρίζω ποῖος νεωτερισμὸς πρέπει νὰ ἐφάνη χιμαιρικώτερος, ὁ ἀρχαῖος συρμὸς οὗτος, συνιστώμενος εἰς τὰς Κυρίας τῆς Αὐλῆς τοῦ μεγάλου Λουδοβίκου, ἢ τὸ πολιτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀναπτύσσων εἰς τὸν Τηλέμαχον ἐπρότεινεν εἰς αὐτὸν τὸν δεσποτικὸν μονάρχην;

Ἄλλ' ἴσως εἶπη τις, ὅτι ὁ λόγος, ὢν κληροδότημα τῆς ἐλαχίστης μερίδος τῶν ἀνθρώπων, δὲν δύναται νὰ κατασταθῇ κοινὸν τῆς κοινωνίας δικαίωμα, καὶ πρὸ πάντων τῶν γυναικῶν. Δὲν γνωρίζω· πλὴν ὅταν ἡ ἄλυσσος τῶν συντηρητικῶν παραδόσεων καὶ ἡθῶν θραυσθῇ, ποῖον ἄλλον χαλινὸν παρὰ τὸν λόγον δυνάμεθα νὰ δώσωμεν εἰς τὰ πνεύματα; καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ αὐτοσχεδιάζωμεν περὶ τῶν ἔξεων καὶ τῶν προλήψεων τοῦ λαοῦ, ποῖον ἄλλο μέσον ὑπάρχει, εἰμὴ νὰ διαχύσωμεν καὶ νὰ καταστήσωμεν δημῶδη τὴν ἀλήθειαν; Ἐκτὸς τούτου, ἀμφιβάλλω ἐὰν αἱ γυναῖκες, ἢ πᾶς τις ἄλλος ἐκτὸς τῶν γυναικῶν ὠφεληται πολὺ ἀγνοῶν τὴν ἀλήθειαν, καὶ οὐδὲν μέρος τῆς γῆς ὑπάρχει, ἐν ᾗ ἡ ἠθικὴ ὑποδούλωσις ἢ δεισιδαιμονία καὶ ἡ ἀμάθεια δύναται παντάπασι νὰ προφυλάξῃ τὴν διαγωγὴν τῶν γυναικῶν, καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ἀξιώτερας τῆς εὐνοίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ συζύγου των. Ὅρθως δὲ καὶ ὁ Μολιέρος λέγει: « καὶ πῶς θέλει δυνηθῇ » γυνὴ ἀμαθὴς νὰ διατηρήσῃ ἐν γνώσει χρηστὴν διαγωγὴν; » (*)

Οἱ ἀπλοὶ οὗτοι καὶ τετριμμένοι λόγοι ἐμπεριέχουσιν ὑψηλὴν ἀλήθειαν· πρὸ πάντων δὲ εἰς ἐποχὴν τὰ πάντα ἐρευνῶσαν, ὡς ἡ ἐνεστῶσα, διὰ νὰ ἦναί τις κόσμιος, πρέπει νὰ γνωρίζῃ τί ἐστὶ κοσμιότης.

Τινὲς θέλουσι θαυμάσει ἴσως, διατὶ κοπιᾶζω νὰ δικαιολο-

(*) École des femmes, acte 1, scène 1.

γῆσω πράγματα τοσοῦτον ἀπλᾶ· θέλουσιν εἰπεῖ, ὅτι τὸ περὶ ἀνατροφῆς τῶν γυναικῶν τοῦτο πόνημα εἶναι παρ' αὐτοῖς εὐ-
 πρόσδεκτον δι' αὐτὴν μάλιστα τὴν ἰδιοτροπίαν, ἣν πειρῶμαι
 νὰ δικαιολογήσω ἐν αὐτῷ· καὶ δὲν θέλουν ἐννοήσῃ ποσῶς
 τὴν μεγάλην προσοχὴν καὶ προφύλαξιν, μεθ' ἧς θέλουν εὖρει
 περιεστοιχισμένας τὰς ιδέας, τὰς ὁποίας ἀρέσκουσι, πρὸ πάν-
 των ἕνεκα τῆς καινοτομίας αὐτῶν. Δὲν θέλουσι κατὰ πρῶτον
 αἰσθανθῇ πόσῃ δύναμιν καὶ πόσῃ παρρησίᾳ ἐχρειάσθη ἐν
 πνεῦμα μεμορφωμένον εἰς τὴν ἐμπειρίαν τοῦ κόσμου, ἵνα
 σείσῃ τὰ δεσμὰ αὐτοῦ, καὶ, ἀναλαμβάνον τὰ δίκαια αὐτοῦ,
 νὰ ὑψωθῇ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων εἰς ἐκείνους τῆς φύσεως,
 ἐκ τῶν προλήψεων εἰς τὸν λόγον. Ἡ μήτηρ μου ἐγνώρισε
 τὸν κόσμον, τὴν αὐλὴν, τὴν ἐρημίαν· ἡ πείρα ἥτις καθυπο-
 τάσσει σχεδὸν ὅλα τὰ πνεύματα, ἀπηλευθέρωσεν ἐξ ἐναντίας
 τὸ ἰδικόν της· Ἡ προσδεύουσα ἡλικία της τὴν ἐπανάφερεν εἰς
 τὰ καθαρὰ καὶ γενναῖα φρονήματα, τὰ ὁποῖα ἐγκαταλείπονται
 συνήθως ὡς ἀπατηλαὶ ὀνειροπολήσεις εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν
 τῆς ἀπερισκέπτου νεότητος. Ὅσω περισσότερον ἐγνώριζε τὴν
 κοινωνίαν, τόσω μᾶλλον ἀπεσπᾶτο ἀπὸ αὐτὴν, καὶ εἰσῆρχε-
 το ἐντὸς ἑαυτῆς· φαίνεται ὅτι μὲ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου
 ἀπελύετο καθ' ἐκάστην περισσότερον ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῶν χυδαί-
 κων συμφερόντων καὶ ἰδεῶν, ἵνα περιορισθῇ εἰς ὃ, τι ὑπάρχει
 ἀναλλοίωτον καὶ ἀθάνατον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει· ὅσον ἡ
 ζωὴ τὴν ἐγκατέλειπε, τοσοῦτον ἡ ἀλήθεια τὴν κατελάμβανε.

Δὲν δύναται τις νὰ φαντασθῇ πόσον εἶναι δύσκολον νὰ ἀπο-
 σπάσῃ τις τὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ κράτος ἐνὸς κόσμου, τὸν ὁποῖον
 ἀγαπᾷ καὶ ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἀνταγαπᾶται. Μὴ κρίνετε λοιπὸν
 τὴν ἀξίαν τοιαύτης ἀποπειράς, ὡς ἐκ τῆς μικρᾶς θυσίας, ἣν
 μέλλετε νὰ δοκιμάσητε σεῖς, τοὺς ὁποίους ἡ ἡλικία, τὸ φύλον
 καὶ ὁ προορισμὸς συνδέουσιν ἀμεταστρεπτῇ μὲ τὰς νέας ιδέας
 Σεῖς προωρισμένοι ὄντες νὰ λαλήσητε παρρησίᾳ τὴν ἀλήθειαν
 ἐνώπιον ὅλων τῶν ἀρχῶν, καὶ ἔτοιμοι ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ νὰ
 ῥιφθῇτε εἰς τὴν πλεόν ἐμπροσθίαν τάξιν, δύνασθε εὐκολώτε-
 ρον νὰ ἀντισταθῇτε εἰς τὰς ἐχθρικὰς δοξασίας, ὑπὸ οἰανδῆ-
 ποτε αὐθεντίαν καὶ ἂν ᾗναι περιβεβλημένοι. Τοιοῦτους δὲ
 ἔχετε τοὺς ἀντιπάλους, ὥστε ἡ θαρράλεότης καὶ ἡ δξύτης

τοῦ λόγου σᾶς συγχωρεῖται ἴσως εἰς ὑπόθεσιν, ἥτις πρέπει νὰ ἐλπίξῃ μᾶλλον ἐκ τῆς κατακτῆσεως παρὰ ἐκ τῆς παραχωρήσεως τῶν ἀντιπάλων.

Ἐνταῦθα ὁμως δὲν ἔχει οὕτως, οὔτε τὸ ἀντικείμενον, οὔτε ἡ θέσις, οὔτε οἱ δικασταί, πρὸς οὓς ἀποτεινόμεθα, εἰσὶν οἱ αὐτοί. Πρόκειται δὲ περὶ ζητήματος, τὸ ὅποιον, μακρόθεν μόνον συδεόμενον μὲ τὰ μεγάλα τῆς πολιτικῆς καὶ φιλοσοφίας ζητήματα, δύναται εὐκόλως νὰ διαμεῖνῃ εἰς τὸ βασιλείον τῆς ἠθικῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας τὰ πνεύματα εἶναι πάντοτε ἐπιρρέπεστερα νὰ συνεννοῶνται. Δὲν φαίνεται ποσῶς ἐνταῦθα φιλόσοφος τις κατείλημμένος ὑπὸ τῶν δογμάτων αὐτοῦ καὶ ζηλοτυπῶν νὰ θριαμβεύσῃ· ἀλλὰ τὸναντίον γυνή τις ὑπὸ τῆς σκέψεως ἀναγκασθεῖσα νὰ παραδεχθῇ μετὰ παρρησίας ιδέας τινὰς ἀτελῶς πως μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένης, καὶ προτείνουσα μεταρρύθμισιν τινα, τῆς ὁποίας τὰ μὲν μέσα δυνατόν νὰ ἀπαρέσκωσιν, ὁ δὲ σκοπὸς εἰς οὐδένα δύναται νὰ ᾔηται ἀπαράδεκτος.

Δὲν ἀποτείνεται ποσῶς εἰς ἐξουσίαν τινὰ ζηλότυπον, ὑπερήφανον καὶ ἄσπλαγχνον, ἀλλ' ὁμιλεῖ πρὸς τὰς μητέρας, αἰείποτε εὐμενεῖς, αἰείποτε εὐαισθήτους, ὅταν πρόκηται λόγος περὶ τῶν τέκνων των· ὁμιλεῖ πρὸς τὸν κόσμον, δύναμιν ἐλαφρὰν καὶ εὐκίνητον, ἥτις εὐκόλως συγχωρεῖ εἰς τὸν λόγον νὰ τῇ ἀντιτείνῃ, ἀρκεῖ μόνον εἰς τοῦτο νὰ ἐνδιαφέρηται. Καὶ τῶνόν τι τὸ μόνον ἀρμόδιον ἐνταῦθα ᾗν ὁ τόνος τῆς λύπης καὶ ὁ μετὰ φειδοῦς ἔλεγχος· ἔπρεπε νὰ γράψῃ μὲ πραότητα, νὰ μεταχειρισθῇ τὸν τόνον τοῦ χαρίεντος ἐκείνου δισταγμοῦ, ὅστις καθιστᾷ τὸν λόγον ἐράσμιον καὶ πειθήνιον. Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἀρέσκονται βλέποντες τὴν γυναῖκα δισταζούσαν νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἔχει δίκαιον ἐναντίον τοῦ κόσμου ὅλου· ἡ δὲ πειθὴ ὥς ἐκ τούτου οὐ μόνον δὲν ἐξασθενεῖται, ἀλλὰ καὶ ἀπολαμβάνει ἔτι μεγαλῆτερον θέλγητρον.

Μία μόνη παρατήρησις ἀπομένει τελευταία. Τὸ σύγγραμμα ἤρχισε πρὸ τεσσάρων περίπου ἐνιαυτῶν, γίνεται δὲ ἐκεῖ νυνεὶα καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Γαλλίας καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κατάστασις αὕτη μετεβλήθη, φαίνεται ὅτι προμηνύει καὶ ἄλλο μέλλον· ὥφειλον ὁμως νὰ σεβασθῶ τὴν ἐμφαντικὴν ἐκείνην πεποίθησιν, μεθ' ἧς ἐλάλει

ἡ μήτηρ μου περὶ τῶν προσδοκωμένων ὑπ' αὐτῆς ἡμερῶν· ἀρκεῖ δὲ νὰ ἀναφέρω τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς, ἵνα δικαιώσω τὰς σκέψεις τῆς μητρός μου. Δὲν βλάπτει ἐὰν αἱ ἐλπίδες αὐτῆς δύνανται σήμερον νὰ φανῶσι χιμαιρικά· ὀλίγον ἐνδιαφέρει, ἐὰν δύο ἢ τρεῖς ἐνιαυτοὶ ψεύσωσιν ἐκεῖνο, ὅπερ μετὰ ταῦτα ὀλόκληρος ὁ αἰὼν δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ψεύσῃ.

Παύω μετὰ λύπης τὸν πρόλογον τοῦτον, ὃν εὐρήσουσιν ἴσως περιττόν. Πλὴν ὥφειλον δι' αὐτοῦ νὰ προλάβω καὶ τὰς παραμικρὰς ἐπικρίσεις, καὶ τὰς ἐλαχίστας ἀντιλογίας, τὰς ὁποίας ἐπεθύμουν νὰ στρέψω κατ' ἐμοῦ. Μὲ ὅλην δὲ ὅσην ἔχω πεποιθήσιν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ πονήματος καὶ περὶ τῆς ὠφελείας τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ, μὲ ὅλην ὅσην ἔχω βεβαιότητα, ὅτι ἐκπληρῶ καθήκον ἱερὸν, δὲν δύναμαι ὅμως χωρὶς φρίκην μου νὰ ἀφήσω νὰ ἐκφύγῃ ἀπὸ τὰς χεῖράς μου ἡ παρακαταθήκη αὕτη τῶν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν αἰείποτε ἀντικείμενα τοῦ σεβασμοῦ μου! Παραδίδω λοιπὸν εἰς τὴν κοινὴν κρίσιν, εἰς τὰς τύχας τῆς δημοσιότητος ἐν ὄνομα, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπροφέρετο μέχρι τοῦδε εἰμὴ μετ' εὐμενείας, στοργῆς καὶ λύπης! Ἐπεθύμουν, εἰ δυνατόν, νὰ καταστήσω τὰς ιδέας καὶ τοὺς λόγους τῆς μητρός μου τοσοῦτον ἱεράς, ὅσον ἱερὸν ὑπάρχει δι' ἐμὲ πᾶν ὃ, τι προέρχεται ἐξ αὐτῆς.

Ἄλλ' ὅμως ἃς ἐλπίζω, καὶ ἃς ἐνθαρρυνθῶ τοῦλάχιστον ὑπὸ τῆς λυπηρὰς ιδέας ὅτι ἡ εὐθύνη δὲν θέλει ἀνατεθῇ εἰμὴ εἰς ἐμὲ μόνον. Ἄς ἐνθαρρυνθῶ ἀναλογιζόμενος τὸ καθαρὸν, ὑψηλὸν καὶ εὐσυνείδητον αἶσθημα, ὅπερ ἐμπνέει ὀλόκληρον τὸ σύγγραμμα τοῦτο. Εἴθε νὰ ἀπομείνῃ ὡς μνημεῖον τοῦ πλέον ἀληθοῦς πνεύματος καὶ τῆς γενναιοτέρας καρδίας! Εἴθε νὰ ὑπομιμνήσκῃ τὴν μητέρα μου εἰς τοὺς φίλους της, καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ γνωστὴν εἰς τοὺς μὴ εἰδότας αὐτήν! Ἐγὼ δὲ προσφέρω μεθ' ἡδονῆς τὸν φόρον τοῦ σεβασμοῦ μου εἰς τὴν μνήμην της, ἐπειδὴ ἡ τύχη μὲ κατεδίχασε νὰ μὴ ἔχω ἄλλο εἰμὴ τὴν ὑπερφηάνειαν μόνον ἐκείνου, ὅπερ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπετέλει τὴν ἀγαλλίασίν μου!

ΔΟΚΙΜΙΟΝ

Περὶ ἀνατροφῆς τῶν Γυναικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῶν γυναικῶν ἐν γένει.

Πολὺ ἐνησχολήθησαν ἐν Γαλλίᾳ περὶ τῶν γυναικῶν· παντὸς εἶδους βιβλία συνεγράφησαν ὑπὲρ αὐτῶν, τὰ μὲν πρὸς διδασκαλίαν τὰ δὲ πρὸς τέρψιν αὐτῶν. Εἰς οὐδὲν μέρος ἐφάνησαν εὐτυχέστεραι, εἰς οὐδὲν ὑπῆρξαν ἰσχυρότεραι. Καὶ ὁμῶς, ἂν ἀναλογισθῶμεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐλάλησαν περὶ αὐτῶν, τὴν διδομένην αὐταῖς ἀνατροφήν, καὶ τὴν θέσιν, ἣν ὀρίζουσιν ἢ ἐπιβάλλουσιν αὐταῖς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, φαίνεται ὅτι ἐν Γαλλίᾳ, ὡς καὶ ἄλλαχοῦ, οὐδαμῶς ἐδικαιώθησαν.

Μεταξὺ τῶν φιλοσόφων, ὅσοι ἔγραψαν περὶ τῶν γυναικῶν, ὀλίγοι ἠδυνήθησαν νὰ ἐκφύγωσιν ἢ τὴν μεираκιώδη περιφρόνησιν ἢ τὸν μεираκειώδη περὶ αὐτῶν ἐνθουσιασμόν. Ἄλλοτε θεωρήσαντες ἡμᾶς ὡς ὄντα ἀνίκανα ἐμβριθῶν ἰδεῶν, καὶ ἐπομένως σοβαροῦ προορισμοῦ, μᾶς ἔθεσαν εἰς βαθμὸν ὑποδεέστερον τοῦ δέοντος, ἢ δὲ ὀλίγῳρος αὐτῶν ἀψηφησίᾳ ἐνεθάρρυνε τὰ ψυχρὰ σκώμματα ὅλων ἐκείνων, οἵτινες δὲν κρίνουσιν εἰμὴ διὰ τῆς εἰρωνίας. Ἄλλοτε ἐκφράζοντες θαυμασμόν, ὃν ὑπεστήριζον λαμπρά τινα παραδείγματα, ἀνύψωσαν τὰ πλεονεκτήματα ἡμῶν, τὰς κλίσεις καὶ αὐτὰς τὰς ἀδυναμίας μας μέχρι ἀρετῆς, καὶ ἐξυμνοῦντες τὴν ἡμετέραν ἀξίαν ἐγνωμοδότησαν περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν, δικαιοῦντες οὕτω τὸν ῥωμαντικὸν ἐνθουσιασμόν ἐκείνων, ὅσοι κολακεύουσι τὸ φῶλόν μας. Σπανίως ὁμῶς μᾶς ἔθεσαν εἰς τὴν ἀληθινὴν ἡμῶν θέσιν· σπανίως ἐθεώρησαν τὴν γυναῖκα ὡς ὃν αἰσθητικόν, λογικόν καὶ ἀσθενές, ὡς σύντροφον τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ.

Ὁ χρόνος τῶν ὑπερβολῶν παρῆλθε· καθεὶς ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίξῃ σήμερον τὴν ἀλήθειαν· καὶ οὐδεὶς παραδέχεται τυφλῶς τὰ ἀδόξεα. Δὲν ὑπάρχουσι πλέον δύο ἀλήθειαι, ἡ μὲν διὰ τὸν κόσμον, τὴν συναναστροφὴν καὶ τὰ βιβλία· ἡ δὲ διὰ τὴν διαγωγὴν, τὴν συνείδησιν καὶ τὴν οἰκίαν. Εἶναι μέγα βῆμα προόδου ἡ γενικὴ αὕτη συγκατάνευσις τοῦ θεωρεῖν τὰ πράγματα ὡς ὑπάρχουσιν. Ἡ ἀμερόληπτος ἔρευνα τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἀνοίγει εἰς τὸ πνεῦμα στάδιον οὐχ ἥττον ἐκτεταμένον ἐκείνου τῆς φαντασίας· καὶ δὲν ἀληθεύει ποσῶς τὸ κοινὸν ἀξίωμα, ὅτι ἡ γονιμότης τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς δὲν ἀποδεικνύεται εἰμὴ διὰ τῆς παραγωγῆς ἀνυπάρχτων ἰδεῶν, καὶ ὅτι ἡ ἐφευρετικότης του φανεροῦται μόνον διὰ χιμερικῶν ἐπιέπινοημάτων. Ἡ πραγματικότης εἶναι ἡ ἀνεξάντλητος πηγὴ τῆς καινοτομίας· καὶ ἵνα ἐξέλθῃ τις τῶν τετριμμένων δρόμων, ὀφείλει πρῶτον νὰ τοὺς διατρέξῃ.

Ὅλα τὰ ἀντικείμενα τῆς διανοίας βλέπομεν ἀλληλοδιαδόχως ὑποβαλλόμενα εἰς νέαν ἔρευναν· καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πλέον ἀντικείμενον ὑποθέσεων, ἀλλ' ἀντικείμενον παρατηρήσεων· ἡ γυνὴ δὲν δύναται ἄρά γε νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦτο; δὲν τῇ εἶναι συγχωρημένον νὰ σπουδάσῃ αὐτὴ ἑαυτήν; νὰ διερευνήσῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς πείραν καὶ φύσιν, ἵνα γνωρίσῃ τοὺς χαρακτῆρας, τὰς δυνάμεις καὶ τὰ δίκαια τῶν ὁμοίων της, καὶ ἐννοήσῃ καθαρώτερον, ὅτι δὲν ἐγείνεν ἀκόμη ὅ,τι εἶναι, καὶ ὅ,τι δύναται νὰ ᾔῃαι ἡ γυνή;

Ἡ γυνὴ εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς ὁ σύντροφος τοῦ ἀνδρός, ἔχει ὅμως καὶ ἰδίαν ἑαυτῆς ὑπαρξίν· εἶναι μὲν ὑποδεεστέρα τοῦ ἀνδρός, πλὴν οὐχὶ καὶ δούλη αὐτοῦ. Τὸ θεῖον φύσημα, ὅπερ τὴν ἐμπνέει, καὶ διὰ τῆς ἀθανασίας αὐτοῦ τὴν προσκαλεῖ εἰς τὴν πρόοδον, εἰς τὴν διάγνωσιν τοῦ κακοῦ, εἰς τὸ αἶσθημα τοῦ καθήκοντος, εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ μέλλοντος, ὅλα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα δωρηθέντα ἐξίσου εἰς τὰς γυναῖκας καθάπερ εἰς τοὺς ἄνδρας, ταῖς ἐπιτρέπουσι νὰ ἀντιποιῶνται ἰσότητά τινα, καὶ δύνανται νὰ ἐξηγήσωσιν ἐν μέρει τὴν σχετικὴν ἐκείνην ὑπεροχὴν, τὴν τοσοῦτον ἐλθειαζομένην ὑπὸ τινων μεγαλοῤῥημονούντων. Πλὴν εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις ταύτης τῆς ζωῆς ὁ ἀνὴρ εἶναι προικισμένος μὲ δυνάμιν τινα, καὶ προωρισμένος

εἰς εἰδός τι ἐνεργείας, τὴν ὁποίαν στερεῖται ἡ σύντροφος αὐτοῦ. Ἐὰν πάντα μαρτυροῦσιν, ὅτι, εἰς τὰς σχέσεις ἡμῶν πρὸς τὸν κόσμον τοῦτον, ἡ τύχη μᾶς θέτει ἀμετατρέπτως εἰς δευτερεύουσαν θέσιν. Ἡ τρυφερωτέρα καὶ εὐθραυστοτέρα φυσικὴ ἡμῶν κατασκευὴ, ἡ διηνεκὴς ἀνάγκη τῆς ὑλικῆς βοήθειας καὶ τῆς ἠθικῆς προσκολλησέως, τὰ πλεονεκτήματα ὡς καὶ αἱ ἐλλείψεις ἡμῶν, ἡ ἀδυναμία ὡς καὶ ἡ ἰσχὺς ἡμῶν, τὸ πᾶν δεικνύει, ὅτι ἡ ἐρημία, ἥτις εἶναι ἐπαχθὴς εἰς τὸν ἄνδρα, θέλει εἶσθαι θανατηφόρος διὰ τὴν γυναῖκα· ἡ δὲ ἐξάρτησις αὕτη εἶναι ἀναντίρρητον σημεῖον ὑπαλληλίας.

Ὁ Ρουσώ, ὅστις εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο οὐδεμίαν ἀπέφυγεν ὑπερβολήν, καί τοι ἐξυμνῶν μετὰ πάθους τὰ πλεονεκτήματα τῶν γυναικῶν, ἐπέτρεψεν ὅμως εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀδειαν τοῦ νὰ τὰς ἀποκληρώσῃ πάσης σοβαρᾶς ἐπεμβάσεως εἰς τὴν ἐνεργειαν τῆς ζωῆς. Ἡ ἀνατροφή, ἣν συμβουλεύει δι' αὐτάς, δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἔντεχνος προσπάθεια πρὸς ἀπαλλοτριώσιν αὐτῶν ἐξ ἐκείνων τῶν πραγμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ψυχὴ καταγομένη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πρέπει νὰ αἰσθάνηται τὴν ἀνάγκην· καὶ ὅμως ἐπειδὴ ἡγάπα νὰ παραδίδηται εἰς τὰς ἐπικινδύνους θεωρίας μᾶλλον, παρὰ νὰ ἐρευνᾷ τὴν πείραν, διένειμε μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τὰς νοητικὰς ιδιότητας μὲ τρόπον ὀλίγον συμβιβάζομενον πρὸς τὴν ἀπόλυτον ὑπαλληλίαν, εἰς ἣν μᾶς παραγγέλλει νὰ περιορισθῶμεν. Εἰς μὲν τοὺς ἄνδρας ἔδωκε τὸ μεγαλοφυὲς καὶ δημιουργικόν· πλὴν λέγει ὅτι αἱ γυναῖκες εἶναι πνευματωδέστεραι τῶν ἀνδρῶν. Μ' ὅλα ταῦτα δυσκολεύεται νὰ παραδεχθῇ ὅτι αὐταὶ ἔχουσιν ιδέας εὐρυτέρας, ἀφθονωτέρας καὶ νεωτέρας τῶν ἀνδρῶν. Μήπως λοιπὸν ὁ Ρουσώ ἐκλαμβάνει ὡς πνεῦμα τὴν ἐπιτηδειότητα αὐτῶν τοῦ νὰ κρύπτωσιν ὅ, τι ἐλλείπει ἐν αὐταῖς; Ἀλλ' ἡ εὐκολία των αὕτη τοῦ νὰ προσποιῶνται τὴν ἐνδειάν των, ὑπῆρξε συνήθως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραχωρήσεως τῶν ἀνδρῶν, μὴ ἀξιούντων νὰ μετρηθῶσι μὲ τὴν ἀδυναμίαν τῶν γυναικῶν.

Ὅταν ὁ Ρουσώ θέλῃ νὰ ἐμβῇ εἰς τὰς ἀποδείξεις τῶν παραδοξολογιῶν, ὑφ' ὧν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καταλαμβάνεται, αἰσθάνεται δισταγμόν τινα, καὶ ἵνα ἐξέλθῃ τοῦ δισταγμοῦ τούτου, ἐν ἐλλείψει καλλιτέρου μέσου, τοὔτέστι ἐν ἐλλείψει τῆς ἀλη-

θείας, τὰς λαμβάνει ἐκ περιστάσεων ἔχουσῶν τὴν ἐλαχίστην σπουδαιότητα. Οὕτω π. χ. ἀροῦ εἶπεν ὅτι ἡ ἔμφυτος ἡμῶν ἀνάγκη τοῦ ἀρέσκειν ἀναπτύσσει ἐν ἡμῖν τοιαύτην ὀξύνοϊαν, ὁποῖαν οἱ ἄνδρες δὲν δύνανται ποτὲ νὰ πλησιάσωσι, θέλει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν συμπεριφορὰν τῆς γυναικὸς ἐν μέσῳ πολυαριθμοῦ τινος συναναστροφῆς, ἢ τὴν δεξιότητα μεθ' ἧς ὑποδέχεται ἐν περιπτώσει συμποσίου· οὐχ ἥττον θαυμάζει θέτων αὐτὴν μεταξὺ δύο ἀνδρῶν πρὸς τοὺς ὁποίους ἀναγκάζεται νὰ κρύψῃ τὸ μυστικόν της, ὅπερ ἐξίσου ἐνδιαφέρει καὶ τοὺς δύο.

Πλὴν τὰ δύο ταῦτα πλεονεκτήματα τί ἄλλο ἀποδεικνύουσιν, εἰμὴ ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ γυναῖκες συγκεντρώνουσι πάντοτε ὅλας αὐτῶν τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἐντύπωσιν καὶ εἰς τὸ αἶσθημα τῆς στιγμῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἐξασχοῦσιν ἐξαιρετικὴν τινα ἐπιμέλειαν εἰς τὰς παραμικρὰς σχέσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἐπειδὴ μεγάλως ἐνδιαφέρονται, ἵνα αἱ σχέσεις αὗται, τὸ σπουδαιότερον αὐτῶν ἀντικείμενον, ὧσιν εὐάρεστοι, πρόσφοροι καὶ διαρκεῖς. Ὁ ἀνὴρ δεσπόζει, δύναται λοιπὸν νὰ παραμελήσῃ τὰς παιδαριώδεις καὶ μικρολογικὰς λεπτολογίας· ὁσάκις δὲ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ τὰς μεταχειρισθῇ, εἶδομεν ὅτι αἱ γυναῖκες πλεονεκτοῦμεν τῶν ἀνδρῶν· καὶ ἐντεῦθεν πηγάζει ἡ ἐσφαλμένη ὑπὲρ ἡμῶν κρίσις τῶν ἀνθρώπων. Ἐὰν ὁ ἀνὴρ θέλῃ νὰ ζήσῃ ὡς γυνή, πρέπει νὰ παραχωρήσῃ καὶ τὴν ὑπεροχὴν του· διότι εἰς ἡμᾶς εἶναι τὸ ἔργον μας, καὶ δυνάμεθα νὰ τῷ εἴπωμεν ὅ,τι ἐλέχθη ποτὲ εἰς τινα τῶν βασιλέων μας· «ὁ Θεὸς νὰ σᾶς φυλάξῃ, βασιλεῦ, ἀπὸ τοῦ νὰ γνωρίζητε τὰ πράγματα ταῦτα καλῆτερα ἀπὸ ἡμᾶς!»

Πλὴν καὶ ἐὰν ὁ ἀνὴρ ἐπειρᾶτο νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἀξιώματός του, ἤθελε παραβῇ τὴν ἐντολήν του, χωρὶς ὅμως νὰ ἀπολέσῃ καὶ τὴν φύσιν του· ἐπειδὴ ἤθελεν εἶσθαι πάντοτε ἀληθὲς ὅτι, ἐνῷ αἱ γυναῖκες δὲν εἴμεθα ἱκαναὶ συντόνου προσοχῆς, εἰμὴ ὅταν ἔχωμεν τὴν ἐλπίδα ἐπιτυχίας τινος, τούναντίον ὁ ἀνὴρ πρὸς ἀπλὴν μόνον ἡδονὴν ἐναγκαλίζεται μετὰ κινδύνου πλῆθος περιττῶν καὶ δυσκόλων ἐνασχολήσεων· ἐπομένως πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν μεγαλητέραν ἔκτασιν τῶν νοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἢ δὲ ἔκτασις τοῦ πνεύματος εἶναι τὸ μέτρον τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

Αἱ γυναῖκες, λέγει ὁ Φενελὼν ἔχουσι τὸ πνεῦμα ἀσθενέστερον, παρὰ οἱ ἄνδρες· ὅθεν δὲν ἀρμόζει νὰ τὰς καθυποβάλλωμεν εἰς μελέτας, ἐξ ὧν δύνανται νὰ κατασταθῶσιν κενόδοξοι. Αὐταὶ δὲν μέλλουσιν οὔτε νὰ κυβερνήσωσι τὸ κράτος, οὔτε νὰ κάμωσι πόλεμον, κ. τ. λ. (*). Τῶνόντι ἐὰν ρίψῃ τις ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ παρελθόντος, θέλει ἰδεῖ ὅτι μόνον εἰς τὰς ἐποχὰς τῆς πανουργίας καὶ τῆς ἡδυπαθείας, καὶ ὁσάκις ἐπροτιμήθη ὁ θωπευτικὸς τρόπος ἀντὶ τῆς ἰσχύος, καὶ ἡ δεξιότης ἡ ὑπεκφεύγουσα τὰς προσβολὰς τῆς τύχης ἀντὶ τῆς σταθερότητος, ἥτις τὰς ἀπωθεῖ, τότε, λέγω, μόνον αἱ γυναῖκες, σφετερισθεῖσαι δύναμιν, ἣν ἐχορήγει αὐταῖς ἡ χαυνότης τῶν ἡθῶν καὶ ὁ συρμός, συνέμιξαν τὰς δύο τάξεις εἰς βαθμόν, ὥστε ἐνίοτε ἡ ὑπεροχὴ κατέστη δυσδιάγνωστος. Ἀλλ' ὅτι αὐταὶ δὲν ἦσαν ποσῶς τότε εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῶν θέσιν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι, ἀντὶ νὰ παράξωσι τὴν παραμικρὰν βελτίωσιν, τοῦναντίον ἡ ἐπιβρόχῃ αὐτῶν ἐξησθένησε τοὺς χαρακτῆρας καὶ διεκινδύνευσεν τὴν ἀρετὴν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ μεγάλα τῆς κοινωνίας συμφέροντα, ἅμα φαντασθῶμεν ἡμεῖς νὰ τὰ διευθύνωμεν, τὸ πᾶν διαφθείρεται. Ἡ ἀλληλουχία καὶ ἡ βαθύνοια μᾶς ἐλλείπουσιν, ὅταν θέλωμεν νὰ ἐνασχοληθῶμεν εἰς γενικὰ ζητήματα. Προικισμέναι οὔσαι μὲ ζωνρότητα πνεύματος αἰσθανόμεθα ταχέως, καταλαμβάνομεν εὐκολώτερον καὶ διορῶμεν πολλάκις ἐξίσου ὡς καὶ οἱ ἄνδρες. Πλὴν εὐκόλως συγκινούμεναι καὶ ταχέως μεταβαλλόμεναι, δὲν δυνάμεθα οὔτε ἀμερόληπτοι νὰ μένωμεν, οὔτε νὰ ἐγκύπτωμεν εἰς ὑπόθεσιν τινα· δι' ὃ ἀρμόζει εἰς ἡμᾶς μᾶλλον νὰ ἀντιλαμβανώμεθα παρὰ νὰ ἐρευνῶμεν· ἡ ἐνδελεχὴς προσοχὴ μᾶς ἐνοχλεῖ· εἴμεθα πρῶτα μᾶλλον ἢ καρτερικώτεραι· καὶ ἡ στέρησις εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀνεκτοτέρα παρὰ ἡ προσδοκία ἐλπίδος, ἥς ἐπιβραδύνεται ἡ ἐκπλήρωσις.

Οἱ ἄνδρες ἐμέμφθησαν τὰς γυναῖκας, ὡς ἐπὶ παντὸς πραγματος ἀγνοούσας τί ἐστὶ μέθοδος· ἔχουν δίκαιον. Παραδείγματος χάριν, βλέπομεν τὴν σήμερον μέγα γυναικῶν πλῆθος, ἱκανῶν νὰ λάβωσι μέρος τῶν σοβαρῶν συζητήσεων,

(*) Fénelon sur l'éducation des filles, ch. 1.

ὅσας ἐξαιτεῖται ἡ πολιτικὴ θέσις τῶν κυβερνήσεων· καὶ δύ-
νανται ἐνταῦθα νὰ ἀναπτύξωσιν ἐνίοτε ὀρθὴν καὶ φωτισμένην
κρίσιν, ἐξάιρετόν τινα καὶ ἀληθῆ θεωρίαν· καὶ ὁμῶς, ἐάν τις
ἡδύνατο ἄνευ γέλωτος νὰ φαντασθῇ μίαν ἐξ αὐτῶν παλαίου-
σαν μὲ τὰς πραγματικὰς δυσχερείας τῆς ἐλαχίστης κυβερνή-
σεως, ἤθελε τὴν ἰδεῖ ὅλως καταπεπληγμένην, ὅλως ἀναχαι-
τιζομένην ὑπὸ τῶν δυσκολιῶν, αἵτινες, ἐνεκὰ τῆς ἀδιαλεί-
πτου ἐργασίας, ἀπαιτοῦσι καὶ ἀδιάλειπτον προσοχὴν, ὑπερ-
βαίνουσιν τὴν δύναμιν πασῶν σχεδὸν τῶν γυναικῶν.

Ἡ ἔμπνευσις ταῖς ἀποκαλύπτει ἐνίοτε ἀληθείας, τῶν ὀ-
ποίων ταῖς ἐκφεύγει ἡ ἐφαρμογὴ· καὶ ἐὰν ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε
νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις, ἤθελον φανῇ
χρησιμώτεροι εἰς τὸ συμβουλευεῖν παρὰ εἰς τὸ ἐκτελεῖν· ἀλ-
λ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ Ὅρουσὼ ἐξηπατήθη ἐκ τῆς ὀψεως τῶν Παρισίων καὶ ἐκ
τῆς σμικρότητος τῆς ἐποχῆς, ἐν ἣ ἔζησεν· δὲν ἔπρεπε ποσῶς
νὰ κρίνῃ τὰ πρόσωπα καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐπὶ τῆς βασι-
λείας τοῦ ἱ. Λουδοβίκου.

Ἐκ δύο λοιπὸν ὁμοίων οὐχὶ δὲ τῶν αὐτῶν ὄντων τὸ ἀσθε-
νέστερον ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ὑπάρ-
ξεως αὐτοῦ μᾶλλον παρὰ εἰς περιττὴν τινα ἐνέργειαν, ἥτις
ἐδύνατο νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ· ὅσον δὲ περισ-
σότερον συμμορφοῦται μὲ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ φύσιν, τόσῳ μᾶλ-
λον ἀπομένει ὑποδεέστερον ἐκείνου, ὅπερ ἔσχε τὴν δύναμιν
τοῦ νὰ ἀναλαμβάνῃ, νὰ ἐπιχειρῇ καὶ νὰ ὑπερνικᾷ μόνον τοῦ
τὰς δυσκολίας καὶ τοὺς κινδύνους.

Ἐὰν παραδεχθῇ τις, ὅτι ὁ προορισμὸς τῶν γυναικῶν, τό-
σον πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, ὥς καὶ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν,
τὰς προσκαλεῖ εἰς τὴν дуάδα, θέλει ἰδεῖ ὅτι ἀληθῶς ἐπλάσθη-
σαν διὰ ζωὴν κοινωνικὴν. Πλέον εὐαίσθητοι καὶ πλέον ἀφω-
σιωμέναι παρὰ οἱ ἄνδρες, ἀγνοοῦσι τὸν ἐνδόμυχον ἐκείνον
ἐγωϊσμόν, ὃν φέρει ἐν ἑαυτῷ, ὥς συναίσθημα τῆς δυνάμεως
αὐτοῦ τὸ ἀνεξάρτητον πλάσμα. Ἵνα ἐπιτύχῃ τις παρ' αὐτῶν
ὅποιανδὴποτε πρᾶξιν, ἀρκεῖ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ τὰς πα-
ρακαλῇ ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας ἄλλου τινὸς ὄντος. Καὶ αὐταὶ
αἱ ἐλλείψεις των εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φύσεώς των. Ἡ αὐτὴ

αἰτία, ἥτις διεγείρει εἰς τὸν ἄνδρα τὴν ὑπερηφάνειαν, διεγείρει εἰς τὴν γυναῖκα τὴν ματαιοφροσύνην. Ἡ ὑπερηφάνεια εἶναι αἶσθημα δυνάμεως, ἥτις κρίνει ἑαυτήν· ἡ δὲ ματαιοφροσύνη μετρεῖται ἐκ τῆς ἐντυπώσεως, ἣν προξενεῖ τις εἰς τοὺς ἄλλους, ὥστε ἡ τελευταία ἔχει ἀνάγκην πάντοτε ἐτέρου τινὸς προσώπου.

Ὅσον περισσότερον λοιπὸν μᾶς παρατηρήσῃ τις μετὰ προσοχῆς, τόσῳ μᾶλλον θέλει ὁμολογήσῃ ὅτι ἐπλάσθημεν διὰ τὴν ὑποταγὴν. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀρετῶν ἡμῶν δὲν ἐνεργοῦνται ἀνευ τινὸς ἐνθουσιασμοῦ· καὶ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον, ἵνα προσκολληθῶμεν σταθερῶς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἄλλου, διότι συνήθως ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἀφοσιώσεως περιορίζεται μόνον εἰς τὸ εὐάρεστον τῆς ψυχῆς αἶσθημα, δι' ἣν ἔκαμε θυσίαν. Καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα κατέχομεν τὸ μυστικὸν τοῦ νὰ πλάττωμεν εὐκόλως χιμερικὰς τινὰς ιδέας, αἵτινες μᾶς ἐνθαρρύνουσιν ἢ μᾶς παρηγοροῦσι. Τὰ φαντάσματα ταῦτα ἀναπληροῦσι τὰ πλεονεκτήματα τῆς σκέψεως, ἣν ἡ φυσικὴ ἡμῶν εὐκίνησις καθιστᾷ εἰς ἡμᾶς ὀχληράν. Ἡ σταθερότης εἰς ιδέαν τινὰ δὲν εἶναι πραγματικῶς τοσοῦτον ἀναγκαία εἰς τὸν μὴ ἔχοντα τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποφασίζειν. Ὡσαύτως ἔχομεν χρείαν μᾶλλον τῆς γενναιότητος, ἥτις ὑπομένει, παρὰ ἐκείνης, ἥτις ὑπερνικᾷ. (*) ἡμέτερον ἔργον εἶναι νὰ ἀποφεύγωμεν τὸν κίνδυνον, τὸ δὲ παλαίειν κατ' αὐτοῦ ἀνήκει εἰς ὄντα ἰσχυρότερα ἡμῶν. Τέλος πάντων ὅλα τὰ πλεονεκτήματα τὰ βοηθοῦντα τὴν ἀδυναμίαν μας ἔπρεπε νὰ προσαρτηθῶσιν εἰς τὴν φύσιν μας· ἐπομένως ἔπρεπεν ἡ διάνοια ἡμῶν νὰ ᾖ μᾶλλον ἐπιτηδεῖα εἰς τὸ ἐννοεῖν, παρὰ γό-

(*) Ἡ ἰσχὺς τῆς γυναικὸς ἀναδεικνύεται, εἰς τὰς οἰκιακὰς θλίψεις, ὅθεν ἀναφύονται τοσαῦτα σκληρὰ πάθη· εἰς τοὺς ἀνευ οὐδεμιᾶς δόξης οἰκιακοὺς ἐκείνους ἀγῶνας τοὺς δεομένους ὅμως μεγίστης γενναιοφυχίας· εἰς τὰς ἀσθενείας αἵτινες φαίνονται συσσωρευεῖν ὅλα τὰ δεινὰ, καὶ τέλος εἰς αὐτὴν τοῦ θανάτου τὴν ἐμφάνησιν. Ἐκ τῶν δεινῶν, ὅσα εἶναι προωρισμένα διὰ τὸν ἄνθρωπον, τὰ μὲν εἶναι ἐνεργητικὰ, τὰ δὲ παθητικὰ, ὅσα καὶ τὰ φύλα, τὰ ὅποια μέλλουσι νὰ τὰ ὑποφέρουσιν. Αἱ γυναῖκες διὰ μυστικῆς τινος τῆς φαντασίας γοητείας ἐκφεύγουσιν αὐτὰ, παραδιδόμεναι εἰς αὐτά· οἱ ἄνδρες ἀπεναντίας δυσανασχετοῦσιν, ὅταν δὲν δύνωνται νὰ τὰ ἀντιπαλαίσωσι, καὶ νὰ τὰ νικήσωσι διὰ τῆς σκέψεως. Ἐκεῖνος, ὅστις εἰς τὴν θέαν τῶν ὅπλων ἐνθουσιᾷ, φρίττει εἰς τὴν προσέγγισιν τῆς λειποθυμίας. Ὁ ἥρωας δίδει τὸ παράδειγμα τῆς ἀνδρείας εἰς τὰς μάχας ἐπιδιώκων τὸν θάνατον, ἡ δὲ γυνὴ τὸν ὑπερβαίνει περιμένουσα εἰς τὴν οἰκίαν τὸν θάνατον. (Bernardin de Saint Pierre, discours sur l'éducation des femmes). Σ. Σ.

νιμος εἰς θεωρίας· ἔπρεπε νὰ δύναται εὐκόλως νὰ συλλαμβάνῃ τὰς παρουσιαζομένας περιστάσεις, διὰ νὰ τὰς προσδιορίσῃ, νὰ τὰς καλλωπίσῃ, καὶ νὰ λάβῃ ἐξ αὐτῶν τὴν δυνατὴν ὠφέλειαν. Ὁ Ῥουσώ λέγει ὅτι αἱ γυναῖκες εἶναι ἐκ φύσεως φιλάρεσκοι καὶ πονηραί. ἀλλὰ τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀρέσκωσι καὶ νὰ ἐπιτυχάνωσι. Δὲν ἤθελεν εἶσθαι λοιπὸν δυνατόν νὰ μεταβάλωμεν ἐπὶ τὸ ἀγαθώτερον τὰς ἀνάγκας ταύτας τῆς ἀδυναμίας των; Ἡ κοινωνία μὴ θεωροῦσα αὐτὰς μετὰ σοβαρότητος, ἀλλὰ καρπουμένη τὰς ἐλλείψεις αὐτῶν πρὸς ἰδίαν ἐὺ-της τέρψιν, δὲν γίνεται ἀξιόμεμπτος ὅτι πολλάκις τὰς ἀπεπλάνησεν; Ἡ κοινωνία ἄρα γε δὲν ἀνέπτυξεν ἐν αὐταῖς τὴν ἔφесιν τῆς δόξης καὶ τὸν πόθον τῆς ἐξουσίας; Αὐτὴ δὲ ἡ ἰδία διὰ τῶν ὑπερβολικῶν ἐπαίνων τῆς, καὶ ἐνίοτε διὰ τῆς μεираκιώδους περιφρονήσεως, δὲν ἀνύψωσε τὰς ἀξιώσεις των, καὶ ἐνεθάρρυνε τὰ ἀτοπήματα αὐτῶν; Ἐὰν ἡ κοινωνία ἅπαξ συνεννοεῖτο νὰ ταῖς ἀπαγορεύσῃ τὰς ὑπερηφάνους ἐλπίδας, χωρὶς ὅμως νὰ τὰς καταδικάσῃ εἰς τὴν οὐτιδανότητα· ἐὰν ἔπαυε τοῦ νὰ τὰς μεταχειρίζετῃ ποτὲ μὲν ὡς εἰδῶλα, ποτὲ δὲ ὡς παίγνια, ἠθέλαμεν τὰς ἰδεῖ νὰ ἀναλάβωσι τὴν θέσιν των, καὶ νὰ μὴ ζητῶσι νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ περιορισμοῦ τῆς οἰκιακῆς ζωῆς εἰμὴ εἰς μόνας τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς τὸ καθήκον εἰς τοῦτο τὰς προσκαλεῖ. Ὅ,τι οὐσιωδῶς ἐνδιαφέρει τοὺς ἄνδρας εἶναι τὸ νὰ κρατῶσι τὰς γυναῖκας εἰς τὴν ἀληθινὴν αὐτῶν θέσιν, τὸ νὰ ἀνορθώσωσι δὲ καὶ περιστείλωσι τὴν φύσιν των διὰ τῆς ἠθικῆς, πρέπει νὰ ᾖναι ὁ σκοπὸς τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν.

Ὅταν ὅμως μᾶς θέτωσιν εἰς τὸν κατώτερον ἐκεῖνον βαθμόν, ὅστις εἶναι ὁ προορισμὸς μας ἐπὶ τῆς γῆς, πρέπει νὰ σεβασθῶσιν ἐν ὑμῖν τὰ πνευματικὰ δωρήματα, ἅπερ ὁ Θεὸς χαρίζει εἰς τὰ πλάσματα αὐτοῦ. Διότι, ἐκτὸς ἐὰν ἀρνηθῶμεν εἰς τὰς γυναῖκας πᾶν αἰσθημα ἠθικόν, ἐκτὸς ἐὰν διίσχυρισθῶμεν ὅτι αὐταὶ εἶναι ἄμοιροι λογικοῦ, βουλήσεως καὶ ἐλευθερίας, τέλος, ἐκτὸς ἐὰν δὲν παραδεχθῶμεν ἐν αὐταῖς τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, δὲν βλέπω οὐδένα ἀποχρῶντα λόγον τοῦ νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὰς μὲ ὀλιγωτέραν σοβαρότητα παρὰ τοὺς ἄνδρας, νὰ ταῖς παραμορφώνωσι τὴν

ἀλήθειαν ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς προλήψεως, καὶ τὸ καθήκον ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς δεισιδαιμονίας, ἵνα δῆθεν ἀναγκάσωσιν αὐτὰς νὰ ἐναγκαλισθῶσι τὸ καθήκον καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἐχουσι τὸ δικαίωμα ἐξίσου καὶ τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀληθείας, ἐπειδὴ εἶναι ἐξίσου δεκτικαὶ ἀμφοτέρων· οὐδὲν δύναται νὰ ταῖς ἀποσπάσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὸν θεῖον νόμον τὸν ἀποκεκαλυμμένον ὑπὸ τοῦ λόγου· ἐὰν στερήσωμεν τὰς γυναῖκας τοῦ προνομίου τούτου, παραβιάζομεν τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, περιφρονοῦντες τὸ πλάσμα αὐτοῦ.

Δὲν διστάζω νὰ προσθέσω, ὅτι οἱ καιροὶ οἱ τὰ πλεῖστα δυνάμενοι νὰ βοηθήσωσι τὰς γυναῖκας πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς διπλῆς αὐτῶν ἐντολῆς εἶναι συνάμα καὶ οἱ τὰ πλεῖστα δυνάμενοι νὰ συντελέσωσι πρὸς κοινὴν τῆς κοινωνίας βελτίωσιν. Ἀλλὰ ποῖοι εἶναι οἱ καιροὶ οὗτοι; Πρέπει ἄρα γε νὰ τοὺς θεωρήσωμεν ὡς παρελθόντας ἤδη, ἢ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς μέλλον τι, περὶ οὗ κρίνομεν κατὰ τὴν φαντασίαν ἡμῶν; πρέπει νὰ ὑποχωρήσωμεν εἰς τινὰς φιλοσόφους μελαγχολικοὺς λέγοντας, ὅτι ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει, ἣν παριστάνει ὁ ἄγριος βίος, πρέπει νὰ χρονολογηθῇ ἡ ἀξία καὶ ἡ σημαντικότης ἡμῶν; ἢ πρέπει νὰ λάβωμεν ὡς κέντρον τῶν παρατηρήσεων ἡμῶν τὰς ἐποχὰς ἐκείνας τοῦ λεπτοουργημένου πολιτισμοῦ, ἐν αἷς τὰ ἥθη λύουσι τὰ δεσμὰ τοῦ ἀσθενοῦς ἐνθάρρυνομένου ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ ἰσχυροῦ; Ἀλλ' εἰς μὲν τὸν ἄγριον βίον, ὅστις δὲν παριστᾷ εἰμὴ τὴν φυσικὴν ζωὴν, τὰ πλεῖστα τῶν γυναικείων πλεονεκτημάτων θνήσκουσι μαραινόμενα ὑπὸ τῆς ἀδρανείας· εἰς δὲ τὸν πολιτισμὸν, ἐν ᾧ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ρουσώ, οἱ ἄνδρες κατέστησαν γυναῖκες, ἢ ἀνεχθεῖσα αὕτη ὑπεροχὴ τοῦ ἀσθενεστεροῦ στοιχείου παραμορφώνει τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν. Ἀναμφιβόλως διὰ τὸ ἀνθρώπινον ὃν ἡ καλλιτέρα κοινωνικὴ κατάστασις εἶναι ἐκείνη, ἣτις τῷ ἐπιτρέπει νὰ ἀναπτύξῃ ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀξίαν. Πλὴν, ἵνα εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν, οὐδεμία ὑπάρχει ἐποχὴ, οὐδὲ κατάστασις, ἐν ᾗ δὲν δύναται τις νὰ διατηρήσῃ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ κλίσεις καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ· μόνον περὶ τῆς κοινωνίας λέγομεν ὅτι εἶναι τοσοῦτον ἐντελεστέρα, ὅσον περισσότερον ὁ διοργανισμὸς αὐτῆς εὐνοεῖ

καὶ μεταχειρίζεται τὰς ἀγαθὰς τῶν ψυχῶν διαθέσεις· καίτοι δὲ ὁ διοργανισμὸς οὗτος φαίνεται ὅτι ἔγεινε διὰ τοὺς ἄνδρας, οὐχ ἥττον ὅμως ὠφελεῖ καὶ τὰς γυναῖκας, ἐπειδὴ ἡ τοῦ ἰσχυροτέρου στοιχείου βελτίωσις συνεπάγεται καὶ τὴν τοῦ ἀσθενεστέρου. Ὡστε ἡ τύχη καὶ ἡ ἀρετὴ τῶν γυναικῶν δὲν εἶναι ὅλως ἀσχετος πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ τόπου κατάστασιν· αἱ ἑξεις ἐπηρεάζονται ὑπὸ τῶν νόμων, τὰ ἰδιωτικά ἤθη ἐκ τῶν δημοσίων ἠθῶν, καὶ ὁ κατ' οἶκον βίος δὲν μένει παντελῶς ἀνεπηρέαστος ἐκ τοῦ εἵδους τῆς πολιτικῆς κυβερνήσεως.

Ἐὰν εἰς μεγάλην τινὰ κοινωνίαν φθάσῃ ὁ χρόνος σωτηριωδῶν μεταρρυθμίσεων· ἐὰν ἔθνος τι μεγαλόψυχον βεβαρυμένον ἔνεκα τῶν ἐσφαλμένων ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς βεβιασμένης ἀποναρχώσεως, ζητεῖ τέλος πάντων τὸν καρπὸν τῆς ἰδίας αὐτοῦ πείρας· ἐὰν φανῇ ἔτοιμον νὰ παραδεχθῇ θεσμοὺς αὐστηροὺς καὶ ἠθικοὺς, τότε τὰ προσεκτικὰ πνεύματα βοηθούμενα ἐκ τῆς γενικῆς διαθέσεως τοῦ νὰ ἐπαναφέρωσι πανταχοῦ τὴν ἀπλότητα, διασπῶντα ἅπαντα τὰ περικαλύμματα καὶ ἅπαντα τὰ νέφη, ὅσα ἐπιπροσθοῦσι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, θέλουσι τὴν ἰδεῖ ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτῆς, καὶ ἐκ τῆς γνώσεως τῶν χαρακτήρων αὐτῆς θέλουν πορισθῇ τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ κανονίσωσι τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς καὶ νὰ προσδιορίσωσι τὸ μέλλον της. Πανταχόσε θέλουν ἐνασχοληθῇ νὰ διαγράψωσι τὰ ὅρια τοῦ σταδίου πρὶν ἔτι εἰσελθῶσιν ἐν αὐτῷ. Ἡ στιγμή τῶν πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων εἶναι στιγμή μεταρρυθμίσεως καὶ περὶ τὴν ἀνατροφὴν.

Ἀγνοῶ ἐὰν ἡ Γαλλία προσέφερεν ἤδη τοιαύτας περιστάσεις, πλὴν ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἔλαβε τὸ μέγα σύνθημα, καὶ ὅτι ἀπεκρίθη εἰς αὐτό. Εἰς μάτην ἤθελεν ἀσυνέτως πειραθῇ τις νὰ ἀπομακρύνῃ τὰς προσπάθειάς της· οἱ Γάλλοι προπορεύονται, καὶ πρέπει ἢ νὰ τοὺς ἀκολουθήσωσιν, ἢ νὰ τοὺς ἀφήσωσι μόνους νὰ βαδίσωσι τὸν δρόμον των. Ὅταν λαὸς τις φθάσῃ ἕως ἐκεῖ, ὁ μόνος τρόπος δι' ἐκείνους, οἵτινες διίσχυρίζονται νὰ τὸν διευθύνωσιν, εἶναι τὸ νὰ ἐπιταχύνωσι τὰς προόδους του· πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τούτου πρέπει ἐνίοτε νὰ πράττωσιν, ὥς ἐὰν ἡ πρόοδος αὐτοῦ ἦτον ἤδη τετελεσμένη. Τὰ μαθήματα τοῦ παρελθόντος, ἐὰν δύνα-

μαι νὰ εἶπω οὕτω, διέγραψαν τὸ σχέδιον τῆς νέας κοινωνίας· καὶ νέα τις γενεὰ ἀπηλλαγμένη μίσους καὶ παθημάτων παρουσιάζεται νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ. Ἡ γενεὰ αὕτη θέλει εἶσθαι ἠθικωτέρα καὶ καθαρωτέρα, ὥς οὔσα καὶ εὐτυχεστέρα, ἐπειδὴ ἡ δυστυχία φέρει καὶ αὕτη τὸ εἶδος τῆς διαφθορᾶς τῆς. Ἐὰν ἡ γενεὰ αὕτη ὑπερηφανεύετο, ὅτι προσεκλήθη, ἵνα ἀθροίσῃ τὰ λείψανα μιᾶς τρικυμίας, ἤθελεν ἐπαίρεσθαι εἰς τυχηράν τινα σύμπτωσιν, καὶ ἤθελε καταδείξει ἐν νέον εἶδος γενεαλογικοῦ καυχήματος· ἐὰν δὲ ἐνόμιζεν ἑαυτὴν κάτοχον ὅλων τῶν ἀληθειῶν, τὰ φῶτά της ἤθελον εὐθὺς μεταβληθῇ εἰς προλήψεις, καὶ ἤθελε τοξεύσει κατὰ τοῦ μέλλοντος τὴν γελοίαν ἐκείνην ἀπαγόρευσιν, ἣν μέμφεται τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἐνεστώτος ὅτι ἐτόξευσαν κατὰ τοῦ αἰῶνός των. Οὐχ ἤττον ὁμως ἤθελεν εἶσθαι ἄδικον νὰ ἀρνηθῶμεν εἰς τὴν γενεάν ταύτην τὰς προόδους τῆς, ἐπειδὴ αὗται εἶναι πραγματικά, καὶ δὲν ἤθελε παῦσαι ἀπὸ τοῦ νὰ πιστεύῃ εἰς αὐτάς. Εἰς μάτην πειρᾶται τις νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν ἀλήθειαν· αὕτη ὁμοιάζει τὴν ἀδαμαντίνην ἐκείνην τοῦ Τάσου ἀσπίδα, τῆς ὁποίας τὰς ἀκτῖνας οὐδεμία προσπάθεια τῶν ἐχθρῶν ἠδύνατο νὰ ἀμαυρώσῃ. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι λόγοι ἱκανῶς δεικνύουσιν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ποίου μέλλοντος συνετάχθη τὸ σύγγραμμα τοῦτο· καὶ εἰκάζεται πρὸς ποίους ἄνδρας εἶναι προωρισμένοι αἱ γυναῖκες, τῶν ὁποίων ἀναλαμβάνω νὰ ἐξετάσω τὴν ἀνατροφὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Ἐπιρροή τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως ἐπὶ τῆς τύχης τῶν γυναικῶν.

Αἱ γυναῖκες εἶναι ἀσθενέστεραι, ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἰσχυροτέρων, καὶ τέσον οὗτοι, ὅσον καὶ ἐκεῖναι ὑπόκεινται εἰς ὃν ἐξελέξαντο κοινωνικὸν διοργανισμόν. Ἐὰν οὗτος στηρίζηται εἰς σύστημα, τοῦ ὁποίου ἅπαντα τὰ μέρη εἶναι συνδεδεμένα, αἱ γυναῖκες θέλουν ἀναγκάως ὑποκύψει, καὶ θέλουσι διατηρήσει τὴν θέσιν τὴν διδομένην αὐταῖς παρὰ τοῦ νόμου. Ἐὰν δὲ οἱ νόμοι οὗτοι οὐδεμίαν ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους ἁρμονίαν εἶναι συγκεχυμένον τι ἀποτέλεσμα τυχαίων

περιστάσεων ἢ ἀτομικῶν θελήσεων, οἱ ἄνθρωποι τότε οὐδένα ἔξουσι χαρακτηῖρα ἐθνικόν, οὐδὲ ἡ κοινωνία σταθερὰν μορφήν· θέλει ἐκτεθῇ εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ σφετερισμοῦ, ἡ δὲ τῶν γυναικῶν ἐπέμβασις θέλει λάβει τότε τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐπιτυχίας τῆς. Εἶναι, νομίζω, πασίδηλον ὅτι ἡ φύσις τῶν κυβερνήσεων προσδιορίζει τὰς σχέσεις τῶν πολιτῶν πρὸς ἀλλήλους, καὶ καθ' ὅσον εὖ νοεῖ τὰς καλλιτέρας ἢ χειροτέρας ἑξεις, δίδει τὸν δημόσιον χαρακτηῖρα, τὴν ἐθνικὴν φυσιογνωμίαν ὅλων τῶν κατοίκων ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τόπου. Ὑπάρχουσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς μεγάλαι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, αἵτινες κρέμονται ἐκ τῆς φύσεως τῶν τόπων καὶ κλιμάτων· πλὴν πανταχοῦ, ὅπου ὁ πολιτισμὸς ἐξετάθη, αἱ ἀρχικαὶ αὐταὶ περιστάσεις ἀποβάλλουσι τὴν ἰσχὺν των, διότι εἰς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν ἡ ἥθικὴ θέλησις ἐνεργεῖ ἐφ' ἡμᾶς μεγαλύτερον κράτος παρὰ αἱ φυσικαὶ ἀνάγκαι. Εἰδομεν πολλάκις ὅτι σφοδρὰ πάθη, ἡ καὶ μόνη ἡ ὑπακοὴ μετέφερον φυλὰς ὀλοκλήρους ἀφ' ἐνὸς εἰς ἕτερον τόπον, αἱ δὲ ἀσθενέστεραι φυλαὶ ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς, εἰς τὰς ἐπιδρομὰς, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς δόνας, ἃς συνεπάγεται ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων μεταβολή. Πολλάκις εἰς τὸν αὐτὸν τόπον αἱ ἀνθρώπιναι μεταβολαὶ ἐπέφερον τοσοῦτον μεγάλας μεταμορφώσεις, ὥστε αἱ ζῶσαι γενεαὶ δυσκόλως ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι κυκλοφορεῖ εἰς τὰς φλέβας των τὸ αἷμα τῶν προγόνων των. Ἀναμφιβόλως οἱ Ἰταλοὶ τῆς Ῥώμης ἐνώπιον τοῦ φωτὸς τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου ἡλίου, ὅστις ἀνέτειλεν εἰς τοὺς προπάτορας αὐτῶν, ἐνώπιον τοῦ Τιβέρεως ἐκείνου, ὃν τοσάκις ἐπεκαλέσθησαν ὡς μάρτυρα, ὅταν ἀπεφάσιζον τὰς τύχας τοῦ κόσμου ὅλου, δὲν δύνανται νὰ ἀνεύρωσιν ἀλλαχοῦ, εἰμὴ εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς πολιτικῆς αὐτῶν κυβερνήσεως τὸ αἷτιον τῆς πτώσεως τοῦ χαρακτηῖρος αὐτῶν. Οἱ δεῖλοι κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν (*), κεκυρτωμένοι ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας δὲν ὁμοιάζουσι ποσῶς τοὺς ὑπερηφάνους ἐκείνους δημοκράτας, οἵτινες ἐπυρπόλησαν ἐκουσίως τὴν πατρικὴν αὐτῶν γῆν, ὅταν

(*) Πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι ἐγράφησαν πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως. (σημειώσις τοῦ ἐκδότης).

ἐγκατέλιπον αὐτήν, νομίζοντες ὅτι θέλουν εὐρεῖ τὴν πατρίδα των ἐκεῖ, ὅπου ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὴν ἐλευθερίαν· χωρὶς δὲ νὰ ἀναζητῶμεν μεμαχρυσμένας μαρτυρίας, πόσας ἐθνικὰς μεταβολὰς δὲν μᾶς παρουσιάζει ἡ ἰδίᾳ ἡμῶν ἱστορία! Ἵνα ἀναφέρω ἓν μόνον παράδειγμα, εἶναι δυνατόν οἱ Γάλλοι τῆς ἱερᾶς συμμαχίας ἐπὶ Ἑρρίκου γ'. νὰ ἀναγνώρισωσιν ὡς συμπολίτην των τὸν Γάλλον τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ Φιλίππου ἐπὶ Λουδοβίκου ιε'; Εἶδομεν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ἡ εὐρεῖα διάνοια, ἱκανὴ νὰ συλλάβῃ ὅλας τὰς ἀληθείας, δὲν περιωρίζετο εἰμὴ ὑπὸ τῶν παθῶν αὐτοῦ, νὰ δικαιόνη εἰς ἑαυτὸν τὰς ἐπιχειρήσεις του ἐπὶ τῶν λαῶν δυνάμει τῆς ιδέας ταύτης· « Οἱ Γάλλοι, οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ Ἰσπανοὶ δὲν εἶναι τέλος πάντων εἰμὴ ἄνθρωποι· δυνάμεθα λοιπὸν νὰ τοὺς μεταχειρισθῶμεν ὅλους μετὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. » Ἴδου τί μᾶς ἔλεγε συνεχῶς, καὶ ὅμως ἀπέτυχεν, ἐπειδὴ εὔρεν ἀπροσδοκῆται ἀντιστάσεις εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέθετε τὴν ὁμοιότητα ἐκείνην, ἥτις ἀφαρπάζει ἐνίοτε τὰ μεγάλα πνεύματα. (Μοντεσκιού.)

Ἄν καὶ ὅλοι ἐξήλθομεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Δημιουργοῦ με ἀναλόγους διαθέσεις πρὸς τὰς αὐτὰς ἀρετὰς καὶ πρὸς τὰ αὐτὰ πάθη, ἤθελεν ὅμως πλανηθῇ εἰς ἐσφαλμένα συμπεράσματα, ἐάν τις ἐκ τούτου ἐσυμπέραινεν, ὅτι αἱ ἐσωτερικαὶ ἡμῶν δυνάμεις καὶ αἰσθήσεις ἔχουσι πάντοτε τὰς αὐτὰς ἀλλοιώσεις. Εἶναι ἐπίσης δύσκολον νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν ἐπιρροήν τῆς ἀνατροφῆς πρὸς τὰ ἄτομα, ὅσον εἶναι δύσκολον νὰ ἀρνηθῶμεν τὸ κράτος τῶν ἡθῶν ὡς πρὸς τοὺς λαούς. Ἐνῶ δὲ αἱ ἀρχαὶ τῆς ὑψηλῆς ἡθικῆς μένουσιν ἀείποτε ἀναλλοίωτοι, ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ διατάξεις μεταλλάσσονται κατὰ τοὺς διαφόρους καιρούς· καὶ ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἐμφανίζονται ἐποχαί, τὰς ὁποίας μόνον τὰ μικρὰ καὶ ἐμπαθῆ πνεύματα δύνανται ἐθελόκακως νὰ παραγνώρισωσιν. Ὁ λόγος, παρατηρῶν τὴν πορείαν τῶν ιδεῶν καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν ἐθνῶν, ὁδηγεῖ τὸ μεγαλοφυὲς πνεῦμα, τὸ ὁποῖον προπορευόμενον χαράσσει μετὰ τὰ φῶτά του τὸν νέον δρόμον, ὃν ὀφείλει ἡ πολιτικὴ νὰ βαδίσῃ. Οἱ μεγάλοι ἄνδρες δὲν ὠφελοῦσι τὸν αἰῶνά των, ἐάν δὲν ἔχωσιν ἱκανὴν διάνοιαν νὰ τὸν ἐννοήσωσι καὶ ἱκανὴν δύναμιν

νά τὸν ὑπερβῶσιν. Ἄλλ' ἐὰν οἱ διάφοροι τύποι τῆς κυβερνήσεως μεταλλάσσωσιν ἢ ἐπανορθώσωσι τοὺς χαρακτῆρας, εἶναι ἐπίσης γνωστὸν ὅποσον κράτος ἐξασκοῦσιν ἐπὶ τῶν συμβάντων αἱ ἠθικαὶ τῶν ἀνθρώπων διαθέσεις. Ἀνάγκη λοιπὸν ἵνα ἐκπαιδεύσωμεν αὐτοὺς τοιοῦτοτρόπως, ὅπως ἡ διαγωγή αὐτῶν διευκολύνῃ καὶ τελειοποιῇ τὸν δρόμον τῆς θεσμοθεσίας, εἰς ἣν καθυποβάλλονται· ἡ ἀνατροφή ἐπιχέει μεγάλην δύναμιν ἐφ' ὅλης τῆς ζωῆς, καὶ προπαρασκευάζει ἡμᾶς διὰ τὴν ὁποίαν μέλλομεν νὰ καθεύωμεν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τάξιν. Μεταχειριζομένη δὲ τὴν λέξιν τάξις, δὲν ἐννοῶ ποσῶς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν οἱ κοινωνικοὶ τύποι, αἱ οἰκογενεϊακαὶ ἑξεις, καὶ τὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα ὀρίζουσιν ἐκ προοιμίων εἰς τὸ βρέφος γεννώμενον εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν βαθμόν, εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν κατάστασιν. Ἡ συνήθεια αὕτη γενικῶς παραδεγμένη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, ἣτις ὑπῆρξε καὶ ὠφέλιμος καὶ βλαπτική, δὲν δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ διατηρηθῇ· τοῦλάχιστον δὲν θέλει εἶσθαι ἡ πρωτίστη φροντίς τοῦ πεφωτισμένου πατρός· πρὸ πάντων δὲ καὶ γενικῶς θέλει ἐπιθυμήσῃ νὰ ἀφήσῃ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ υἱοῦ του πολίτην διὰ τὴν πατρίδα του· θέλει τὸν ἐκπαιδεύσει τοιοῦτοτρόπως, ὥστε καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις νὰ συνδέῃ τὴν ἰδέαν τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ μὲ τὰς πράξεις τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως. Ἡ ἰδέα ἦν πρέπει νὰ συνάψωμεν εἰς τὴν λέξιν πολίτης, ἐξηγεῖ μεγάλην ἠθικὴν, ἠθικὴν αὐστηράν, συγχινητικήν! Δὲν γνωρίζω μετὰ τὴν θρησκείαν ἐλατήριον ἄλλο ἰσχυρότερον τοῦ πατριωτισμοῦ, ἵνα ὁδηγῶμεν τοὺς νέους πρὸς τὴν ἀρετήν. Ἀπαράλλακτα ὡς ὁ χριστιανισμὸς, οὕτω καὶ ὁ πατριωτισμὸς ὁμιλεῖ εἰς τὰ μέγала πάθη καθὼς καὶ εἰς τὰς ἀδυναμίας τῶν ἀνθρώπων. Τῶντι ἐὰν αἱ ἐντολαὶ τοῦ εὐαγγελίου ἐξανιστάμεναι πάντοτε κατὰ τῶν πειρασμῶν τῆς ἀνθρωπίνης ματαιότητος, μᾶς ἐπιβάλλωσι μεγάλην δυσπιστίαν περὶ τῆς ἀξίας ἡμῶν, μᾶς ἐπιτρέπουσι συνάμα καὶ τὴν σωτήριον ὑπερηφάνειαν τοῦ ἀρχικοῦ ἡμῶν μεγαλείου, τῆς θείας ἡμῶν καταγωγῆς, τῆς ἀθανάτου ἐκείνης ἐν ἡμῖν πνοῆς, ἣτις ἐν τῷ ἐφημέρῳ τούτῳ βίῳ συνδέει τὸ πλάσμα μὲ τὸν δημιουργόν. Ὡσαύτως, ἐὰν ἤμεθα ἐλάχιστοι θεωρούμενοι ὡς κάτοικοι τῆς γῆς, τοῦλάχιστον ὡς

τέχνα τῆς πατρίδος, ὡς μέλη νομίμου τινὸς κοινωνίας δυνάμεθα νὰ κατασταθῶμεν τόσῳ μᾶλλον σεβαστοὶ, ὅσῳ οἱ νόμοι τῆς κοινωνίας εἶναι ἠθικώτεροι καὶ τιμιώτεροι, καὶ ἀπαιτοῦσι παρ' ἡμῶν περισσοτέραν ἐνέργειαν καὶ ἀφοσίωσιν. Ἐφ' ὅσον αἱ κυβερνήσεις εἶναι ὀλιγώτερον ἀπόλυτοι, τοσοῦτον οἱ πολῖται γίνονται πρὸς ἀλλήλους ὑποχρεωτικώτεροι, καὶ αἱ πολιτικαὶ ἀρεταὶ ἐμφιλοχωροῦσι περισσότερον εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις. Ὡστε εἰς τὸ μέλλον αἱ ἀρχαὶ τῆς δημοσίας ἠθικῆς ἐν Γαλλίᾳ πρέπει νὰ ταυτισθῶσιν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνατροφὴν, μὲ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀτομικῆς ἠθικῆς.

Ἀπομένει νὰ μάθωμεν τί ἔσονται αἱ γυναῖκες μετὰ τὴν μεγάλην ταύτην κοινωνικὴν ἀναμόρφωσιν, ἐν ᾗ παρευρισκόμεθα. Ὁ ἀνὴρ πρέπει νὰ μορφωθῇ διὰ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος του, ἡ δὲ γυνὴ πρέπει νὰ μορφωθῇ διὰ τὸν ἄνδρα τοιοῦτοτρόπως μεμορφωμένον. Σύζυγοι καὶ μητέρες, ἰδοὺ ἡ θέσις, ἰδοὺ ἡ σημασία ἡμῶν. Πλὴν δὲν θέλει εἶσθαι ἀνάρμοσον νὰ εἴπω τίνι τρόπῳ ὁ χρόνος καὶ ἡ κοινωνία μᾶς κατέστησαν ἑτερόν τι ταύτης τῆς σημασίας ἡμῶν.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ πολιτικὸς βίος μετεμορφώθη κατὰ τὰς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ, αἱ σωματικαὶ ἀρεταὶ δὲν ἦσαν πλέον αἱ μόναι τιμώμεναι, καὶ πᾶς τις ἡσθάνετο, ὅτι χωρὶς νὰ ἀπολέσῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν, ἐδύναντο νὰ ἐξασκῶνται μὲ τρόπον πραότερον· ἀλλ' ἡ ἐπιρροα αὕτη τοῦ χριστιανισμοῦ ἐμφανισθεῖσα βραδέως ἐκυρίευσεν τὰ πνεύματα πολλὸν χρόνον πρὶν ἔτι ἀρχίσῃ νὰ μεταβάλλῃ ἐπαισθητῶς τὰ ἥθη. Ὅπωςδὴποτε δὲ καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἐκ πρώτης ἀφετηρίας αἱ διδασκαλαὶ αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ τοῦ πλησίον ἀγάπη, ἡ λήθη τῶν ὕβρεων, ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ καρτερία, μετέδωκαν εἰς τὴν ἠθικὴν, ἣν ἐδίδασκεν, ἐκείνην τὴν γλυκύτητα, ἣτις ταχύτερον ἢ βραδύτερον ἐμελλε νὰ ἀναφανῇ εἰς τὰ ἥθη καὶ εἰς τὰς πράξεις. Θρησκεία δὲ θέτουσα ὡς θεμελιώδη αὐτῆς νόμον τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀγάπης δὲν εἶχεν ἀνάγκην εἰμὴ μόνον νὰ ἐννοηθῇ, ἵνα καταστήσῃ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις ἐρασμιωτέρας καὶ εἰρηνικωτέρας. Ἡ ἀγάπη, ἡ πίστις καὶ ἡ ὑπομονὴ ἐνδιαφέρουσιν οὐσιωδῶς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν· τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι αὕτη ἐμελλε νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς γυναῖκας.

Εἶναι φανερόν ὅτι δι' αὐτῆς εἰσῆχθη ἐκ νέου εἰς τὸν κόσμον ἡ εὐσπλαγχνία. Ἡ ἀρετὴ αὕτη ὀλίγον γνωστὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, διδαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἔσχεν ἔτι μεγάλη-
τερον θέλημα καὶ ἰσχύν, ὅτε τὰ ἦθη ἤττον θηριώδη καὶ ἐγωϊστικά ἔθεσαν τὰς γυναῖκας εἰς μικρότερον ταπεινώσεως βαθμόν, καὶ ἐπέτρεψαν αὐταῖς νὰ τὴν ἐνεργῶσιν. Ἡ γυνὴ εἶναι ὃν ἐκ φύσεως τοσοῦτον ἀσθενὲς, τοσοῦτον δευτερεῦον, ὥστε ἀκόμη ὅταν αἱ περιστάσεις τῇ ἐπιτρέπωσι τὰς ἀθώας ἀπολαύσεις τὰς παρακολουθούσας ἐν αἴσθημα τίμιον καὶ θεμιτόν, ἀκόμη ὅταν εὐρίσκηται ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐδαιμονίας, φέρει εἰσέτι ἐν αὐτῇ τὸ ἐνστικτον τῆς θλίψεως, τὸ ὁποῖον ταχέως τὴν ταυτίζει μὲ τὴν ἀλλοτρίαν λύπην, ἣν ἀνακαλύπτει ἐκτὸς αὐτῆς. Ὁ ἀνὴρ μετὰ πλειοτέρας ἢ ὀλιγωτέρας γενναιοψυχίας γίνεται θεατὴς τῆς ἀλλοτρίας θλίψεως· ἡ γυνὴ ὁμως ἐνδύεται αὐτήν, ἐπειδὴ αἰσθάνεται πάντοτε ὅτι τὰ παθήματα εἶναι μᾶλλον προσηρτημένα εἰς τὴν φύσιν της. Ἡ εὐσπλαγχνία εἶναι γόνιμος πηγὴ πολιτισμοῦ· αὕτη ἔδωκεν εἰς τὴν νίκην τὴν μακροθυμίαν, αὕτη προσέθηκεν εἰς τὴν ἀδικίαν τὴν μετάνοιαν, αὕτη μετέδωκεν εἰς τὴν ἀγάπην τὴν τρυφερότητα. Δι' αὐτῆς τὸ γῆρας καὶ ἡ νηπιότης ἔλαβον περισσοτέραν πρόνοιαν καὶ περιποίησιν, καὶ τὰ τεθλιμμένα ὄντα δὲν ἐθεώρησαν πλέον τὴν ζωὴν ὡς ἄχθος ἀφόρητον. Αὕτη κατὰ τοὺς νεωτέρους καιροὺς καθιέρωσε μέρος τῶν ἱπποτικῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ ἐξευγενισμοῦ τῶν ἡθῶν, καθ' ὃν καιρὸν μάλιστα ἡ ἀμάθεια περιέστελλεν ἀκόμη τὴν κοινωνίαν εἰς ἀμόρφους τινὰς σχέσεις, τῶν ὁποίων τὸ ἀνεπαρκὲς δὲν ἐδύνατο ἄλλως νὰ ἐπανορθωθῇ εἰμὴ δι' ἀρετῶν τινων τυχαίων. Ἀλλὰ πρὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου, πρὶν ἔτι τὰ ἦθη γενικῶς ἐξημερωθῶσιν, ἄλλαι περιστάσεις προητοίμασαν, ἐστερέωσαν μάλιστα τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν γυναικῶν καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν, ἥτις εἶναι ἐν τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν. Ἡ πρόοδος αὕτη φαίνεται κυρίως προερχομένη ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὰς γυναῖκας ταύτας ὁ ἰδιωτικὸς βίος ἀντεκατάστησε τὸν δημόσιον. Τὸ φεουδαλικὸν σύστημα καταθραύσαν ἅπαντας τοὺς δεσμοὺς τῆς περιωρισμένης ἔτι κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, ἀπεμόνωσε τὰ ἄτομα ὡς καὶ τὰς

ἐξουσίας. Ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία περιεχαρακώθη ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῆς· ἐκεῖ συνηθροίζοντο οἱ ὑπάλληλοι, οἱ συνεταῖροι, οἱ ὑπηρέται τοῦ κυρίου, καὶ ὁ οἶκος γενόμενος οὕτως ἡ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως, ἐκτίησάτο τὴν ἐπισημότητα ἐκείνην, ἣν οὐδέποτε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔλαβεν. Ὡς ἡ γυνὴ τοῦ πυργοδοσπότη κατέστη κοινωνὸς ὅλων τῶν πράξεων καὶ ὅλων τῶν συμφερόντων τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ ἔζων εἰς τὰς δημοσίους ἀγοράς, ὅπου ὅλαι αἱ σημαντικαὶ ὑποθέσεις διεπραγματεύοντο μετὰ τῶν ἀνδρῶν· οἱ νεώτεροι λαοὶ ἔζησαν εἰς τοὺς οἴκους, αἱ δὲ γυναῖκες παρευρέθησαν εἰς ὅλας τὰς ἡδονὰς καὶ εἰς ὅλας τὰς ὑποθέσεις. Οἱ ἄνδρες ἀπῆτησαν παρ' αὐτῶν τοιαύτας φροντίδας, τοιαύτην ἐπαγρύπνησιν καὶ σύμπραξιν, οἷα οὐδέποτε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐζητήθη· πρὸ πάντων δὲ ἐζήτουν νὰ εὕρωσιν εἰς τὰς γυναῖκας καταφύγιον κατὰ τῆς ἀηδίας, τὸ ὅποῖον οἱ ἀρχαῖοι εὕρισκον ἐκτὸς τοῦ οἴκου εἰς τὸν καθαρὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀέρα. Ὁ σύζυγος εὐρέθη συνεχέστερον οἰκουρῶν μόνος μετὰ τῆς οἰκογενείας του· διὰ μεσολαβήσεως δὲ τῶν γάμων συνεκροτήθησαν πρὸς ἀμοιβαίαν τῶν οἰκογενειῶν ἀσφάλειαν ἐταιρίαι, τῶν ὁποίων οἱ δεσμοὶ ὑπῆρξαν αἱ γυναῖκες. Ὑπὸ τοιούτων περιστάσεων περικυκλούμενος ὁ βίος τῶν νεωτέρων ἀπεφάσισε τὴν τύχην τῶν γυναικῶν, καθιστῶν αὐτὰς ἀρχῆθην κοινωνοὺς εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ, ἀφ' ἧς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀείποτε διετέλεσαν μεμακρυσμένα. Αἱ γυναῖκες τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους εὕρισκοντο σχεδὸν καθ' ὅλας τὰς ὀφείας εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν, εἰς ἣν καὶ αἱ γυναῖκες τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀμήρου· διότι ὁ βίος τῶν ἀνδρῶν ὅλως ἐξωτερικὸς καὶ πολιτικὸς, ὑπῆρξε σχεδὸν ἀπολύτως κεχωρισμένος τοῦ τῶν γυναικῶν· ἐπειδὴ μόνον δι' ἑαυτοὺς ἐφύλαξαν τὸ δικαίωμα τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς προόδου. Τούναντιον δὲ ἐν τῇ νεωτέρα Εὐρώπῃ ἡ κατάστασις τῶν γυναικῶν συμμετεβλήθη βαθμὴδὸν μετὰ τῆς τῶν ἀνδρῶν· ἐπειδὴ ὁ βίος ἀμφοτέρων, ἐξαιρουμένης τῆς μάχης, ὦν ὅλως ἐσωτερικὸς καὶ μερικὸς συνεταυτίζετο· καὶ αὕτη δὲ ἡ μάχη ἐγένετο σχεδὸν πάντοτε εἰς μικρὰν τοῦ φρουρίου ἀπόστασιν, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἐπανήρχοντο ταχέως, ἵνα ζητήσωσιν ἀνάπαυσιν καὶ ἀσφάλειαν.

Αἱ γυναῖκες λοιπὸν δὲν ἔπρεπεν ἴσως νὰ μεμψιμοιρῶσιν ὅσον οἱ ἄνδρες πρὸς τὴν πορείαν τῶν κοινωνιῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Εὐρώπῃ· αὗται δὲ πάλιν αἱ κοινωνίαι ἔπρεπε νὰ εὐδαιμονίζωνται διὰ τὴν ἐπέμβασιν τῶν γυναικῶν, ἀναλαβουσῶν τὴν ἀληθινὴν αὐτῶν ἀξίαν, ἐὰν τὰ αἷτια, τὰ ὁποῖα τὰς ἀνύψωσαν εἰς τὴν ὀφειλομένην αὐταῖς σχετικὴν πρὸς τοὺς ἄνδρας ἰσότητα, δὲν ἐπέτρεπον ἐν αὐταῖς τὸν σφετερισμὸν ὑπερβολικῆς τινος δυνάμεως, συντελούσης μᾶλλον εἰς τὴν ὑπερηφάνειαν, παρὰ εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῶν. Τῶνόντι μόνον παρὰ ταῖς νεωτέροις λαοῖς αἱ δημόσιαι ὑποθέσεις διεπραγματεύθησαν ὡς μερικαὶ τοῦ οἴκου ὑποθέσεις· ἐντεῦθεν δὲ πολλάκις προέκυψεν ἡ σμικρολογία καὶ ἡ μηδαμινότης τῶν μέσων καὶ τῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα, ἐν Γαλλίᾳ μάλιστα, ἐκυφοφόρησάν τινα τῶν μεγάλων ἱστορικῶν συμβάντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τῆς τύχης τῶν γυναικῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ιδ'.

Αἱ παλαιαὶ δημοκροταί ἀπέρριπτον τὰς γυναῖκας μακρὰν τῆς πολιτικῆς σφαίρας· αἱ δὲ μοναρχικαὶ ἡμῶν κυβερνήσεις ὑπῆρξαν εὐνοϊκώτεραι πρὸς αὐτάς. Ὅταν πρὸς ἐπιτυχίαν οἰουδήποτε σκοποῦ ἀρκεῖ νὰ ἀποταθῶμεν πρὸς ἓν μόνον πρόσωπον, τὰ μέσα τῆς ἐπιτυχίας δὲν εἶναι οὔτε πολὺπλοκα οὔτε περιπεπλεγμένα· ὁ δρόμος ὑπαγορεύεται διὰ γενικῆς τινος ἐθιμοτυπίας, σχεδὸν ὁμοιομόρφου, ἀποκλείουσας τοὺς ἐμφαντικοὺς καὶ τοὺς ἀπ' εὐθείας τρόπους, καὶ βοηθούσης μᾶλλον τὴν γυναικεῖαν δεξιότητα. Ὁ εἰς οὗτος, ὅσον καὶ ἂν ᾖ βασιλεὺς, δὲν δύναται νὰ ὑπεκρύψῃ τὴν ἐπιρροὴν δελεασμάτων τινῶν· ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀρέσκειν παρ' αὐτῷ χρησιμεύει ὡς κάλυμμα τῆς ραδιουργίας, τὴν ὁποῖαν ἡμιτελῶς μόνον διορᾷ. Ἡ ὑπερηφάνεια περνᾷ ὡς θέλγητρον, καὶ ἡ ραδιουργοῦτα γυνή, ἣτις φαίνεται οὐδὲν ἄλλο ἐπιδιώκουσα εἰμὴ νὰ κατακτήσῃ τὴν εὐνοίαν, ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀπλῆς ταύτης ἀπολαύσεως ἐποφθαλμιᾷ εἰς τὴν ἐξουσίαν. Ἡ ματαιοδοξία τοῦ βασιλέως

υποστηρίζει πολλάκις τὰ τεχνάσματα ταῦτα, καὶ ὁ τοιοῦτος ἡγεμὼν νομίζων ὅτι δὲν προσφέρει ἄλλο εἰμὴ μόνην τὴν καρδίαν του, παραδίδει ὁλοσχερῶς τὸν θρόνον του, αἱ δὲ ὑποθέσεις τοῦ κράτους ἀπομαραίνονται πρὶν ἔτι αὐτος ἐξαπατηθῇ.

Ἡ παρὰ τοῖς ἡγεμόσι ἐξασκηθεῖσα ἐπιρροή ἡμῶν ἐπὶ πολὺ προηγήθη ἐκείνης, ἣν ἡσκήσαμεν μετὰ ταῦτα εἰς τὸν ὀνομαζόμενον κόσμον. Ἡ βασιλικὴ αὐλὴ ποικίλλεται μὲν συνεχῶς μεταλάσσει δὲ ὀλίγον· μακρὰν αὐτῆς εὐρίσκεται ἡ ἐλευθερία, διατηρουμένη ὑπὸ τῆς ποικιλίας τῶν χαρακτήρων, καὶ κυοφοροῦσα ἐνίοτε ἀντιστάσεις ἀπροσδοκήτους. Ὅθεν ἀφ' οὗ οἱ ἰσχυροὶ ἤρξαντο νὰ ἐγκαταλείπωσι τὰς ἐπαρχίας των, καὶ νὰ περικυκλόνωσι τὸν θρόνον ἀντιποιούμενοι πρὸς ἀλλήλους τὴν βασιλικὴν ἀρχήν, καὶ ζητοῦντες ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως τὴν ἐξουσίαν, ἣς ἐστεροῦντο, εἰς τὴν σύγκρουσιν τῶν ἀξιώσεων τούτων αἱ γυναῖκες ἀνέπτυξαν ἐπιρροήν θαυμασίαν, καὶ φοβεραὶ οὔσαι ἐν τῇ εὐτυχίᾳ ὡς καὶ ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαρκύνωσι τοὺς εὐνοουμένους, ἢ νὰ ἐμψυχώσωσι τοὺς δυσαρεστημένους.

Ὁ Καρδινάλιος Ῥισελίε θέλων νὰ ταπεινώσῃ τὴν ἀντίζηλον ταύτην τοῦ θρόνου ἀριστοκρατίαν ἐπεχείρησε τὸ σύστημα, ὃπερ μετὰ ταῦτα ἐπεραίωσεν ὁ Λουδοβίκος ἰδ'. Ὁ πρῶτος κατέστησε τοὺς ἰσχυροὺς ὑποτελεῖς, ἢ μᾶλλον θύματα τοῦ θρόνου· ὁ δεύτερος ἔκαμεν αὐτοὺς θεράποντας τοῦ θρόνου. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Λουδοβίκου γ' ἡ χήρα αὐτοῦ Ἄννα ἐκ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῆς Αὐστρίας περιεκύκλωσε τὸ τέκνοντὸς ἐν τοῖς σπαργάνοις ἔτι εὐρισκόμενον ὑπὸ σμήνους τινὸς νεανίδων, τῶν ὁποίων ἡ ἀδιάλειπτος παρουσία ἐμελλε νὰ προφυλάξῃ τὰς κλίσεις τοῦ βρέφους ἐκ τῆς στιγερᾶς αὐστηρότητος τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως. Αἱ τέρψεις αἱ προκύψασαι ἐκ τῆς λαμπρᾶς ταύτης τῶν νεανίδων συνόδου προσείλκυσαν εἰς τὸν θρόνον μέγα μέρος τῆς ἀριστοκρατείας ἐκείνης, ἥτις τοῦ λοιποῦ διετέλεσεν ἄνευ δυνάμεως καὶ ἀνεξαρτησίας, καὶ τότε πρῶτον ἤρξατο ὁ βίος τῆς συγκοινωνίας.

Ἄλλ' ὅμως αἱ ἀξιώσεις τῶν ἰσχυρῶν μὴ ἐντελῶς εἰσέτι ἐσβεσμέναι, ὑπῆρχον ἔτι ζῶσαι εἰς τοιοῦτον περιεσταλμένον κύκλον. Ἡ δὲ προσκόλλησις αὕτη εἰς τὰ ἀρχαῖα προνόμια,

θεωρούμενα ἤδη ὡς δικαιώματα, ἥτις εἰς τοὺς ἄνδρας ἐδύνατο νὰ διεγείρῃ πάθη ὑψηλά, ἢ τοῦλάχιστον νὰ προκαλέσῃ πράξεις μεγάλας, ἐγέννησε μεταξὺ τῶν γυναικῶν τὰς μικρολογικὰς τῆς ματαιοφροσύνης ἀξιώσεις. Συνεκρούσθησαν πρὸς ἀλλήλας, προὔκალεσαν διχονοίας καὶ ἐριδας, αἵτινες ἐνωθεῖσαι μετὰ τῶν πταισμάτων τῆς βασιλείσης καὶ τοῦ ὑπουργοῦ αὐτῆς, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ γεννήσωσι τὰς ἐμφυλίους ταραχὰς κατὰ τοῦ ἀνηλίκου ἰδ' Λουδοβίκου. Οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει σαφέστερον, τῆς μάχης ταύτης, ἣν εὐφυῶς ὠνόμασαν ἔνοπλον χαριεντισμὸν, τὴν ὀποσθοδρόμησιν, τὴν ὁποίαν ἡ ἐπέμβασις τῶν γυναικῶν δύναται νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα. Αἱ ταραχαὶ αὗται αἵτινες ἐπροξένησαν τοσαύτας αἵματοχυσίας, αἵτινες ἔρριψαν εἰς τὰ δεσμὰ τὸν ἥρωα τοῦ Ῥοκροά (πρίγκιπα Κονδὲ), ἐκίνησαν τὸν Τουρῆνον εἰς ἀνταρσίαν, οὐδεμίαν ἔλαβον ἐπιστημότητα καὶ ἰσορὶκὸν μεγαλεῖον. Μὲ ὅλην δὲ τὴν εἰς τὰς μάχας δειχθεῖσαν γενναιότητα. Μὲ ὅλην τὴν ἀρχαϊκὴν σταθερότητα τοῦ Ματθαίου Μολέ, καὶ μὲ ὅλην τὴν δόξαν τῶν προσώπων, ὅσα ὑπῆρξαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν συμβάντων, ἀναγινώσκων τις τὰ ἀπομνημονεύματα τῆς ἐποχῆς ταύτης, νομίζει ὅτι παρευρίσκειται εἰς τὴν παράστασιν αὐλικῆς τινος ραδιουργίας· ἡ δὲ ψυχὴ δὲν συγκινεῖται παντελῶς ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων τοσοῦτον μικροπρεπῶν, ὥστε νὰ βλέπῃ τὸν μέγαν Κονδὲ γενόμενον ὄργανον τῆς ὑπερηφάνου παραφορᾶς τῆς Δουκίσσης Λογγεβίλλης, καὶ τὸ τηλεβόλον τῆς Βασιλείας πυρσοχροτοῦν κατὰ τῶν Γάλλων, ἐπειδὴ ἡ ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως ἐγνώριζεν, ὅτι ὁ Μαζαρῖνος ἀντέτεινεν εἰς τὰ ὑπερήφανα τοῦ ὑμεναίου αὐτῆς σχέδια.

Ἡ ἐπιθυμία τῆς Ἀννης τοῦ Αὐστριακοῦ οἴκου τοῦ νὰ εἰρηνεύσῃ τὰ πράγματα, καὶ ὁ φύσει ἥμερος καὶ πανοῦργος χαρακτήρ τοῦ προθυπουργοῦ, ὅστις, κατὰ τὴν φράσιν συγχρόνου τινὸς συγγραφέως, ἡγάπα μᾶλλον νὰ λύῃ, παρά νὰ κόπτῃ τὰ πράγματα, ἐνεθάρρυναν τὴν ἐπέμβασιν τῶν γυναικῶν εἰς τὰς διχονοίας ταύτας, καὶ αὕτη ἡ ἐπέμβασις δὲν ἐγείνεν ἀνευ ὠφελείας. Ἐὰν δὲ αἱ γυναῖκες ἡλάττωσαν τὸ μεγαλεῖον, ὅπερ εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους γεννᾷσι τὰ σφο-

δρὰ αἰσθήματα καὶ ἡ ὑπερβολικὴ αὐταπάρνησις, τοῦλάχιστον ἐδυνήθησαν νὰ ἀπομακρύνωσι μέρος τι τῶν δεινῶν, ὅσα οἱ πόλεμοι οὗτοι σύρουσι κατόπιν των. Αἱ γυναῖκες ἐὰν ἀφ' ἐνὸς ἡδυνώμεθα ἐκ τῶν συμβάντων, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐξάγουσιν ἀπὸ τὴν μονοτονίαν τοῦ καθημερινοῦ βίου, δὲν ἐπιθυμοῦμεν ὁμῶς τὰς ὑπερβολὰς, αἵτινες ἐλαττώνουσι τὴν ἐπιρροὴν ἡμῶν εἰς τὰ πράγματα, καὶ μηδενίζουσι τὴν ἡδυτέραν τῶν ἐπιτυχιῶν μας. Ὁ Λουδοβίκος ἰδ' ὠφελήθεις ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ῥισελιέ, ἐπροσῆλωσεν ἀμετακλήτως κύκλῳ αὐτοῦ τοὺς ἰσχυροὺς, καὶ κατέστη τὸ κέντρον τῶν ἐπισημοτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων προσώπων. Κατ'ὀλίγον ἤρξατο νὰ φαίνεται ὁ ὅλως συνθηματικὸς ἐκείνος κώδικς, ὅστις ἔμελλε νὰ κανονίσῃ τὰς σχέσεις ἐνὸς ἐξαιρετικοῦ κόσμου, διακρινουμένου μετὰ ταῦτα ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τὸν τίτλον τῶν ἐκλεκτῶν. Εἰς τὰς γυναῖκας ἀπέκειτο νὰ κανονίσωσι τὰ ἄρθρα τούτου τοῦ κώδικος, διότι δι' αὐτοῦ ἀπεκλείετο ἡ ἰσχύς ἀντικαθισταμένη ὑπὸ τῆς ἀγχινοίας καὶ χάριτος· δι' αὐτῶν καὶ δι' αὐτὰς ἐγεννήθη τότε ὁ ἔρως τῆς συναναστροφῆς, ὅστις μετὰ ταῦτα κατέστη ἡ πρωτίστη ἀνάγκη τῶν Γάλλων.

Ἐντοσούτῳ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἔφθασεν· ἔξοχα καὶ μεγαλουργὰ πνεύματα πανταχόθεν ἀνεφύοντο, τὰ ὁποῖα ὑπεδέχοντο καὶ ὑπερασπίζοντο αἱ μεγάλαι κυρίαί. Ἡ νέα αὕτη κλάσις τοῦ διακεκριμένου κόσμου εἰσαχθέντος παρ' αὐταῖς διέχυσεν ἐν τῇ κοινωνίᾳ νέον θέλγητρον, γεννώμενον ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν διαφόρων ἐντυπώσεων προσερχομένων ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου· καὶ ἵνα ὠφεληθῶσιν ἐξ αὐτοῦ αἱ κυρίαί ἐδυνήθησαν εὐκολώτερα τῶν ἀνδρῶν νὰ θυσιάσωσι μερικὰς προλήψεις τοῦ βαθμοῦ των εἰς τὰς τέρφεις τῆς ζωῆς.

Δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἡ ἀριστοκρατικὴ ὑπεροψία δὲν εἰσχωρεῖ πάντοτε εἰς τὰς ἰδέας τῶν μοναρχῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Ἡ περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεως πεποίθησις, τοὺς ἀπαλάττει ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπερηφανείας. Ἡ φιλαυτία μακροθυμεῖ, ὅταν γνωρίζῃ, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ διαφιλονικήσῃ πρὸς αὐτήν, καὶ ὅταν τις ἐξασκῇ γενικὴν εἰς τὰ πνεύματα ἐπιρροὴν, εὐκόλως τότε ἀναγνωρίζῃ τὴν ἰ-

σότητα (*). Διὰ τοῦτο ἡ βασιλικὴ αὐλὴ ἠνεώχθη εἰς τοὺς πε-
 παιδευμένους τῶν πολιτῶν, σχεδὸν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον
 καθ' ὃν ἠνεώχθησαν καὶ αἱ ἀριστοκρατικαὶ συναναστροφαὶ τοῦ
 εὐγενεὺς οἴκου τοῦ Ῥαμβουλιέ καὶ τῆς κυρίας Λογγεβίλ. Ὁ
 Βασιλὴς στηριζόμενος ὑπὸ τῆς βασιλικῆς προστασίας ἐδυ-
 νήθη νὰ γράψῃ περὶ τῶν εὐγενῶν, καὶ ὁ μολλιέρος ἐτόλμησε
 νὰ δυσαρεστήσῃ τοὺς ἱππότας καὶ νὰ παροργίσῃ τοὺς ἀντικό-
 μητας. Ἡ φυσικὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ Λουδοβίκου ἰδ' καὶ ἡ
 φιλοκαλία αὐτοῦ τὸν ἔκαμαν νὰ δώσῃ πομπὴν εἰς τὴν δου-
 λειάν καὶ μεγαλεῖον εἰς τὸν δεσποτισμόν· ἐσφετερίσθη μὲ ἐπι-
 δεξιότητα τὴν ἐπιρροήν, ἣν τοσοῦτοι διακεκριμένοι ἄνδρες με-
 τήρχοντο ἐν τῇ κοινωνίᾳ· μετέτρεψεν ὅλους πρὸς τὰ σχέδιά
 του, ἐπιτρέπων αὐτοῖς τὴν σκιὰν ἐκείνην τῆς ἐλευθερίας, ἐνίο-
 τε δὲ καὶ τὴν πραγματικὴν ἐκείνην ἐλευθερίαν, ἣτις εἶναι ἀνα-
 γκαστὰ εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἵνα δυναθῇ νὰ κυοφορήσῃ
 τὰ ἀριστουργήματα αὐτοῦ.

Ἡ ἰσχὺς αὕτη τῶν γυναικῶν, ἣτις ἀνεξωπυρώθη τότε με-
 γάλως ἀνέπτυξε τὰς δυνάμεις των. Ὑπερήφανοι νὰ ἐναγκαλι-
 σθῶσι τὰ πάντα, ἀφιερῶθησαν εἰς ποικιλωτέρας μελέτας· καὶ
 ἐπειδὴ αὗται ταχέως λαμβάνουσιν ἐκ τῆς ἐπιστήμης ὅ,τι ταῖς
 ἀναγκαῖαι διὰ τὴν συναναστροφὴν, ἐντὸς ὀλίγου κατέστησαν
 ἱκαναὶ νὰ ὁμιλῶσι περὶ ὅλων τῶν πραγμάτων, νὰ κρίνωσιν
 ὀρμητικῶς, νὰ ἀρέσκωσι συνεχῶς, καὶ νὰ κεντῶσι πάντοτε
 τὴν περιέργειαν.

Ἡ ἀληθῶς γυναικεῖα αὕτη ἐπανάστασις ἔσχε τὰς ὠφελεί-
 ας τῆς ὡς καὶ τὰ ἀπορήματα αὐτῆς. Αὕτη ἤρχησε τὴν ἐξασ-
 θένησιν τῶν χαρχτήρων, ὡς τοῦτο ἀπεδείχθη εἰς τὸν ἀκό-
 λουθον αἰῶνα. Ἡ πῶσις δὲν ἐδύνατο κατὰ πρῶτον νὰ φανε-
 ρωθῇ· ἐπειδὴ ὅποιονδήποτε σύστημα καὶ εἰς μέτρια πράγμα-
 τα ἐφαρμοζόμενον, ἐμπνέει πάντοτε ἐνέργειάν τινα καίτοι
 στιγμιαίαν. Πρὸς τούτοις εἰς πάντα νεωτερισμὸν ἐπιδιώκεται
 τὸ ἀγαθόν, τὸ δὲ κακόν δὲν ἀπορρέει εἰμὴ κατ' ὀλίγον καὶ βαθ-
 μηδόν. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλα αἰτία τὰ ὅποια συνετέλεσαν
 νὰ στολίσωσι τὸ νέον οἰκοδόμημα μὲ τὰς καλῶν τὰς προ-

(*) Ἐμβαθύνων τις εἰς τὴν ἰδίαν τούτην, θέλει ἐξηγήσει τὴν δημοτικότητα πολλῶν
 τυράννων.

σαρτωμένας εἰς τὸ ὅλον ἐκ τῆς ἁρμονίας τῶν μερῶν. Ὁ Λευδοβίκος ἰδ' ἡγάπα τὴν τάξιν, καὶ τὴν ἐπέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Δὲν ἀνείχετο καμμίαν δύναμιν νὰ ἐφωθῇ εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ τὴν διαταράξῃ· ἀλλ' ἤθελε, ὥστε τὰ πάντα νὰ ὑφόνωνται εἰς ἰσορροπον βαθμὸν μεγαλείου, κατώτερον ὁμῶς τοῦ ἰδικοῦ του, καθιστανομένου οὕτως ἔτι μεγαλητέρου. Εἶναι πιθανόν ὅτι εἰς πολλὰς περιστάσεις δὲν ἐτίμησε τὴν ἀρετὴν εἰμὴ ἐπειδὴ αὕτη ἐξευγενίζει καὶ ὑφώνει, ἐνῶ ἡ κακία ταπεινώνει, μολαταῦτα τὴν ἐτίμησε. Εἶναι δὲ εὐτύχημα διὰ τὸ ἔθνος ὅταν ὁ ἡγεμὼν αὐτοῦ νομίζῃ ὡς τιμὴν του τὸ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ ἔξοχα πλεονεκτήματα τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο εἶναι δείγμα ἐθνικῆς ἀχαριστίας τὸ νὰ ἐκφαυλίζωσι τοσοῦτον τὴν σήμερον τὸν Λευδοβίκον ἰδ' ἀναμφιβόλως ἡ ἔθικὴ δύναται νὰ τῷ ἀπευθύνη μεγάλας μέμφεις, δύναται τις νὰ τὸν μεμφθῇ διὰ τὴν δυναστείαν του, καὶ πολλάκις διὰ τὴν κακὴν χρῆσιν αὐτῆς· οἱ Γάλλοι ὁμῶς, οἵτινες χρεωστοῦν εἰς τὸ ὄνομά του τὸν βαθμὸν, ὃν κατέχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ, δὲν ἔπρεπε νὰ παύσωσι τοῦ νὰ θεωρῶσι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὡς τὴν ὠραιότεραν ἐποχὴν τῆς ἱστορίας των· ἡ ὑπερηφάνεια αὐτῶν εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν δόξαν ἐκείνου.

Ἐὰν λοιπὸν ἐπὶ Λευδοβίκου ἰδ' ἡ μόρφωσις τοῦ πνεύματος τῶν γυναικῶν ὑπῆρξε σοβαρὰ καὶ σπουδαία, ἐκείνη ὁμῶς τοῦ χαρακτῆρος ἔμεινεν ἀτελής· Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος, ἥτις καθιστᾷ τὴν ψυχὴν ἡμῶν ταπεινὴν καὶ συμπαθητικὴν, ἀναμφιβόλως ἐμπερικλείεται εἰς τὸ εὐαγγέλιον· πλὴν ἡ ἐρμηνεία τῶν ἀνθρώπων δὲν ἡδυνήθη πάντοτε νὰ τὴν ἀναπτύξῃ, καὶ ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἐδίδαξαν τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην χωρὶς νὰ ἐννοήσωσιν ὅλας αὐτῆς τὰς συνεπείας. Προσέτι τὰ προνομιοῦχα ἄτομα καὶ αἱ προνομιοῦχοι τάξεις ἔσχον πάντοτε ἔξοχον ἐπιτηδεϊότητα νὰ ὑποτάσσωσι τὰ θετικώτερα καθήκοντα εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς κενοδοξίας των· Ὅθεν ἔθεσαν τὴν χριστιανικὴν ταπεινοφροσύνην κατωτέραν τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν καθηκόντων, καὶ εὐκόλως παραδέχθησαν ὅτι ἡ ταπεινοφροσύνη αὕτη συνίστατο δι' αὐτοὺς μὲν, εἰς τὸ νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἀφηρημένως μόνον τὴν μηδαμινότητα τοῦ μεγαλείου των ἐνώπιον τοῦ σταυροῦ, διὰ τοὺς ἄλλους δέ, εἰς τὴν κατὰ γράμ-

μα ἐκτέλεσιν τῶν θείων παραγγελμάτων. Λέγω λοιπὸν συμπληροῦσα τὴν ιδεάν μου ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἀγωγή τοῦ ἐνδόξου αἰῶνος τοῦ μεγάλου Λουδοβίκου ὑπῆρξεν ἑλλειπῆς φιλοσοφίας. Ἡ κατάχρησις καὶ ἡ πρόληψις ἐπέχυσαν τοιαύτην ἀποστροφὴν εἰς τινὰς λέξεις, ὥστε ἠναγκάζετό τις νὰ ἐμφαίνῃ μὲ νέας φράσεις πράγματα ὁμολογουμένως ἀγαθὰ, ἵνα πείσῃ τὸ πνεῦμα, νὰ ἐπιστήσῃ ἀμερολήπτως τὴν προσοχὴν αὐτοῦ. Ἡ φιλοσοφία αὕτη δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἡ γενικὴ ἐκείνη δικαιοσύνη, τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο τῆς ἀνθρωπίνης ἀδελφότητος, περὶ οὗ πρῶτος ὁ Φενελὼν ἐλάλησε, καὶ τὸ ὅποῖον συγχωρεῖ νὰ ἀπολαμβάνῃ τις τὰ προνόμια τῆς τύχης ἐνώπιον τῶν ὁμοίων του, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ τοὺς ἐπιβαρύνῃ· εἶναι ἡ κοινὴ συμπάθεια πρὸς πᾶν ὅ,τι εἶναι προωρισμένον νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ἀποθάνῃ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς ὅποιανδήποτε πατρίδα, εἰς οἶονδήποτε βαθμὸν ἢ θρησκείαν καὶ ἂν ἀνήκῃ· τέλος πάντων εἶναι ἡ ἀγάπη ἐκείνη πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ ἀκτίς τῆς θείας εὐσπλαγχνίας, ἡ γλυκεῖα ἀρετὴ, ἣν ἐπικαλοῦνται ὅλα τὰ τεθλιμμένα ὄντα, καὶ τὴν ὁποίαν τὰ δεινὰ τῆς ὑπερῆφανείας συνεχῶς μᾶς ἀναγκάζουσι νὰ δικαιοῶμεν ἐνώπιον τῶν εὐδαιμόνων τοῦ κόσμου τούτου.

Αὕτη ἡ γενίκευσις τῆς καλοκαγαθίας, ἥτις δὲν προβαίνει ἄνευ ἀναπτύξεώς τινος τοῦ πνεύματος, εἶναι ἐξαιρέτως ἀναγκαία εἰς τὰς γυναῖκας. Διότι οὖσαι ἐκ φύσεως ἐμπαθεῖς, ὅταν πρόκηται λόγος περὶ τῶν συμφερόντων τῶν, εὐχόλως γίνονται σφοδραὶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν προλήψεων τῶν.

Τέλος πάντων καὶ αὐτὸ τῶν γυναικῶν τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι ποσῶς ἐν ἀσφαλείᾳ, ἐνόσω διαμένει ἀμέτοχον τῶν γενικῶν ιδεῶν· ἐπειδὴ ἐάν ποτε φθάσῃ καιρὸς νὰ ἀνατραπῶσιν αἱ προλήψεις καὶ αἱ συνήθειαι, οἱ μόνοι δεσμοί, οἵτινες τὰς χαλινόνοῦσι, ποῖος ἄλλος ὁδηγὸς τῆς διαγωγῆς καὶ τῆς πίστεως θέλει ἀπομείνει εἰς αὐτάς; Ἐνόσω οἱ πολιτικοὶ καὶ κοινωνικοὶ τύποι μένουσιν εἰσέτι ἀνέπαφοι, οἱ ἐν ἰσχύει νόμοι δίδουσιν εἰς τὴν διαγωγὴν αὐτῶν ἐπιφάνειάν τινα ὁμοιόμορφον, ἱκανὴν νὰ τὰς κάμῃ νὰ ζῶσιν ἐν κοσμιότητι· πλὴν τὴν ἁρμονίαν ταύτην ἀπροσδόκητοι περιστάσεις δύνανται αἰφνης νὰ διακόψωσιν· ἢ παραμικρὰ τῶν πνευμάτων κίνησις, ἢ παραμικρὰ τῶν χα-

ρακτήρων ἀσυμφωνία δύνανται νὰ παρουσιάσωσι μυρίας νέας περιστάσεις. Καταπληττόμενον τότε ὑπὸ τοῦ ἀπροσδοκῆτου τὸ ἀσθενές τῶν γυναικῶν πνεῦμα συγχέεται καὶ πλανᾶται· δὲν ἦτο λοιπὸν εὐκτέον νὰ δώσωμεν εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἐκπαίδευσιν εὐρυτέραν καὶ σοβαρωτέραν, ἱκανὴν νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ἐν αὐταῖς τὰ μέσα μιᾶς ἠθικῆς πρωτοτύπου ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν αἱ συνθηματικαὶ τῆς κοινωνίας ἔξεις ἤθελον τὰς ἐγκαταλείψει;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Συνέχεια τοῦ προηγουμένου. — Αἱ γυναῖκες ἐπὶ Λουδοβίκου ιε'

Ὁ ἄνθρωπος ὁδεύει τελειοποιούμενος· πλὴν διὰ τινος ἀσθενείας τῆς φύσεως αὐτοῦ, πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς τινὰ βελτίωσιν, ἀναγκάζεται σχεδὸν πάντοτε νὰ ἐξοκεῖλῃ εἰς τινὰ παρεκτροπὴν. Ἡ πομπώδης μεγαλοπρέπεια τῶν ἡθῶν ἐπὶ Λουδοβίκου ιδ' κατέστη τέλος ἐπαχθὴς, καὶ τὸ πνεῦμα προησθάνετο, ὅτι ἐδύναντο μὲν οἱ ἄνθρωποι νὰ διατηρήσωσι ἀναγκαίως τινὰς ἐθιμοτυπίας, νὰ ζῶσιν ὁμῶς μὲ περισσοτέραν φυσικὴν ἀπλότητα. Ὅθεν καὶ ἐπετράπησαν τότε ἀναγκαῖαι τινες μεταρρυθμίσεις· ἀλλ' ἡ ἀναρχία δραττομένη τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἔσπευσε νὰ θραύσῃ ὅλους συγχρόνως τοὺς χαλινούς. Μετ' ὀλίγον ἐπῆλθεν ἀταξία, ἣτις ἐπέφερε μεγαλητέραν τῶν πραγμάτων περιπλοκὴν, καὶ ἡ κοινωνία ἀπομακρυνθεῖσα οὕτω τῆς κοσμιότητος, ἀπώλεσε καὶ τὴν ἀπλότητα, ἣν προϋτίθετο νὰ ἀπολαύσῃ. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀντιβασιλείας ὡς καὶ ἡ τοῦ Λουδοβίκου ιε' παριστῶσι θέαμα συγκεχυμένον καὶ θλιβερόν. Ὅχι ἐπειδὴ δὲν εὗρίσκη τις ἐν αὐταῖς τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ζητοῦντος νὰ ἀνεύρῃ τὸ φῶς διὰ μέσου τοῦ σκότους· τοῦναντίον συμπάθεια γενικωτέρα πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, εὐσπλαγχνία ἐντονωτέρα πρὸς τὰς ὑποδεεστέρας κλάσεις, ἀπαλλαγὴ ἐκ τινων μεираκιωδῶν προλήψεων, βήματα ἀσφαλῆ πρὸς τὰς ἐπιστήμας, ἐπαυξάνων εἰς τὰ ἥθη πολιτισμὸς, τέλος πάντων πρόοδος ἐπαισθητὴ εἰς τὴν τέχνην τοῦ καθιστᾶν τὰς ιδέας καταληπτὰς εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ πλήθους, ἰδοὺ τὰ πλε-

ονεκτήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ἀλλ' ἡ κακοήθεια τῆς μιᾶς τάξεως καὶ ἡ ἔπαρσις τῆς ἐτέρας ἐπέφεραν τὸ χάος τῆς συγχύσεως, ἐκεῖ ὅπου ἐβασίλευεν ἡ εὐταξία. Ἦθελε νομίσει τις ὅτι ἐξολοθρευτὴς τις ἄγγελος ἐν τῇ διαβάσει αὐτοῦ διέχυσε νεκρικὸν φύσημα εἰς τὰ πολυτιμότερα πράγματα, ὅσα δύναται ἡ θεία πρόνοια νὰ δαψιλεύσῃ εἰς τὰ ἔθνη.

Ἡ φύσις ἐστόλισε τὸν Λουδοβίκον ἐν μὲ ἐκείνας τὰς ιδιότη-
τας, αἵτινες γοητεύουσι τοὺς λαοὺς, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐδύναντο νὰ
τοὺς ὀδηγήσωσιν εἰς σωτηριώδη ἀπομίμησιν· πλὴν οὗτος δὲν τὰς
μετεχειρίσθη εἰμὴ ἵνα δώσῃ τὸ παράδειγμα τῶν πλέον φθορο-
ποιῶν ἀτοπημάτων. Διέδοσε τὴν κακίαν διὰ τῆς ὑπερβολικῆς
αὐτοῦ ἀκηδεΐας πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς. Ὁ Λουδοβίκος
ιδ' κατέστη μὲν ἀξιόμιμπος ἕνεκα πολλῶν σκανδάλων, ἤξευ-
ρεν ὅμως νὰ καταπειθῇ τοὺς ἄλλους, ὅτι ἡ ἐξουσία του ἐδίδε
τὸ δικαίωμα τῆς παρεκτροπῆς εἰς αὐτὸν μόνον. Ὡς ἕκαστος
ἡσθάνετο ὅτι αὐτὸς καίτοι προσκρούων εἰς τὴν ἠθικὴν, ἐφρόν-
τιζεν ὅμως περὶ αὐτῆς· καὶ μολονότι εἶναι κατάχρησις τῆς
βασιλείας ἀρνούμενης τὸν σεβασμὸν, ὃν ὀφείλει αὐτῇ εἰς ἑαυ-
τήν, ἡ ἔπαρσις ὅμως αὐτῇ, ἥτις παρίσταται ὡς ἐξαιρέσις, προ-
λαμβάνει τοῦλάχιστον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μιμήσεως. Ὁ Λου-
δοβίκος ἰὲ ἦτο πολὺ ἀπλούστερος περὶ τοὺς τρόπους αὐτοῦ
πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· ἴσως εἶχε δίκαιον νὰ μὴ θεωρῇ πλέον
μετὰ σοβαρότητος τὴν δύναμιν, ἣν ἡσθάνετο ἀναλύουσιν εἰς
τὰς χεῖράς του. Ἀνείχετο λοιπὸν τὰς κακίας, τῶν ὁποίων κα-
τέστηται ἑαυτὸν ἔνοχον· ἐμειδία εἰς τὴν διαφθοράν, καὶ ὤ-
θησε τὸν κυνισμόν τῆς ἀναλγησίας του εἰς βαθμόν, ὥστε αὐ-
τὸς ἀφ' ἑαυτοῦ προεμύνησε τὴν πτώσιν, ἣν ἔμελλε δι' αὐτῆς
νὰ ἐπιφέρῃ. Ἡ κομψότης τοῦ πνεύματος καὶ τὸ εὐπρόσιτον
τοῦ χαρακτήρος του ἐστόλιζον τὴν διαφθοράν του· ταῦτα τὰ
δῶρα, τὰ ὅποια ἀρχοῦσι νὰ στολίσωσι τὴν ὑπαρξίν τοῦ ιδιω-
τικοῦ ἀνθρώπου, ἐπιφέρουσι περισσοτέραν ἀταξίαν εἰς τὸ πρό-
σωπον τῶν βασιλέων. Ὅθεν ἔπρεπεν οἱ ἐκπαιδεύοντες αὐτοὺς,
νὰ τοὺς διδάσκωσι πάντοτε ὅλας τὰς ἀσθηρὰς ἀρετάς, ἵνα
ἰσορροπήσωσι τὰς τρυφερὰς ιδιότητας, ἃς προμηνύουσιν.

Ἡ αὐλὴ ἐπὶ πολὺν χρόνον διετυπώθη κατὰ τοὺς βασιλεῖς
αὐτῆς· οἱ προὔχοντες λαβόντες ἀπὸ τοὺς προπάτορας αὐτῶν

τὸ κληροδοτήριον τῆς ματαιοφροσύνης, ἀπενόησαν μεταξύ τῶν προνομίων των καὶ τὴν περιφρόνησιν τῆς ἠθικῆς, θεωρουμένης ὡς πᾶν ἴδιον τῶν χυδαίων. Ἡ ἐγκατάλειψις αὕτη τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς εἰς τοὺς ἐνεργητικούς ἀνθρώπους μεταβάλλεται εἰς φθοροποιᾶς διδασκαλίας, δυνάμει τῶν ὁποίων ἀγωνίζονται νὰ μηδενίσωσι τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον ἐγκατέλιπον. Ἐνταῦθεν δὲ πηγάζουσι συνεχῶς τὰ θηριώδη πάθη καὶ τὰ μεγάλα ἐγκλήματα. Ἄλλ' ἡ ἰδία αὕτη ἐγκατάλειψις φέρει τὰ ἀσθενῆ πνεύματα (καὶ τοιαῦτα εἶναι τὰ περισσότερα) εἰς πράξεις κουφονόους, εἰς λόγους ἐπιπολαίους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ κομψοτροπία δίδει δυστυχῶς ἐπιτυχίαν τινά. Ὅσον ὀλιγώτερον τὸ πνεῦμα ἐξετάζει τὸ βάθος τῶν πραγμάτων, τόσοι περισσότεροι ἢ προσοχὴ σταματᾷ μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν αὐτῶν· ἐὰν δέ ποτε φθάσῃ καιρὸς, καθ' ὃν ὁ βίος μιᾶς ὀλοκλήρου κλάσεως καταναλίσκεται εἰς τὰς σχέσεις τῶν τερπνῶν συναναστροφῶν, ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ τοὶ παραμελῶν τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ καλλιέργειαν, φαίνεται ὅμως ἀρεστός ὡς διεξάγων ἐπιμελῶς ὅλας τὰς ἐξωτερικὰς καὶ ἐπιπολαίους ταύτας σχέσεις, ὁ καιρὸς οὗτος θέλει εἶσθαι ὁμοίος μὲ ἐκεῖνον τοῦ Λουδοβίκου ιε'. Ἡ κομψοτροπία ηὔξηθη, καθ' ὅσον ἡ κοσμιότης ἡλαττώθη. Τὸ πρῶτιστον καθῆκον τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρξε τὸ νὰ φέρῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν χάριν καὶ τὴν κομψότητα· καὶ μετ' ὀλίγον ἡ ὑποχρέωσις αὕτη ἔσχε τοιαύτην ἐπισημότητα, ὥστε τὸ παραμικρὸν τραχὺ κίνημα τοῦ σώματος, ἡ ἐλαχίστη χυδαία φράσις, ἡ παραμικρὰ ἄχαρις στάσις, ἐφέγετο πολὺ περισσότερον παρὰ τὸ ἐγκλημα (*). Ἡ εὐγενὴς τάξις ἀπέρριπτεν πᾶν ἄτομον προσκρούων διὰ τῆς χυδαίας αὐτοῦ συμπεριφορᾶς, καὶ ἡσπάζετο μετὰ πόθου ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζε τοὺς διεφθαρμένους τῆς (Roués) προσηγορία ἣτις μᾶς ἀπαλάττει τοῦλάχιστον τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ δώσωμεν ὀρισμὸν τοῦ ἐπιπλάστου καὶ αἰσχροῦ αὐτῶν χαρακτῆρος.

Τὸ ἀληθῶς ἀξιοθρήνητον φαινόμενον τὸ ὁποῖον παρίσταται εἰς ἡμᾶς ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας καὶ ἐπὶ Λουδοβίκου ιε' εἶναι

(*) Δὲν ὑπάρχει πλέον αἰσχύνῃ διὰ τὰς κακίας, ἀλλὰ φυλάττεται μόνον δι' ὅ,τι ὀνομάζεται γυναικίαν. (Réflexions sur les Femmes, par Madame de Lambert).

δ ζήλος τῶν γυναικῶν τοῦ νὰ ἀσπασθῶσιν ἐκ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐποχῆς των, πᾶν ὅ,τι ἐδύνατο νὰ δικαιώσῃ τὰ σκάνδαλα αὐτῶν καὶ νὰ εὐκολύνῃ τὰς ἀποπλανήσεις των. Ἡ κακία μόνη ἐν τῇ γυμνότητι αὐτῆς δὲν εἶναι τοσοῦτον βδελυρὰ, ὅσον δταν παρουσιάζεται μετεμφισμένη μὲ τὰ αἰσχυρὰ στολίδια ψευδοῦς τινος διδασκαλίας· καὶ αὕτη ἡ ἰδίᾳ διδασκαλία ἐμπνέει τόσον μεγαλητέραν ἀποστροφὴν, καθόσον γίνεται ἀπολογία ὑπερβολικῆς τινος ἀδυναμίας, ἣτις ἤθελεν εἶσθαι μᾶλλον συγνωστέα, ἐὰν ἀπομακρύνουσα τὰ σοφίσματα ἐπαρουσιάζετο ὡς πραγματικῶς εἶναι. Τὰ πρό τινων ἐτῶν δημοσιευθέντα ἀπομνημονεύματα, ὑπερήφανος ὁμολογία τοσοῦτων θλιβερῶν ἀποπλανήσεων, μᾶς ἀπεκάλυψαν ὅλον ἐκεῖνο τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς παραλυσίας τὸ σύστημα· ἐκεῖ φαίνονται ὅλα τὰ ἄρθρα τοῦ ἀκολάστου ἐκείνου κώδικος· βλέπει τις ἐκεῖ ποῖαι ἰδέαι περικεκαλυμμέναι μὲ τὰ θέλγητρα τοῦ λόγου παρεξέκλινον τὰς γυναῖκας ἐκ τῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα καθιστῶσι τὸν βίον αὐτῶν ἂν ὄχι πάντοτε εὐτυχῇ, τοῦλάχιστον πάντοτε ἐντιμον. Διδαχθεῖσαι παρὰ τῆς φιλοσοφίας ὅτι αἱ ἀρεταὶ αἱ ἀντιβαίνουσαι εἰς τὴν φύσιν εἶναι ψευδεῖς, ἔλαβον ἀκόμη παρὰ τοῦ συρμοῦ καὶ τοῦτο τὸ μάθημα, ὅτι καὶ αὕτη ἡ σκιά τῆς εἰλικρινείας ὁμοιάζει τὴν ἀπάτην καὶ φέρει εἰς τὸ γελοῖον. Ἐντεῦθεν ἡ συζυγικὴ πίστις περιεφρονήθη, καὶ πᾶσα σχέσις μὴ λαμβάνουσα τὴν μορφήν στιγμιαίας καὶ ἐφημέρου ἰδιοτροπίας κατεδικάζετο ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῆς κομποπρεπείας.

Ὅταν φαντασθῇ τις τὰς γυναῖκας τοιοῦτοτρόπως καταπεπληγμένας ἐξ αὐτῆς τῆς νεότητος ὑπὸ τοῦ ἀδιαλείπτου σοφίσματος, τὸ ὁποῖον ἀπεπλάνησε τὸν βίον αὐτῶν, αἰσθάνεται ἐνδόμυχον θλίψιν, ὁμοίαν μὲ ἐκείνην, ἣν ἤθελε τῷ προξενήσει ἡ θεὰ ἀσθενοῦς τινος ὄντος ὑποβαλλομένου εἰς παχυλὰ κολαστήρια. Ὑπάρχουσιν εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς ἡμῶν τοσαῦτα στοιχεῖα ὕψους καὶ καθαρότητος, ὥστε ἡ φύσις προφανῶς προσβάλλεται ὅταν τις τὴν ἀναγκάζῃ νὰ ἐξευτελισθῇ, ἡ δὲ ἡμετέρα τῶν γυναικῶν προπάντων ἀνατρέπεται τότε καὶ χάνεται. Ὁ ἠθικῶς διεφθαρμένος ἀνὴρ ἔχει τι εἰς τὸ ὁποῖον νὰ ἐνεργήσῃ τὰ ὀλίγα προτερήματα ὅσα τῷ ἀπέμειναν· ὁ βίος

τῷ παρουσιάζει μυρίας βοηθητικὰς περιστάσεις· εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον ἢ εἰς τὸ τῆς μάχης, εἰς τὰς ἐπιστήμας ἢ εἰς τὰς τέχνας δύναται νὰ ἐλαττώσῃ τὸ αἶσχος τῆς κακοηθείας αὐτοῦ, δύναται μάλιστα νὰ κατασταθῇ ἄξιος φήμης καὶ ἐπαίων καὶ ἐλπίδων τινῶν χρηστῶν· εἰς δὲ τὴν ἐκπαίδευσιν ἐν ἑλλείψει ἀρετῆς, δυνατόν νὰ τῷ ἐμπνεύσωσι τοῦλάχιστον τὸ αἶσθημα τῆς δόξης· οὐδὲν ὅμως τοιοῦτον ὑπάρχει διὰ τὴν γυναῖκα. Ἐγκαταλελειμμένη εἰς τὴν τύχην τῆς, περιπεφραγμένη ἐντὸς στενοῦ καὶ περιωρισμένου κύκλου, βεβιασμένη νὰ διαμένη ἐκεῖ μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς, θέλει μαραίνεσθαι χωρὶς γαλήνην, θέλει ζῆ χωρὶς εὐδαιμονίαν, καὶ θέλει ἀποθάνει χωρὶς ἀξιοπρέπειαν. Ὅσον λοιπὸν ἄξια λύπης ὑπῆρξαν τὰ δυστυχῆ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κοράσια τὰ ὅποια ἀποσπασθέντα ἐκ γεννητῆς ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς των, ἐρρίπτοντο ἐντὸς οἴκτροῦ μοναστηρίου! Ἐξήρχοντο δὲ ἐκεῖθεν μόλις φέροντα ἐπιπολαίους τινας γνώσεις, ἑλλειπῇ πάσης ὀρθῆς κρίσεως, παρουσιάζοντα εἰς τὸν κόσμον κεφαλὴν πλήρη μὲν ἐνεργείας, κενὴν ὅμως ἰδεῶν· ἔχοντα μεθ' ἑαυτῶν ἐντελῆ ἄγχοιαν ὅλων τῶν καθηκόντων, ἀπρονοήσιαν παντὸς κινδύνου, καὶ πρὸ πάντων ἀχαλίνωτόν τινα ἔφεσιν τῆς ἀνεξαρτησίας. Τοιαύτην πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὴν δυστυχῆ νεάνίδα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅτε τὸ πρῶτον ἐπανήρχετο ἐκ τοῦ μοναστηρίου εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν (*).

Φαντάζομαι ὅτι βλέπω αὐτὴν ἐξερχομένην τοῦ μοναστηρίου βεβιασμένην εἰς τὰς κινήσεις τοῦ σώματός τῆς εἴτε θέλουσα νὰ ὀμιλήσῃ, εἴτε θέλουσα νὰ σιωπήσῃ· τεθορυβημένην μᾶλλον ἢ πεφοδισμένην, περισφιγμένην μὲ τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην τῶν ἱματίων σκευὴν, δι' ἧς ὁ συρμός ἐτύλισσε γελωιδῶς τὰς γυναῖκας, ἵνα ἐκτὸς ὅλων τῶν λοιπῶν ἀπεδείξῃ

(*) Εὐρίσκει τις τὴν ἀληθινὴν εἰκόνα ταύτης τῆς ἀνατροφῆς τῶν κορασιῶν (εἰς συγγραφά τινά, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα προανέφεραμεν) ἀρχομένης ἐν τοῖς μοναστηρίοις καὶ τελευτώσης ὑπὸ τῶν φιλοσόφων· « ἰδοὺ, λέγει ὁ Bernardin de saint Pierre, αἱ θυγατέρες μας παρουσιάζονται εἰς τὸν κόσμον στολισμέναι μὴ πᾶν ὅ,τι τὰς ἐδίδαξε μία ἀνατροφή ψευδῆς, ἀντιφατικῆς καὶ ἀσυνεπῆς. Ἀγαπῶσι τοὺς ξένους καὶ μισοῦσι τοὺς γεννητοράς των· αὐστηραὶ περὶ τὴν ἡθικὴν καὶ ἡδυπαθεῖς κατὰ τὴν διαγωγὴν, ἡμιλοῦσι πάντοτε περὶ ἀρετῆς, καὶ ζητοῦσι πάντοτε τὴν ἡδονήν· χωρὶς ἀρχῆς καὶ χωρὶς σκοπῶν φερόμεναι ἄλλα καθήκοντα δὲν γνωρίζουσιν εἰς τὴν κοινωσίαν παρὰ τὰς ἐπισκεψαί καὶ τὰ παιγνίδια.

προσέτι καὶ τὸν ἐκφραλισμὸν τῆς αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ. Τέλος πάντων πηγαίνει νὰ γνωρίσῃ τὴν μητέρα της, ἀλλὰ ποῖον παράδειγμα παρουσιάζει εἰς τὸ ἄθωον τοῦτο τοῦ συρμοῦ θῦμα ἢ ἐσωτερικὴ τῆς οἰκογενείας κατάστασις, ὅπου δὲν εὐρίσκει τίποτε κοινὸν εἰμὴ τὴν φιλήν ἐπωνυμίαν, ἣν φέρουσι δύο πρόσωπα παντάπασι σχεδὸν ἀπηλλοτριωμένα ἀναμεταξύ των! Ὅποῖον συμπέρασμα θέλει ἐξάγει βλέπουσα ὁλόκληρον ἀντίθεσιν εἰς τὴν δίκαιαν, εἰς τὰ συμφέροντα, εἰς τὰς σχέσεις τῆς οἰκογενείας της, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἰδικά της; καὶ μολαταῦτα τοιαῦτα ἦσαν ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας οἱ τότε ποιηταί μας ἐγκωμιάζον, καὶ διὰ τὰς ὁποίας ἡ Εὐρώπη ἐζήλευε τὴν Γαλλίαν.

Τὰ ἀπομνημονεύματα καὶ αἱ ἀλληλογραφαί τοῦ τελευταίου αἰῶνος τρανῶς ἀποδεικνύουσι μέχρι τίνος βαθμοῦ αἱ ἰδέαι τῶν σπουδαιοτέρων ἀνδρῶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς συνώμνουον κατὰ τῶν γυναικῶν (*). Αὐταὶ ὤφειλον νὰ ὑπερασπίσωσιν ἑαυτὰς οὐχὶ μόνον κατὰ τῶν πεπλανημένων διδασκαλιῶν ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν φθοροποιῶν παραδειγμάτων· ἐπειδὴ ἐκλόνιζον τὰς πεποιθήσεις των, ἵνα ποτίσωσιν αὐτὰς μὲ τὰς προλήψεις. Πληθος βιβλίων τετριμμένων ἔφερον εἰς τὴν κατὰληψίν των τὰς περὶ ἀπιστίας διδασκαλίας. Ἀναρίθμητος πλη-

(*) Ἀπὸ τὴν ἀκόλουθον περικοπὴν ληφθεῖσαν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Grimm βλέπει τις ὅτι οὐδεμίαν μετεχειρίσθην ὑπερβολὴν εἰς τοὺς λόγους μου.

« Ὅλαι αἱ ἐλλείψεις, ἅς δύναται τις νὰ μεμφοθῇ εἰς τὰς γυναῖκας εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνίας, καὶ κυριώτερον, κακῶς τινὸς ἐννοουμένης ἀνατροφῆς. Ἀρὰ γε πρέπει τῶντι νὰ θαυμάσωμεν, ἐὰν βλέπωμεν τὰς γυναῖκας πανούργους, ὑποκριτικὰς καὶ πονηρὰς, ὅταν ὅλαι ἡμῶν αἱ προσπάθειαι τείνουσι νὰ ταῖς ἐμπνεύσωσιν αἰσθήματα, τὰ ὅποια οἱ ἄδικοι νόμοι χιμαρικῆς τινος περὶ τὸ πρῆπον ἀκριβολογίας τὰς ἀναγκάζουσιν ἀδιαλείπτως νὰ χρῦπτωσι καὶ νὰ προσποιῶνται; Ταλαντεύμεναι μεταξὺ τῶν αἰσθημάτων τῆς φύσεως καὶ τῶν ἐθίμων, τὰ ὅποια ἀλλόκοτὸς τις συνήθεια ἔθεσεν εἰς τὴν τάξιν τῶν καθηκόντων, πῶς θέλουσιν ἐξέλθει τοῦ λαβυρίνθου, ἐντὸς τοῦ ἐποίου θυσιάζεται πᾶν ὅ,τι εἶναι πραγματικὸν καὶ φυσικὸν χάριν τοῦ φαντασιώδους καὶ ἐπιπλάστου; Σήμερον ἡ γυνὴ ἐμβαίνουσα εἰς τὸν κόσμον, τοῦ ἐποίου ἀγνοεῖ τοὺς κινδύνους, γνωρίζει ἀρὰ γε πῶς νὰ φερθῇ, ἵνα διακρίνῃ τὴν ἀρετὴν καὶ τιμιότητα ἀπὸ τὰς διδασκαλίας τῶν χιμαρικῶν ἐκείνων καθηκόντων, δι' ὧν ἐπότισαν τὴν νηπιότητα αὐτῆς; Ταχέως ἀναγνωρίζουσα τὸ ἀνυπόστατον τῶν τελευταίων τούτων, δὲν εἶναι φόβος μήπως τὴν εἰς ταῦτα δικαίαν περιφρόνησιν ἐπεκτείνει καὶ εἰς τὰς οὐσιωδῶς ἀναποφεύκτους ἀρετάς; Ἐνεκα τῆς ἀδιαλείπτου τυραννίας, ἣν αἰσθάνεται, δὲν θέλει διακρίνει πλέον ἔριον· ἀλλὰ συγχέουσα τὰ ἀληθῆ καθήκοντα μὲ τὰ φαντασιώδη καὶ εὐθαίρετα, καὶ ἀντικατασταίνουσα τὰ πρῶτα διὰ τῶν δευτέρων, θέλει ἀπολεσθῇ πρὶν ἔτι δυνηθῇ νὰ ἐπιφέρῃ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ὀρθῆς κρίσεως. Τίτι τρόπῳ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου τούτου θέλει δυνηθῇ νὰ ἀποφύγῃ τὰ δολιὰσματα τῶν ἀνδρῶν; Ἀφ' ἧς

ὅς τερπνῶν συγγραμμάτων, ποίησις ἐλαφρὰ ἢ ἐξημμένη, μυθιστορίαί ἀκόλαστοι ἐθερμαίνουν τὴν φαντασίαν των, ἐξήπτον τὸ πνεῦμα, καὶ παρέλυσον τὴν καρδίαν των. Εἰς τὸν κόσμον εὕρισκον πανταχοῦ τὸ κενόν, τὸ ὁποῖον ἀφίνει εἰς τὰ ἔχνη της ἢ κακοήθεια· αὐτὴ ἐχορήγει τὰς τέρψεις τῆς συναναστροφῆς, ἐπεὶ δὲ ἐν αὐτῇ πολλάκις ἤκουον ἀμφισβητούμενα καὶ αὐτὰ τὰ πραγματικώτερα καθήκοντα, καὶ αὐτὴν τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν!

Ἐντοσοῦτω αἱ τέχναι, τὰς ὁποίας ἡ ἀπειροκαλία ἐπίσης διέφθειρεν, ἔτι μᾶλλον διαδιδόμεναι καὶ βοηθοῦσαι τὴν πολυτέλειαν ἐπηύξησαν τὴν τρυφηλὴν τοῦ βίου δίαίταν. Αἱ παρὰ χολουθοῦσαι τὸν πλοῦτον ἡδοναί, ἡ ἀνάγκη τῆς αὐξήσεως αὐτοῦ καὶ αἱ ἀφορμαὶ τῆς δαπανηρᾶς αὐτοῦ χρήσεως ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον ἐπολλαπλασιάζοντο. Ὡστε τὸ σύνολον ὄλων τούτων τῶν κομψῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν διαφθορῶν καὶ καταστρεπτικῶν τέρψεων ὤθησαν τὴν κοινωνίαν εἰς τὴν φοβεράν ἐκείνην καταστροφὴν, ἥτις ἔμελλε νὰ τῇ προσφέρῃ τοσοῦτον ὑψηλὸν μάθημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Συνέχεια τοῦ προηγούμενου.—Περὶ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τῆς Γαλλίας κατὰ τὸ 1789.

Ἐπεθύμουν νὰ μὴ σταματήσω ποσῶς ἐπὶ τῆς μεγάλης καὶ ὀλεθρίας ταύτης ἐποχῆς, τῆς ὁποίας μόνῃ ἡ ἀνάμνησις διεγείρει τοιαῦτα πάθη, καὶ ἐξυπνεῖ τοιαύτας ἀντιπαθείας. Θέλω προσπαθῆσαι τοῦλάχιστον νὰ ἀποφύγω πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται

στιγμῆς ἡ γυνὴ εἰσέρχεται εἰς τὸν κόσμον τὰ πάντα συνομνύουσι κατ' αὐτῆς καὶ κατὰ τῆς ἀρετῆς της· ἤθελαν εἰπεῖ τις ὅτι ὀλόκληρος ἡ κοινωνία ἐνδιαφέρεται εἰς τὴν ἀπώλειάν των· καὶ μόνον ὑπὸ ἐξαισίου τινὸς θαύματος θέλουν δυνήθῃ νὰ ἐκφυγῶσι τὰς περικυκλούσας αὐτὰς ἐνέδρας, δι' ὧν ἡ κοινωνία παγιδεύει τὴν ἀπλότητα καὶ ἀθωότητα αὐτῶν. Συνήθως τόσῳ μᾶλλον ἐπισπεύδει τὸν ὀλεθρὸν της ἡ γυνὴ, ὅσῳ ἡ καρδία της εἶναι εὐγενῶς ἀνατετραμμένη μὲ εὐθύτητα καὶ μὲ εὐαισθησίαν, ἡ δὲ ἀπώλεια αὐτῆς ἔσται ἀναπύδραστος, ἐὰν ἐγκαίρως δὲν διδῇ τὰς πανουργίας τῆς κακοηθείας τῶν ἀνδρῶν καὶ δὲν μυηθῇ τὰ μυστήρια τῆς κακίας, τὴν ὁποίαν ἄλλως δὲν ἔπρεπε παντάπασιν νὰ γνωρίζῃ. Ἐὰν σκεφθῇ τις εἰλικρινῶς περὶ τῶν δεινῶν τῶν ἀναποσπάστων μὲ τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν γυναικῶν, ἀντὶ νὰ κακολογῇ τὰς γυναῖκας, θέλει πιστεῦσαι ὅτι ἡ φύσις τὰς ἔπλασε μὲ περισσότεραν κλίσιν πρὸς τὴν ἀρετὴν παρὰ τοὺς ἀνδρας.

εις τὴν πολιτικὴν· καὶ δὲν θέλω λαλήσῃ περὶ τῆς ἐπαναστάσεως, εἰμὴ ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον, διὰ νὰ ἀποδείξω τὴν ἐπιβροήν, ἣν ἐπέφερεν ἐπὶ τῆς τύχης τῶν γυναικῶν καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος αὐτῶν.

Εἶναι δίκαιον ἅμα δὲ καὶ ὠφέλιμον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι πολλὰ ἔτη πρότερον πρὶν ἔτι ἐκραγῇ, ἡ ἀντανάκλασις τῶν ἀρετῶν τοῦ Λουδοβίκου ις', ἡ βραδυποροῦσα καὶ τελευταία τοῦ λόγου πρόοδος, ἀμυδρά τις ἀρχὴ ἐμπειρίας, καὶ ἡ ἐμφάνησις προφητικῶν τινῶν βιβλίων εἶχον ἤδη ἐπιφέρει σωτηριώδη τινα ἐπὶ τῶν ἡθῶν μεταβολήν. Ὁ Ρουσὸς κατέταξε τὰς μητέρας εἰς τὸ μέρος τοῦ· μόνη ἡ παρουσία ἐνὸς τέκνου ἐν τὸς τῆς οἰκογενείας ἐπέχεε καθαρώτερον ἀέρα καὶ ἐδιόρθωνε τοῦλάχιστον τοὺς συζύγους ἀπὸ τὴν ἐπίδειξιν τῆς κακίας (*).

Ἡ ἐπανάστασις εὔρε το πνεῦμα τῶν Γάλλων ἀντιπαλαῖον πρὸς παράδοξόν τινα τῶν πραγμάτων κατάστασιν· ἀφ' ἐνὸς δημιουργικὴ τις δύναμις ὤθει αὐτὸ πρὸς τὰ ἐμπρός, ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀντίδρασις μυρίων πεπαλαιωμένων ἔξεων, αἵτινες ἦσαν λείψανα τοῦ θνήσκοντος παρελθόντος, τὸ ἡνάρκαζεν ἀκόμῃ νὰ σταθῇ.

Ἡ ἀντίθεσις αὕτη μεταξὺ τῆς ἰσχύος τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν παραχμαζόντων πραγμάτων ἐπέφερε πραγματικὴν τινα κρίσιν εἰς τὸ πνεῦμα ὡς καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν· ἐπειδὴ μὲ ὅλην αὐτοῦ τὴν ἐπιπολαιότητα ἐφάνη αἰφνης ἐπιτηδειότερον εἰς τὸ νὰ ἐμβαθύνῃ τὰ πράγματα. Ἦτον ἡ ἀνάγκη τῆς στιγμῆς, ἦτον ἡ μετάβασις ἐκ τῆς παρούσης γενεᾶς πρὸς ἐκείνην, ἣτις ἐμελλε νὰ καθέξῃ τὴν σκηνήν, ἦτον ἡ τελευταία συγκατάβασις τοῦ νέου αἰῶνος πρὸς τὸν παλαιόν.

Εἰς ταύτην τὴν ἐποχὴν τῆς πτώσεως καὶ ἀνορθώσεως ἔπρεπε τις ἀκόμῃ νὰ ἡδύνη, ἵνα κατορθώσῃ νὰ τὸν ἀκροασθῶν· πλήν ἐπειδὴ ὁ συρμός ἐπέβαλε τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ γίνωνται τὰ πράγματα μὲ χάριν καὶ ἐπιπολαιότητα, προέκυψεν ὥστε εἰς τὰς σπουδαιοτέρας ἐπιχειρήσεις ἡγέρθη ἀμφισβήτησις ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὸν τύπον ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τῶν

(*) Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται συγγράμματα τινα περὶ ἀνατροπῆς τῶν κορασιῶν· ἡ συνήθεια τοῦ νὰ τὰ στέλλωσιν εἰς τὰ μοναστήρια δὲν ἦτο πλέον τοσοῦτον γενικῶς παραδεχόμενη. Σ. Σ.

ἰδεῶν, καὶ τὰ ὑψηλότερα τῆς κοινωνίας ἀντικείμενα, οἷον ἡ πολιτική, ἡ ἠθική, ἡ θρησκεία, τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ ἀναφυῶσιν ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ κρημνιζομένου παρελθόντος, ὀλίγον ἔλειψε νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀντικείμενα φιλοσοφικῆς ζητήσεως, καθὼς συνέβη εἰς τὴν πρὸ ὀλίγου ἤδη παραιτηθεῖσαν φιλονεικίαν περὶ τῶν δύο μουσικῶν μεθόδων τοῦ 'Ραμῶ καὶ τοῦ Γλουκ.

Ἄς ἀναμνησθῶμεν ὅ,τι ἀνωτέρω εἶπομεν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι φόβος μήπως μακρολογήσωμεν, ὅταν πρόκηται νὰ προσβάλωμεν τὰ πεπαλαιωμένα ἤθη τῆς πατρίδος. Ἡ κομψότης ἐκείνη τοῦ πνεύματος ἡμῶν, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Γαλλικὴ ἐπιπολαιότης, περὶ ἧς ποσοῦτον χρόνον ἐκαυχήθημεν, κατέστη τὸ μέγιστον τῶν ἐλαττωμάτων ἡμῶν, ἀφ' ἧς στιγμῆς εὐρέθημεν ἠναγκασμένοι νὰ παλαιώμεν ἀδιαλείπτως μὲ τὰς σοβαρὰς περιστάσεις τῆς ζωῆς. Πρὸ ἑκατὸν περίπου ἐτῶν ἡ συνήθεια τοῦ νὰ ζητῇ τις νὰ εἰσέλθῃ ἀπερισκέπτως εἰς ἐπάγγελματι εἶχε καταντήσῃ πάθος γενικόν, καὶ ἕκαστος ἐπροσπάθει νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἐπικερδέστερον καὶ ἐντιμότερον, χωρὶς οὐδεὶς νὰ δυσκολεύηται περὶ τοὺς τρόπους, δι' ὧν ἐμελλε νὰ ἐνεργηθῇ. Εἶδον προσέτι ἐν τῇ νηπιότητί μου ὑπαλληλίσχους τινὰς νὰ ἀμιλλῶνται περὶ τὴν κομψότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν πρὸς τοὺς μεγιστᾶνας τῆς αὐλῆς· καὶ δὲν ἀναφέρω εἰμὴ ἐν παρόδῳ τὴν παράδοξον θέσιν, ἣν ἔλαβον εἰς τὸν κόσμον ἄνδρες τινὲς τῆς ἐκκλησίας.

Ἡ ἀπόλυτος κυβέρνησις ὑπὸ οἵανδήποτε μορφήν καὶ ἂν ἐμφανισθῇ ἀπομονόουσα τοὺς πολίτας τοὺς προτρέπει εἰς τὸν ἐγωϊσμόν· καὶ ὅταν ἡ δύναμις αὐτῆς ἐνεργῇται μὲ πρᾶότητα, οἱ πολῖται πλεόν δὲν σκέπτονται εἰμὴ πῶς νὰ καλλωπίσωσι τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν, κατασταθεῖσαν ἤδη ἐντελῶς ἀτομικήν. Οἱ ἄνδρες παραλαμβάνουσι καὶ τὰς γυναῖκας· ἀφοῦ δὲ αἱ γυναῖκες διατάξωσι τὰ πράγματα ἀκριβῶς κατ' ἀρέσκειαν αὐτῶν, ἀνάγκη πᾶσα οἱ ἄνδρες νὰ συμμορφωθῶσιν. Ὅθεν καὶ ὁ 'Ρουσσώ μέμφεται μεγάλως τοὺς ἄνδρας τῆς ἐποχῆς του, λέγων ὅτι εἶναι γυναικωδέστεροι τῶν γυναικῶν.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις τῶν πολιτικῶν ἡθῶν, ἣτις καθυστέρει μὲν τὴν ζωὴν παντὸς ὑψηλοῦ καὶ γενικοῦ αἰσθήματος,

ἄφινεν ὁμῶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λαλεῖν περὶ παντός πράγμα-
τος, ἔπρεπεν εἰς λαὸν πολύλογον νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ
ἀναπτύξῃ τὴν ἔφρσιν καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς συναναστροφῆς.
Ὅθεν ἡ Γαλλία ὑπῆρξε τὸ μέρος, ὅπου ἐξαιρετικώτερον ἐ-
καλλιεργήθη ἡ τέχνη τοῦ ἀνταλλάσσειν τὰς ιδέας μὲ τὸν
κομψότερον καὶ γλαφυρώτερον τρόπον. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπανα-
στάσεως ἡ συναναστροφή ἦτο τὸ σπουδαιότερον ἀντικείμενον
τῶν Γάλλων· ἐπόμενον δὲ εἶναι ἡ τέχνη αὕτη νὰ λάβῃ με-
ταβολάς τινας παρ' ἡμῖν. Μία εὐάρεστος συναναστροφή, ἣτις
περιστρέφεται εἰς οὐτιδανὰ ἀντικείμενα, ἡ ἣτις ἐνίοτε μετα-
βάλλει εἰς οὐτιδανὰ τὰ σπουδαῖα, ἔσεται ὀλιγώτερον τοῦ
λοιποῦ ἐν χρήσει μεταξύ τῶν ἀνδρῶν, ἀσχολουμένων εἰς σο-
βαρώτερα πράγματα. Πολλάκις ἤκουσα ἀναφερόμενον τὸ
ῤῥητόν τοῦ Βάκωνος « ἡ συναναστροφή δὲν εἶναι δρόμος, ὅστις
φέρει εἰς τὴν οἰκίαν, ἀλλ' ὁδὸς ἐν ἣ περιδιαβάσει τις ὡς ἐτυ-
χε πρὸς τέρψιν αὐτοῦ. » Ἀλλὰ πρέπει νὰ προΐδωμεν ὅτι εἰς
τὸ ἐξῆς οἱ μὲν ἄνδρες γινόμενοι περισσότερον πολῖται, αἱ δὲ
γυναῖκες περισσότερον σύζυγοι καὶ μητέρες παρὰ πρότερον,
θέλουσιν ἔχει συνεχέστερον ἀνάγκην νὰ μὴν ἀπομακρύνων-
ται πολὺ ἐκ τῆς οἰκίας.

Ἡ Γυνὴ λοιπὸν ἣτις δὲν ἦτο σύζυγος εἰμὴ ἐπὶ φιλῶ ὀνό-
ματι, μήτηρ χωρὶς τέκνα, ἐπειδὴ αὕτη δὲν τὰ ἀνέτρεφε πο-
σῶς, ἐλευθέρα νὰ διαθέσῃ τὰς ὥρας τῆς κατὰ τὴν ἀρέσκειαν
τῆς φαντασίας τῆς, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ πολλὰ πλεονεκτήματα εἰς
τὸν λαμπρὸν ἐκεῖνον τῆς ὀκνηρίας συναγωνισμόν. Δὲν ἀπη-
τεῖτο ἐκτεταμένῃ παιδείᾳ, ἵνα δυνηθῇ τις νὰ κρατήσῃ τὴν
συναναστροφήν, νὰ διατηρήσῃ τὴν συνομιλίαν ἐτοιμὴν νὰ
διαλυθῇ, καὶ νὰ ὁμιλῇ εἰς ἕκαστον περὶ πραγμάτων, ἐξ ὧν
ἐδύνατο νὰ διαπρέψῃ. Τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἐπὶ πολὺν χρό-
νον ὑπῆρξεν εἰς τὰς γυναῖκας· ἡ πηγὴ τῆς μεγαλητέρας αὐ-
τῶν ὑπολήψεως, καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦ πλέον φιλοτίμου
μεταξύ των συναγωνισμοῦ. Καὶ πῶντι τίνος πράγματος εἶ-
χον χρεῖαν ἵνα διαπρέψωσιν; Ἐπιπόλαιός τις γινώσις τῶν
πραγμάτων, μεγάλη ἐτοιμότης τοῦ συλλαμβάνειν τὸ ἀπροσ-
δόκητον μέρος μιᾶς ιδέας· ἡ ἐπιδεξιότης ἐκεῖνη, ἣτις ἐπικα-
λύπτει τὴν ἀμάθειαν δυνάμει ἀστειολογίας τινας, ἐπιφυλατ-

τομένης τὴν εὐχαίριαν νὰ τὴν φανερώσῃ μὲ τὰ θέλγητρα τῆς ἀφελείας, ἰδοὺ τί ἦτον ἀναγκαῖον πρὸς ἐπιτυχίαν μιᾶς ἐσπερινῆς συναναστροφῆς, καὶ μέχρι τινὸς ἡ ζωὴ τῶν γυναικῶν εἰς Παρίσιους (τὰ δὲ Παρίσια ἐκανόνιζον ὁλόκληρον τὴν Γαλιάν) δὲν συνίστατο εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὰς ἐσπερινὰς συναναστροφάς. Ἐπελθούσης δὲ αἵφνης τῆς ἐπαναστάσεως εἰς κοινωνίαν τοιουτοτρόπως παρεσκευασμένην, δὲν ἐθεωρήθη κατ' ἀρχὰς εἰμὴ ὡς ἀντικείμενον νέων διατριβῶν ἐν τῇ συναναστροφῇ, καὶ πολλοὶ ἐνόμισαν ὅτι τὰ πάντα ἐμελλον νὰ διαλυθῶσι διὰ τῶν ἐσπερινῶν συζητήσεων.

Κατὰ πρῶτον ἐξήφθη μεταξύ τῶν δοξασιῶν πάλῃ, ἥτις ἦν πρὸς ὅλους ἀντικείμενον τέρψεως· καὶ βλέπομεν εἰσέτι πολλοὺς, πεπληρωμένους ἐκ τῶν ἀναμνήσεων ἐκείνων, νὰ ὁμολογῶσιν ὅτι ἡ ἐποχὴ ἐκείνη τῶν ἐπιπολαίων συζητήσεων ἐπὶ ἀντικειμένων τοσοῦτον σοβαρῶν, ὑπῆρξεν ἡ εὐτυχεστέρα περίοδος τῆς ζωῆς αὐτῶν· δριμύεια κριτικῇ, θερμαινομένη ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὃν ἐνέπνεον τὰ ταλμηρὰ συστήματα, ἐγογμιμοποιεῖ τὸ πνεῦμα, ἐδίδεν ἑκτασιν εἰς τὰς ἰδέας, ἐδημιούργει νέους τύπους πρὸς παράστασιν αὐτῶν, καὶ ἐπέχεεν εἰς τὸν λόγον τὰ θέλγητρα καὶ τὴν ἐπιτυχίαν ἐκείνην, ἥτις ἐδίδε θάρρος πρὸς πᾶσαν ἐπιχείρησιν. Πρὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ὑπῆρχε συνήθεια ὥστε αἱ πολιτικαὶ ἐπαναστάσεις νὰ περιστέλλωνται εἰς ἐπαναστάσεις τῆς αὐλῆς καὶ τῶν συναναστροφῶν. Ἡ θρασύτης τῶν ἰδεῶν ἐνόμιζεν ὅτι ἐδύνατο ἀκωλύτως νὰ ἀναπτυχθῇ μόνον ἐντὸς μιᾶς κλάσεως ἀνθρώπων, οὐδένα δεσμὸν ἐχόντων πρὸς τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἠγνόουν. Ἡ συνείδησις τῶν δὲν ἐταράττετο ποσῶς· διότι οὐσιωδῶς οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἐπεθύμουν μᾶλλον νὰ διατηρῶσιν ὅ,τι ἠρέσκοντο νὰ φέγωσι, παρὰ νὰ ἐπιστηρίξωσιν ὅ,τι ὤφειλον μετὰ ταῦτα νὰ προστατεύωσιν. Αἱ ἡδοναὶ τῆς φαντασίας ἐμέθυον τὸν λόγον· ὅστις βεμβάζων κατὰ τὴν πορείαν αὐτοῦ ἐξέκλινε τοῦ ἀληθινοῦ σκοποῦ, ὥστε οὐδεὶς ἐφρόντιζε νὰ τὸν φθάσῃ. Ἀλλὰ κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἡ ἀξίωσις τῆς κοινωνίας ἠπατήθη· τὸ προνόμιον τοῦ ἐπικρίνειν ἐξεπῆδησε τὸ περίφραγμα τῆς συναναστροφῆς· καὶ ἡ πολιτεία, ἥτις πραγματικῶς ἐπασχεν ὡς ἐκ τῆς ἀταξίας, ἣν προσέβαλον οἱ προύχοντες μετὰ ἐλα-

χρίστου πατριωτισμοῦ, ἀνέλαβε κατὰ γράμμα τὴν ἐπίκρισιν, ἣτις ἐθεωρεῖτο μέχρι τότε ὡς ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῶν συμποσίων τῶν Παρισίων.

Ἡ πλήρης ὑπεροφία αὕτη ἀβουλία, ὑπῆρξε, νομίζω, ἡ πρώτη πηγὴ τῶν ἡμετέρων δυστυχημάτων. Ὁ λαὸς οὐχὶ μόνον καταπιεζόμενος, ἀλλὰ πραγματικῶς πάσχων, ἀφ' οὗ τέλος ἀνεκάλυψε τὴν περιφρόνησιν, ἣν ἐδείκνυσεν κατὰ τῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἐθεώρει ὡς αἰτίαν τῶν παθημάτων του, ἐνεθάρρυνθη νὰ λαλήσῃ παρρησίᾳ· ἀλλ' ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι ἢ ἐπανάστασις, ἢ δὲ κατάκρισις αὐτοῦ εἶναι ἢ καταστροφή. Μόλις ἤκουσε τὸ σύνθημα καὶ παρευθὺς ἠγέρθη. Ἡλὴν γενικῶς οἱ ἄνθρωποι ἦσαν τόσον ὀλίγον προπαρασκευασμένοι διὰ τὸ κίνημα, ὥστε οἱ θερμότεροι ὑπερασπισταὶ καὶ ἀρχηγοὶ αὐτοῦ κατεπτοήθησαν· καὶ εἰς τὴν φοβεράν ταύτην ὑπόθεσιν ἐδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ συνήγορος ἀπεσύρθη ἐντρομος, ἅμα εὐρέθη ἀπέναντι τοῦ πελάτου του.

Δὲν ἔχω ἱκανὸν θάρρος ἵνα ἐπεμβῶ εἰς τὰ καθέκαστα, καὶ νὰ περιγράψω τὰς φοβερὰς ἐκείνας ἀποπλανήσεις, αἵτινες σχεδὸν ἀδιαλείπτως ὤθησαν ὀλόκληρον τὸ ἔθνος ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ, ἣν κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἐγκεχαραγμένην. Τὸ χεῖριστον πάντων τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν παρεκτροπῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ δειλία· ταχέως εὐρέθησαν οἱ ἄνθρωποι τοσοῦτον ἀποπλανημένοι, ὥστε δὲν ἐδύναντο πλέον νὰ ὁδεύσωσιν. Ἡ κίνησις τῶν ἰδεῶν, καὶ ἡ δραστήριος ἔρευνα διεκόπησαν· ἡ φρίκη καὶ ἡ αἰσχύνη τοσοῦτον ἐκυρίευσαν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὥστε καὶ αὕτῃ ἡ ἀλήθεια δὲν ἐτόλμα νὰ φανερωθῇ χωρὶς σύγχυσιν. Ἡ μεγαλοφυΐα μόνη ἐδύνατο νὰ ρίψῃ ἀμυδράς τινας ἀκτῖνας φωτὸς ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτου σκότους· διότι ὑποχωροῦσα εἰς τὸν χρόνον, γνωρίζει νὰ ἀναλύσῃ τὸ πάθος τῆς, διὰ νὰ εὕρῃ τὴν θεραπείαν. Τῶνόντι ἀπεκαλύφθη αὕτη εἰς τινα συγγράμματα· πρὸ πάντων δὲ ἐκεῖνα μιᾶς γυναικὸς ἀθανάτου συνετέλεσαν νὰ ἀναζωπυρώσωσι τὴν ἐλπίδα, περιγράφοντα τὰ λάθη καὶ τὰ πάθη ἡμῶν. Ἡλὴν πάντοτε ἀπερρίμμενή ἢ αἰχμαλωτισμένη ἢ οἰστρηλατημένη. Κασάνδρα δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τοὺς νικηθέντας, οὔτε νὰ φωτίσῃ τοὺς νικητάς.

Ἐντοσοῦτῳ τὰ φοβερά ἀποτελέσματα τοσοῦτον σοβαρᾶς

ἐπαναστάσεως, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο ἀσήμαντος, ἐπέφερε σφοδρὸν κλονισμόν εἰς τὰς ψυχάς· καὶ ὅταν αἱ ψυχαὶ κλονισθῶσιν, ὅσον μεγάλα καὶ ἂν ᾦναι τὰ πταίσματα τοῦ ἀνθρώπου, πάντοτε πηγάζει κάποια ὠφέλεια ἐκ τῆς πείρας αὐτῶν. Δι' ὃ ἐν σμικρῷ διαστήματι αἱ γυναῖκες ἀφεθεῖσαι εἰς τὴν εὐσιν, ἐφάνησαν δεικνύουσαι ἀρετάς, τῶν ὁποίων ἐνομίζοντο ἀνίκανοι. Εἴτε ἐντὸς, εἴτε ἐκτὸς τῆς Γαλλίας διήγειραν τὸν θαυμασμόν διὰ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῶν, διὰ τῆς ὀξυνοίας μεθ' ἧς ἐπάλειον κατὰ τῆς ἀπροσδοκίτου πτωχίας των, καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἔκαμαν νὰ ἀναλάβῃ ἀμυδρά τῆς εὐζωίας ἀκτίς, ἐκεῖ ὅπου ἀνευ αὐτῶν ἤθελεν ὑπάρχει ἀμηχανία καὶ ἀπόγνωσις. Εἰς τὰς γυναῖκας κυρίως χρεωστέεται ἡ εὐτυχὴς μεταβολή, ἥτις ἐπῆλθεν εἰς τὰ ἥθη τῶν Γάλλων. Ἐνώπιον τοῦ κινδύνου γενόμεναι μητέρες, θυγατέρες, σύζυγοι, ἐλησμόνησαν τὴν κατ' αὐτῶν ἐγκατάληψιν τῶν ἀνδρῶν, ἐσυγχώρησαν τὰς προδοσίας, συνεμερίσθησαν τὰ δεινὰ, καὶ ἐντεῦθεν ἔδωσαν νέαν δύναμιν εἰς τοὺς δεσμούς, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν ἱεροῦς, ἀφεὺ ἔμελλον νὰ συναποθάνωσι μετ' αὐτῶν.

Ἐκτοτε ἤρξατο νὰ ἀναφαίνεται εἰς τὸ ἔθνος μας καὶ εἰς πλείους τῶν γυναικῶν ἡμῶν τάσις τις μᾶλλον περιεσκεμμένη, ἥτις παρεσκεύαζε τὴν ἐπάνοδον τῶν ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἰδεῶν. Αἱ συμφοραὶ ἐξύπνουν εἰς τὰ βάθη τῶν καρδιῶν τὴν ἀνάγκην τῶν ἰδεῶν τούτων, ὃ δὲ παράλογος καὶ βδελυρὸς καταδιωγμὸς ὅστις ἐφρύαττε κατὰ τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, ἔσχε τοῦλάχιστον ὡς πρῶτιστον ἀποτέλεσμα τὸ νὰ ἐμπνεύσῃ μεγάλην ἀποστροφὴν ἐναντίον ὅλων τῶν ἀκολάστων χλευασμῶν, οἵτινες τὸν εἶχον προπαρασκευάσει.

Μετὰ τὰς συμφορὰς ἡμῶν εἰάν ἡ πείρα ἤθελε φωτίσει παρυσυὺς τοὺς Γάλλους νὰ λάβωσι τὸ σύστημα ἐκεῖνο τῆς κυβερνήσεως, τὸ ὁποῖον πρὸ ὀλίγου παρεδέχθησαν, δὲν ἀμφιβάλλω ποσῶς ὅτι αἱ γυναῖκες παρεσκευασμέναι ἐκ τῶν παθημάτων νὰ αἰσθανθῶσι τὸ καθήκον, ἡθελον εὐκόλως παραδεχθῇ τὴν πορείαν, τὴν ὁποίαν μέλλουσι σήμερον νὰ λάβωσιν ὡς ἐκ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν εἶχεν ἔτι περιέλθει ὅλας αὐτοῦ τὰς φάσεις· ἐπεὶ δὲ τὴν αἵματηρὰν καταστροφὴν διεδέχθη κατάστασις τις πραγμάτων

εἰρηνικωτέρα μὲν τῆς πρώτης, πλὴν ἄμοιρος ἠθικῆς· ὥστε ἡ θέσις τῶν γυναικῶν εὐρέθη ἐκ νέου παλαιοπομένη καὶ κινδυνεύουσα. Αἱ παραδόσεις τῶν ἡθῶν κατεστράφησαν, αἱ ιδέαι τοῦ πρέποντος ἐμηδενίσθησαν, ἡ κοινὴ γνώμη ἐσιώπησεν, ἡ κοινωνία διελύθη· ἕκαστος ἠναγκάζετο νὰ δημιουργήσῃ μόνος εἰς ἑαυτὸν τοὺς κανόνας τῆς διαγωγῆς του κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κλίσιν καὶ ἔφεσιν. Κλάσεις τις ἀρτιφανῆς ταχέως διαφθαρεῖσα καὶ αἰφνης διακριθεῖσα μόνον ὑπὸ τῆς ταχείας ἐπελεύσεως τοῦ πλούτου, κατέστρεψε τὸν καρπὸν τοσούτων θλιβερῶν παθημάτων, διότι παρεδόθη εἰς τὰς ἐπιδειξεις μιᾶς ἀχαλινώτου πολυτελείας. Αἱ γυναῖκες πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν λυπηρῶν ἀναμνήσεων προσέφευγον ἀπρονοήτως εἰς τὰς ἡδονάς, δι' ὧν ἐξησθένουν τὰς σωτηρίους ἐντυπώσεις, ἃς εἶχον προηγουμένως αἰσθανθῆ· καὶ τοιοῦτοτρόπως τὰ αὐστηρά μαθήματα ἐκινδύνευον νὰ ματαιωθῶσι. Μολαπαῦτα καθὼς ἡ ἀσθένεια ἀφίνει κατόπιν της σκοτεινὸς τινας καὶ συγκεχυμένους πόνους, οὕτω καὶ τότε ἐν αἰσθημα λυπηρὸν ἀνεφύετο ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἡδονῶν τῆς ἀναρρώνουσῆς κοινωνίας. Ἐπρὸς ἀποφυγὴν, πλὴν δὲν ἐδύναντο οἱ ἄνθρωποι νὰ λησμονήσωσι τὴν φρίκην τόσον ταχέως· τὰ πρόσφατα ἵχνη της ἀνεφαίνοντο ὡς καὶ εἰς τὰς πανηγύρεις (*), καὶ αὐταὶ δὲ αἱ τέρψεις αἱ μετὰ πόθου θηρεύμεναι ἐνίγειρον θλιβεροὺς στοχασμοὺς, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῶσιν ὡς κατακτήσεις γεγόμεναι κατὰ τοῦ θανάτου, ὅστις ἐπὶ πολὺν χρόνον εἶχε διαχύσει τὸν τρόπον μὲ τὴν παρουσίαν του.

Ἡ κοινωνία ἐφαίνετο διττημένη εἰς δύο κλάσεις ἐπενεργούσας ἀνεπαισθήτως πρὸς ἀλλήλας διὰ τῆς ἐπιβροχῆς ἐκείνης, ἥτις οὐδέποτε ἐν Γαλλίᾳ θέλει δυνηθῆ ὁλοσχερῶς νὰ ἐκλείψῃ τοῦτέστι διὰ τοῦ συρμοῦ, τὸν ὅποιον ἐναγκαλίζονται οἱ ἄνθρωποι χωρὶς νὰ ἐρευνῶσι τίς τὸν παρήγαγε. Οἱ ἀρτίπλουτοι ἠθέλον ταχέως νὰ ἀπολαύσωσι τὰ πλεονεκτήματα, ὅσα ἡ καλὴ

(*) Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἠνείχθη χορὲς δημόσιος, τὴν ὅποιον ὠνόμασαν «χορὸν τῶν θυμάτων» προσδιορισμένον διὰ τὰς οἰκογενεῖας ἐκείνων, τοὺς ὁποίους τὸ ἐπαναστατικὸν δικαστήριον εἶχε καταστρέψει. Εἰς τὸν χορὸν τοῦτον εἰσέρχοντο μαυροφόροι καὶ τὸ χρῶμα τοῦτο κατέστη τὸ χρῶμα τοῦ συρμοῦ καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς χορούς· ὅλη λοιπὸν αὕτη ἡ κοινωνία, ἥτις ἐχόρευε μαυροφοροῦσα δὲν εἶναι πιστὴ εἰκὼν ἐξηγοῦσα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην; Σ. Σ.

ἀγωγή εἶχε δώσει εἰς τοὺς προνομιοῦχοις ἄλλης ἐποχῆς· μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ συμβαδίσωσι κατὰ τὰ λοιπὰ, ἐζήτουν νὰ ἀγοράσωσι τὸν χρυσὸν μὲ πᾶν ὅ,τι ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ τὰς τέχνας, ὅταν τις δύναται νὰ πληρώνη τοὺς ἐπαγγελλομένους αὐτάς· ἀφ' ἑτέρου τὰ πτωχεύσαντα θύματα τῶν ἐπαναστατικῶν καταψηφισμῶν, χαλεπῶς φέροντα τὴν δευτερεύουσαν θέσιν των, ἐπροσπάθειον νὰ ἀναλάβωσι τὸν βαθμόντων μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες τοὺς διεδέχθησαν. Ἐντεῦθεν προέκυψεν ἡ μεγάλη ἐκείνη ἀνάπτυξις τῶν ὁραίων τεχνῶν, ἥτις ἔκτοτε ὁλονέν ἐπαυξάνεται· καὶ εἶναι ἴσως ἀνάγκη νὰ μετριάσωμεν τοῦ λοιποῦ τὴν ἐπέκτασιν τούτου τοῦ κλάδου τῆς ἀνατροφῆς, ἐπειδὴ μοι φαίνεται ὅτι τὰ ὀλίγα ἔτη τῆς νεότητος τοῦ ἀνθρώπου δὲν τῷ συγχωροῦσι νὰ καταναλίσκη τὰ πλεῖστα αὐτῶν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς μουσικῆς ἢ τῆς ζωγραφικῆς.

Ὅπως δὲ καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα ἡ ἐπανάστασις ὑπῆρξε δι' ἡμᾶς ὡς μία προμερὰ τραγωδία, τῆς ὁποίας δὲν μᾶς ἄφησεν ἡ συγχίνησις νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἠθικότητα· τὸ μάθημα μᾶς ἐδόθη, πλὴν δὲν τὸ ἐννοήσαμεν. Ἀπὸ τὸν χρόνον μόνον ἐπερίμενεν ἡ κοινωνία νὰ λάβῃ τοὺς νόμους τῆς καὶ ἡ νεολαία τὴν ἀνατροφὴν τῆς· διὰ τοῦτο ἐκείνη τῶν γυναικῶν δὲν ἔλαβεν ὅλας τὰς προόδους, ὅσας ταῖς ὑπέσχετο ἡ πείρα καὶ ἡ δυστυχία. Τὰ ἦθη κατέστησαν φυσικώτερα, αἱ συγγενικαὶ σχέσεις ἐρασμιώτεραι. Ἡ μήτηρ καὶ ἡ θυγάτηρ ἐφαίνοντο πανταχοῦ ὁμοῦ· δὲν ἦτο πλέον ἐντροπή ὡς πρότερον νὰ γνωρίζωνται τὰ μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, καὶ νὰ ἀγαπῶνται προσάλληλοι· ἐν τῷ μέσῳ πᾶν οἰκογενειῶν ἡ καρδία πλέον ἐλευθέρα, κατήντησεν ἐνίοτε νὰ εὐδαιμονίζηται διὰ τὰ δεινὰ, εἰς τὰ ὅποια ἐγγρεώσκει τὴν ἐλευθερίαν τῆς. Ἐὰν τὴν ἐπανάστασιν ταύτην τῶν αἰσθημάτων ἤθελον τὴν συνοδεύσει σκεψαί τις σοβαροὶ, ἀρχαὶ θρησκευτικαί, δημοσίαι γνώμη, ἥτις δυστυχῶς δυσκόλως σχηματίζεται ὅπου τὰ καθεστώτα κλονίζονται, ἐὰν λέγω, ὅλα ταῦτα ἤθελον συνδράμει εἰς ὑποστήρηξιν τοῦ λόγου, ἡ τύχη τῶν γυναικῶν ἤθελεν κανονισθῇ, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ δίκαιον καὶ τὸ καθῆκον.

Ἡρεπεί μόλις ταῦτα νὰ ὁμολογήσωμεν πρὸς ἀπολογίαν αὐτῶν πόσας δυσκολίας ἐπαρουσίαζεν ἡ τοιαύτη ἐντελής με-

ταβρύθησις. Εἰς τὰς ἐποχὰς τῶν κοινωνικῶν διχονειῶν, ἡ πολιτικὴ χαράττει τὸν δρόμον τῆς κοινωνίας, καὶ ἐξασχεῖ ἄμμεσον ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀτόμων· οἱ ἄνθρωποι δὲν ἦσαν προσέτι ἱκανῶς τότε φωτισμένοι περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν, οὐδὲ καὶ περὶ τοῦ παρόντος, τὸ ὅποιον ἐκαρποῦντο χωρὶς καλῶς νὰ τὸ γνωρίζωσιν. Οὐδεὶς ἐγίνωσκε πλέον ποίαν κυβέρνησιν νὰ ἐπιθυμήσῃ· τὰ γενικὰ πάθη καὶ αἱ συστηματικαὶ πεποιθήσεις ἐφαίνοντο ἐκλείπουσai ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ὑπεθέσεις· δὲν ὠδηγοῦντο πλέον εἰμὴ ὑπὸ τῆς συνηθείας ἢ ὑπὸ τοῦ συμφέροντος. Ἡ Γαλλία ἐν ἐνὶ λόγῳ δὲν ἐγνώριζε πλέον πῶς νὰ σκεφθῇ. Τίνι τρόπῳ λοιπὸν αἱ γυναῖκες τότε ἐδύναντο νὰ γίνωσι θαρραλεώτεραι; Τί δύναται ὁ ἀσθενέστερος, ὅταν ὁ ἰσχυρότερος ταλαντεύηται;

Αἱ γυναῖκες ὁμῶς δὲν ἦσαν πλέον ὥς αἱ πρότεραι· τὰ δεινὰ ἢ ἡ θέα τῶν δεινῶν ἀνεζωπύρωσε τὴν αἰσθησίν των καὶ ἀνύψωσε τὴν φαντασίαν των· εἶχον κατασταθῇ ἂν ὅχι λογικώτεραι, τοῦλάχιστον σοβρώτεραι. Ἡ ἑξὶς τῶν στερήσεων τὰς ἠνάγκασε νὰ ζητῶσιν ἐντὸς τῶν αἰσθημάτων των τὴν τρυφήν καὶ τὴν πρηγορίαν των· ἡ στοργή, ἂν ὅχι ἡ ἀρετὴ, τὰς ἐδίδαξε τὴν αὐταπάρησιν· σοβρότης, φαντασία, εὐαισθησία ἄνευ ἀρχῶν, ἰδοὺ οἱ χαρακτῆρες τῆς μυθιστοριογραφίας, ἧτις ἐπεκράτησε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἐὰν δὲ ὁ βίος τῶν γυναικῶν δὲν εἶχεν ἀκόμη κατασταθῇ κανονικώτερος, τοῦλάχιστον ἐγίνε σοβαρώτερος· ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ ἀποδίδωμεν τὰς παρεκτροπὰς τῆς διαγωγῆς ἡμῶν εἰς πάθη τῆς καρδίας, ἀποδεικνύει τοῦλάχιστον ὅτι συναισθανόμεθα τὸ σφάλμα μας, καὶ ὅτι ἔπαυσε πλέον ἡ πρόληψις τοῦ νὰ θεωρῶμεν τὸν βίον τῆς γυναικὸς ὥς ἀπλὴν διασχέδασιν.

Ἡ φιλολογία μαρτυρεῖ τὴν μεταβολὴν ταύτην, ἐπειδὴ ἐπλουτίσθη μυθιστορημάτων, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων ἐγγράφησαν ὑπὸ γυναικῶν. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συγγραφῆς, ἧτις παρεδέχετο τὴν ἀστασίαν τῶν αἰσθημάτων, καὶ τὸν δισταγμὸν τῶν δοξασιῶν· ἡ δημοσίευσις τῶν ἐνδομύχων μιᾶς τεταραγμένης καρδίας, ἧτις ἐξάπτεται ἐνταυτῷ καὶ ἐρωτᾷ ἑαυτὴν, καὶ ἧτις δὲν ἀναγνωρίζει ἄλλον ὅρον εἰμὴ τὸν δισταγμὸν ἢ τὴν παραφορὰν, βεβαίως προσηρμόζετο εἰς ἐποχὴν ἀβεβαιο-

τητος καὶ ἀδραναίας, ὅπου ἡ ἀπουσία τῶν παραδόσεων καὶ ἠθικοῦ στηρίγματος, ἡ ἔλλειψις σεβασμοῦ πρὸς τὸ παρελθόν καὶ πίστεως πρὸς τὸ παρόν, δὲν ἄφησεν εἰς τὴν ὑπαρξίν οὐδένα ἀσφαλῆ κανόνα οὐδὲ σταθερὸν σκοπόν. Ἐν καιρῷ μεταπολιτεύσεως τὰ πνεύματα συνήθως εὐρίσκουσι μεγαλῆτερον ὑποστήριγμα καὶ ἀσφάλειαν εἰς τοὺς μύθους παρὰ εἰς τὴν ἀλήθειαν. Οἱ ἄνθρωποι πεπλανημένοι ὑπὸ τῶν συμβάντων πιστεύουσι μᾶλλον εἰς ὅ,τι φαντάζονται, παρὰ εἰς ὅ,τι βλέπουσι. Αὕτη δὲ τῆς ψυχῆς ἡ διάθεσις ἐκτεινομένη μέχρι τῶν γυναικῶν ἔμελλε νὰ γεννήσῃ τὸ εἶδος ἐκεῖνον τῶν συγγραμμάτων, ἅτινα, ὡς εἶπε καὶ ἡ κυρία Σταέλ, ἀποτελοῦν τὴν μετάβασιν ἐκ τοῦ πραγματικοῦ εἰς τὸν ἰδανικὸν βίον. Καὶ αὕτη ἡ ἰδία ἔγραψε τὸ μυθιστόρημα ἐπιγραφόμενον *Δελφίνη*, πλὴν ἐν μυθιστόρημα τῆς κυρίας Σταέλ ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ συναισθανθῇ τὸν γόνιμον ἐκεῖνον κλονισμόν, ὃν ἐπέφερεν ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸ πνεῦμά της, ἐξαιρέτως προωρισμένον νὰ ἐννοήσῃ, νὰ προαγγείλῃ καὶ νὰ προφητεύσῃ τὸν αἰῶνά της· ἡ *Δελφίνη* εἶναι πλεόν παρὰ ἐν σπουδαῖον συμβάν, πλεόν παρὰ μία ζωγραφία χαρακτήρων· εἶναι μία ἔποψις τῆς κοινωνίας. Εἰς τὸ σύγγραμμά της τοῦτο, ἐν ᾧ ἀποκαλύπτει τοὺς ὑψηλοὺς σκοποὺς της, μᾶς δεικνύει τὸν κίνδυνον τῶν εὐγενεστέρων αἰσθημάτων, ὅταν φέρωνται ἀποτόμως κατὰ τῶν ἐπικρατουσῶν ἔξων καὶ δοξασιῶν. Ὀλόκληροι λαοὶ ἐδύναντο νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν μαθημάτων τούτων, τὰ ὅποια φαίνονται συγκεφαλαιούμενα εἰς μίαν μόνην ζωὴν, καὶ τὰ ὅποια μία πτωχὴ καὶ ἀπλὴ γυνὴ ἐδυνήθη νὰ πορισθῇ ἐκ τῆς ἐμπειρίας τοῦ κόσμου. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ γενναιοψυχία τῆς κυρίας Σταέλ τὴν ἔκαμε νὰ φανῇ αὐστηροτέρα πρὸς ἑαυτὴν καὶ πρὸς τὸ φύλόν της, παρὰ πρὸς ἐν ὀλόκληρον ἔθνος. Ἡ *Δελφίνη* πίπτει θῦμα τοῦ παρατόλμου ἐνθουσιασμοῦ της, τῶν ἀπερισκέπτων αὐτῆς ἀρετῶν· ἀλλ' οἱ ἄνδρες καὶ τὰ ἔθνη διδάσκονται, ὅτι ἐὰν ὧσιν ὀλιγώτερον ἀσθενῇ καὶ ὀλιγώτερον ἐξηρητημένα, δὲν θέλουσιν ἀπολεσθῇ, ἐὰν τὰ παθήματά των ἱκανῶς τὰ φωτίσωσι, καὶ ἐὰν ἀκωλύτως ἀπεκδυθῶσι τὰς προλήψεις καὶ ἀντικαταστήσωσιν αὐτὰς διὰ τῶν ἀρχῶν.

Τὰ μυθιστορήματα τῶν γυναικῶν μετὰ πλείονος ἢ ἥττονος

εὐφύας συντεταγμένα φέρουσι κοινόν τινα χαρακτῆρα ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπαναστάσεως· δὲν θέλετε εὐρεῖ πλέον εἰς αὐτὰ τὴν κανονικὴν ἐκείνην γλαφυρότητα τῆς κυρίας Λαφαῦετ, οὐδὲ τὴν λαμπρὰν ἐπιτήδευσιν τῆς κυρίας Τριχοβόνης. Δὲν ἀρέσκονται πλέον νὰ περιγράφωσι τὰ δραπετεύοντα ἦθη τῆς ἐκλείπουσης κοινωνίας, ἀλλὰ ζωγραφίζουσιν αἰσθήματα σφοδρὰ παλαίοντα μὲ δεινὰς περιστάσεις. Μεταξὺ δὲ τῶν συγγραμμάτων τούτων ἐνίοτε ἀλλοκότων καὶ ὑπὸ πάθους πεπληρωμένων ἀνακαλύπτει τις τῶν σπόρον μιᾶς ἀνανεουμένης ἠθικῆς· διότι τέλος πάντων ὁ ἐγωϊσμός τῶν παθῶν εἶναι προτιμότερος παρὰ τὸν ἐγωϊσμόν τῶν χυδαίων συμφερόντων καὶ τῶν ὑλικῶν ὀρέξεων. Εἰς τὴν ἀταξίαν τῆς ψυχῆς ἀναμιγνύεται θρησκευτικόν τι, καὶ τολμῶ νὰ εἶπω, ὅτι τὰ αἰσθήματα τῆς ἀρετῆς ἀνευρίσκονται μᾶλλον εἰς τὰ μυθιστορήματα τῆς κυρίας Κοττέν παρὰ εἰς αὐτὴν τὴν νέαν Ἐλολίζαν. Καὶ αὐτὸς ὁ Ρουσώ, μολοντὶ ἦτο Ρουσώ, συνεμορφώθη κατὰ τοῦτο μὲ τὴν ἐποχὴν του. Ἡ φρόνησις τῆς Κλάρας ὅζει τῆς φιλοσοφικῆς ἐκείνης νωχελείας, ἥτις κακῶς ἀρμόζει εἰς τὰς γυναῖκας, καὶ ὀλίγον δύναται νὰ τὰς προφυλάξῃ.

Ἄς ὁμολογήσωμεν λοιπὸν μετὰ θάρρους, ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶχε καὶ αὕτῃ τὴν ἠθικὴν της, διότι ἔδωκεν ἀξίαν εἰς τὰς σοβαρὰς ιδέας, τοῦτο δὲ εἶναι ἐν οὐχὶ ἀξιοκαταφρόνητον εἶδος ἀναγεννήσεως. Τὸ πνεῦμα τῶν γυναικῶν ἀνυψώθη, καὶ ἤθελεν εἶσθαι πολλὰ λυπηρὸν νὰ ἴδωμεν αὐτὸ ἐκ νέου πίπτον. ἀρκεῖ ὅτι ὀλίγον ἔλειψε νὰ πάθῃ τοῦτο δῖς. Ἀφοῦ παρῆλθεν ἡ ἐποχὴ τῆς φρίκης, παρ' ὀλίγον νὰ ὑποκύψῃ ἐκ νέου ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας, καθ' ὃν καιρὸν αὕτη ἐν τῇ ὑπόπτῳ δυσπιστίᾳ αὐτῆς ἐπροσπάθει νὰ περιστείλῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς συμφέροντα ἐντελῶς ἀτομικά, καθ' ὃν καιρὸν ἐνεψύχονεν ἐκ προνοίας τὰς ψυχρὰς ἀξιώσεις μιᾶς ὑπερχρονίου ματαιότητος, καθ' ὃν καιρὸν ἐπάλαιεν τόσον ἐπιδεξιῶς κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ιδεῶν, παρ' ὀλίγον, λέγω, νὰ βυθίσῃ ἐκ νέου τὴν Γαλλικὴν κοινωνίαν εἰς τὴν ἀργίαν καὶ εἰς τὴν ἀτομικότητα.

Ὅταν οἱ ἄνδρες ἦναι ὀκνηροὶ, γίνονται αἱ γυναῖκες ἰσχυραὶ, ἡ δὲ δύναμις τῶν τὰς διαφθείρει. Ὡστε ἡ ἀκηδία ἤθελεν ἀπο-

σκορακίσει ἐκ νέου τὴν ἠθικὴν . . . πλὴν εὐτυχῶς ἔλειψεν εἰς τοῦτο ὁ ὕλικὸς καιρὸς. Πρὸς τούτοις τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, ἀδιαλείπτως διακυβεύοντα τὴν ζωὴν τῶν φιλτάτων, διετήρουν εἰς ἑξαψιν τὸ μητρικὸν φίλτρον καὶ τὴν συζυγικὴν ἀγάπην· τὰ δύο ταῦτα αἰσθήματα σκληρῶς καταπιεζόμενα, τέλος πάντων ἐξερράγησαν, καὶ ἡ κραυγὴ τῶν μητέρων καὶ τῶν συζύγων ὑπῆρξεν ἡ πρώτη φωνὴ τῆς ἐλευθερίας.

Σήμερον ὅμως νέα ὁδὸς εὐθεῖα καὶ εἰρηνικὴ ἀνοίγεται εἰς τὰς γυναῖκας· βεβαίως ὀλίγον θέλουν ἐπιθυμήσει τὸ παρελθόν, ἐπειδὴ πολλάκις τὰς ἔκαμε νὰ κινδυνεύσωσι. Ἀλλαχοῦ δὲ θέλω εἰπεῖ, ὅποια ἐμπόδια τινὲς ἐξ αὐτῶν παρεμβάλλουσιν εἰς τὴν νέαν τύχην, ἥτις τὰς προσκαλεῖ, καὶ τὴν πλάνην ἥτις τὰς κάμνει νὰ μὴν ἐννοῶσι τὴν διαφορὰν τῶν πραγμάτων ἔνεκα τῆς ὁμοιότητος τῶν λέξεων· θέλω περιγράψει τὰς μικρολογίας, τὰς ἀντιπαθείας αἵτινες τὰς ἀναχετίζουσιν, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα, τὰ ὅποια τὰς ἀποπλανῶσι. Θέλω διηγηθῆ οὐχὶ μετὰ πάθους, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς θεατῆς τὴν δυσμένειαν τῶν ἀναμνήσεων, τὸ πείσμα τῆς ἀδυναμίας, τὴν πλάνην μιᾶς εὐσεβείας παρεκτραπίσεως τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, τέλος πάντων τὰ ἱερώτερα αἰσθήματα, καὶ τὸν νομιμώτερον σεβασμὸν ὑποχωροῦντα εἰς τὰ ἀνυπόστατα μῖση καὶ εἰς τὰς παρανόμους ἀξιώσεις.

Αἱ ἐπαναστάσεις κλονίζουσιν τὸ πᾶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν διαδραματίζονται ἀλληλοδιαδόχως. Οἱ ἄνθρωποι τόσον σφοδρῶς κατακυριεύονται ὑπὸ τῶν συμβάντων, ὥστε χρεωστοῦσιν ἀμοιβαίαν συμπάθειαν· εἰς τὰς τοιαύτας τρικυμιώδεις στιγμὰς προτιμῶ κάλλιον τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐπιεικείας παρὰ τὴν ἀδυσώπητον αὐστηρότητα τῶν κρίσεων. Ὅταν ὅμως αἱ γυναῖκες οἰκαιοποιοῦνται ἀσυστόλως τὸ ἀπεχθὲς ἐπάγγελμα τοῦ μίσους καὶ τοῦ καταψηφισμοῦ, δὲν πρέπει νὰ μεμψιμοιρῶσιν, ἐὰν οἱ ἄνδρες τὰς φεύγωσιν, διὰ νὰ ἀναπνεύσωσι μακρὰν αὐτῶν καὶ τῶν μικρολογικῶν παθῶν των.

Ἄς ὁμολογήσωμεν μετὰ θλίψεως ὅτι ἐν Γαλλίᾳ πρό τινων χρόνων, ἔνεκα τῆς φυσικῆς ἡμῶν ἀποπλάνησεως, ἐσφετερίσθημεν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἐπαγγελλώμεθα τὸ μῖσος· παρωργίσσαμεν τοὺς ἄνδρας σχεδὸν ἀπαράλλακτα καθὼς εἰς τοὺς

ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐσυνηθίζομεν νὰ τοὺς παροξύνωμεν εἰς μονομαχίαν, τῆς ὁποίας οἱ κίνδυνοι οὐδέποτε δύνανται νὰ μᾶς φθάσωσι. Ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀπολεσθείσης ἐξουσίας ἡμῶν, ἡ πρὸ τριάκοντα ἡδὴ ἐτῶν πολλαχῶς ταλαντευομένη φαντασία μας, καὶ πρὸς τούτοις ἡ ἀηδία τῆς ἀβεβαίου καταστάσεως ἡμῶν, μᾶς κατήντησαν εἰς ταύτην τὴν ἀληθῶς λυπηρὰν ἀντιπολίτευσιν, ἐπειδὴ φθείρει ὁμοῦ μὲ τὴν καρδίαν καὶ τὸ λογικόν, καὶ ἀφαιροῦσα ἀφ' ἡμῶν τὴν φυσικὴν ἐρασμιότητα μᾶς συναφαιρεῖ ἐπομένως καὶ τὴν κοινὴν ἀγάπην. Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν οὐδεμία γυνή, ἥτις, εἰλικρινὴς οὔσα, νὰ μὴν ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ θέσις τῆς εἶναι δεινὴ καὶ ἄχαρις ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνίας. Ἐὰν μεμψιμοιρῶν τις ἡ ἐρίζων ἐδύνατο νὰ κερδίσῃ τὴν ὑπόθεσιν του, καὶ τοι ἀποδοκιμάζουσα τὸν τρόπον τοῦτον, ἤθελα ἐννοήσῃ τοῦλάχιστον διατὶ οἱ ἄλλοι τὸν ἐπιδοκιμάζουσι· πλὴν εἶναι πολὺς καιρὸς ἀφοῦ ἐρίζομεν, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ πλησιάζωμεν νὰ κερδίσωμεν τὴν δίκην μας. Πᾶν ἔθνος δὲν μεταβάλλει τοὺς θεσμούς του χωρὶς νὰ προκύψῃ μεταβολὴ καὶ εἰς τὰ ἥθη του. Ὁ Ρουσὼ ἔλεγεν ὅτι, ὅπου οἱ ἄνδρες εἶναι μᾶλλον ἐνασχολημένοι, αἱ γυναῖκες πρέπει νὰ παραιτηθῶσιν ἀπὸ τοῦ νὰ μιγνύωνται εἰς ὅλα, καὶ νὰ ἐτοιμασθῶσι νὰ διδάγῃσι βίον μεμονωμένον. Ἡ ἀπόφασις αὕτη εἶναι βεβαίως σκληρὰ, ἀλλὰ φοβοῦμαι μήπως ἦναι ἀδύνατον νὰ μὴ τὴν παραδεχθῶμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Περὶ τῆς προσεχοῦς τύχης τῶν γυναικῶν.

Προσεγγίζομεν εἰς τὸν καιρὸν, καθ' ὃν πᾶς Γάλλος θέλει εἶσθαι πολίτης, τουτέστι θέλει ταυτίζει τὰς σπουδαιοτέρας πράξεις τοῦ βίου του μὲ τὴν ιδέαν τῶν πρὸς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ὑποχρεώσεων. Ἄλλοτε ἡ πατρίς ὁλόκληρος ἐπροσωποποιεῖτο εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως· τὸ νὰ ὑπακούῃ τις καὶ νὰ ἀρέσκη εἰς αὐτὸν ἦτο τὸ πρῶτιστον καθῆκον, τὸ μόνον ἴσως τῆς προνομιοῦχου ἐκείνης κλάσεως, ἥτις εἶχε τὴν τιμὴν νὰ τὸν πλησιάζῃ. Ἄλλ' αἱ ὑποχρεώσεις αὗται ἐπιβαλλόμεναι εἰς τοὺς ὑπηκόους, ἀφινον τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν ἀμέτοχον

τῶν πράξεων τῆς κυβερνήσεως, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἔζων μεμα-
 κρυσμένοι· καὶ ἐπειδὴ πρὸ πολλῶν ἤδη χρόνων ἡ βασιλικὴ
 δύναμις ἐνεργεῖτο μετ' ἐπιεικείας, ἡ ἐπιρροὴ τῶν βασιλέων
 δὲν ἐγίνετο ἐπαισθητὴ εἰμὴ εἰς μικρόν τινα καὶ περιορισμένον
 κύκλον. Ἡ Γαλλικὴ μοναρχία ἄφινεν εἰς ἀδράνειαν τὸ πνεῦμα
 ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐπεθύμουν τοῦλάχιστον ἰδα-
 νικῶς νὰ μετέχῃσι τῶν πράξεων τῆς κυβερνήσεως. Κατ' ὀ-
 λίγον νέαι ἀνάγκαι κατέστησαν ζωηροτέραν τὴν περιέργειαν,
 ἣτις τὸ μὲν πρῶτον ἤθελε νὰ γνωρίσῃ τὰ πάντα, ὕστερον δὲ
 ἤθελε νὰ ἐπικρίνῃ τὰ πάντα. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἡρεῦνα τὰ πράγ-
 ματα, ὕστερον δὲ ἀπῆτει τοὺς λόγους αὐτῶν· ἔκτοτε δὲ πᾶς
 νόμος, πᾶν ἔθιμον μὴ δυνάμενον νὰ προσφέρῃ τοὺς ἀποχρῶν-
 τας λόγους τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐξέπιπτεν εἰς ἀχρηστίαν, καὶ
 κατεδικάζετο νὰ ἐξαφανισθῇ ἐντὸς ὀλίγου ἄνευ ἐπαναστροφῆς.

Ἡ ἀνάκρισις αὕτη τῶν ἐπὶ τῶν πραγμάτων λόγων ἐσπρώ-
 χθη ἀναμφιβόλως εἰς τὸ μὴ περαιτέρω· ἐπειδὴ ἐτόλμησε νὰ
 προσβάλλῃ καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν, ὅστις ἀπεκρίθη ῥίπτων τὴν
 ἀταξίαν παντοῦ ὅπου ἡ ἀπιστία ἐζήτει νὰ ἐνθρονισθῇ. Ἐπειδὴ,
 δὲ αὐτὸς μόνος εἶναι ἀκλόνητος, ἡ βασιλεία ἐπὶ μικρόν κα-
 τεστράφη, πλὴν ἐκ νέου ἀνηγέρθη ἰσχυροτέρα ὥς ἐκ τῶν φο-
 βερῶν δοκιμασιῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑποστῇ. Τὸ πρὸς τὸν βα-
 σιλέα αἰσθημα τοῦ λοιποῦ ἂν καὶ διαφόρου φύσεως δὲν θέλει
 εἶσθαι ὅμως οὔτε ἥττον ἰσχυρόν οὔτε ἥττον κολακευτικόν. Οἱ
 ἄνθρωποι ἐδιδάχθησαν νὰ τὸν θεωρῶσιν ὥς τὴν κλεῖδα τῆς
 ἀνοργανισθείσης οἰκοδομῆς· ἡ δύναμις τοῦ κοινοῦ συμφέρον-
 τος, ὅπερ εἶναι ἐναργὲς πρὸς ὅλους, θέλει ἐμπνεύσει κατ' ὀ-
 λίγον τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν φρόνησιν ἐκείνην, ἣτις εἶναι ἀ-
 ναγκαία πρὸς παγίωσιν τοῦ θρόνου· καὶ μετ' ὀλίγον ἕκαστος
 πολίτης ἐνεργητικὸς ὢν χωρὶς θόρυβον, εὐρήσει εἰς τὴν ἐνέρ-
 γειαν τῶν δικαίων του καὶ εἰς τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν
 μονάρχην νέας ἀφορμὰς, ἵνα συντελέσῃ εἰς τὴν ἀναγέννησιν
 τῆς πατρίδος.

Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρήσωμεν τοῦ πολίτου τὴν ιδιότητα ὥς
 τὸ ἀληθὲς ἐλαττήριον τῆς κοινωνικῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου.
 Ὁ δὲ προορισμὸς τῆς γυναικὸς πρέπει ὡσαύτως νὰ ἐννοηθῇ
 κατὰ τὰς δύο ταύτας οὐχ ἥττον εὐγενεῖς σημασίας, σύζυγος

καὶ μήτηρ ἑνὸς πολίτου. Ἐὰν κατὰ ταύτην αὐτῆς τὴν ιδιότητα ἢ κοινὴ γνώμη τῇ συγχωρῇ ὅλην τὴν ὑπόληψιν τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ, ἐὰν ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῆς διευθύνηται πρὸς τὰ μέσα δι' ὧν ἡ ὑπόληψις αὕτη ἀποκτᾶται, τότε βεβαίως δὲν πρέπει ἡ γυνὴ νὰ μεμψιμοιρῇ πρὸς ἣν ἔλαβεν ἐπὶ τῆς γῆς κλῆσιν.

Ὅλα τῶν γυναικῶν τὰ πλεονεκτήματα ἰσχυροποιῶνται ἅμα κινεῖ αὐτὰς συμφέρον τι. Ἐπειδὴ ἐν γένει εἶναι ἑλλειπεῖς τῆς δυνάμεως ἐκείνης, ἥτις κάμνει τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐπιδιώκῃ μεμαχρυσμένον τινὰ σκοπὸν, οὗτινος ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἀβέβαιος, ἔχουσι χρεῖαν ἑνὸς ἰσχυροῦ αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον νὰ διατηρῶσιν μέχρι ἐνθουσιασμοῦ, καὶ τὸ ὁποῖον νὰ ταῖς χορηγῇ τὴν ἀμοιβήν, ἥς δέονται, ἵνα μὴ ἀποδελιῶσι. Ἡ φύσις αὕτη τῶν γυναικῶν δεικνύει πόσον αὐταὶ εἶναι προωρισμέναι διὰ τὸν ἐσωτερικὸν βίον, ὅστις ταῖς παρουσιάζει περιστάσεις εὐκόλους καὶ ἀμοιβὰς οὐχὶ μεμαχρυσμένας. Πλάσματα ἀσθενῆ καὶ ἀείποτε ταλαντευόμενα τρομάζουσιν, ἐκπλήττονται ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ μεμαχρυσμένου μέλλοντος καὶ τῆς πόρρῳ ἀπεχούσης ἐπιτυχίας· ἐὰν ὁμως τὰς καταστήσωμεν σύμβουλον ὑποτελῆ τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐνέργει, θέλομεν ἰδεῖ πόσης ἀγχινοίας καὶ ἀναπτύξεως εἶναι δεκτικὴ ἡ διάνοια αὐτῶν· ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἵνα αἱ γυναῖκες ὣσιν ὠφέλιμοι, πρέπει νὰ τεθῶσιν ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐνέργεια αὐτῶν δύναται νὰ μείνῃ ἀνάλογος πρὸς τὰς δυνάμεις των.

Ἐκ τῆς τοιαύτης τάξεως τῶν πραγμάτων ἤθελε προκύψει προσέτι καὶ ἕτερον πλεονέκτημα· ὅτι πᾶσα προσωπικὴ ὑπεροχὴ τῆς γυναικὸς ἤθελεν ἀπαγορευθῇ, καὶ δὲν ἤθελε τῆς ἀπομείνῃ εἰμὴ ἡ συμβουλευτικὴ ψῆφος, ἥτις εἶναι φυσικὴ, καὶ δύναται πολλάκις νὰ κατασταθῇ ὠφέλιμος. Ὁ δὲ κύκλος, ἐν ᾧ πρέπει αἱ γυναῖκες νὰ διαμένωσιν ἤθελεν ἀμετατρέπτως διαγραφῇ, καὶ ὅσαι ἐπειρῶντο νὰ τὸν ὑπερβῶσιν, ἤθελον ἐπισύρει τὴν χλεύην καὶ τὸν ἐμπαιγμὸν. Αἱ φιλελεύθεραι κυβερνήσεις προσκαλοῦσι τοὺς ἀνδρας εἰς πολλὰς συνελεύσεις· ποίαν ἰσχὺν ἤθελον ἔχει αἱ ἀποφάσεις των, ἐὰν ἐφαίνοντο ἔχουσαι τὴν ἐλαχίστην ἐπιρροὴν μιᾶς γυναικός; Ἡ κοινωνικὴ ἡμῶν ἀποστολὴ μᾶς συγχωρεῖ μόνον νὰ ἡμεθα θεαταὶ ἐκείνων

τῶν συμβάντων, ἐν οἷς λαμβάνουσι μέρος ὁ ἀνὴρ ἢ ὁ υἱὸς ἡμῶν. Ἐὰν ὑποθέσωμεν τὴν πολιτικὴν ζωὴν μέγα παιγνίδιον, τοῦ ὁποίου τὸ κέρδος ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν· ἡ γυνὴ δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ κρατῇ τὰ χαρτῖα εἰς τὰς χεῖράς της, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ μένῃ πλησίον τοῦ χαρτοπαίχτου, διὰ νὰ τὸν εἰδοποιῇ, νὰ τῷ δεικνύῃ καμμίαν περιπέτειαν εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐπέστησε τὴν προσοχὴν του, νὰ συμμερίζεται τὴν ἐπιτυχίαν του, νὰ τὸν παρηγορῇ πρὸ πάντων ἐὰν ἡ τύχη τὸν ἐγκατέλειπε. Τοιουτοτρόπως πᾶν ὅ,τι ἡ γυνὴ εἶχεν ἀγαθὸν ἤθελε τεθῇ εἰς χρῆσιν, καὶ πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἀσθενές δὲν ἤθελε ριψοκινδινεύσει τὰ συμφέροντα τοῦ ἀνδρός.

Δὲν πρέπει τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τούτου ὅτι ἐγὼ θέλω νὰ περὶ-στείλω τὴν ἀξίαν τῶν γυναικῶν εἰς τὸν βαθμὸν μιᾶς τεταπεινωμένης ἀδρανείας· τοῦναντίον οὐδέποτε αὐταί, εἰς ἣν τὰς ἐννοῶ θέσιν, δὲν ἤθελον ἐνεργήσῃ οὐδὲ διανοηθῇ μὲ πλειότερον ζῆλον καὶ δραστηριότητα. Εὐχῆς ἔργον δὲ εἶναι νὰ κλεισθῶσιν εἰς αὐτὰς ὅλαι αἱ πύλαι τῆς ῥαδιουργίας καὶ μηχανορραφίας· ὅμως ἐκ τοῦ βάθους τῆς οἰκίας θέλουν ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὰ σπουδαιότερα πράγματα ὅσα γίνονται ἐκτός, θέλουν θέτει εἰς ἐνέργειαν ὅλην αὐτῶν τὴν εὐφυΐαν καὶ προσπάθειαν, θέλουν παρακολουθεῖ καὶ θέλουν βοηθῇ πάντοτε τὸν σύντροφον τῆς ζωῆς αὐτῶν. Ὁ Φενελὼν λέγει, ὅτι « καὶ αὐτοὶ οἱ δημόσιοι ἄνθρωποι, οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν μεγαλητέραν ἐξουσίαν, δὲν δύνανται διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῶν νὰ ἐφαρμόσωσι κανέν πραγματικὸν ἀγαθόν, ἐὰν αἱ γυναῖκες δὲν τοῖς βοηθήσωσι.

Ἡ σύζυγος πρέπει νὰ εὐαρεστῇται συνδιαλεγόμενη μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς ἀσχολουμένου περὶ τὴν κυβέρνησιν τῶν κοινῶν πραγμάτων, δύναται νὰ γνωμοδοτήσῃ ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ ὄντος μέλους μιᾶς ἐθνοσυνελεύσεως, ἐπὶ τοῦ βιβλίου του, ἐὰν ᾖ συγγραφεὺς, ἐπὶ τῆς ψήφου του, ἐὰν ᾖ ἀπλοῦς πολίτης, πρέπει νὰ ᾖ κοινωνὸς τῶν σχεδίων αὐτοῦ πρὸς τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης ἢ τοῦ ἐπιτηδεύματος, τὸ ὁποῖον ἐπαγγέλλεται. Ἐὰν ἡ τοιαύτη γυνὴ συνάπτῃ τὴν παιδείαν μὲ τὴν λεπτότητα τῶν αἰσθημάτων, τὴν ἀφοσίωσιν μὲ τὴν φρόνησιν, ὁ ἀνὴρ θέλει εὐφραί-

νεσθαι διότι τὴν ἐσυμβουλευθή, καὶ πολλάκις θέλει ἀποδώσει εἰς αὐτὴν τὰς ἐπιτυχίας του. Ὁ δὲ εὐμενὴς ἐπαινὸς τῆς θέλει μετριάσει τὴν δυσάρεστον ἐντύπωσιν τῶν ἐπιπολαίων ἢ αὐστηρῶν ἐπικρίσεων τοῦ κοινοῦ, καὶ ἐνίοτε πάλιν θέλει ἀναπληρώσει μὲ τὸν εἰλικρινῆ ἐνθουσιασμόν τῆς ἐκείνην τὴν τιμὴν, τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι ποτὲ δὲν ἀπονέμουσιν ἐγκαίρως εἰς τὸν δικαιότερον τῶν πολιτῶν.

« Ἐν πνεῦμα καλλιεργημένον, λέγει ὁ Ῥουσώ, καθιστᾷ τὴν συγκοινωνίαν εὐάριστον, καὶ εἶναι λυπηρὸν πρᾶγμα διὰ τὸν πατέρα μιᾶς οἰκογενείας νὰ κλεισθῇ, καὶ νὰ ἀπομονωθῇ εἰς ἑαυτὸν καὶ νὰ μὴ συγκοινωνῇ μὲ κανέν πρόσωπον. Ἐντεῦθεν δὲ συμπεραίνει ὅτι δὲν ἀρμόζει εἰς ἄνδρα πεπαιδευμένον νὰ λάβῃ γυναικα ἀπαίδευτον. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶχε σκοπὸν νὰ προσβάλλῃ ἐξίσου καὶ καθ' ὅλας τὰς ὀψεις τὰς μέχρι τότε παραδεδεγμένας μεθόδους, μᾶς διηγεῖται ὅτι ἡ Σοφία δὲν ἔλαβε ποτὲ ἄλλο βιβλίον εἰς τὰς χεῖράς τῆς παρὰ τὴν στοιχειώδη ἀριθμητικὴν τοῦ Βαρήμου, καὶ κατὰ τύχην μόνον ἄπαξ ἀνέγνωσε τὸν Τηλέμαχον. Θέλομεν δὲ ἰδεῖ ἀλλαχοῦ ἐὰν, ἀφαιρεθείσης τῆς ἀναγνώσεως ἐκ τῆς ἀνατροφῆς τῶν γυναικῶν, ἐδύνατο ἡ Σοφία νὰ κατασταθῇ τοιαύτη, ὁποίαν τὴν θέλει, ἢ ὁποίαν τὴν λέγει ὁ Ῥουσώ. Μὲ ἀρκεῖ πρὸς τὸ παρὸν ὅτι θεωρεῖ ἀναγκαῖον πρὸς εὐδαιμονίαν τοῦ πεπαιδευμένου ἀνδρός, νὰ ἔχῃ τὸ πνεῦμα καλλιεργημένον ἢ σύζυγος αὐτοῦ.

Ἄλλ' εἰς ὅ, τι λέγει ὁ Ῥουσώ, ὅτι τὸ πρῶτιστον καθήκον τῆς γυναικὸς εἶναι νὰ ἀρέσκῃ εἰς τὸν σύζυγον αὐτῆς, προσθέτομεν ἀκόμη ὅτι πρέπει νὰ τῷ ᾔνε καὶ χρήσιμος, ὅτι αἱ γνώσεις τῆς πρέπει νὰ τῇ δίδωσι τὸ δικαίωμα τῆς γνωμοδοτήσεως ἐφ' ὅλων τῶν ἀποφάσεων τοῦ ἀνδρός, ὅσαι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν κοινὴν τοῦ οἴκου ὠφέλειαν· διότι πῶς ἄλλος δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἠθικὴν τῆς συζυγίας ἀμοιβαιότητα;

Ἡ φυσικὴ διάθεσις ὡς καὶ ἡ θέσις τῶν γυναικῶν τὰς ἀναγκάζει νὰ ἐξακριβώσωσι τὸν χαρακτῆρα ἐκείνων, μετὰ τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν συνδέεται· καὶ πολλὰ γυναικες καταγίνονται εἰς τοῦτο πολὺ πρότερον, πρὶν ἢ οἱ ἄνδρες τὸ αἰσθανθῶσι. Πιθανὸν μάλιστα, νὰ ᾔτο συμφερότερον διὰ τοὺς ἀνδρας νὰ μὴ τὸ συλλογίζωνται πολὺ. Ὅπως δὲ καὶ ἄν

ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ γυνὴ ἣτις ἐδυνήθη νὰ ἀνακαλύψῃ τὸ μυστήριον τῶν προτερημάτων ἢ τῶν ἐλλείψεων τοῦ συζύγου αὐτῆς, εἴμπορεῖ χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς αὐτὸν νὰ τὸν εἰδοποιήσῃ πρὸς κοινὴν ἀμφοτέρων ὠφέλειαν. Κατὰ τὰς περιστάσεις θέλει καταπραΰνει τὴν ὀρμὴν, ἢ θέλει ἐκκεντᾷ τὴν ἀπάθειαν αὐτοῦ. ἐὰν ᾖ ἀνάγκη θέλει τῷ ἐμπνεύσει τὰς ἀρετὰς ἐκείνας, τὰς ὁποίας στερεῖται ἐξ αἰτίας τῆς· δύναται φέρ' εἰπεῖν νὰ τὸν προφυλάξῃ ἀπὸ τὴν μετάνοιαν, ἐὰν αὐτὴ ἡ ἰδία συγκατατεθῇ νὰ καταργήσῃ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ πολυτελεῖ διαιταν, τῆς ὁποίας ἡ κατάργησις δὲν καταθλίβει συνήθως τὸν σύζυγον εἰμὴ ἐξ αἰτίας τῆς συζύγου ἢ τῶν τέκνων του. Ὁ οἰκογενειάρχης ὑπόκειται εἰς πολλοὺς πειρασμοὺς εὕρισχόμενος μεταξὺ τῶν χρεῶν τοῦ ἐπαγγέλματός του καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς οἰκογενείας του· ἅμα δὲ ἡ σύζυγος αὐτοῦ συγκατατεθῇ εἰς ὁποιαυδὴποτε ἀναγκαίαν θυσίαν, τότε καθησυχάζει ὁ ἀνὴρ τὴν συνείδησιν ὁμοῦ μὲ τὴν φιλοστοργίαν του.

Πλὴν διὰ νὰ ἔχη τοῦτο τὸ δικαίωμα πρέπει ὁλόκληρος ἡ ζωὴ τῆς γυναικὸς νὰ ἀνταποκρίνηται εἰς τὴν στοργὴν τοῦ συζύγου, ὅστις τρέμει δι' αὐτήν, πρέπει προηγουμένως νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἀπέκτησε τὴν ἐξὶν τῆς ὀρθῆς κρίσεως, ὅτι δύναται νὰ ἀντιπαλαίσῃ τὰς ἐπικινδύνους ὁρέξεις, καὶ τὰς ἀποπλανήσεις τῆς φαντασίας· τέλος πάντων ἐξοικειωμένη μὲ τὴν τάξιν ἡ οἰκονομικὴ εὐφυΐα τῆς πρέπει νὰ προβλέπῃ τὰς ἐνδεχομένας τῆς τύχης καταδρομάς, καὶ νὰ φαίνεται ἱκανὴ νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ζημίας ἐπινοοῦσα καὶ διατάττουσα τὰς δεούσας ἐν τῷ οἴκῳ μεταρρυθμίσεις. Δὲν γνωρίζω τῶντι θεάμα συγχινητικώτερον, τὸ ὅποιον νὰ καταδεικνύῃ ἐνεργέστερον ὅ,τι ὑπάρχει ὠραῖον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ, ὅσον τὸ θεάμα ἐνός πολίτου εὕρισχόμενου μεταξὺ τοῦ αἰσθήματος τῆς πατρίδος καὶ τῆς οἰκογενείας του, ὅταν αὕτη φαίνεται ἀξία τῆς ἀγάπης του. Ἐτοιμος νὰ περιφρονήσῃ πᾶσαν δυστυχίαν, νὰ ῥιφθῇ εἰς πάντα κίνδυνον, διστάζει μὲν ἐνίοτε, πλὴν οὐχὶ ἐξ αἰτίας του... Τότε οἱ γενναῖοι λόγοι τῆς συντροφῆς του θέτουν πέρας εἰς τοὺς δισταγμοὺς του.

Ἡ ἡ δύναμις τῆς ἀρετῆς εἶναι χίμερα, ἢ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι εἰς παρομοίας στιγμὰς μιταδίδει εἰς δύο ὄντα ἐννοούμενα ἀναμεταξύ των συγχινήσεις τόσον μεγάλας καὶ

ὀφθαλμοῦ, καὶ ὅτι τὰ μεταφέρει τόσον μακρὰν τοῦ ὀλικοῦ κόσμου, ὥστε τὰ καθιστᾷ ἀνέφικτα εἰς πᾶσαν δυστυχίαν.

Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ἡ γυνὴ δύναται ἀκινδύνως νὰ κατασταθῇ κοινωνὸς τῶν σοβαρωτέρων περιστάσεων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Θέλει φέρεи τὸ θέλγητρον, τὸ ὁποῖον παρακολουθεῖ πάντοτε τὴν ἔνωσιν τῆς φυσικῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς γενναίας ἀφοσιώσεως· ἐπειδὴ καθήκον ἡμῶν τῶν γυναικῶν εἶναι τὸ νὰ μὴ κρύπτωμεν τὴν ἀδυναμίαν μας, οὐδὲ μᾶς ζημιοὶ ποσῶς νὰ δείξωμεν ὅτι ἡγοράσαμεν ἀκριβὰ μίαν νίκην.

Εἶναι ἀνωφελὲς νομίζω νὰ διίσχυρισθῶ νὰ ἀποδείξω ὅπως παραμυθείας ἡ τρυφερότης καὶ τὸ πνεῦμα τῆς γυναικὸς δύνανται νὰ χορηγήσωσιν εἰς τὸν ἄνδρα πτωχεύσαντα ἢ ἐρημωθέντα· ἡ ὁποῖαν ὠφέλειαν δύνανται νὰ τῷ προξενήσωσιν ὅταν εὐρίσκηται εἰς ἐπίσημόν τινα δημοσίαν θέσιν. Τίς ἀγνοεῖ τὴν σήμερον πόσον μία γυνὴ δύναται νὰ βοηθήσῃ τὸν σύζυγον αὐτῆς ὥς ἐκ τοῦ τρόπου, δι' οὗ ὑποδέχεται τὰ πρόσωπα, μετὰ τῶν ὁποίων εἶναι συσχετισμένος; Τίς εἰς τὸν κόσμον δὲν ἡσθάνθη ἐν ὑμῖν τὴν δύναμιν τῆς λεπτῆς ἐκείνης ἀγγιχνοίας, τῆς γλυκειᾶς ἐκείνης περὶ τοὺς τρόπους γλαφυρότητος, τὴν ἴσῃν μὲν πρὸς ὅλους, ἐξωτερικῶς δὲ μόνον διαφέρουσαν κατὰ τοὺς διαφόρους τῶν ἀνθρώπων χαρακτῆρας, τοὺς ὁποίους τόσον ταχέως καὶ εὐστόχως διακρίνομεν;

Ἄλλὰ διὰ νὰ διατηρήσωμεν τὰ ἀληθῆ ἡμῶν πλεονεκτήματα ἀνάγκη πᾶσα μετὰ πλείστης ἐπιμελείας νὰ ἀποφύγωμεν τοὺς σφετερισμούς. Οἱ σφετερισμοὶ δὲν εἶναι ἔντιμοι οὔτε διὰ τὸν πράττοντα οὔτε διὰ τὸν πάσχοντα αὐτούς· καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πλείστον τὰ δίκαια δὲν ἔχουσι μεγαλήτερον ἐχθρὸν παρὰ τὰς μεγάλας ἀξιώσεις. Ἐπειδὴ ἡ νομιμότης εἶναι ἡ βάσις τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν. Ὅταν δὲ ὁ σύζυγος μᾶς ἐμπιστευθῇ μυσικόν τι σχέδιον, δὲν δυνάμεθα ἀρμοδίως νὰ ἐνεργήσωμεν εἰμὴ κατὰ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ· ἡ δὲ ὑποταγὴ ἡμῶν, ἐπειδὴ ὑπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ καθήκοντος καὶ ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος, εὐφραίνει τὴν καρδίαν καὶ τὴν συνείδησίν μας. Τὸ πλείστον μέρος τῶν πράξεων τῶν γυναικῶν ἐνεργοῦνται εἰς κύκλον τοσοῦτον περικυλισμένον, ὥστε δὲν δύνανται ποσῶς νὰ ἐπαίρωνται εἰμὴ διὰ τὰ αἴτια, τὰ ὁποῖα τὰς

ἐνέπνευσαν· τὰ μικροῦ λόγου ἄξια πράγματα ἐπιβαλλόμενα εἰς αὐτὰς προξενούσι μικρὰν τὴν εὐχαρίστησιν καὶ πολλὴν τὴν ἀηδίαν· ὥστε πρέπει νὰ τὰς διεγείρωμεν ἐξυπνεύντες ἐν αὐταῖς κανὲν τρυφερόν αἶσθημα ἢ χαμμίαν σοβαρὰν ἰδέαν. Ἡ δὲ ἐλευθέρα χρῆσις αὐτῶν δὲν δύναται ποτὲ νὰ ἀντισταθμίσῃ τὴν ἡδονήν, τὴν ὁποίαν ἡ σώφρων γυνὴ πρέπει νὰ ἀπολαμβάνῃ, ὅταν τρέπῃ αὐτὰ πρὸς ὄφελος τοῦ ἀγαπητοῦ συζύγου αὐτῆς.

Θέλει μᾶς ἐναντιωθῇ τις ἴσως λέγων ὅτι αἱ περιστάσεις, ἐξ ὧν συνιστῶ τὸν βίον τῶν γυναικῶν, πολλὰ σπανίως ἀπαντῶνται. Ἀλλ' ἐκτός ὅτι τὰ νέα κυβερνητικὰ συστήματα ὀφείλουσιν ἐπὶ μᾶλλον νὰ πολλαπλασιάσωσι τὰς περιστάσεις ταύτας, ἡ γυνὴ ἥτις τυχὸν εὑρεθεῖσα εἰς αὐτὰς ἠθελε δώσει χρηστὰ παραδείγματα, ἠθελεν ἐλκύσει εἰς ἑαυτὴν ὑπόληψιν γενικὴν, τὴν ὁποίαν ἠθελον ἀπολαμβάνει ὅλαι αἱ λοιπαὶ γυναικες ἐνεκὰ αὐτῆς. Προστούτοις ὁποιοδήποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ τύχη ἐκάστου, εἴτε τις θέλει τοῦ λοιποῦ νὰ ἐγκαταδιώσῃ ἐντὸς τῆς πρωτευούσης, ἡ μικρὰν αὐτῆς εἰς ἐπαρχίαν τινά, ἐὰν ἦναι ἱκανὸς ἐπιτηδεύματός τινος, πρέπει νὰ πιστεύσῃ ὅτι θέλει ἔχει καὶ αὐτὸς μικρὰν τινα σημασίαν ἐντὸς τοῦ τόπου του, ὅτι θέλει συντελεῖ εἰς τὴν κοινωνίαν διὰ τῶν εὐεργετημάτων, τὰ ὁποῖα ἐξ αὐτῆς λαμβάνει καὶ διὰ τῶν συνεισφορῶν, τὰς ὁποίας εἰς αὐτὴν προσφέρει, ἡ δὲ σύντροφος αὐτοῦ θέλει ἔχει πάντοτε σοβαρὰ καὶ ἀκροσφαλῆ καθήκοντα νὰ ἐκτελῇ.

Παρήλθεν ὁ καιρὸς, κατ' ὃν ὅλαι αἱ ἐξουσίαι ἐσυγχωνεύοντο καὶ ἐσυγκεντροῦντο ἐντὸς τῶν Παρισίων. Οἱ ἄνθρωποι τῆς παρελθούσης γενεᾶς, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἔξων διατελοῦντες, προτιμοῦν βίον ἀβίωτον ζῶντες νὰ μένωσιν ἐκεῖ, προσδοκῶντες ἀβέβαιόν τινα τύχην μᾶλλον, παρὰ νὰ ἀπομακρυνθῶσι καὶ νὰ ἐνασχολήσωσι τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς αὐτῶν εἰς περιωρισμένον κύκλον. Πλὴν θέλει ἔλθει καιρὸς, κατ' ὃν ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν δημοσίων θέσεων, τὸ ἀδύνατον διὰ τὴν κυβέρνησιν νὰ παρχωρῇ αὐθαιρέτους χάριτας, τὰ προσκόμματα τὰ ὁποῖα θέλει ἔχει τις νὰ ζητῇ ἐνώπιον ὅλων τὸ ἔλεος τῆς ἀρχῆς, θέλουν ἀπομακρύνει ἀπὸ αὐτὴν τὸ σμῆνος ἐκεῖνο τῶν παρασίτων, οἵτινες τὴν ἀναγκάζουσιν, ἢ νὰ γίνῃ μισητὴ ἀρνούμενη, ἢ νὰ κατασταθῇ ἀξιόμειμπος ἐνδίδουσα εἰς τὰς

ίκεσίας των. Οί κάτοικοι τῶν Παρισίων θέλουν ἐνθυμηθῇ τέλος πάντων, ὅτι ἐκτὸς τῆς Πρωτευούσης ὑπάρχει ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἄλλος τόπος, ὅπου δύνανται ἐπωφελῶς νὰ ζήσωσι. Θέλουν θεωρήσει ὡς ἐντιμον τὸν ἀγροτικὸν βίον, ἐὰν τοῖς χορηγῇ τὴν ἄνεσιν καὶ εὐζωίαν, καὶ θέλουν αἰσθανθῇ ὅτι ἡ ἀρετὴ ὡς καὶ αἱ ἀθῶαι ἀδυναμίαι τῆς καρδίας δύνανται ἐκεῖ νὰ εὐρυσιν ἀναψυχὴν καὶ ἐντρύφημα διὰ τῆς ὑπεροχῆς, ἣν θέλουν ἐξασκεῖ πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν ἀγρῶν· ἐπειδὴ νομίζω ὅτι τὸ νὰ μεταδίδῃ τις εἰς τοιαῦτα ὄντα τὰς παραμυθητικὰς τῆς θρησκείας ἀληθείας, νὰ τὰ ἀγαθοεργῇ, νὰ τὰ ἀνακουφίσῃ πιεζόμενα ὑπὸ τὸ βάρος τῆς δυστυχίας, εἶναι ἡ εὐγενεστέρα χρῆσις τοῦ ὀλίγου χρόνου, τὸν ὅποιον μέλλομεν νὰ διατρίψωμεν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡμεῖς οἱ εὐνοούμενοι ὑπὸ τῆς τύχης πολλὰ εὐκόλως λησμονοῦμεν ὅτι καὶ ὁ πτωχὸς ἔχει ψυχὴν· τὸν προτρέπομεν νὰ φοβῆται τὸν Θεόν, μόνον διότι ὁ φόβος οὗτος τὸν ἐμποδίζει νὰ διαταράξῃ τὰς ἀπολαύσεις μας· καὶ μολαταῦτα ἡμεῖς ἴσως εἴμεθα ὑπεύθυνοι νὰ δώσωμεν λόγον περὶ τῆς σωτηρίας του.

Ἄς λαλήσωμεν ἐλευθέρως, εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθνος τὸ νομιζόμενον Καθολικὸν αἱ πρώτισται γνώσεις τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι σχεδὸν ἄγνωστοι εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῶν κατοίκων· εἰς τοὺς ἀγροὺς ὡς καὶ εἰς τὰς πόλεις μας ὁ ἐργάτης ἀγνοεῖ τὸ εὐαγγέλιον· ὥστε ἐκεῖνοι τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἔχουσι τὴν μεγαλητέραν ἀνάγκην νὰ παρηγορηθῶσι μὲ τὴν προσδοκίαν τῆς μελούσης ζωῆς, εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνοι οἵτινες μανθάνουν νὰ ἐλπίζωσιν ὀλιγώτερον περὶ αὐτῆς. Εἰς διάρκειαν πολλῶν ἐτῶν τὸ φθοροποιόν μας παράδειγμα τοὺς ἀπεπλάνησε· τώρα δὲ λησμονοῦντες ὅτι ἡ ἠθικὴ αὐτῶν φαυλότης εἶναι ἔργον ἐδικὸν μας φερόμεθα ὑπεροπτικῶς καὶ ὑπερηφάνως πρὸς αὐτούς.

Μὴ ἐπιμεληθέντες νὰ φωτίσωσι διὰ τῆς θρησκείας τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, τὸ κατέστησαν μᾶλλον ἐφικτὸν εἰς τὰς προλήψεις, αἵτινες καταστρέφουσι τὴν εἰρήνην αὐτοῦ. Τὸ πνεῦμα ἔχει χρεῖαν ἐνεργείας· καὶ ἐν ἐλλείψει τῆς ἀληθείας, ἐναγκαλίζεται τὸ ψεῦδος μᾶλλον παρὰ νὰ μένῃ ἀργόν. Ἡ ἀμάθεια εἶναι ἀναμφιβόλως προτιμητέα τοῦ ψεύδους, πλὴν

καὶ ὁποιαδήποτε ἄλλη κατάστασις εἶναι προτιμητέα τῆς ἡλιθιότητος. Πᾶν εἶδος ἐκπαιδεύσεως ἠθικῆς ἢ θρησκευτικῆς ἐλλείπει εἰς τὰς τελευταίας κλάσεις τῆς κοινωνίας· ἐνῷ χρόνος πολὺς ἐπιμελῶς δαπανώμενος, μεγάλη τις ὑπομονή, πολλαὶ δοκιμασίαι κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνωφελεῖς, ὅλα ταῦτα δύνανται νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν ὄχλον εἰς σκέψιν τινα περὶ τῆς ὑπάρξεώς του καὶ περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς. Διότι κατὰ τὸ παρὸν τὰ σημαντικώτερα συμβάντα τῆς ζωῆς αὐτοῦ εἶναι ἡ γέννησις καὶ ὁ θάνατος, καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο ἄκρων συνεχῆς ταλαιπωρία (*) Εἶναι ὠφέλιμον νὰ τοὺς φωτίσωμεν ὅτι ὑπάρχει τι πέραν τῶν ὁρίων τῆς ζωῆς, καὶ νὰ τοὺς διδάξωμεν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πίστην. Εἰς δὲ τοὺς ἀγροὺς γυναῖκες φωτισμέναι καὶ ἐλεήμονες ἅς ἐνώσωσι τὰς προσπάθειάς των μὲ τὸν ζῆλον τῶν ἱερέων, καὶ ἐκ τοῦ σωτηρίου τούτου μέτρου θέλει προκύψει μεγάλη ἠθικὴ μεταμόρφωσις (**). Ἐὰν δὲ στρέψωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς τὰς ἐνδεεῖς τάξεις τῶν κατ' οἰκῶν τῶν πόλεων, καὶ ἀποφασίσωμεν μόνον νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τῆς φυσικῆς εὐαισθησίας τῶν γυναικῶν, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐμπιστευθῶμεν εἰς αὐτὰς τὴν φροντίδα τῆς ἀγαθοεργίας. Μία κανονικὴ ἐπιτροπὴ ἅς προσδιορίσῃ τὸν τύπον, δι' οὗ αἱ χορηγίαι θέλουν δίδεσθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς (διότι οἱ δὲν χρησιμὺν ἄνευ μεθόδου), καὶ ἀκολούθως ἅς ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὰς γυναῖκας τὴν εὐσπλαγγχνον διανομήν.

Δυσκόλως ἤθελα ἀπαριθμήσει ἐνταῦθα ὅλας τὰς σοβαρὰς ἀσχολίας, ἃς συνεπάγεται ὁ τίτλος σύζυγος πολῖτις, τοῦ ὁποίου πᾶσα Γαλλίς ἤθελεν εἶσθαι εὐχῆς ἔργον νὰ ἐννοήσῃ τὴν σημασίαν· αἱ ἀσχολίαι αὗται δύνανται ὁλόκληρον τὸν βίον νὰ κρατῶσιν εἰς ἐνέργειαν, καὶ ὅμως ποσῶς δὲν ὠμιλήσαμεν ἀκόμη περὶ τῶν καθηκόντων καὶ ἀπολαύσεων, ὅσας συνεπιφέρει ὁ τίτλος τῆς μητροῦς.

Εἰς τὴν λέξιν ταύτην ὅλα μου τὰ αἰσθήματα ταρασσονται

(*) Δελίλ.— (**), Μῆρπει νὰ παρατηρήσω ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀπλὴ εὐχὴ ἄνευ πραγματικοῦ ἀποτελέσματος· ἀξιοσημείωτα παραδείγματα ἀποδεικνύουσι καθεκάστην ἐν Ἀγγλίᾳ μὲ πρῶτην ἐπιτυχίαν αἱ γυναῖκες δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τελευταίων κλάσεων τοῦ λαοῦ. Ἀναφέρω τὰ ἔργα τῆς κυρίας (Φράϊ) καὶ τὴν ἐν Λονδίνῳ συστηθεῖσαν ἐταιρίαν τῶν ἐλεημόνων γυναικῶν πρὸς μεταβόθμην τῶν ἐν ταῖς ρυλακαῖς εὐρισκομένων. Σ. Σ.

ὥς νὰ ἐμελλόν νὰ καθέξωσι τὴν θέσιν ὄλων μου τῶν στοχασμῶν. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ φύσις ἐξαγριόνηται καὶ ἀπώθει τὴν ιδέαν, ὅτι νόμοι τινες δύνανται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα νὰ αὐξήσωσιν ἢ νὰ ἐλαττώσωσι τὴν στοργὴν τῆς μητρός. Βεβαίως τὸ αἶσθημα τῆς μητρικῆς στοργῆς εἶναι τὸ πλέον ἀνεξάρτητον ὄλων τῶν αἰσθημάτων· ἀγαπῶμεν τὸ τέκνον μας ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν ἦναι, ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν χάνηται, εἴτε πικραίνει εἴτε εὐχαριστεῖ τὴν φιλοτιμίαν μας, εἴτε ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν τρυφερότητα ἡμῶν, εἴτε τὴν θεωρεῖ ὡς πρόσκομμα τῆς ἐλευθερίας του· τὸ τέκνον εἴτε ὑπακούει εἴτε ἀπώθει τὴν μητέρα του, εἴτε τὴν ἀποφεύγει εἴτε τὴν ζητεῖ, δὲν δεσπόζει διὰ τοῦτο ὀλιγώτερον τὴν καρδίαν της καὶ τὴν ζωὴν της.

Εὐτυχὴς ὅμως ἡ μήτηρ ἐκείνη, ἥτις δύναται ἀκωλύτως νὰ ἐπιδείξῃ τὴν στοργὴν της χωρὶς νὰ ἀπαντήσῃ τοιαῦτα λυπηρὰ ἂν καὶ ἀνίσχυρα προσκόμματα. Αἱ ἄρεται τοῦ υἱοῦ περιχέουσι φαιδρότητα περὶ τὴν μητέρα του. Αὕτη δύναται χάριν αὐτοῦ νὰ προσβλέπῃ εἰς τὸ μέλλον μὲ ὄμμα ἀτάραχον· ἡ ψυχὴ της εὐρίσκεται εἰς ἀδιάκοπον καὶ γαληνιαίαν συγκίνησιν· ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη ἐγκαθίσταται ἡδυάτῃ μεταξὺ αὐτῶν, καὶ ὑπερβαίνει πᾶσαν ἄλλην γλυκεῖαν σχέσιν, ἂν καὶ συνισταμένη ἐκ δύο ἀντιθέτων αἰσθημάτων, τουτέστι τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἀδυναμίας, τῆς συγκαταβάσεως καὶ τῆς ἰσχύος, συνευρισκομένων ἐν ταυτῷ εἰς μὲν τὴν γυναῖκα καὶ μητέρα ἀφ' ἑνός, εἰς δὲ τὸν ἄνδρα καὶ τὸν υἱὸν ἀφ' ἑτέρου... Ναὶ εὐτυχὴς ἐπαναλέγω, ἀπειράκις εὐτυχὴς ἡ γυνὴ, ἥτις ἐγνώρισε τοῦτο τὸ θέλημα!

Μὲ ὅλον ὅμως τὸ σέβας, τὸ ὅποιον χρεωστῶ εἰς τὴν μητρικὴν στοργὴν, πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι ὑπάρχουσι περιστάσεις ἱκαναὶ νὰ συμπληρώσωσι καὶ νὰ ἐξευγενίσωσιν αὐτήν. Ἡ γυνὴ σύζυγος ἑνός πολιτικοῦ ἀνδρός ὑπερήφανος εἰς τὴν ὑπόληψιν τοῦ συζύγου της, βεβαίως θέλει ἐπιθυμήσει νὰ ἴδῃ τὸν υἱὸν αὐτῆς βαδίζοντα τὰ ἔχνη τοῦ πατρός· καὶ εἰς αὐτὴν κατὰ πρῶτον ἀπόκειται ἡ φροντίς τοῦ νὰ ἐνσταλάξῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου διαδόχου τὸν σπόρον τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν δοξασιῶν, τὰς ὁποίας ὁ φωτισμένος πατὴρ ἀφίνει ὡς κληρονομίαν εἰς τὸ τέκνον του. Ἀς ρίψωμεν ἐν βλέμ-

μα καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγροτικοῦ ἐκείνου οἴκου, περὶ τοῦ ὁποίου ὠσαύτως ἐλάλησα· θέλομεν ἰδεῖ ὅτι ὄνειροπωλῶν στολίζει τὸ μέλλον του μὲ τὰ θέλγητρα ὁλῶν τῶν ἀπολαύσεων, ὅσας ἐπιθυμεῖ τις δι' ἑαυτὸν καὶ ἔτι περισσότερον διὰ τὰ τέχνα του. Τὸ στάδιον τῶν ἐλπίδων ἀνοίγεται εἰς τὴν φαντασίαν τῆς μητρὸς, θεωρούσης τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐν τοῖς σπαργάνοις, καὶ δὲν γνωρίζω σχεδὸν μητέρα, ἥτις εἰς τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ζωῆς τοῦ τέκνου τῆς νὰ μὴ ἀνακαλύπτῃ ἐν αὐτῷ τὰ ἴχνη τῶν μεγαλητέρων ἀρετῶν. Ἀντὶ νὰ παλαιώσωμεν τὴν ἀπάτην ταύτην, ἃς τὴν μεταβάλλωμεν πρὸς ὠφέλειαν τῆς πατρίδος, ἃς ἐνθαρρύνωμεν τοὺς γονεῖς νὰ ἀναπτύσσωνται ὅ,τι αἰσθάνονται, καὶ νὰ δημιουργήσωσιν ὅ,τι φαντάζονται· καίτοι πλανάμενοι, θέλουν ὅμως βελτιώσαι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀθώας ὑπερηφανείας των· καὶ αἱ προσπάθειαι τῶν θέλουν κατορθώσαι νὰ μορφώσωσιν ὠφέλιμον πολίτην. ἢ τοῦλάχιστον ὅχι ἀδιάφορον θεατὴν τῶν γινομένων, διότι θέλει εἶσθαι ἱκανὸς νὰ ἐκτιμᾷ τὰ πλεονεκτήματα, τῶν ὁποίων ἐδιδάχθη τὴν ἀξίαν.

Ἡ συνέχεια τοῦτου τοῦ πονήματος θέλει μοι χορηγήσει ἀφορμὴν νὰ προσθέσω νέους χαρακτηρησμοὺς εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην τῆς θέσεως μιᾶς γυναίκης ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Ἦτον ἀναγκαῖον νὰ προλάβω τὴν ἀντιρρῶσιν ἢ τὴν μέμφιν, ἣν ἐνδέχεται νὰ μοι ἀπευθύνῃ τις, ὅτι κατεδίκασα τὰς γυναῖκας, ἀρχαιοῦσα μέρος τῆς δυνάμεως αὐτῶν, εἰς βίον μονότονον καὶ κενόν· πλὴν νομίζω ὅτι δὲν ὑπάρχει ποσῶς χώρα ἀηδίας, ὅπου δύναται τις νὰ συμβιβάσῃ τὸ αἶσθημα τοῦ καθήκοντος μὲ τὴν εὐφροσύνην τῆς ψυχῆς. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Γαλλίᾳ μετεμόρφωσε τὸν χαρακτηρὰ τῶν ἀνδρῶν, καὶ τοὺς κατέστησε σοβαρωτέρους, ὥστε καὶ αἱ γυναῖκες δὲν δύνανται νὰ διαμείνωσιν τόσον ἐπιπόλαιοι ὡς πρότερον· ἡ εὐτυχὴς αὕτη καὶ ἀναγκαῖα μεταβολὴ θέλει ἐμπνεύσει πλειότερον ζῆλον εἰς μὲν τοὺς ἀνδρας διὰ τὸν ἐξωτερικὸν καὶ δραστήριον βίον, εἰς ὃν εἶναι προωρισμένοι, εἰς δὲ τὰς γυναῖκας διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ εἰρηνικὴν ζωὴν, ἥτις ἀρμόζει εἰς αὐτάς. « Αἱ γυναῖκες, εἶπε συγγραφεύς τις (*) εἶναι φορτηγὰ ζῶα εἰς τοὺς

(*) Commentaire sur l'Esprit des lois, par M. de Tracy, liv VII Chap. VII.

ἀγρίους, οἰκιακὰ ζῶα παρὰ τοῖς βαρβάροις, ἀλληλοδιαδόχως δεσπόται καὶ θύμματα εἰς τοὺς κουφονόους καὶ κενοδόξους λαούς, καὶ μόνον ὅπου βασιλεύει ἡ ἐλευθερία καὶ ὁ λόγος εἶναι εὐτυχεῖς σύντροφοι ἐκείνου, ὃν ἐξελέξαντο, καὶ σεβασταὶ μητέρες μιᾶς οἰκογενείας, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς ἐπιμελείας των ἀνέθρεψαν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Περὶ τῶν ἀληθῶν ἀρχῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν γυναικῶν.

Εἰς τινὰ πνεύματα εὐρίσκομεν τοιαύτην προκατάληψιν ὑπὲρ τῶν ὑπαρχόντων πραγμάτων, ὥστε εἶναι ἀμετάπειστα ὅτι αὐτὰ δύνανται νὰ μεταβληθῶσι. Ἐνόςω βλέπουν τὴν παραμικρὰν σκιὰν τῶν πραγμάτων, ἅπερ ἐσυνήθισαν νὰ βλέπωσι, τὰ θεωροῦσιν ἀμετάτρεπτα, καὶ πᾶσαν ἐπὶ τούτων βελτίωσιν νομίζουσιν ὡς αἰτίαν τῆς καταστροφῆς αὐτῶν. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς προκαταλήψεως ἀνήκει προπάντων εἰς ἀνθρώπους προβεβηκότας τὴν ἡλικίαν, φρονίμους μέχρι δειλίας, μεταβάλλοντας ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς φρονήσεως τὴν ἀκηδίαν τοῦ ἐγωΐσμου αὐτῶν, καὶ πρῶδοῦντας συνεχῶς τὴν ῥῆσιν τοῦ Λουδοβίκου ιε', ἣτις δὲν εἶναι ποσῶς θεμιτὴ οὔτε εἰς τὸ στόμα ἐνὸς βασιλέως οὔτε εἰς ἐκεῖνο τοῦ πατρὸς. « Τοῦτο βεβαίως θέλει διαρκέσει, ὅσον θὰ διαρκέσω καὶ ἐγώ. » Δὲν δύναμαι ποσῶς νὰ ἀπευθυνθῶ μετὰ τινος ἐλπίδος ἐπιτυχίας πρὸς ἐκείνους οἵτινες ἐσφράγισαν ἤδη ἐκ προθέσεως τὰς πεποιθήσεις των, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους οἵτινες οὔτε φοβοῦνται τὴν κενοτομίαν, οὔτε παραγνωρίζουσι τὴν ὠφέλειαν αὐτῆς, πρὸς ἐκείνους, τῶν ὁποίων τὸ μέλλον εἶναι πολὺ εὐρύχωρον, ἵνα μὴ φοβηθῶσι νὰ δαπανήσωσιν ὀλίγον χρόνον, ὅπως μὲ ἀκροασθῶσι.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν δικαστῶν τούτων τῆς ἐκλογῆς μου θέλω ἔχει πλείστας τὰς ἀντιρρήσεις· θέλουν στοχασθῆ ἴσως ὅτι ἐπειδὴ ἡ γενικὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τάσις ὁδεύει ἐπὶ τὸ σοβαρώτερον, ἤθελεν εἶσθαι καλὸν τὴν γυναικεῖαν ἐκπαίδευσιν, τὴν κατὰ πολλὰς ὀφείας βελτιωθεῖσαν, νὰ ἐμπι-

στευθῶμεν εἰς τοῦ χρόνου τὴν ἀλάνθαστον τελειοποίησιν μᾶλλον, παρὰ νὰ κινδυνεύσωμεν νὰ ταραῶμεν τὰς ὑπαρχούσας προλήψεις, ὧν τινὲς εἰσιν ὠφέλιμοι, καὶ νὰ προσβάλωμεν ἐρασμίας ἀναμνήσεις κατασταθείσας ἤδη ἱεράς. Ἀναμφιβόλως ἔχω ἰσχυρὰν πεποίθησιν εἰς τὴν δύναμιν ταύτην τῶν πραγμάτων, ἐφ' ἧς τοσοῦτον ἐλπίζουσι, καὶ εἰς ἣν ὑπέκουσιν ὥς καὶ οἱ ἀρνούμενοι αὐτήν· πλὴν μοὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ πιστεύσω ὅτι ἡ δύναμις αὕτη εἶναι πάντῃ ἀνεξάρτητος τοῦ λόγου καὶ τῆς θελήσεως τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι πολλάκις ὀδεύουσιν εἰς τὴν πρόοδον ἐν ἀγνοίᾳ καὶ παρὰ τὴν βούλησιν αὐτῶν· πλὴν φρονῶ ὅτι τὰ βήματα αὐτῶν γίνονται ἀσφαλέστερα, ὅταν εἰς τὴν πορείαν τῶν φωτίζονται. Αἱ βελτιώσεις ταχύτερον ἢ βραδύτερον ὀφείλουσι νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ ἀρχῶν, ἐπειδὴ, ὅταν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διευθύνῃται εἰς τὸν λόγον, μᾶλλον ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ ὀπισθοδρομήσῃ παρὰ κινούμενον ὑπὸ πεποιθήσεως καὶ ἐκλογῆς ἐλευθέρας, τότε δὲν γνωρίζει οὔτε νὰ προῖδῃ οὔτε νὰ ὑπεκφύγῃ τὰ προσκόμματα, καὶ κινδυνεύει νὰ ἀποπλανηθῇ ἀγνοῶν τὸν πρὸς ὃν ὅρον του.

Ὡστε ἂν καὶ ἡ τύχη, ἣν προαγγέλλω εἰς τὰς γυναῖκας μέλλῃ μετ' οὐ πολὺ νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς σημερινῆς τῆς κοινωνίας καταστάσεως, ἤθελον ὅμως τὴν φθάσει ταχύτερον, ἐὰν ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῶν ἐκανονίζετο συμφώνως μὲ τὰ πράγματα. Ἡ νῦν πρεσβευομένη εἶναι κατ' ἐμὴν γνώμην ἀτελής, καὶ ἀνεπαρκής, καὶ ὅμως φεῦ, πόσαι ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἔξεων ἐνδέχεται νὰ δυνηθῶσι νὰ τὴν παρατείνωσι! φοβοῦμαι μάλιστα μήπως εὗρη πολλοὺς μωροὺς ὑπερασπιστὰς ἐτοίμους νὰ εἰπῶσιν, ὅτι ἡ ἀνατροφή τῶν γυναικῶν ἐφθασεν ἤδη ἐν Γαλλίᾳ εἰς τὸ ἑπακρον τῆς τελειότητος!

Ἄπασαι σχεδὸν αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι ἴστανται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς διανοίας ἡμῶν· θέλοντες δὲ οἱ ἄνθρωποι νὰ μᾶς προετοιμάσωσιν εἰς τὴν ὑπακοήν, εἰς ἣν μᾶς θέτει ἡ φύσις καὶ ἡ κοινωνία, ἀπηγόρευσαν εἰς τὴν νεότητα ἡμῶν πᾶν εἶδος ἐλευθέρας πράξεως· ὥστε μᾶς ἀναγκάζουσι νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν ἀνωφελῶς ὅτι ἡ γυνή, προικισμένη μὲ δυνάμεις οὐχὶ μὲν ἴσας πλὴν ὁμοίας τῶν τοῦ ἀνδρὸς, εἶναι ἄξιον νὰ παι-

δαγωγῆται ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν, ὅφ' ὧν καὶ ὁ ἀνὴρ μετὰ τοῦ ὁποίου συγκοινωνεῖ καὶ τὴν οὐρανίαν καταγωγὴν καὶ τὸ οὐράνιον τέλος. Ἡ ἀλήθεια αὕτη καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη οὐδέποτε σοβαρῶς ἠμφισβητήθη· πλὴν ἡ κοινωνία διὰ τῶν νόμων αὐτῆς καὶ πολλοὶ φιλόσοφοι διὰ τῶν δογμάτων των ἐσκέφθησαν καὶ ἔπραξαν, ὥς νὰ μὴν ὑπῆρχεν ἡ ἀλήθεια αὕτη. Φαίνεται ἐνίοτε ὅτι αἱ γυναῖκες ἐθεωρήθησαν ὡς ὄντα ἀτελῆ, μὴ ἔχοντα ἕτερον ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰμὴ τὰς αἰσθήσεις, καὶ τὰ ὅποια, στερημένα λόγου καὶ συνειδήσεως, καὶ μὴ δυνάμενα νὰ ὁδηγηθῶσι παρὰ διὰ τῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ αὐτοματισμοῦ, εἶναι ἀνάξια πάσης σοβαρᾶς σκέψεως, προωρισμένα μόνον νὰ μεταβάλλωνται κατὰ τὰς ὁρέξεις τοῦ κυρίου των, ἔχοντος τὸ δικαίωμα κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ κατὰ τὴν φαντασίαν του νὰ τοῖς ἐπιβάλλῃ τὴν λήθην τῶν καθολικόντων ἢ τὴν ἀσκήσιν τῆς ἀρετῆς. Καὶ αὐτὸς ὁ Ῥουσσώ, ὁ τοσοῦτον καυχηθεὶς ὡς ὁ θερμότερος ὑπερασπιστὴς ἡμῶν, δὲν συγχωρεῖ εἰς τὴν Σοφίαν κανὲν εἶδος ἀναγνώσεως, καὶ ὥθων τὴν ἀμάθειαν αὐτῆς μέχρι τῆς παντελοῦς ἀγνοίας τῆς θρησκείας, μᾶς καταβιβάζει εἰς τοιαύτην ταπείνωσιν, εἰς ἣν βεβαίως δὲν εἴμεθα προωρισμένοι· ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐπικαλεῖται τὴν ἀθανασίαν τῆς, ἵνα ἀπαιτήσῃ τὰ δίκαια αὐτῆς ἀπέναντι τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας.

Θέλουν μὲ συγχωρήσει λοιπὸν, ἐὰν ἐπανέρχωμαι εἰς ἀληθείας οὐχὶ ἠμφισβητημένας ἀλλὰ παρεωραμένας· αἵτινες δι' αὐτὸ τοῦτο, διότι εἶναι κοιναί, ἔμειναν μεμακρυσμένοι τοῦ πρακτικοῦ βίου.

Ὡς ὃν διανοητικὸν ἡ γυνὴ οὐδόλως διαφέρει τοῦ ἀνδρός. Εἶναι ἀναμφιβόλως κάτοχος εἰς μικρότερον βαθμὸν τῶν αὐτῶν δυνάμεων, πλὴν εἶναι κάτοχος, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ ἵνα ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ τὰς ἐνεργήσῃ, ἡ φύσις των εἶναι ἡ αὐτή, καὶ ὁ νόμος των πρέπει νὰ ᾗναι ὁ αὐτός· ἐπειδὴ ἡ γυνὴ εἶναι προικισμένη μὲ τὰ αὐτὰ μέσα πρὸς γνῶσιν καὶ ἐκπλήρωσιν τῶν χρειῶν τῆς ὑπάρξεως, καὶ ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ διαφέρῃ οὐσιωδῶς ἐκείνης τοῦ ἀνδρός, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὰς ἀρχάς. Ὡς ὃν προικισμένον μὲ λόγον, ὡς ὃν ἠθικὸν καὶ ἐλεύθερον θεωρούμενον, ἐπειδὴ εἶναι λογικόν, ἡ

ἀνατροφή της, ἵνα ᾗται ὡσαύτως λογική, πρέπει νὰ συναρμολογηθῇ μὲ τὴν φύσιν της, μονιμοποιουσα τὴν ἠθικὴν της διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ λόγου ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ γυνὴ εἶναι ὄν λογικόν, ἐπειδὴ ἔχει τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ψευδοῦς· εἶναι ὄν ἠθικόν, ἐπειδὴ ἔχει τὸ αἶσθημα, ἂν ὅχι τὴν συνείδησιν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τοῦ κακοῦ, εἶναι τέλος πάντων ἐλευθέρα, καὶ ἡ λέξις αὕτη ἡ τοσοῦτον ἐπίφοβος ἄς μὴ διεγείρῃ τὸν παραμικρὸν τρόμον, ἐπειδὴ δὲν ἐμφαίνει ἄλλο εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν μόνοι οἱ ἀσεβεῖς δύνανται νὰ ἀρνηθῶσι, καὶ τὴν ὁποίαν ὁ Βοσσοῦτος ὀρίζει « δύναμιν τοῦ βούλεσθαι ἢ μὴ βούλεσθαι ». Διὰ τοιοῦτον νὰ ἀφήσωμεν τὸ λογικόν τῆς γυναικὸς ἄνευ τροφῆς; τὴν συνείδησίν της ἄνευ φωτός, τὴν ἐλευθερίαν της ἄνευ κανόνος; ἐπὶ τίνι λόγῳ ἤθελον ἀρνηθῇ εἰς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὁ νόμος τῆς ψυχῆς, οὐδέποτε δὲ ἡ κατάργησις τοῦ νόμου δὲν ἔχει ἄλλο ἀποτέλεσμα εἰμὴ τὴν κατὰθλιψιν ἢ τὴν ἀκολασίαν. Τῷ ὄντι βλέπομεν ὅτι ὅσοι ἐπειράθησαν νὰ καταβιβάσωσιν ἢ νὰ ἀπολύσωσι τοιοῦτοτρόπως τὸ πνεῦμα τῶν γυναικῶν κατήντησαν νὰ φέρωσιν ἀλληλοδιαδόχως τὰς γυναῖκας ἢ εἰς τὸν ἀνδραποδισμόν ἢ εἰς τὴν ἐπανάστασιν, τοῦτο δὲ εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν κακῶν περὶ ἀνατροφῆς συζημάτων τῶν μέχρι τοῦδε πεπραδεχθέντων. Ἀγνοῶ ἕνεκα ποίου φόβου περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν, παρημέλησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ ταῖς ἐμπνεύσωσιν ἠθικὴν δύναμιν ἱκανὴν νὰ τὰς προφυλάξῃ εἰς τὰς δυσκόλους καὶ ἀπροσδοκίτους περιστάσεις· ἀπ' ἐναντίας σπεύδουσι νὰ ταῖς μεταδώσωσι συνηθείας τινὰς, τῶν ὁποίων ἀποσιωπῶσι τοὺς λόγους. Δὲν τὰς προειδοποιοῦσι περὶ οὐδενὸς πράγματος, ἀλλὰ μάλιστα τὰς ἀπομακρύνουσι ἐπιμελῶς ἀπὸ πᾶσαν ἐμπειρίαν. Ἡ μητρικὴ ματαιοδοξία ἐν τῇ ὑπόπτῳ δυσπιστίᾳ αὐτῆς ἀρνεῖται εἰς τὸ τέκνον της πᾶσαν πράξιν ἀντιβαίνουσαν εἰς τὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα ἐπιθυμεῖ ἐν αὐτῷ, καὶ ἀπωθοῦσα τὴν ἐμπειρίαν, εὐαρεστεῖται νὰ τρέφῃ τὴν ψυχὴν του εἰς ἠθικὴν τινα λαμβανομένην γενικῶς ὑπὸ φιλῶν κανόνων, στερουμένων δυνάμεως καὶ ζωῆς. Ὅλοι σχεδὸν αἱ μητέρες προτιμῶσι τοὺς κανόνας ἀντὶ τῶν ἀρχῶν· δεικνύουσαι εἰς τὰ θυγάτριά

των ὅ,τι μέλλουν νὰ πράξωσι, προτιμῶσι νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν λέξιν πρέπει, ἥτις δὲν ἀποτείνεται εἰς τὸν λόγον παρὰ διὰ τῆς λέξεως ὁ φείλεις, τὴν ὁποίαν δὲν ἐννοεῖ παρὰ μόνη ἢ μήτηρ. Ἡ συνήθης χρῆσις τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης τῶν δύο τούτων λέξεων δύναται νὰ μεταβάλλῃ ὁλόκληρον τὸ περὶ ἀνατροφῆς σύστημα.

Ἡμεῖς πρὸ πάντων ἐπροσηλώσαμεν τὸ πνεῦμα τῶν θυγατέρων μας εἰς τὴν ἠθικὴν τῶν ὑψηλῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, ἥτις διὰ τὴν γυναῖκα συνίσταται εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ᾔναι ὅ,τι ὑπολήπτεται ὁ κόσμος· ὥστε τὰς καθιστῶμεν προσεκτικὰς μᾶλλον εἰς ὅ,τι πρέπει νὰ φαίνωνται, παρὰ εἰς ὅ,τι πρέπει νὰ ᾔναι. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνίστε ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἐπιτυχία τῶν πραγμάτων καὶ μάλιστα τῶν ἀξιολογωτέρων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιδεξιότητος μᾶλλον ἢ τῆς φρονήσεως, πλείσται μητέρες, νομίζουσαι ὅτι διδάσκουσι τὸ θυγάτριόν των τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν θρησκείαν, μετὰ τοὺς πολυειδεῖς κόπους καὶ φροντίδας ἃς κατέβαλον, φαίνονται οὐδὲν ἄλλο μεταδοῦσαι εἰς τὸ τέκνον των εἰμὴ τὰ μαθήματα τῆς πανουργίας, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται τέχνη τῆς συμπεριφορᾶς, ἢ τὸ περισσότερο ἐν ἀθροισμα κανόνων τυπικῶν ἀναφερομένων πρὸς τινὰς μόνον περιστάσεις τῆς ζωῆς. Ἡ ἠθικὴ τοῦ πλήθους κάμνει τὴν συνείδησιν νὰ μὴ μέμφηται ἑαυτὴν δι' ὅ,τι ἀγνοεῖ, οὐδὲ δι' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γενικῶς δὲν ἀποδοκιμάζεται. Ἡ ἀληθὴς ἠθικὴ, ἡ μόνη ἠθικὴ εἶναι ἐκείνη, ἥτις ἐφαρμόζεται εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις τῆς ζωῆς, καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ζωῆς. Πᾶς τις γινώσκει ὅτι τὰ πνεῦμα μορφοῦται διὰ τῆς σκέψεως καὶ διὰ τῆς ἐμπειρίας· διὰ τί λοιπὸν νὰ δίδωμεν εἰς τὰ τέχνα μας φιλοὺς τύπους ἀντὶ ἀφορμῆς σκέψεως, διατὶ νὰ μὴν ἀναγνωρίσωμεν εἰλικρινῶς, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ ταυτοχρόνως τὸ συντελεστικώτερον αὐτῆς μέσον εἶναι ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῆς ἐλευθερίας; Ἐὰν ᾔναι ὠφέλιμον νὰ ἐπιταχύνωμεν ὥς πρὸς τοῦτο τὴν ἀπόκτησιν τῆς πείρας, εἶναι πιστευτὸν ὅτι δυνάμεθα νὰ τὴν φθάσωμεν κανονίζοντες ἐκ προοιμίων τὴν ζωὴν εἰς τρόπον ὥς ἡ νεᾶνις νὰ ὁδηγῇται ἐπὶ δεκαπέντε ἢ δεκαῆξ ἔτη ὑπὸ τὴν λεπτολόγον δύναμιν τῶν θελήσεων τῆς μητρός; ὅταν ὅλαι αἱ πρά-

Ξεις ἦναι ἐπιβεβλημένοι, τὰ καθήκοντα ἐνεργοῦνται ὡς ἐν ἀγνοίᾳ τῆς συνειδήσεως, καὶ τότε ἡ διαγωγὴ ἡμῶν οὐδόλως ὠφελείται. Ὡστε ἔπρεπεν, ὅταν παιδαγωγῶμεν τὸ τέκνον μας, νὰ τὸ ἀφίνωμεν ἐλεύθερον νὰ ζητῇ ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ νὰ ἐκλέγῃ εἰς πολλὰς περιστάσεις τὴν γνῶμην τὴν ὁποίαν προαιρεῖται. Δὲν πιστεύω ποσῶς ὡς ὁ Ῥουσῶ ὅτι ὁ διδάσκαλος, οἱ συγγενεῖς ἢ ἡ μήτηρ προσποιούμενοι ἄγνοιαν ἐκείνου, τὸ ὁποῖον τὸ τέκνον ἀγνοεῖ, πρέπει νὰ συγκατανεύωσι νὰ πράττωσιν ἐνώπιόν των τὸ κακόν, ἐπὶ λόγῳ δὴθεν ὅτι αὐτὸ δὲν δύναται ἀκόμη νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθόν. Ἦθέλαμεν τῷ ἐμπνεύσει πολὺ ἀλλόκοτον ἰδέαν τῆς ζωῆς, τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς κοινωνίας, ἐὰν τὸ ἀφίναμεν νὰ πιστεύσῃ, ὅτι πρόσωπα ἤδη προβεβηκότα καὶ ἔχοντα ἐπ' αὐτοῦ ἅπασαν τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἡλικίας, δὲν εἶναι ποσῶς πλέον προωδευμένα ἐκείνου κατὰ τὴν παιδεῖαν καὶ κατὰ τὴν ἠθικὴν. Ἦθελεν εἶσθαι τότε εὐλογον τὰ ἐρωτήσῃ τὸ παιδίον, διατί νὰ κοπιᾷ νὰ ἀνακαλύψῃ τόσας ἀληθείας, τὰς ὁποίας δύναται ἀκινδύνως νὰ ἀγνοῇ ἕως εἰς τὸ ἥμισυ τῆς ἡλικίας του, ἀφοῦ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ δὲν τὰς γνωρίζει καλλίτερα ἀπὸ αὐτό.

Ὁ Ῥουσῶ ἐμέμφετο τοὺς γονεῖς ὅτι δὲν δίδουσιν οἱ ἴδιοι τὴν ἀνατροφὴν εἰς τὰ τέκνα των, καὶ ὅμως ἐκείνη τὴν ὁποίαν προτείνει οὔτε ὁ πατὴρ οὔτε ἡ μήτηρ δύναται νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ, ἐπειδὴ καθιστᾷ τὴν σχέσιν τῶν γονέων καὶ τοῦ τέκνου ἐκατέρωθεν βεβιασμένην καὶ ψευδῆ· τοῦτο δὲ ἀντιμάχεται πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Πλὴν ἂν καὶ ὁ Ῥουσῶ λανθάνῃ ἀφ' ἑνὸς ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὀρθῶς συμβουλευεῖ, ὅτι πρέπει νὰ μορφώσωμεν τὴν ἐμπειρίαν τῶν νέων μὲ τὴν ἔξιν τῆς σκέψεως. Ἦθελα μάλιστα προσθέσει μετ' ἐκεῖνον, ὅτι πρέπει νὰ ἀφίνωμεν τὸ τέκνον νὰ σφάλῃ ἐνίοτε καὶ νὰ πλανᾶται, ὅταν τὸ πταῖσμά του, μὴ φέρον αὐτὸ εἰς προφανῆ κίνδυνον, ἤθελε τῷ προσφέρει ἰσχυρὸν μάθημα. Ἡ φωτισμένη καὶ προσεκτικὴ μήτηρ ἀντὶ νὰ μεταχειρίζεται κατὰ πᾶσαν σιγμὴν τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς, πρέπει νὰ καταγίνεται νὰ ἐξυπνῇ εἰς τὸ τέκνον τῆς ἀδιαλείπτως τὴν σκέψιν, τὴν ζωὴν ταύτην τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐνισχύωμεν ἐξίσου μὲ ἐκείνην τοῦ σώματος. Πρω-

τίστη φροντίς τῆς μητρὸς δὲν εἶναι τὸ νὰ κατορθώσῃ ὥστε, ὅ,τι κάμνη πρώτην φορὰν τὸ τέκνον της, νὰ ᾔναι ὀρθόν, ἀλλὰ νὰ τῷ παρισάνῃ τὰς δυσκολίας καὶ τὰς ἀντιρρήσεις, νὰ προκαλῇ τὰς ἀκριβολογίας, νὰ καθοδηγῇ τὰς ἐρεύνας, καὶ, ἐὰν ᾔναι χρεία, νὰ δεικνύῃ τὰς λύσεις· τοῦτο δὲ θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι πρέπει νὰ δώσῃ ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἡ γυνὴ ᾔθελεν ἐκ προσιμίων διδαχθῇ, νὰ κάμνη ὀρθὴν χρῆσιν τῶν φυσικῶν αὐτῆς πλεονεκτημάτων. Ἐπειδὴ τῆς ἐδόθη θέλησις, πρέπει ἡ μήτηρ της νὰ τῇ συγχωρῇ νὰ πράττῃ. Χρειάζεται βαθμός τις ἐμπειρίας ἵνα ἡ θυγάτηρ διδαχθῇ ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἐνεργεῖται ἀκόμη καὶ διὰ τῆς μὴ βουλήσεως· πλὴν ἵνα βούληται τὸ ἀγαθὸν πρέπει νὰ αἰσθανθῇ τὸ ἄτοπον τὸ ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ κακοῦ, καὶ ἡ δοκιμασία αὕτη εἶναι ἐκτὸς κινδύνου, ὅταν γίνηται ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τῆς μητρὸς. Προσέτι διὰ τίνος δικαιώματος ἡ μήτηρ ᾔθελεν εἶσθαι αὐστηροτέρα τοῦ Θεοῦ; ὁ Θεὸς δὲν ἀπέστειλεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὸ πλάσμα του ἐμπειπιστευμένον εἰς τὴν δύναμιν τοῦ λογικοῦ;

Ἡ θεία δικαιοσύνη εἶναι ἔτι πολὺ φοβερωτέρα ἀπὸ ἐκείνην τῆς μητρὸς· βλέπομεν ὅμως ὅτι αὕτη ἡ δικαιοσύνη ἐσυγχώρησεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας του, ἵνα φωτίσῃ τὰς πεποιθήσεις του. Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παρρακινῶν τοὺς Χριστιανοὺς νὰ γνωρίζωσι, νὰ βλέπωσι καὶ νὰ δοκιμάζωσι τὰ πράγματα διὰ τοῦ λόγου, κηρύττων ὅτι « συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ », τοῖς ἀπευθύνει τούτους τοὺς ἀξιοσημειώτους λόγους· « οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον ». (1).

Ὁ γνώμων τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ συνείδησις· ἀλλ' αὕτη ἐξυπνεῖ ἄργα εἰς τὸν νέον ἄνθρωπον· κατὰ πρῶτον τὸν εἰδοποιεῖ μὲ φωνήν τινα ἀσθενῆ καὶ συγκεχυμένην· μετ' ὀλίγον δὲ ἡ προσοχὴ καὶ ἡ σκέψις διδουσιν εἰς αὐτὴν πλειοτέραν δύναμιν καὶ ἰσχύν· ἃς θελήσωμεν λοιπὸν νὰ μιμηθῶμεν καὶ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν φύσιν· ἃς ἀφήσωμεν νὰ ἀναφυῇ εἰς τὸ

(1) Ἐπιστ. πρὸς Ῥωμ. 8—13.

τέκνον μας ἢ πάλῃ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· ἢ μικρά του ἐμπειρία ἃς τὸ καθοδηγῇ ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τῆς μητρὸς, καθὼς ἢ συνειδήσις ὁδηγεῖ τὸν τέλειον ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ Θεοῦ· καὶ κατὰ μίμησιν αὐτοῦ ἃς μὴ περιβάλλωμεν τὰ καθήκοντα μὲ τόνον δεσποτικόν, εἰμὴ ὅταν ἐπαπειλῇται κίνδυνος ἀναπόφευκτος.

Πλὴν σήμερον ἡμεῖς τοιουτοτρόπως ἄρά γε ἐκπαιδεύομεν τὰς θυγατέρας μας; καὶ ποία εἶναι ἡ ζωὴ, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασεν εἰς αὐτὰς ἡ κοινωνία; Ἐν γένει καθυποβάλλονται εἰς σύστημα θελήσεων ἐπιβαλλομένων μὲν μετὰ πραότητος, οὐχ ἥττον ὁμως δεσποτικῶν καὶ ἐπιπολαίων. Προσέτι δὲ κρατούσι τὴν νεότητα αὐτῶν εἰς τὴν ἀδράνειαν καὶ εἰς τὴν συστολὴν, ἥτις κακῶς τὰς προπαρασκευάζει εἰς τὰ σοβαρὰ καὶ ἐνεργητικὰ καθήκοντα, ἅτινα παρακολουθοῦσι τὴν θέσιν τῆς συζύγου καὶ τῆς μητρὸς.

Ἐν Γαλλίᾳ φοβοῦνται νὰ παρουσιάσωσιν εἰς τὸν κόσμον τὰ θυγάτριά των· καθ' ὃν δὲ τρόπον τὰ παρουσιάζουσιν, ἀποφεύγοντες δηλαδὴ νὰ τὰ καταστήσωσι γνωστὰ, ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ πρῶτιστον καθήκον τῶν γονέων εἶναι τὸ νὰ ἐξαπατήσωσι τὸν κόσμον περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ τέκνου των. Μερικαὶ ἐκ τῶν μητέρων, αἵτινες καυχῶνται ὅτι διδάσκουσι τὸ τέκνον των νὰ γνωρίσῃ τὸν κόσμον, ἀρχίζουσι πρῶτον νὰ τὸν διηγηθοῦν εἰς αὐτό· ὕστερον τὸν δεικνύουν ὑπὸ τὴν ἔποψιν μόνον, ἥτις τὸ εὐαρεστεῖ· Ἀλλαι δὲ αὐστηρότεραι τῶν πρῶτων, τῶν ὁποίων ἡ φροντίς συνίσταται εἰς τὸ νὰ κρύπτωσι τὸ τέκνον των, διατάττουσιν ἀπόλυτον περιορισμὸν, μὴ συγχωροῦσαι κἂν νὰ παρευρεθῇ οὐδὲ εἰς τὰς δημοσίους τελετάς, πρὶν ἔτι ὑπανδρευθῇ. « Τὸ κοράσιον λέγουσι πρέπει τὰ πάντα νὰ ἀγνοῇ. »

Ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἀπομακρύνωμεν ἀπὸ τὴν νεανικὴν φαντασίαν του πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ τὴν βεβηλώσῃ. Πλὴν ἐκ τῆς παντελοῦς ἀπειρίας τοῦ κακοῦ ἐνδέχεται νὰ προκύψῃ ἓν εἶδος ἀβελτηρίας, ἥτις οὐδέποτε θέλει εἶσθαι ἢ ἀρετὴ, καὶ ἡ ὁποία δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ διαφυλάξῃ εἰς τὰς γυναῖκας τὴν ἀγνότητα ἐκείνην ἥτις δὲν πρέπει νὰ τὰς ἐγκαταλείψῃ οὐδ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνίας.

Ἄπαντα τὰ πράγματα εὐτρεπίζονται ἢ μετακινουῦνται παρ' ἡμῖν οὕτως, ὥστε ἐκ τοῦ δωδεκάτου μέχρι τοῦ δεκάτου ὀγδόου ἔτους αἱ θυγατέρες μας νὰ ᾔναι σχεδὸν ὅλαι ὅμοιαι ἀναμεταξύ των· ἐπεὶ δὲ εἶναι ἀνατεθραμμέναι εἰς τοὺς αὐτοὺς τύπους, καταδεδικασμένοι εἰς τὴν αὐτὴν μηδαμινότητα, ἀπαιτοῦσι παρ' αὐτῶν νὰ μὴ δεικνύωσιν ἄλλας ιδιότητας, εἰμὴ ὅσαι εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖαι πρὸς τοὺς ψευδεῖς ἐκείνους ἐπαίνους, οἵτινες εὐκόλως δαψιλεύονται εἰς τὴν νεάνίδα τὴν μέλλουσαν νὰ ἀποκατασταθῇ. Ἀφοῦ γίνῃ κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἥττον λόγος περὶ τῆς ὠραιότητος αὐτῆς, περὶ τῆς περιουσίας αὐτῆς, ἀφοῦ ἐξυμνηθῶσι τὰ πλεονεκτήματα αὐτῆς, τὸ σεμνοπρεπές τῆς ἡθους, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἴσως εἰμὴ ἡ προσποιήσις τῆς ἐπιβεβλημένης σιωπῆς· ἐπὶ τῇ βάσει ὅλων τούτων τῶν ψευδῶν πλεονεκτημάτων φέροντες παραδίδουσι τὴν ἀγνοοῦσαν ἑαυτὴν εἰς τὸν οὐδόλως γνωρίζοντα αὐτὴν. Ὡς πρὸς τὰς γυναῖκας εἶναι προφανές ὅτι οὐδόλως ὠφελήθησαν ἐκ τοῦ τοιοῦτου συστήματος, ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἄνδρας, τῇ ἀληθείᾳ θαυμάζω πῶς ἀκόμῃ τὸ παραδέχονται· ὁ οἰκιακὸς βίος των ἐνδιαφέρεται εἰς τοῦτο, ὥστε ἔπρεπε νὰ κατασταθῶσιν ὀλίγον προσεκτικώτεροι.

Ποῖον δὲ εἶναι πραγματικῶς τὸ ἀποτέλεσμα τούτου; ἄδραναις μέχρι τῆς ὑπανδρείας, διδασθῆναι μόνον ὑπὸ ξηρῶν κανόνων, αἱ γυναῖκες εἰσέρχονται αἴφνης εἰς τὸν ἐνεργητικὸν βίον, ὅστις μεθύει μὲν τὰς ἀπερισκέπτους, ταραττει δὲ τὰς ἐμφρονεστέρας· καὶ ὅμως λέγεται ὅτι εἶναι καλῶς προπαρασκευασμένοι διὰ τὴν ἀνατροφὴν, ἣν μέλλει νὰ ταῖς δώσῃ ὁ κόσμος καὶ ὁ σύζυγος. Μετ' ὀλίγον θέλομεν λαλήσει περὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἀνατροφῆς· πλὴν ἅς μᾶς εἴπωσιν ἐκ προοιμίων ἂν αὕτη διδεται πάντοτε μετὰ τῆς προσηκούσης προνοίας καὶ ὀρθότητος· ἐπὶ τέλους, ὅταν ἡ νεόνυμφος ἀνθισταμένη δὲν θέλῃ νὰ τὴν παραδεχθῇ, ποῦ θέλει εὐρεθῇ ἡ θεραπεία κατὰ τῆς ἀποπλανήσεως τῶν σκέψεων καὶ τῶν πράξεων, ἀφοῦ ἔφθασε πλέον ἢ ὥρα τοῦ ἐνεργεῖν;

Ὑπάρχει τι εἰς τὰ ἥθη ἡμῶν ἐκ διαμέτρου ἀντιθετον πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἡ μηδενικότης αὕτη, εἰς ἣν καταδικάζομεν τὰς θυγατέρας μας, ἐξυπνεῖ ἐνωρὶς εἰς αὐτὰς τὸν πόθον

τοῦ νὰ μᾶς ἐγκαταλείψωσι· τὰς παραδίδομεν ἀκολούθως εἰς τὰς ψευδεῖς ἐλευθερίας τῆς ὑπανδρείας, ὅπου πιστεύουσιν ὅτι μέλλουν νὰ κατασταθῶσιν ἀνεξάρτητοι, καθ' ἣν στιγμήν ἀναδέχονται τὰ σοβαρώτερα ὅλων τῶν καθηκόντων. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα ἐκ τῶν τριῶν καταστάσεων τῆς θυγατρὸς, τῆς συζύγου καὶ τῆς μητρὸς, ἐξ ὧν συναπαρτίζεται ἡ ὑπαρξὶς τῆς γυναικὸς, ἦτον ἀνάγκη νὰ γνωρίζωσιν ἐκ προοιμίων ὅτι ἐκείνη τῆς συζύγου, εἰς ἀνταλλαγὴν τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας, ἦν χορηγεῖ, ἀπαιτεῖ καὶ πλειότερον τῶν ἄλλων δύο τὴν θυσίαν τῆς ἀνεξαρτησίας.

Αἱ γυναῖκες καθ' ὃ θυγατέρες εἶναι πάντοτε ὅ,τι θέλομεν νὰ ᾔναι· δὲν ἔχουσι ποτὲ τὰ μέσα τοῦ νὰ ἀπαιτήσωσι δικαιώματα ἄλλα ἐκτὸς ἐκείνων, τὰ ὅποια ἡμεῖς εἰς αὐτὰς χορηγοῦμεν. Καθ' ὃ μητέρες, ἐὰν ἀφεθῶσιν εἰς ἑαυτάς, σπανίως θέλει εἶσθαι χρεία νὰ τὰς εἰδοποιήσῃ ἄλλος, ἐπεὶδὴ ἡ φύσις τὰς ἔχει ὅλας προικισμένας μὲ τὰς μητρικὰς ιδιότητας. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἀκροσφαλῇ τῆς μητρὸς ὑπηρεσίαν ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, καθὼς ἐνίστε ἀναπληρόνει τὴν ἔλλειψιν τῆς σωματικῆς δυνάμεως. Ἐπεὶδὴ δὲ πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔπρεπε πάντοτε καὶ πανταχοῦ αἱ μητέρες νὰ λάβωσι τὸ αὐτὸ αἶσθημα ὑπὲρ τοῦ τέκνου των, αἱ ἀλγηδόνες αἵτινες προηγοῦνται τῆς γεννήσεώς του ἐμπνέουσιν εἰς ὅλας τὰς αὐτὰς συμπαθείας καὶ συγκινήσεις, τὴν αὐτὴν μέριμναν, ἥτις εἶναι ἀναπόφευκτος εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ εὐθραύστου τούτου ὄντος. Ἡ φύσις ὁμιλεῖ τόσον ἰσχυρῶς πρὸς τὰς μητέρας, ὥστε ἀρκεῖ μόνον νὰ τὴν ἀκούσωσι.

Ἀλλ' ἡ θέσις τῶν γυναικῶν, θεωρουμένων ὡς συζύγων, κρέμαται ἐξ ἐναντίας ἐκ περιστάσεων ὅλως ἐξωτερικῶν· αἱ ἠθικαὶ ιδέαι, αἵτινες ἐξευγενίζουσι τοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἐνὸς τῶν δύο φύλων διὰ τὸ ἄλλο, ὑπέστησαν τὴν ἐπιρροὴν τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἡθῶν. Ἡ μήτηρ δὲν δύναται νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ ᾔναι μήτηρ εἰς τὸ τέκνον της, ἀλλ' ὑπάρχουσι τόποι καὶ εὐρέθησαν ἐποχαί, καθ' ἃς ὁ ἄνθρωπος παρεγνώρισε καὶ διέσπασε τὴν ὑπὸ τῶν νόμων ἢ τῆς τύχης σχηματισθεῖσαν συζυγικὴν συνάφειαν. Ἐπὶ τινα καιρὸν ἡ αὐστηρότης τῶν

κοινωνικῶν ἀξιώσεων, καὶ ἐσχάτως ἡ ἐπιπολαιότης τῶν ἡθῶν ἐξίσου παρεμόρφωσαν τὸν συζυγικὸν βίον. Αἱ γυναῖκες ἐλκυσόμεναι ἀπὸ τὰ θέλγητρα μιᾶς ἀπατηλῆς ἐλευθερίας, ἐθεώρησαν ὡς πρᾶγμα τερπνὸν νὰ συντρίψωσι τοὺς ἱεροὺς δεσμοὺς τῆς συζυγίας· ἐνῷ ἤθελεν εἶσθαι πολὺ ὠφελιμώτερον δι' αὐτὰς νὰ ἀσχολῶνται εἰς τὰς σοβαρὰς δυσκολίας, δι' ὧν ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσι τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἀρετῆς. Ἡ Κ. Σταὲλ λέγει· « τὰ αὐστηρὰ ἤθη διατηροῦσι τὰς εὐγενεῖς διαθέσεις » ὁ δὲ ὀρθὸς λόγος δὲν δύναται παρὰ νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τοὺς λόγους τοῦ 'Ρουσώ· « ἡ γυνὴ πρέπει νὰ δικαιώσῃ ἐνώπιον τοῦ κόσμου τὴν ἐκλογὴν, ἣν ἔχαμεν ἐν αὐτῇ ὁ σύζυγος, καὶ πρέπει πρὸς ἀνταμοιβὴν νὰ τῷ ἀνταποδώσῃ τὴν τιμὴν, ἣν οὗτος τῇ προσέφερεν. »

Ἄς μὴ μεμφιμοιρῶμεν λοιπὸν ποσῶς πρὸς τοὺς αὐστηροὺς τούτους νόμους, τοὺς ὁποίους οἱ θεσπίσαντες δὲν ἤθελον ἴσως δυνηθῇ νὰ ἐκτελέσωσιν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Ἡ εὐταξία τῶν ἡθῶν ἀποτελεῖ ὅλην ἡμῶν τὴν ἀξιοπρέπειαν. Τί εἴμεθα ἄνευ αὐτῆς; Ποίαν ἄλλην ὑπηρεσίαν ἡ γυνὴ δύναται νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτῆς; Ποίαν κοινωφελῆ ἐπιστήμην δύναται τὸ πνεῦμα αὐτῆς νὰ προάξῃ; Ποῖον ἔργον τῶν χειρῶν αὐτῆς δὲν ἔχει χρεῖαν βοηθείας; Ποία ἄλλη πρᾶξις παρὰ ἡ ἀρετὴ δύναται νὰ καταδείξῃ τὴν ἀθανασίαν τῆς φύσεως αὐτῆς;

Εἶναι λοιπὸν ἔργον μεγίστης ἀνάγκης νὰ μὴ ζωγραφίζωμεν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν θυγατέρων μας τὴν ὑπανδρείαν μὲ λόγους γυναικείους μᾶλλον παρὰ μητρικοὺς, λέγουσαι εἰς αὐτὰς, ὅτι τότε ἄρχεται ὁ χρόνος τῆς ἀνεξαρτησίας των· βεβαίως δὲν ἐννοῶ νὰ ὠθήσωμεν τὴν φρόνησιν εἰς τοιοῦτον ὑπερβολῆς βαθμὸν, ὥστε νὰ κάμωμεν τὰς θυγατέρας μας νὰ φρικιώσιν εἰς τὴν ιδέαν τῆς ὑπανδρείας· φρονῶ ὅμως ὅτι ἡ ὑπερβολὴ ὡς πρὸς τὸ εἶδος τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνος· ἐπειδὴ ἡ ἑκλογὴ τῶν γονέων, τὸ αἶσθημα τῆς συζυγικῆς ἀγάπης καὶ αἱ εὐτυχεῖς περιστάσεις ἤθελον καταστήσει τὰ συζυγικὰ καθήκοντα εὐκολώτερα καὶ τοὺς συζυγικοὺς δεσμοὺς γλυκυτέρους, παρ' ὅσον προηγγέλθησαν εἰς τὴν νεάνίδα, ἥ, ἐὰν ἡ τύχη ἔμελλε νὰ ψεύσῃ τὰς ἐλπίδας

της, τοῦλάχιστον τὸ θυμὸν ἤθελεν εὐρεθῆ προπρεσκευασμένον νὰ δεχθῇ τὴν θυσίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΩΟΝ.

Περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀληθῶν ἀρχῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ὅσῃν περισσοτέραν ἔκτασιν δίδομεν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐλευθερίας τῶν τέκνων μας, ἀφίνοντες εἰς αὐτὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ, ἵνα τὰ διδάξωμεν διὰ τῆς πείρας τὴν γνῶσιν ἀμφοτέρων τούτων, τοσούτῳ μᾶλλον ἀναγκαῖον καθίσταται νὰ ἐνασχοληθῶμεν ἐνωρίτερον νὰ ἀναπτύξωμεν ἐν αὐτοῖς τὴν γνῶσιν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, τὴν ὁποίαν ἅπαντες φέρομεν ἐγκεχαραγμένην εἰς τὴν καρδίαν μας. Αὕτη εἶναι μία τῶν ἀναγκαίων ἰδεῶν, τὰς ὁποίας οἱ Γερμανοὶ φιλόσοφοι θεωροῦν ὡς οὐσιώδη παρεπόμενα τῆς φύσεως ἡμῶν. Ἡ γνῶσις τῶν καθηκόντων εἶναι συνέπεια τῆς χρήσεως τοῦ λόγου, καὶ δὲν ἀποκτᾶται εἰμὴ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον· πλήν εἶναι ὠφέλιμον νὰ μάθῃ ἐνωρὶς ὁ νέος ἄνθρωπος, ὅτι πᾶν πλάσμα ἔχει ἐπὶ τῆς γῆς καθήκοντα νὰ ἐκτελέσῃ· καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως, τὸ ὁποῖον ἡ ἀνατροφή δὲν δίδει ἀλλ' εὐρίσκει εἰς τὸν ἄνθρωπον, καθιστᾷ μετ' οὐ πολὺ τὴν γνῶσιν ταύτην διακεκριμένην καὶ ἐφαρμόσιμον. Ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ μία ἐντολή· ἡ προσοχὴ τῶν νέων πρέπει νὰ προσηλόνηται ἄνευ ἀργοπορίας ἐπὶ τῆς ἰδέας ταύτης, ἥτις συνάμα μᾶς συνδέει μετὰ τῶν ὁμοίων μας, μᾶς ὑψώνει εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ καθίσταται δι' ἡμᾶς τὸ ἐπωφελέστερον κέντρον καὶ ἡ παραμυθητικωτέρα παρηγορία. Τῷ ὄντι, τὸ αἶσθημα μιᾶς ἀποστολῆς ὁμοιομόρφου ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν της, καὶ τοι ποικίλης εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς, ἐμπνέει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἰκανὴν δύναμιν ἀπέναντι τῆς ἀνισότητος τῶν ἀπολαύσεων τῆς ζωῆς, ἐξυπνεῖ τὴν ἀδράνειαν τῆς ψυχῆς, ἀναζωπυροῖ τὸ θάρρος τοῦ καταβεβλημένου πνεύματος, καὶ ἐξευγενίζει τὰς πλείστας ἀδυναμίας

τῆς ζωῆς ἡμῶν. Τοῦτο τὸ αἶσθημα, ἐφ' οὗ στήρίζεται ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη, μᾶς χορηγεῖ ἀφορμὴν τῆς μελλούσης σωτηρίας μας εἰς τὸ εὐτελές ἐκεῖνο ποτήριον τοῦ ὕδατος, προσφερόμενον ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ σκέψις δίδει εἰς πᾶσαν πρᾶξιν ὅλην τὴν ἀξίαν αὐτῆς· πρέπει λοιπὸν νὰ διευθύνωμεν καὶ νὰ προσηλόνωμεν τὴν σκέψιν ἐπὶ τῶν θελήσεων καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων ἡμῶν, καθ' ὃν καιρὸν μάλιστα ἡ ἑξαψις τῆς φαντασίας παλαίει κατὰ τῆς μονοτονίας τῶν περιωρισμένων ἑξέων, ἐκ τῶν ὁποίων συνίσταται ἡ ζωὴ ἡμῶν. Συνήθως κατηγοροῦσι τὰ πάθη ὡς αἰτίαν τῶν πλειοτέρων μας ἀποπλανήσεων, καὶ τοῦτο κάμνουν τιμῇν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὸ νὰ θεωρῶμεν τὰ πταίσματα αὐτῆς ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐξαιρετικῆς κρίσεως, ἥτις τὴν παρασύρει στιγμασίῳ ἐκ τῆς ἁρμονικῆς καταστάσεως εἰς ἣν προώριστα. Βεβαίως αἱ κακαὶ ἐπιθυμίαι τοῦ ἀνθρώπου ἐξεγειρόμεναι τὸν ρίπτουσιν εἰς τὴν ἀταξίαν, εἰς ἣν εἶναι δύσκολον νὰ ἀναγνωρίσῃ τις ἑαυτὸν, καὶ ἠθέλομεν ἀποφύγει τοὺς κινδύνους τούτους, ἐὰν ἐπαλαιοῦμεν μετὰ σπουδῆς τὰς ἐλλείψεις μερικῶς ἐκάστου χαρακτῆρος. Πλὴν ἐκτὸς τῆς γενικῆς αἰτίας τῶν ἀγαθῶν ἢ κακῶν ἡμῶν πράξεων προερχομένων ἐκ τῆς βουλήσεως, ἥτις προσδιορίζεται ἢ ὑπὸ τοῦ λόγου ἢ ὑπὸ τῶν παθῶν, αἱ πράξεις ἡμῶν ὑπόκεινται ἀκόμη ἐν μέρει καὶ εἰς ἄλλην τινὰ δύναμιν, ἐξαγόμενον οὖσαν πολυειδῶν ἐπιρροῶν ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως ἡμῶν, τουτέστι τῆς ἐπιρροῆς τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ζῶμεν, τῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ διατελοῦμεν, τῶν ἐν ἰσχύϊ ἐθίμων καὶ ἠθῶν, καὶ τέλος ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βαθμοῦ, ἐν ᾧ ἐγεννήθημεν καὶ ἀνετράφημεν. Τοιαῦται εἶναι αἱ περιστάσεις, αἵτινες ἐν Γαλλίᾳ ἔσυραν τὰς γυναῖκας εἰς θορυβώδη αἰσθήματα ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενα πρὸς τὰς παραδεδεγμένας συνηθείας, αὐτὴ δὲ ἡ ἀντίθεσις μετὰ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν πράξεων, ὥς ὀφείλουσι νὰ πράξωσι, δύναται νὰ κατασταθῇ ὀλεθρία· διότι ἡ ἀηδία εἰς τὰ ἀσθενῆ ὄντα τὰ ἐκθέτει εἰς πειρασμοὺς τόσῳ μᾶλλον ἐπιφόβους, καθ' ὅσον ἡ ἰδία ἀσθένεια, ἥτις τὰ ἐσχμα νὰ παρεκκλίνωσι, δύναται νὰ τὰ κάμῃ καὶ νὰ νικηθῶσι.

Ὁ μόνος φύλαξ δύναται νὰ ᾔηται τὸ αἶσθημα τοῦ καθήκοντος, ἀδιαλείπτως ἀνανεούμενον διὰ τῆς προσοχῆς τῆς ψυχῆς, ἀναπολούσης συνεχῶς τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς. Ἡ γυνὴ ἥτις ἐξ ἀρχῆς ἐσυνείθισε νὰ δίδῃ ἀξίαν τινὰ εἰς τὰς καθημερινὰς πράξεις της, ἤθελεν ἐκφύγει τὴν ἀδράνειαν ἐκείνην τοῦ πνεύματος, ἥτις τὸ ἐπιβαρύνει καὶ τὸ ἀποπλανᾷ· ἤθελεν εὐρεῖ μάλιστα πολλὰς προχείρους εὐκαιρίας τοῦ νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἐνθουσιώδη ἐκείνην δύναμιν, ἥτις ἐν ταῖς γυναιξὶ ἐνεργεῖ ἀπεριόριστον σχεδὸν κράτος. Ἐπειδὴ αἱ γυναῖκες δυσκόλως δύνανται νὰ πράξωσι τὸ ἀγαθὸν μὲ ἡρεμίαν, ἀποβλέπουσαι μόνον εἰς τὴν πνευματικὴν ἡδονήν, ἣν συνεπιφέρει, ἤθελεν εἶσθαι ὠφέλιμον νὰ συγκεντρώσωμεν τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ἐπὶ μιᾶς μόνῃς ιδέας, ἥτις ἤθελε καθιστᾶ μεγάλας καὶ τὰς πλέον παραμικρὰς πράξεις τῆς ζωῆς των. Πῶς ἡ αἰσθητικότης καὶ ἡ φαντασία αὐτῶν δὲν ἤθελον εὐρεῖ μέγα θέλγητρον εἰς τὴν ιδέαν τοῦ καθήκοντος σκηρικομένου ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος; αἱ γυναῖκες δὲν δύνανται νὰ προσηλωσώσιν ἱκανῶς τὸ πνεῦμά των εἰς τὴν τοιαύτην ιδέαν· ἄς ἴδωμεν λοιπὸν πῶς θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐντυπώσωμεν αὐτὴν ἀρχῇθεν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν τέκνων μας.

Αἱ πρῶται αὐτῶν σκέψεις διεγείρονται μᾶλλον ὑπὸ τῶν παραδειγμάτων τὰ ὁποῖα βλέπουσι, παρὰ ὑπὸ τῶν λόγων, οὕς ἀκούουσιν. Ἵνα ἐνεργήσωσιν ἐπ' αὐτῶν νομίζουσιν ὅτι ὁ καταλληλότερος τρόπος εἶναι ἡ προφορικὴ διδασκαλία, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας ἔπρεπε νὰ ἐπιστηρίζωσι τοὺς λόγους των εἰς πράξεις συνεχῶς καὶ προσεκτικῶς ἐπαναλαμβανόμενας ἐνώπιόν των. Ἐπεθύμουν λοιπὸν ὥστε ἡ μήτηρ νὰ ἀρχίσῃ νὰ καταστήσῃ τὴν θυγατέρα αὐτῆς μάρτυρα ὅλων αὐτῆς τῶν πράξεων, ὅσας ἡ θυγάτηρ της δύναται νὰ ἐννοήσῃ, καὶ αἱ ὁποῖαι νὰ περιλαμβάνωσιν ἠθικὴν τινα ἢ χριστιανικὴν ιδέαν· ἐπεθύμουν νὰ ἐνεργῇ ἢ νὰ κάμνῃ νὰ ἐνεργῶσι τότε εἰς τρόπον, ὥστε νὰ διεγείρῃ τὴν περιέργειαν αὐτῆς, νὰ γίνηται λόγος περὶ καθήκοντος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν βλέπει καὶ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐκ προοιμίων νὰ διδαχθῇ τὴν πρώτην ταύτην σύζευξιν τῶν ιδεῶν, ὅτι πᾶν

πλάσμα ὀφείλει νὰ πράξῃ τι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὅ,τι τοῦτο τὰ τι εἶναι τὸ ἀγαθόν.

Πρὶν ἔτι ἀναγκάσωμεν τὰ τέκνα ἡμῶν νὰ σκέπτονται κατὰ τὴν ἡμετέραν θέλησιν διὰ τῶν πολυειδῶν ἀντιβρῆσεων ὅσας ἀντιτείνουμεν εἰς τὴν ἰδικήν των, εἶναι διατεθειμένα νὰ πιεσέωσιν ὅτι πᾶν ὅ,τι πράττωμεν, καλῶς τὸ πράττομεν· πλὴν συγχρόνως συλλογίζονται (καὶ τὸ ἀξιωματικόν ἡμῶν ὕφος τόσον πρὸς αὐτὰ, καθὼς καὶ πρὸς τοὺς ὑπηρέτας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ζῶσι τοῖς δικαιοῖ ταύτην τὴν ἰδέαν) ὅτι πᾶν ὅ,τι πράττωμεν, τὸ πράττομεν μόνον ἐπειδὴ θέλομεν. Χρειαζόνται πολὺν χρόνον νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι καὶ ἡμεῖς εἴμεθα ὑπόταγμένοι εἰς ἀνάγκην τινὰ ἢ εἰς νόμον τινά. Διατί νὰ μὴν ἐπιταχύνωμεν ἐν αὐτοῖς τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην; διατί ὅλαι αἱ εἴξεις καὶ αἱ πράξεις τῆς μητρὸς νὰ μὴ φανῶσιν ἐνώπιον τοῦ τέκνου ὡς συνεζευγμένα μετὰ τινος κανόνος, ἐκ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται αὕτη νὰ παρεκκλίνῃ; Ἡ μήτηρ ἀντὶ νὰ προσάξῃ αὐθεντικῶς τὸ τέκνον τῆς, ἤθελεν εἶσθαι καλλίτερον νὰ τὸ κάμῃ νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὅσον καὶ ἂν ᾔται προβεβηκυῖα, καὶ πρὸ πάντων ἐπειδὴ εἶναι προβεβηκυῖα, ἡ ζωὴ αὐτῆς εἶναι πλήρης ὑποχρεώσεων· εἰς τὰ παιδιά πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν τοὺς ὀρισμούς, διότι εἶναι δύσκολον καὶ νὰ τοὺς ἐννοήσωσι, καὶ νὰ θελήσωσι νὰ τοὺς ἀκούσωσι· ἀλλ' ὑπάρχουσι πολλὰ ἀφηρημένα πράγματα, τὰ ὅποια ἱκανῶς δύνανται νὰ ἐννοήσωσιν, ἐὰν φροντίσῃ τις νὰ τοῖς τὰ καταστήσῃ αἰσθητὰ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς. Λέγουσιν ὅτι τὰ παιδιά ἀδιακόπως ἐρωτοῦν· τοῦτο εἶναι κατὰ τι ἀληθές· ἀλλ' ἐὰν τὰ παρατηρήσωμεν μετὰ προσοχῆς, θέλομεν ἰδεῖ ὅτι συνεχῶς ἐρωτοῦν ἐνεκα ὀκνηρίας, ἢ ὁσάκις θέλουσι νὰ ἐλκύσωσιν εἰς ἑαυτὰ τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων, ὅτι συνεχῶς ὁμιλοῦσιν ἐπειδὴ ἠδύνονται εἰς τὴν ὁμιλίαν, καὶ ἵνα δώσωσιν εἰς ἑαυτὰ μικράν τινα κίνησιν, τῆς ὁποίας ἔχουσι χρεῖαν. Ἀπόδειξις ὅτι ἐν γένει ἐπιθυμοῦν μᾶλλον νὰ ὁμιλῶσι παρὰ νὰ μανθάνωσιν εἶναι, ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ τὰ κάμωμεν νὰ ἀκροασθῶσι τὴν ἐξήγησιν, ἣν αὐτὰ προῦκάλεσαν. Δὲν εἶναι λοιπὸν δύσκολον νὰ ἐκφύγωμεν ἢ νὰ ἀπορρίψωμεν τὰς ἐρωτήσεις ἐκείνας, αἵτινες ἀπαιτοῦσιν ἀ-

κριβῆ ὀρισμὸν, πρᾶγμα πάντοτε δυσχερὲς δι' ἡμᾶς, ὄχι τόσον ὅμως πρὸς τὰ παιδιά, ὅσον πρὸς τοὺς ἤδη προβεβηκότας, οἵτινες δὲν εὐχαριστοῦνται μὲ ὅποιανδήποτε ἀπάντησιν. Τὰ παιδιά καὶ ὅταν ἐννοοῦν, δὲν ἐννοοῦν εἰμὴ ἡμιτελῶς· πλὴν τοῦτο ἀρκεῖ εἰς τὴν περιέργειαν καὶ εἰς τὴν χρείαν αὐτῶν. Τὸ δὲ ἀναγκαιότερον εἶναι τὸ νὰ φωτίζωμεν καὶ νὰ σαφηνίζωμεν τὸν ὀρισμὸν διὰ πρακτικῶν παραδειγμάτων συνεχῶς ἐπαναλαμβανομένων. Καὶ τὸ ἀσφαλέστερον εἶναι τὸ νὰ ἀρχίζωμεν τὴν διδασκαλίαν ἐξ ἐκείνων τῶν παραδειγμάτων, τὰ ὅποια διεγείρουσι καὶ διευθύνουσι τὴν μικρὰν αὐτῶν διάνοιαν.

Ἐὰν θελήσῃ τις νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸ παιδίον τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος ἀρχίζων νὰ τοῦ περιγράψῃ αὐτὰ τὰ τοῦ παιδὸς καθήκοντα, τὸ παιδίον τότε βαρυνόμενον καὶ δυσανασχετοῦν, ἀποκλειστικῶς μόνον ἐπηρεαζόμενον ἀπὸ τὴν διαταγὴν ἐκείνης τῆς στιγμῆς, δὲν δύναται νὰ ἐξαγάγῃ τὰ εἰς τὸ μέλλον συμπεράσματα· ἡ στιγμιαία αὕτη ὑπακοή δὲν τὸ προετοιμάζει ποσῶς εἰς τὴν μέλλουσαν ἐκείνην ὑποταγὴν, ἣτις συνοδευομένη μετὰ τῆς σκέψεως γίνεται μία τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐλευθερίας. Πλὴν ἐὰν ἀρχίσῃ τις κατὰ πρῶτον νὰ παριστάνῃ εἰς αὐτὸ ξένα παραδείγματα, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιβαρύνῃ ἀτομικῶς, θέλει τὸ βοηθήσῃ νὰ σχηματίσῃ γενικὴν τινα περὶ καθήκοντος ἰδέαν, τῆς ὁποίας βραδύτερον θέλει ἐφαρμόσει τὰς συνεπειάς καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Ἐὰν παραδείγματος χάριν πάσχῃ ὀδύνην τινα, ἃς ζητήσῃ ἡ μήτηρ του τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν νὰ τὸ κάμῃ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι αἱ ἐπιμέλειαι, ἃς θαψιλεύει εἰς αὐτὸ εἶναι συνέπεια τῶν μητρικῶν αὐτῆς ὑποχρεώσεων· καὶ εἰ δυνατόν, ἃς τὸ ἀφήσῃ νὰ ἀγνοῇ ὅποιον ἀπερίσκεπτον αἶσθημα αὐτῆς, ἀλλότριον τοῦ καθήκοντος, τὴν ἀναγκάζει ἀκαταμαχῆτως νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὰς χρείας του καὶ νὰ ἀνακουφίσῃ τὰ δεινὰ του. Πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὸ τέκνον τῆς, ἃς ἔχῃ τὴν γενναιότητα νὰ μὴ ζητήσῃ τόσον νὰ διεγείρῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὰς εὐεργεσίας αὐτῆς, ὅσον τὸ νὰ τῷ ἐμπνεύσῃ τὴν ἰδέαν τῶν καθήκοντων τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα των· πρέπει νὰ πράττῃ οὕτως, ὥστε αὐτὸ νὰ βλέπῃ ὅτι ἡ μήτηρ του ἔχει καθήκοντα καὶ πρὸς τοὺς κατωτέρους τῆς καὶ πρὸς τοὺς ὑπηρέτας τῆς.

Πρόκειται νὰ βοηθήσῃ δυστυχῇ τινι, ἃς λέγῃ εἰς τὸ θυγάτριόν της· « οὗτος ὁ δυστυχὴς δὲν ἔχει ποσῶς χρήματα, ἐγὼ ἔχω περισσότερα τοῦ δέοντος, λοιπὸν ὀφείλω νὰ τῷ προσφέρω. » Εἰς πᾶσαν περίστασιν ἡ λέξις ὀφείλω, ἃς ἀνανεώνηται εἰς τὰς ὁμιλίαις τῆς μητρός· ἃς προφέρηται δὲ ποτὲ μὲν μετὰ σοβαρότητος ποτὲ δὲ μετ' εὐθυμίας· διότι εἶναι καλὸν νὰ συζεύξωμεν τὴν ιδέαν ταύτην καὶ μὲ τὰς διαφόρους διαθέσεις τῆς ψυχῆς· εἶναι ἀδύνατον τὸ πνεῦμα τῶν νέων νὰ μὴ καταντήσῃ τοιοῦτοτρόπως νὰ μορφώσῃ τὴν πρώτην ιδέαν τοῦ καθήκοντος, ἀτελῇ μὲν τὸ πρῶτον, τὴν ὁποίαν ὁμως μετὰ ταῦτα θέλει ἀναπτύξῃ ἐπὶ τὸ τελειότερον. Καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς μαθήσεως τὰ παιδιά φέρουσιν εἰς ἑαυτὰ τὸ αἶσθημα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· ἡ μικρά των διάνοια ἀφεθεῖσα εἰς ἑαυτὴν ἤθελε μὲν ἀπατηθῇ εἰς τὴν διάγνωσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ πρὸ πάντων ἕνεκα τῶν κοινωνικῶν κανόνων, οὓς ἔθεντο οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν περιστάσεων, πλὴν ἤθελε καταντήσῃ νὰ ἀνακαλύψῃ καὶ καθ' ἑαυτὴν ὅτι ὑπάρχει τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· οὐχ ἥττον ὁμως πρέπει νὰ τῇ προσφέρωμεν ὡς ὕλην τῶν παρατηρήσεων αὐτῆς παραδείγματα σοφῶς καὶ φρονίμως ἐκλελεγμένα. Ἀναμφιβόλως ἅπασαι αἱ πράξεις, ὅσας προηγουμένως ἀνέφερα καὶ αἱ παραπλήσια αὐτῶν, τῶν ὁποίων ἡ θυγάτηρ θέλει εἶσθαι θεατῆς, θέλουν λάβει τὴν ἐπιδοκιμασίαν της. Πρὸς τούτοις ἡ μήτηρ (ἐπεὶ δὲ δὲν εἶναι ἀναγκασμένη νὰ ἔχῃ συστολὴν πρὸς τὸ τέκνον της) θέλει προσπαθεῖ, ἐὰν πρέπη, νὰ προκαλῇ τοιούτων παραδειγμάτων τὰς περιστάσεις· καὶ ἐντὸς ὀλίγου χωρὶς νὰ πειραθῇ νὰ τῷ ἀποδείξῃ τὴν ἡδονὴν ἣτις παρακολουθεῖ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐπεὶ δὲ εἶναι σκαιὸν καὶ ἀνωφελὲς ἐν ταυτῷ νὰ θελήσωμεν νὰ διδάξωμεν τὴν αἴσθησιν, θέλει εὑρεῖ τὴν εὐκαιρίαν νὰ τῷ εἴπῃ καὶ νὰ τῷ ἐπαναλάβῃ πολλάκις· « τοῦτο τὸ ὅποιον πράττω εἶναι ἀγαθόν, καὶ ὅταν πράττω τὸ ἀγαθόν, πράττω τὸ χρέος μου. » Ἡ ἀπατῶμαι πολὺ, ἢ οἱ τοιοῦτοι λόγοι διηνεκῶς ἐπαναλαμβανόμενοι, προηγουμένων πάντοτε τῶν παραδειγμάτων, θέλουν δυνηθῇ νὰ ἐμπνεύσωσιν ὀρθὴν τινὰ περὶ καθήκοντος ιδέαν, χωρὶς ποσῶς νὰ λάβωμεν χρεῖαν νὰ προσφύγωμεν εἰς τὸν ὀρισμὸν αὐτῆς. Κατὰ τοῦ-

τον τὸν τρόπον αἱ ἀγαθαὶ πράξεις τῶν γονέων θέλουν εἶσθαι εὐεργετήματα εἰς τὰ τέκνα των, καὶ ἡ πηγὴ ὅλων τῶν ἐντίμων αὐτῶν πράξεων εἰς τὸ μετὰ ταῦτα σάδιον τοῦ βίου. Ὡς κανὼν ὅλης αὐτῶν τῆς διαγωγῆς θέλει εἶσθαι ἡ ἀνάμνησις τῆς πρώτης αὐτῶν ἡλικίας, καὶ ἡ ἰδέα αὕτη τῆς κυρίας Σταὲλ θέλει ἐντελῶς πληρωθῇ· « τὰ μακάρια ἀποτελέσματα τῶν πατρικῶν ἀρετῶν παρατείνονται ἀνεπαισθήτως καὶ ὁμοιάζουσι τὴν ἐνέργειαν τῆς θεότητος ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν. »

Μετὰ ταύτην τὴν πρώτην πρακτικὴν ἀσκήσιν ἤθελε φθάσει τέλος πάντων ἡ κατάλληλος ὥρα, ἵνα μεταφέρωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ κορασίου ἐφ' ἑαυτοῦ· καὶ τότε ἤθελεν εὐχαριστηθῇ ἡ φιλοτιμία του βλέπον ἑαυτὸ ἐξομοιούμενον μὲ τὴν μητέρα του, μὲ τὸ πλάσμα ἐκεῖνο τὸ τόσον ἀνώτερον αὐτοῦ, καὶ ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου τόσον συνεχῶς ἠναγκάζετο νὰ ὑποκλίνῃ· ἤθελε δὲ λάβει ἰδέαν ὑψηλοτέραν ἑαυτοῦ, διότι δύναται νὰ λάβῃ μέρος, καθὼς ἡ μήτηρ του, εἰς κοινὰ καθήκοντα. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐλλόγου ὑπακοῆς ἤθελε νομίσαι ὡς πρόοδον, οὐχὶ δὲ ὡς ταπείνωσιν, καὶ ἴσως ἤθελε προσπαθήσει νὰ ὑποταχθῇ καθ' ὁλοκληρίαν, ἵνα ἀποφύγῃ πᾶσαν ἀφορμὴν τοῦ νὰ ὑποταχθῇ διὰ τῆς ἀνάγκης καὶ διὰ τῆς βίας· ὥστε ἡ ἠθικὴ ὑποχρέωσις ἤθελε φαίνεσθαι εἰς αὐτὸ ὡς ὠφέλεια, ὡς πλεονέκτημα, σχεδὸν ὡς ἐλευθερία. Ἦθελε ζητεῖ ἀνυπομόνως νὰ φωτισθῇ ἵνα πολλαπλασιάσῃ τὰ μέσα τοῦ νὰ ὁδηγῇται ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἤθελε νομίσαι δικαίως τὴν ἐκπαίδευσιν ὡς ἀπαλλαγὴν του· ἡ μήτηρ του δὲν πρέπει προσέτι ποσῶς νὰ φοβηθῇ, νὰ τὸ κάμῃ νὰ καταλάβῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, πόσον εἶναι δύσκολον καὶ δεινὸν ἐνίοτε νὰ μὴ παραλείψῃ κανὲν τῶν καθηκόντων τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς. Ἦ ἐξομολόγησις αὕτη καλῶς γινομένη, δὲν ἤθελε ποσῶς ἐλαττώσει τὸ σέβας, ὅπερ ὀφείλεται πρὸς αὐτήν· ἐπειδὴ ἡ μικρὰ θυγάτηρ δὲν δύναται ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ πιστεῦῃ ἐντελῶς ὅτι ἡ μήτηρ αὐτῆς εἶναι κάτοχος μιᾶς ἀλανθάστου τελειότητος. Ἦθελεν εἶσθαι μάλιστα ὠφέλιμον νὰ προσπαθήσῃ ἡ μήτηρ νὰ διαλύσῃ φρονίμως τὴν ἀπάτην ταύτην τῆς θυγατρὸς, ἵνα προλάβῃ τὸν κίνδυνον τῆς λαθραίας ἀποκαλύψεως, ἥτις μέλει βραδύτερον νὰ ἐπέλθῃ. Εἶναι προτιμότερον ἢ δύναμις νὰ

ὁμολογήσῃ τὴν ἀδυναμίαν τῆς, παρὰ νὰ τὴν ἀφήσῃ νὰ ἀνακαλυφθῇ ἀφ' ἑαυτῆς. Τὰ παιδιά ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμοιάζουσι τοὺς ἄνδρας καὶ δυσανασχετοῦσι κατὰ τῶν ὑποχρεώσεων, αἵτινες ἐπιβάλλονται εἰς αὐτὰ ὡς ἀτομικαί· ἐνῷ ἐξανίστανται ὀλιγώτερον κατὰ τῶν κοινῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα δὲν φαίνονται ἀποτέλεσμα τῆς θελήσεως ἢ τῆς φαντασίας ἐνὸς ἀρχηγοῦ. Ἐντεῦθεν ἴσως θέλουν κατασταθῇ ἡττον εὐπειθῇ εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν ἄλλων, πλὴν τοῦτο εἶναι ἀρετὴ· ἐπειδὴ ἡ ἀξιοπρέπεια ἡμῶν δὲν συγχωρεῖ νὰ ὑπακούωμεν παρὰ εἰς τὴν νόμιμον ἐξουσίαν.

Ἐν ἄλλο μέσον συντελεστικὸν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς κρίσεως τῶν παίδων εἶναι προσέτι καὶ τὸ νὰ αἰτιολογῶμεν τοὺς ἐπαίνους, οὓς προσφέρομεν εἰς τὰς ἀγαθὰς πράξεις των, καὶ, ἵνα τὰ διδάξωμεν νὰ σπουδάζωσι περισσότερον τὸν ἑαυτὸν των, πρέπει νὰ φροντίζωμεν νὰ ἐπαινώμεν ἢ νὰ φέγωμεν τὰς ιδέας των μᾶλλον παρὰ τὰς πράξεις των. Ἐπειδὴ τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν εἶναι πράγματα ὅλως ἐσωτερικά, ἡ συνειδήσις ἡμῶν δὲν ἔχει ἄλλο ἀντικείμενον, εἰμὴ τὰς ἐσωτερικὰς ἡμῶν διαθέσεις. Ὅθεν εἰς πᾶν σύστημα ἀνατροφῆς πρέπει νὰ γίνηται μεγάλη χρῆσις τοῦ ἐρωτήματος, « διατί ἔκαμες τοῦτο; » Πλὴν ποτὲ ἡ θυγάτηρ δὲν θέλει ἀποκριθῇ εἰλικρινῶς, ἐὰν ἡ ἐλευθερία τῆς δὲν ἐνισχύθῃ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, καὶ ἐὰν δὲν ἀπέφυγον τοῦ νὰ καταστείλωσι καὶ νὰ μεταμορφώσωσιν αὐθαιρέτως τὰς πρώτας αὐτῆς ἠθικὰς ἐντυπώσεις. Ὅταν ὁ δεσποτισμὸς δὲν παρέτεινε τὸν ὕπνον τῆς συνειδήσεως, εἶναι καλὸν νὰ γνωρίζωμεν, ἅμα ἔλθωμεν εἰς κατὰστασιν νὰ ἐννοῶμεν, ὅτι συμβαίνει πολλάκις εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ πράττωσι τὰ αὐτὰ ἔργα ὑπὸ διαφόρων αἰτιῶν κινούμενοι, αἱ ὁποῖαι ὡς πρὸς τὸν Θεόν, ὡς πρὸς ἑαυτοὺς καὶ ὡς πρὸς τὴν μητέρα μεταλλάσσουν ἐκεῖνα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται ὅμοια εἰς τὸν κόσμον. Εἶναι ὠφέλιμον νὰ προφυλαχθῶμεν ἀπὸ τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην τάσιν, ἣν ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι τοῦ νὰ ἀφίνωνται νὰ ἀπατῶνται ὑπὸ τῆς ἰδίας των φαντασίας. Ἐὰν ἡ θυγάτηρ ἐννοήσῃ ἅπαξ ὅτι τὸ ἀγαθὸν συνίσταται κυρίως εἰς τὸ ἐλαττήριον τῆς πράξεως, συμμορφουμένη πρὸς τὴν ιδέαν ταύτην, θέλει ἀποφύγει εὐ-

κολώτερον τὰς ἀπάτας τῆς φιλαυτίας· εἶναι σπανία ἢ περιπτώσεις ἐκείνη, καθ' ἣν δυνάμεθα νὰ καυχηθῶμεν εἰς ἑαυτοὺς περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἰδεῶν μας· καὶ πολλάκις ὁ ἐναρετώτερος ἄνθρωπος ἤθελεν ἐρυθριάσει, ἐξομολογούμενος δημοσίως ἐκεῖνο τὸ ὅποιον διανοεῖται εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του.

Τέλος πάντων καὶ ἐὰν ἡ συναίσθησις ἀγαθῆς τιнос διαθέσεως ἢ εὐγενοῦς τιнос πράξεως ἤθελε διεγείρει μικράν τινα ὑπερηφάνειαν, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ τρομάζωμεν· ἤθελεν εἶσθαι μάταιον νὰ πειραθῶμεν νὰ τὴν κατασρέψωμεν ἄς περιορισθῶμεν μόνον νὰ διευθύνωμεν καλῶς τὴν τέρψιν αὐτῆς. Ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἐπλασεν ἀλανθαστους, καὶ ἡμεῖς γνωρίζομεν ὅτι δὲν εἴμεθα· τοῦτο δὲ, καθὼς λέγει ὁ Πασχάλ, εἶναι εἰδὸς τι μεγαλείου. Ἡ θρησκεία ἀποδοκιμάζει τὴν ἀπόγνωσιν, διατάττει δὲ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅχι τὴν ἑαυτοῦ περιφρόνησιν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἑαυτὸν δυσπιστίαν· ὥστε, ἐὰν ἡ ἀρχὴ μιᾶς πράξεως ᾗται αἶσθημα καθαρεῦον καὶ εὐγενές, δὲν εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνον ἐὰν μετὰ ταῦτα ἐξυπνήσῃ ἡ φιλαυτία. Τὸ ἀγαθὸν αἶσθημα τοῦτο ἐνισχύεται κατ' ὀλίγον ὀλίγον, γίνεται ἕξις, συνταυτίζεται μὲ τὴν φύσιν μας, καὶ ἡ ὑπερηφάνεια ἡμῶν θέλει παύσει παρευθὺς ἅμα αἰσθανθῶμεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον καὶ ἐναντίον τῆς φύσεως ἡμῶν νὰ πράξωμεν ἀλλέως. Πρὸς τούτοις ἡ συναίσθησις τῆς ἀποστολῆς ἡμῶν μᾶς ἐπαναφέρει εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ, πᾶσα δὲ ὑπερηφάνεια διαλύεται ἐνώπιον αὐτοῦ.

Ἐπροσπάθησα νὰ ἀποδείξω πῶς ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ καθήκοντος, συνεζευγμένη μετὰ σκέψεως καὶ ἐλευθερίας πρὸς ἑκάστην τῶν πράξεων ἡμῶν, δύναται μόνη νὰ καταστήσῃ σπουδαῖον τὸν Βίον ἡμῶν, καὶ νὰ φωτίσῃ τὴν διαγωγὴν μας. Εἶμαι πεπεισμένη ὅτι διὰ ταύτης μόνης τῆς ὁδοῦ δύναται ἡ νεανὺς νὰ καταλάβῃ ποῖα πρέπει νὰ παραδεχθῇ καὶ ποῖα νὰ ἀπορρίψῃ, ἀφ' ὅσα τῇ ὑπαγορεύει ἡ κρίσις αὐτῆς. Δὲν θέλει μεμφιμοιρεῖ πρὸς τὴν τύχην της καὶ πρὸς τὸ μέλλον της, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ δύναμις τῆς πεποιθήσεως θέλει τὴν διοικεῖ μὲ πολὺ πλειοτέραν αὐστηρότητα, παρὰ αἱ ἀνεξήγητοι καὶ ἀλλότριαι θελήσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἤθελον πειραθῇ νὰ τὴν ὑποτάξωσι. Ἐπειδὴ, λέγει πάλιν ὁ Πασχάλ, « ὁ λό-

γος εἶναι δεσποτικώτερος παντὸς ἄλλου δεσπότου· ἐάν τις παρακούσῃ τὸν μὲν, γίνεται δυστυχής, ἐάν τις παρακούσῃ τὸν δέ, γίνεται ἀνόητος. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

Ἀντιρρήσεις λαμβανόμεναι ἐκ τοῦ προορισμοῦ τῶν
γυναικῶν. — Ἀπάντησις.

Ἡ λέξις ἐλευθερία ἀπέκτησεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τοιαύτην ἰσχύν, ὥστε, ὅστιςδὴποτε προφέρῃ αὐτήν, ταραττεῖ πολυειδῶς τοὺς ἀκροατάς του. Ἐὰν συγγραφεὺς τις ἤθελε νὰ συγγράψῃ ἠθικὸν τι διήγημα, ὅπου νὰ ἐκφράζωνται τὰ διάφορα αἰσθήματα, τὰ ἰσχύοντα κατὰ τὴν ἐποχὴν μας, ἡδύνατο νὰ ἐπινοήσῃ πρόσωπόν τι προξενοῦν περίξ αὐτοῦ τὰ πλέον ἀντίθετα ἀποτελέσματα διὰ μέσου τῆς λέξεως ταύτης, ὡς διὰ μαγικῆς τινος δυνάμεως· βεβαίως τὸ πλάσμα τοῦτο ἠθέλην εἶσθαι ἀρκετὰ φαντασιῶδες, καὶ ὁ ἥρως του ἠθέλε κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρά του τὴν μαγικὴν ράβδον τῆς ἐποχῆς μας.

Αἰσθάνομαι λοιπὸν ὅτι διηγείρον θόρυβόν τινα, ὅσakis θέλουσα νὰ διακοινώσω τὰς ιδέας μου περὶ ἀνατροφῆς τῶν κορασίων, ἐλυπούμην ὅτι δὲν εὑρισκον ἱκανὴν ἐλευθερίαν ἐν αὐτῇ. Παρευθὺς ἡ πρὸς τὰς συνηθείας εὐλάβεια, ἡ ἐκπληξίς τῶν προλήψεων, ὁ φόβος τῆς φρονήσεως καὶ μυρία ἄλλα αἷτια διηγείρον πολλὰς τὰς ἀντιρρήσεις. Πλὴν, ἀντὶ νὰ τὰς περιφρονήσω, διετήρησα εἰς τὴν μνήμην μου τὰς σπουδαιοτέρας, καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θέλω ἐπιχειρήσει τὴν ἀνασκευὴν αὐτῶν. Λέγουσι λοιπόν.

« Δὲν εἶναι ἀντίφασις νὰ προπαρασκευάσωμεν διὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ διὰ τῆς σκέψεως τὸν ὑποτελῆ βίον ὅστις περιμένει τὰς γυναῖκας, καὶ τὸν ὅποῖον ταῖς ἐπιβάλλεις ὡς καθήκον; Σὺ θέλεις νὰ τὰς καταστήσῃς σοβαράς· ἀλλὰ κατασταθεῖσαι ἀνώτεραι παρ' ὅ,τι ἦσαν μέχρι τοῦδε, θέλουσιν εὐ-

ρεῖ τοὺς ἄνδρας τοιούτους, καθὼς εἶναι πάντοτε. Καὶ πῶς θὰ δεχθῶσιν οὗτοι τὴν νέαν ταύτην ὑπεροχὴν τῆς γυναικὸς, ἐὰν τυχὸν ἤθελε κατασταθῇ δικαίωμα αὐτῆς; Ἐὰν ἀναπτύξῃς εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὴν διάνοιαν αὐτῶν, δὲν κινδυνεύεις νὰ τὰς καταστήσῃς ἀθλιεστέρας, ἐὰν αἱ περιστάσεις τὰς συζεύξωσι μὲ ἄνδρας ὑποδεεστέρους; Καὶ τέλος, τί θέλει γίνεαι ἡ δευτέρα ἐκείνη καὶ ἀληθοῦς μόρφωσις, ἣν ὁ σύζυγος δίδει πάντοτε εἰς τὴν γυναῖκά του, καὶ ἥτις τὴν ἀναγκάζει ἐνίοτε εἰς ἄλλην ὑποταγὴν πολὺ διαφέρουσαν τῆς τοῦ ὀρθοῦ λόγου;

Ἐν πρώτοις, ἐπειδὴ φρονῶ ὅτι ἡ ἔλλογος ὑπακοὴ εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα ὁλων, διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι αὐτὴν πρέπει νὰ προπαρασκευάσωμεν. Πᾶσα ἐξουσία διὰ τῆς παθητικῆς ὑπακοῆς γίνεται ἥττον ἐντιμος καὶ ἥττον ἀσφαλής· οὐδέποτε αἱ γυναῖκες θέλουσιν ὑπάρξει τοσοῦτον εὐπειθεῖς, ὅσον ἐκεῖναι, αἵτινες θέλουν διδαχθῇ νὰ θεωρῶσι τὸ καθήκον ὡς συμφέρον καὶ ὡς κανόνα τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Τὸ λογικὸν ὄν, τοῦ ὁποίου ἡ συνειδήσις δύναται νὰ κάμῃ ἐλευθέραν ἐκλογὴν εἰς τὰς θελήσεις του, θέλει ἐννοήσῃ εὐκόλως ὅτι ἐκ δύο προσώπων πλασθέντων νὰ ζήσωσιν ὁμοῦ, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν, ἀσθενέστερον ὄν τοῦ ἄλλου, ἔχει πλειοτέραν χρεῖαν αὐτοῦ, τὸ πρῶτον πρέπει νὰ συμμορφωθῇ μὲ τοὺς καθεστῶτας νόμους, καὶ νὰ μὴ παρεκκλίνῃ παντελῶς ἀπὸ τὰς καθιερωμένας συνηθείας. Τινὲς τῶν συνηθειῶν τούτων εἶναι αὐστηρῶς δικαιολογημένοι· τοιαύτη, παραδείγματος χάριν, εἶναι ἡ θυσία, τὴν ὁποίαν χρεωστεῖ ἡ γυνὴ νὰ κάμῃ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς ἀνεξαρτησίας, ἕνεκα τῆς ἀξιοπρεπείας, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ οἴκου. Ὁ γάμος δὲν εἶναι ποσῶς συνηθὴ ἐλευθερίας· πᾶν συμβόλαιον ἔχει τοὺς ὅρους του, καὶ ὁ σύζυγος εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἀναδεχθῇ τινὰς τῶν ὅρων τούτων, καὶ εἶναι τόσον εὐτυχέστερος, ὅσω μᾶλλον ἐννοεῖ τὰς νομίμους ὑποχρεώσεις τοῦ ἠθικοῦ συμβολαίου, τὸ ὅποτον συνωμολόγησεν. Αἱ θυγατέρες μας εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄγνωστοι εἰς τοὺς νυμφίους, οἵτινες τὰς ἐκλέγουσι, καὶ δὲν γνωρίζω ἀγοροπωλησίαν, ἥτις νὰ γίνηται πλειότερον ταύτης διὰ μόνου τοῦ λόγου. Τὰ ἐκ τούτου ἀτοπήματα πλεονάζουσιν, ἡ μόνη δὲ θεραπεία εἶ-

ναι τὸ νὰ δώσωμεν μικρὰν ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἐκλογὴν τῶν συνομολογουμένων μερῶν.

Ἐὰν ἐπιθυμῶσι νὰ ἴδωσι τὰ πράγματα ὅχι καθὼς τὰ διηγοῦνται, ἀλλὰ καθὼς πραγματικῶς ὑπάρχουσι, φρονῶ ὅτι οἱ σύζυγοι ἀντὶ τῆς ὑποταγῆς, ἣν σήμερον αἱ γυναῖκες τοῖς προσφέρομεν, ἤθελον προτιμήσει ἐκείνην ἣν διδάσκω εἰς τὸ σύγγραμμά μου. Αὕτῃ ἤθελεν ἀφήσει εἰς τὰς γυναῖκας ὀλίγην εὐκολίαν πρὸς ὅλα ἐκεῖνα τὰ μικρὰ σοφίσματα, ἅτινα συνήθως τὰς σώζουσιν ἀπὸ τὸν ὑπερβολικὸν δεσποτισμὸν τοῦ συζύγου· διότι ἡ συνείδησις ἤθελε φανῇ ἐν αὐταῖς ἔτι πολὺ αὐστηροτέρα παρὰ ὁ σύζυγος. Τῇ ἀληθείᾳ ἡ γυνὴ τοιτοτρόπως προκατηρτισμένη εἰς τὴν ἀρετὴν, ἤθελε φέρει εἰς τὸν οἶκον ἐν εἶδος σταθερότητος ἱκανῆς νὰ ἀντιπαλαίσῃ ἐναντίον τῶν δεινῶν· διατί λοιπὸν τοῦτο νὰ ἀπαρέσκη τόσον πολὺ εἰς τοὺς πλειότερους τῶν ἀνθρώπων; Ἡ αὐστηρότης τῶν ἀρχῶν δὲν ἔπρεπε νὰ τοὺς ἐνοχλῇ, παρὰ ἐὰν ἐνεργεῖτο μετὰ τραχύτητος· ἀλλ' ἡ τραχύτης αὕτη τοῦ χαρακτήρος δὲν ἀπαντᾷται ποσῶς εἰς τὴν γυναῖκα ἐκείνην, τῆς ὁποίας τὰς κρίσεις μόνος ὁ λόγος ἀντεπάλαισε. Ὅπου ὑπάρχει εὐδαιμονία, ἐκεῖ τὸ ἦθος διατηρεῖται γλυκὺ καὶ ἱλαρόν· αἱ δὲ νεάνιδες, ὡς ἐγὼ προτείνω, ἀνατεθραμμέναι εἰς τὴν εὐσέβειαν, εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ δικαιοσύνην θέλουν εἶσθαι κατὰ πιθανὸν λόγον εὐδαίμονες· ἢ εἰς τὰ δεινὰ ἀντίστασις, ὅταν ἐνεργῇται μετὰ γλυκύτητος καὶ πραότητος, δὲν ἐπιφέρει ἀτοπήματα οὔτε εἰς τὴν κοινωνίαν οὔτε εἰς τὰς οἰκογενείας

Ἡ θέλησις τῆς γυναικὸς πρέπει νὰ ὑπόκειται εἰς ἐκείνην τοῦ συζύγου· πλὴν ἀληθῶς οἱ σύζυγοι εἶναι σήμερον τόσον τυραννικοὶ, ὥστε νὰ μὴ θέλωσι νὰ ἀκούσωσι λόγον περὶ οὐδενὸς πράγματος; Ἐὰν οὗτοι φέρωσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸ δικαίωμα μιᾶς ἐξουσίας, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα ὀλιγώτερον νὰ ἀμφισβητήσωμεν παρὰ νὰ ὑπεκφύγωμεν, δὲν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς τὴν δεξιότητα τοῦ νὰ ἐνεργήσωμεν ὑπὲρ ἡμῶν μυρίας μυστικὰς ἐπιρροάς; Πόσαι γυναῖκες, αἵτινες εἰς τὸ φανερόν φαίνονται πρόθυμοι νὰ ὑπακούσωσι καὶ εἰς τὰς παραμικρὰς ἰδιοτροπίας τοῦ συζύγου των, δὲν ἐξαντλοῦσι τὴν ἐξουσίαν

αὐτοῦ εἰς ἀναρίθμητον πλῆθος μικρολογικῶν περιστάσεων, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἐλευθερίαν των εἰς τὰ πράγματα τὰ ὅποια τὰς ἐνδιαφέρουσι, καὶ διὰ τῆς ἐντέχνου μίξεως τῆς φιλαρεσκείας καὶ τῆς πανουργίας ἀποκτῶσι πραγματικὴν ἀνεξαρτησίαν; Ἄς τὰς ἐρωτήσωσι, καὶ ἄς ἀποκριθῶσιν εἰλικρινῶς ἐὰν ἤθελον ἀνταλλάξει ταύτην τὴν πανοῦργον ὑπακοήν, μὲ ἄλλην εἰλικρινεστέραν καὶ ἠθικωτέραν. Ἡ φιλάρεσκος καὶ ἐρωτικὴ γυνὴ δύναται νὰ ᾔηται ἢ γλυκυτέρα σύζυγος, ἀλλ' ἢ ἐνάρτετος μόνον δύναται νὰ ᾔηται ἢ πλέον εὐπειθής.

Μία τῶν κυριωτέρων μεμψιμοιριῶν γυναικῶν τινων τῶν Παρισίων εἶναι, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκεῖνος, ὅστις διὰ τοῦ συζυγικοῦ συμβολαίου καθίσταται κύριος τῆς περιουσίας των, μεταχειρίζεται αὐτὴν αὐθαιρέτως χωρὶς νὰ τὰς συμβουλευθῇ. Μερικοὶ μάλιστα θέλουν νὰ ἐξασκῶσι μικρολόγον ἐπαγρύπνησιν καὶ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἔξοδα τοῦ οἴκου. Ἐνῷ ἤθελεν εἶσθαι ἀναμφιβόλως συμφερότερον νὰ ἔχη ἡ γυνὴ ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ οἴκου ἐξουσίαν. Ἡμεῖς ἐπλάσθημεν διὰ τὰς λεπτομερείας, ἔχομεν τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν ἀντίληψιν τῶν μικρολογικῶν πραγμάτων, καὶ πρὸς τούτοις δυνάμεθα πλέον τῶν ἀνδρῶν νὰ κάμωμεν τοὺς ὑπηρέτας νὰ μᾶς ὑπακούωσιν, ἐπειδὴ προστάζομεν μὲ πλειοτέραν γλυκύτητα. Ἐν γένει οἱ ὑπηρέται εἶναι εὐτυχέστεροι, ὅπου αἱ γυναῖκες διοικοῦν. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἐφρόντισαν μέχρι τοῦδε νὰ εἰσάξωσι τὴν σπουδὴν τῆς οἰκονομίας εἰς τὴν σπουδὴν τῶν γυναικείων καθηκόντων; (1) Ἡμεῖς ἐπιθυμοῦ-

(1) Ὅλοι σχεδὸν αἱ γυναῖκες τοῦ κόσμου ἀγνοοῦσι παντελῶς τὴν διαχείρισιν τῶν ὑποθέσεων περὶ οὐδενὸς λογιζόμεναι αὐτήν· καὶ ὅμως εἴτε ἐν τῇ χηρείᾳ των εἴτε καθ' ὅμητιρες τῆς οἰκογενείας ἔχουσιν ἀπαραίτητον χρεῖαν τοῦ εἶδους τούτου τῆς ἐκπαιδεύσεως. Μέχρι τοῦδε δὲν ἐφρατάσθησαν ποσῶς νὰ διδάξωσι τὴν γυναῖκα ὅτι δύναται νὰ τὴν καταστήσῃ ὠφέλιμον εἰς τὸν σύζυγον καὶ εἰς τὰ τέκνα της, καὶ νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν διαχείρισιν ἐνὸς ἐπιτρόπου, ὅστις δύναται νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν περιουσίαν της ἢ νὰ τὴν καταστρέψῃ, χωρὶς αὐτὴ νὰ δύναται νὰ τῷ ἀντισταθῇ. Τὰ ἤθη μας ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὥθησαν τόσον πολὺ τὴν ἀφροντισίαν μας, ὥστε δὲν ὑπάρχει γυνὴ, ἥτις ἐκ πρώτης ὀψεως νὰ μὴν ἀρχίζῃ νὰ ψεύδῃται ἐν ἀγνοίᾳ πρὸς τὸν σύζυγον αὐτῆς. Οἱ γονεῖς προσπαθοῦσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον νὰ ἐξαπατήσωσι τὸν μέλ-

μεν νὰ μᾶς συμβουλευῶνται εἰς τὰ μεγάλα πράγματα, καὶ νὰ ἡμεθα ἀπερίοριστοι δέσποιναι τῶν μικρῶν, ἀλλ' ἐντοσοῦται ἀγνοοῦμεν τὰ πρῶτα καὶ περιφρονοῦμεν τὰ δεύτερα. Αἱ γυναῖκες τῶν χωρικῶν ὡς πρὸς τοῦτο πλεονεκτοῦσιν ἡμῶν· ἐπειδὴ τὰς βλέπομεν νὰ ἀποφασίζωσι τὰ ἔξοδα τοῦ οἴκου κατ' ἀρέσκειαν ἢ μᾶλλον κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, οἱ δὲ σύζυγοι ἀτάραχοι καὶ μετὰ πλείστης ἐμπιστοσύνης ἐπικυροῦσι τὰς διατάξεις των.

Ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, αἱ ἔξεις τῆς κοινωνίας πρὸ πάντων ἐν Ἑλισσίῳ τοσοῦτον παρεξέκλιναν τὰς γυναῖκας τοῦ φυσικοῦ αὐτῶν προορισμοῦ, ὥστε αὐταὶ προτιμῶσαι πάντοτε τὸν σφετερισμὸν ἀντὶ τῶν δικαίων, φαντάζονται ὅτι τὰ πάντα κατορθόνουσι χωρὶς περὶ οὐδενὸς νὰ φροντίζωσι. Ἡ διάθεσις αὕτη μετενεχθεῖσα καὶ εἰς τὴν ὑπανδρεῖαν προξενεῖ τὸ πλείστον μέρος τῶν δυσαρρεσκειῶν μας. Γίνεται πολὺς λόγος ὅτι αἱ ἐλλείψεις τῶν γυναικῶν εἶναι συνέπειαι τῶν προηγούμενων ἀδικημάτων τῶν συζύγων των· ἀλλ' ἡ ἠθικὴ οὐδένα συγχωρεῖ παραλληλισμὸν μεταξὺ τῆς κακοηθείας τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐκείνης τῆς γυναικός. Αἱ ἀποφάσεις τῆς εἶναι εὐλόγως αὐστηρότεραι πρὸς ἡμᾶς· πλὴν ὁ κόσμος μᾶς κρίνει μὲ περισσοτέραν ἱλαρότητα, καὶ αἱ αἰτιάσεις μας εἰσακούονται πάντοτε περισσότερο, ἂν καὶ δὲν ἡμεθα αἱ μόναι, αἵτινες μέλλομεν νὰ πάθωμεν ὡς ἐκ τῆς ἀταξίας τοῦ οἴκου. Ἡ προσωποληψία αὕτη μεταβάσα ἐν τοῖς ἡθεσιν ἡμῶν ἤθελε δικαιώσαι τὰς ἐσωτερικὰς ἐκδικήσεις τινῶν συζύγων, ἐὰν αἱ μικρολογικαὶ ἐκδικήσεις ἐδύναντο ποτὲ νὰ δικαιωθῶσι.

Ἄς μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνην τῶν γυναικῶν, τὴν ὁποίαν νομίζουν ἐναντίαν εἰς τὴν ἀναγκαίαν ὑπαλληλίαν τῶν πλεονεκτημάτων ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ γάμου· ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἐν μέρει ἄσχοπος. Ἐὰν αἱ γυναῖκες βελτιοῦνται, καὶ οἱ ἄνδρες ἐπίσης βελτιοῦνται, καὶ ἡ ἀναλογία ὑπάρ-

λοντα νὰ γίνῃ γαμβρός των ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν ἐκείνης ἣν προσφέρουσιν αὐτῇ ὡς σύζυγον· αὕτη δὲ ἀγνοεῖ παντάπασιν ὁποίαν προίκα φέρεي πραγματικῶς μετ' ἑαυτῆς. Ἐμθαίνει εἰς τὰ ἔξοδα τοῦ οἴκου ἀγνοοῦσα τὰ ἔσοδα αὐτοῦ, καὶ ἐντὸς ὀλίγου φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν θλίψιν, ἣν φυσικῶς αἰσθάνεται, ὅστις ἀνακαλύψῃ ὅτι τὸν ἡπάτησαν.

χει μεγαλητέρα παρὰ ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὸ παρελθόν. Εἰς πᾶσαν ἑταιρίαν ἐὰν ὁ ἰσχυρότερος ἐκπέσῃ, θέλει συνεπισύρει καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ ἀσθενεστέρου· ἐὰν δὲ οὗτος ἀντιτείνῃ, ἐὰν ἀντιπαλαίσῃ πρὸς καιρὸν καὶ τείνῃ νὰ βελτιωθῇ, τὰ πράγματα τότε ζητοῦν τὴν ἰσορροπίαν των, καὶ ἡ ἀληθὴς ὑπεροχὴ ἀναλαμβάνει τὸν βαθμὸν τῆς. Οἱ νέοι νόμοι τῆς Γαλλίας ἔχουσι σπουδαῖόν τι, τὸ ὁποῖον ὠφελεῖ τὰς ἰδιωτικὰς ἀρετάς. Εἶπον ἤδη ἀνωτέρω πόσον τὰ προσόντα τοῦ πολίτου δύνανται μόνον νὰ τὰς κυοφορήσωσιν· ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δημοσιότης τῶν κρίσεων τῆς κοινῆς γνώμης ἀναγκάζουσιν ἕκαστον νὰ προφυλάττῃται περισσότερο, ἢ δὲ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἐπιστροφή τῆς προσοχῆς καὶ σκέψεως ἐπιφέρει πάντοτε τὴν τελειοποίησιν ἡμῶν. Οἱ ἄνδρες κατασθενέστες σπουδαιότεροι, θέλουν εἶσθαι τοῦ λοιποῦ (ὥς ἡ πείρα τὸ ἀποδεικνύει) καλλίτεροι σύζυγοι καὶ καλλίτεροι πατέρες· ἐπεὶ αἱ ἀρεταὶ ἐπίσης ὥς καὶ αἱ κακίαι, τολμῶ μάλιστα νὰ εἶπω, πλειότερον παρὰ αἱ κακίαι, ἐλκύουσιν ἀλλήλας. Δὲν εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι οἱ ἄνδρες θέλουν ἐξαγριωθῇ διὰ ταύτην τὴν νομιζομένην ἐν ἡμῖν ὑπεροχήν, ἥτις πραγματικῶς δὲν θέλει συνίστασθαι εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὴν σύγκρισιν τοῦ ὅ,τι ποτὲ εἴμεθα καὶ τοῦ ὅ,τι μετὰ ταῦτα ἠθέλαμεν κατασταθῇ.

Τέλος πάντων πρὸ ἐνὸς σχεδὸν αἰῶνος καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας αἱ γυναῖκες ἀπηγόρευσαν ἄρά γε εἰς ἑαυτὰς τὰς ὑπερφηάνους ἀξιώσεις των; Θεωροῦσιν ἄρά γε τὴν ἰσχύν των ὡς ἀποτέλεσμα παραχωρήσεων, ἢ ὡς στηριζομένην εἰς τὴν ἀξίαν αὐτῶν; Τίνος πράγματος δὲν ἔκρινον ἀξίας ἑαυτάς; Πότε ἡρνήθησαν νὰ γνωμοδοτήσωσιν ἢ νὰ δώσωσι συμβουλὴν; ποῖα σοβαρὰ συμβάντα δὲν διατηροῦσιν ἀκόμη τὰ ἔχνη τῆς διαβάσεώς των! Ἐκεῖναι πρὸ πάντων αἵτινες μένουσι πιστότεραι εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ παρελθόντος, ἐκεῖναι αἵτινες προσπαθοῦν νὰ ὑπεκφύγωσι τὴν νέαν κοινωνικὴν τάξιν, ἥτις τὰς ὠθεῖ εἰς τὸν δρόμον, εἰς ὃν ἐγὼ ἐπιθυμῶ νὰ εἰσέλθωσι, φαίνονται ἄρά γε δυσπιστοῦσαι εἰς ἑαυτάς, καὶ ἔχουσι τὴν παραμικρὰν διάθεσιν νὰ παραιτηθῶσι τοῦ δικαιώματος τοῦ νὰ προεξάρχωσι τῶν ὑψηλῶν συναναστροφῶν, τοῦ νὰ ὑπαγορεύωσι τοὺς κανόνας τοῦ συρμοῦ, τοῦ νὰ ὀρίζωσι τὸ

αἴσθημα τοῦ καλοῦ καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς τιμῆς; Δύναται τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι αἱ γυναῖκες αὗται θέτουσιν ἑαυτάς εἰς δευτερεύοντα βαθμόν; καὶ εὐρίσκει τις εἰς τὴν διαγωγὴν αὐτῶν τὴν σεμνοπρεπῆ ἐκείνην συστολήν, τὴν ὁποίαν ἤθελε φοβηθῇ τις νὰ ἀλλοιώσῃ προτείνων νέον ἀνατροφῆς σύστημα; Τὸ ἀλάνθαστον μέσον τοῦ νὰ περισείλῃ τις τὴν ματαιοφροσύνην εἶναι τὸ νὰ τὴν θέσῃ ἀπέναντι τῆς ἀληθείας. Ἡ φωτισμένη γυνὴ γνωρίζει καὶ τὴν ἀξίαν της καὶ τὰς ἐλλείψεις της· καὶ ἐὰν ᾗναι τόσον μεγάλη ἡ κλίσις μας τοῦ νὰ οἰκαιοποιηθῶμεν τὰ πάντα, εἶναι τοῦλάχιστον ἥττον ἐπαχθῆς ἡ ἀξίωσίς μας αὕτη, ἐὰν ᾗναι ἀποτέλεσμα τῶν ἀρετῶν μας παρὰ τῆς δυστροπίας μας.

Ἡ ἀνατροφή τῆς γυναικὸς καίτοι βελτιωθείσα δὲν θέλει ἐπιβαρύνει αὐτὴν μὲ τὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις αἵτινες ἐδύναναντο δικαίως νὰ τρομάξωσι τὸν εὐήθη σύζυγον ἢ καὶ τὸν μὴ εὐήθη. Εἶπομεν ἤδη ὅτι ὁ ἀνὴρ ἔχει ἐλευθέρως τὸ δικαίωμα καὶ πρὸς ἀπλὴν αὐτοῦ τέρψιν νὰ ἐναγκαλισθῇ γνώσεις καὶ μελέτας μὴ ἐπιβαλλομένας οὐδὲ ἀναγκαιοῦσας εἰς αὐτόν. Ἡ φύσις, ἥτις μᾶς ἔθεσεν εἰς δευτερεύοντα βαθμόν, δὲν συγχωρεῖ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἡμῶν νὰ ζητήσῃ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὸν πρῶτον. Καὶ πρέπει πάντοτε εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν κορασίων νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκπαιδεύομεν τὴν μέλλουσαν σύντροφον ἐκείνου, ἐκ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται αὐτὴ νὰ μεῖνῃ ἀνεξάρτητος.

Ἡ κυρία Ἀμιλτον, εἰς σπουδαῖόν τι σύγγραμμα περὶ ἀνατροφῆς ἐξάγει τὸν ἀκόλουθον ὀρισμὸν ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Δουγὰλδ Στευάρτ « τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι τὸ νὰ καλλιεργήσωμεν τὰ διάφορα στοιχεῖα εἴτε πρακτικὰ εἴτε θεωρητικὰ τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ νὰ τὰ προάξωμεν εἰς τὴν μεγαλητέραν τελειότητα, ἣν ἐπιδέχονται (1). » Ἀλλ' ὅταν πρόκειται περὶ γυναικὸς, τὸ νὰ φέρωμεν εἰς τὴν μεγαλητέραν τελειότητα τὰ διάφορα στοιχεῖα τῆς φύσεως αὐτῆς,

(1) Lettres sur les principes élémentaires de l'éducation, par Elisabeth Hamilton, traduites de l'anglais par M. Chéron. Lettre 1. Σ. Σ.

δὲν θέλει νὰ εἶπῃ νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς αὐτὰς πᾶν εἶδος μαθήσεως, οὐδὲ νὰ ἀφήσωμεν τὸ πνεῦμα αὐτῆς νὰ ριφθῇ αὐθαδῶς εἰς τὰς μελέτας καὶ εἰς τὰς γνώσεις, αἵτινες οὐδόλως ὠφελοῦσιν εἰς τὸν προορισμὸν αὐτῆς· ἀλλὰ μόνον νὰ δώσωμεν εἰς τὰς δυνάμεις τῆς ὅλην τὴν δυνατὴν ἑκτασιν εἰς ἐκεῖνα τὰ πράγματα, τὰ ὅποια ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸν βίον τῆς. Πλὴν περιέστειλαν πέραν τοῦ δέοντος τὸν βίον τῶν γυναικῶν, καὶ ἰδοὺ διατί αἱ γυναῖκες αἰτιῶνται, ἰδοὺ διατί τὰς βλέπομεν νὰ ταραττωνται ἀπερισκέπτως καὶ νὰ ἀναμιγνύονται εἰς πράγματα ἐναντία τῆς ἀρμοδιότητός των. Δὲν δύναμαι λοιπὸν νὰ ἐννοήσω πῶς ἐκείνη, ἣτις ἐδιδάχθη ὅλα τὰ καθήκοντα τοῦ προορισμοῦ τῆς, ἤθελε προσφέρει εἰς τὸν σύζυγόν τῆς ὀλιγώτερας τὰς ἐγγυήσεις τῆς εὐδαιμονίας, παρὰ ἐκείνη ἣτις δὲν τὰ ἐδιδάχθη· οὐδὲ δύναμαι προσέτι νὰ φαντασθῶ ὅτι αὐτὴ ἤθελε δύνασθαι ὀλιγώτερον νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὰς πεπωμένας τύχας τῆς. Ἄλλως δὲ ἔπρεπε τῶνόντι νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ καλλίτερος τρόπος τοῦ νὰ παρασκευασθῇ τις ἐπὶ παντὸς πράγματος, εἶναι τὸ νὰ μὴ προβλέπῃ περὶ οὐδενὸς πράγματος· πλὴν ἐγὼ δὲν νομίζω πιθανὸν ὅτι εἰς πᾶσαν περίπτωση ἡ ἀπάτη εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον μέσον τοῦ νὰ φέρωμεν τὸν ἄνθρωπον εἰς ὑποταγὴν.

Ἐὰν ἡ ἐκπαίδευσις ἤθελε μεταρρυθμισθῇ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, καὶ τότε πάλιν δὲν δύναμαι νὰ καυχηθῶ ὅτι καμμία γυνὴ δὲν ἤθελεν εὐρεθῇ ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς γραμμῆς, τὴν ὁποίαν τῆς διαγράφει ὁ προορισμὸς αὐτῆς· ἀλλὰ τέλος πάντων τὸ φῶς τῆς ἠθικῆς, ὁ μόνος ὁδηγὸς αὐτῆς, θέλει εἶσθαι ὀλιγώτερον ἀμφιβόρεπής, καὶ ἡ κοινωνία θέλει ἀπολαύσει τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νὰ μὴν ὑποσηρίζωνται τὰ πταίσματα τινῶν ἀτόμων εἰς τὴν κουφότητα καὶ εἰς τὴν πλάνην τῶν ἀρχῶν ὅλων ἐν γένει τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Τὰ καλὰ παραδείγματα, τὰ ἔμφρονα μαθήματα, αἱ ἐπιδεξίως ἐξυφασμέναι περιστάσεις, ἡ συνεχὴς ἐπαγρύπνησις, ἡ εἰκὼν τῶν καθηκόντων ἀδιαλείπτως ζωγραφουμένη ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἤθελον θέσει εἰς ἐνέργειαν τὰς πρακτικὰς ἀρετάς. Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι, ἐὰν ἐφρόντιζον νὰ τὰς ἐμπνεύσωσιν ἀρχῆθεν εἰς

τὴν ψυχὴν, καὶ ἡ ἀλήθεια ὑπὸ τῆς πείρας μαρτυρουμένη, ἤθελον προσφυῶς ἀντιπαλαίσει τὴν ἑπαρσιν τῆς ἀλαζονείας, καὶ μὲ τὸ αἶσθημα μιᾶς πεφωτισμένης μετριοφροσύνης ἤθελον ἐμπνεύσει εἰς τὰς γυναῖκας τὴν ἀγνότητα ἐκείνην τοῦ πνεύματος, ἥτις ἀπομακρύνει πᾶσαν ὑπερήφανον ἰδέαν. Ἄς μὴ εἴπῃ τις ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ συγκεντρώσωμεν ὅλας τὰς ἀναγκαίας περιστάσεις πρὸς ταύτην τὴν ἐκπαίδευσιν· τὸ παρελθὸν κατῴρθωσε πράγματα λίαν πολυπλοκώτερα· ἐπειδὴ πιστεύω ὅτι, ἵνα ἐπιτύχωσι νὰ κάμωσι τὰς γυναῖκας νὰ παρεκτραπῶσι τῶν καθηκόντων καὶ τῶν αἰσθημάτων τῆς συζύγου καὶ τῆς μητρός, ἐδέησε νὰ ὑπερνικήσωσι πολὺ μεγαλύτερας δυσκολίας.

Ἐάν τις τώρα μὲ ἐρωτήσῃ, τί θέλει γίνεῖ ἡ δευτέρα ἐκείνη ἀνατροφή, ἣν οἱ σύζυγοι δίδουσιν εἰς τὰς γυναῖκας τῶν ἥκουσα πολλάκις νὰ γίνηται λόγος περὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἀνατροφῆς, πλὴν ἐγὼ δὲν εἶδον ποτὲ τὰ ἔχνη τῆς. Μήπως ἐννοοῦν τὴν ἐπιβαλλομένην ὑποχρέωσιν ἐκείνην, τοῦ συμμορφοῦσθαι μὲ τὰς ἰδιοτροπίας ἐνὸς χαρακτῆρος κατ' ἀρχὰς ἀγνώστου; Ἄλλ' εἰς μίαν ἀρτισύστατον οἰκογένειαν, ἐὰν ὁ χαρακτήρ οὗτος ἐκφράζηται μὲ τραχύτητα, τότε ὁ γλυκύτερος κάμπτεται καὶ πανουργεῖ· ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ γυνὴ βεβαίως ὑποτάσσεται, πλὴν ἐνίοτε συμβαίνει καὶ τὸ ἐναντίον νὰ ὑποτάσσῃται ὁ ἀνὴρ. Ὅπωςδὴποτε δὲ καὶ ἂν ἔχῃ τότε τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅστισδὴποτε ᾗναι ὁ ἐξαπατῶν ἢ ὁ ἐξαπατῶμενος, ὁ σκοπὸς τῆς συζυγίας καταστρέφεται, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἐλπίς νὰ ὑπάρξῃ σέβας οὔτε ἀγάπη ἐκεῖ, ὅπου δὲν βλέπει τις οὔτε ἐμπιστοσύνην οὔτε εἰλικρίνειαν.

Αἱ ἀγαθαὶ ἢ κακαὶ ιδιότητες τοῦ συζύγου ἐπηρεάζουσι πάντοτε τὴν διαγωγὴν τῆς γυναικός· τὴν καταναγκάζουσιν εἰς τὰς ἀναγκαίας προφυλάξεις ἵνα ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς πρώτας καὶ ἵνα ὑπεκφύγῃ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῶν δευτέρων. Ἄλλ' ἐὰν δι' ἐμφόβου τινὸς φρονήσεως τὴν ἐδίδαξαν αἰετοπετὴν νὰ ὑποχωρῇ ἀγογγύστως μόνον ἵνα μὴ διαταράξῃ τὴν εἰρήνην τοῦ οἴκου, ἡ ὑποταγὴ αὕτη, ὅλως διπλωματικὴ, δὲν εἶναι παντάπασι ἡ ἀρετὴ, εἶναι πανουργία τῆς ὁποίας ἡ ὑπανδρεία

διδάσκει τὴν ἐφαρμογὴν· ὥστε ἤθελεν εἶσθαι παράδοξον νὰ θελήσωμεν νὰ τιμήσωμεν τὸν σύζυγον διότι δίδει τοιαύτην ἀνατροφὴν εἰς τὴν σύντροφον αὐτοῦ.

Αὕτη λοιπὸν ἡ ὑπὸ τῶν συζύγων διδομένη ἀνατροφή, (ἐὰν πρέπη νὰ τῇ δώσωμεν πλεον αὐτὸ τὸ ὄνομα), ἔχει βεβαίως τὴν ἀδιαφιλονείκητον ἰσχύν της, ὁμοίαν σχεδὸν μὲ ἐκείνην τῆς ἀνάγκης· ἀλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει νὰ μὴν ᾔηται οὐδὲ λογικωτέρα τῆς ἀνάγκης, δὲν εἶναι φρόνιμον νὰ τὴν ἐμπιστευθῶμεν. Διὸ νομίζω ὅτι εἶναι συμφερότερον διὰ τὴν γυναῖκα, διὰ τὸν σύζυγον καὶ διὰ τὰ τέκνα αὐτῆς νὰ διδαχθῇ νηπιόθεν νὰ κυβερνᾶται μόνη της ὑπὸ ἀρχῶν, καὶ νὰ σταθμίζῃ διὰ τοῦ λόγου τὰς πράξεις καὶ τὰ καθήκοντα, τὰ ὅποια ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰς διαφόρους περιστάσεις τῆς ζωῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

Ἀντιρρήσεις λαμβανόμεναι ἐκ τῆς φύσεως τῶν
γυναικῶν. — Ἀπάντησις.

Φοβοῦμαι ἐνίοτε νὰ ἀφήσω τὸ πνεῦμά μου νὰ προκαταληφθῇ ὑπὸ μιᾶς μόνης ἰδέας. Εἰς σύγγραμμα τοιοῦτον ὁποῖον εἶναι τὸ ἀνὰ χεῖρας, ὁ μόνος ὁδηγὸς ὅστις δύναται νὰ φωτίσῃ εἶναι τῶνόντι ἡ σκέψις· πλὴν ἐνίοτε διὰ τῆς ἀδιαλείπτου χρήσεως αὐτῆς φοβοῦμαι μήπως περὶ πολλοῦ ποιουμένη αὐτὴν τὴν συστήσω πλειότερον τοῦ δέοντος εἰς τὰς γυναῖκας. Γίνεται τῶνόντι πολὺς λόγος περὶ τῶν γυναικῶν, ὅτι αἰσθάνονται καὶ δὲν συλλογίζονται· ἡ ἀντίθεσις αὕτη καὶ τοι λίαν κοινὴ, πρέπει ὅμως νὰ περιλαμβάνῃ τινὰ ἀλήθειαν. Ἀναμφιβόλως αἱ γυναῖκες εἶναι ὄντα διανοητικὰ δευτέρας τάξεως· ὅλαι αἱ ιδιότητες τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχουσιν ἐν αὐταῖς εἰς βαθμὸν κατώτερον. Ἀλλ' εἰς τὸν ἄνδρα ἄρά γε τὸ πᾶν εἶναι σκέψις; δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ἡ παραμικρὰ χώρα ἀπερισκεψίας; μελετᾷ πᾶν ὅ,τι πράττει, ἢ τοῦλάχιστον πᾶν ὅ,τι διανοεῖται;

ἡ φαντασία του δὲν δελεάζεται ποτὲ, καὶ ἡ θέλησίς του οὐδέποτε ἐπηρεάζεται; Καὶ δὲν ἤθελεν εἶσθαι δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς ὁ λόγος, τὸ κοινὸν τοῦτο προσὸν τῶν δύο φύλων, εἶναι ἀσθενέστερον εἰς τὸ ἓν παρὰ εἰς τὸ ἄλλο, ἀφ' ἐτέρου ἡ ὀρμέμφυτος δύναμις, τὸ ἐνστικτον ἐκεῖνο, ὅπερ γεννᾶται ἐκ τῆς φαντασίας καὶ αἰσθήσεως, καὶ τὸ ὅποιον πολλάκις προηγείται τῆς βουλήσεως, καθίσταται ἐν ἡμῖν κέντρον ἐνεργείας ἔτι μᾶλλον δραστικώτερον παρὰ εἰς τοὺς πατέρας, εἰς τοὺς συζύγους καὶ εἰς τοὺς υἱοὺς ἡμῶν; Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀληθεύῃ, ἤθελεν εἶσθαι ἐλλειπὲς καὶ βεβιασμένον τὸ σύστημα, τὸ ὅποιον ἐφηρμόζετο εἰς τὴν ἑτέραν τῶν δύο δυνάμεων ἡμῶν, καὶ παραγνωρίζων τὴν ἠθικὴν ἡμῶν φύσιν ἤθελε πειραθῇ νὰ τὴν καταστήσῃ ὅλως λογικὴν, ὡς φαίνομαι ὅτι ἐπιχειρῶ νὰ κάμω ἐγὼ εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ παρόντος συγγράμματος.

Τίς δὲν ἀνέγνωσε, καὶ τίς δὲν ἤκουσε συνεχῶς νὰ λέγωσιν ὅτι αἱ γυναῖκες ἔχουσιν ἐν ἑαυταῖς ἔμφυτον τινα τάσιν, ἥτις τὰς ὁδηγεῖ τόσον καλῶς, ὅσον δύναται νὰ τὰς ὁδηγήσῃ καὶ ἡ γαλήνιος σκέψις. Τοῦτο εἶναι ἀσθένεια, ἢ μᾶλλον πλεονέκτημα δωρηθὲν εἰς αὐτάς, τὸ νὰ αἰσθάνωνται καὶ νὰ ἀκολουθῶσιν ἐνστίγματα ὁμοιάζοντα καὶ ἐνίοτε ὑπερβαίνοντα τὰς ἐνεργείας τοῦ λόγου. Οἱ ἄνδρες ἀσμένως ἐπαναλαμβάνουσι λέγοντες ὅτι τὸ μεγαλύτερον τῶν γυναικῶν θέλητρον εἶναι ἡ ζωνρὰ ἐκείνη καὶ ἀπερίσκεπτος φύσις, ἥτις δίδει εἰς ὅλας τὰς κινήσεις των ἀκούσιόν τι καὶ ἀφελές, τὸ ὅποιον διευκολύνει εἰς αὐτάς τὰς μεγαλητέρας θυσίας, καὶ δίδει νέαν χάριν εἰς τὰς ἀρετάς των. Τί λοιπὸν χρειάζονται εἰς αὐτάς οἱ ἄγονοι καὶ ψυχροὶ κανόνες, τοὺς ὁποίους κακῶς ἴσως ἤθελον ἐφαρμόσει, καὶ δὲν ἤθελον ἴσως δυνηθῇ οὔτε νὰ τοὺς ἐννοήσωσιν, οὔτε νὰ τοὺς ἀκολουθήσωσιν; Ἐχουσι χρεῖαν ἀπάτης, ἵνα πιστεῦωσι, καὶ συγκινήσεως ἵνα πράττωσι· καὶ σὺ διίσχυρίζεσαι νὰ ἐπιβάλῃς τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ πνεῦμά των καὶ τὴν ἀπάθειαν εἰς τὴν διαγωγὴν των! Δὲν φοβεῖσαι μήπως ἀποδειλιάσης, μήπως ἐξασθενίσῃς καὶ ἐκνευρίσῃς τὴν φύσιν των ἐπιβαρύνουσα τὴν διάνοιαν αὐτῶν; δὲν κινδυνεύεις γὰρ ἀποσθέσης ἐν αὐταῖς τὸ ἐσωτερικὸν πῦρ, τὸ ὅποιον τὰς

ἐμψυχόνει; μόνον τὸ αἶσθημα ἀποκαλύπτει ἐν αὐταῖς τὸ μυστήριον τῆς ἀδυναμίας των· ἵνα γένωσιν ἐνεργητικαί, ἄφες αὐταῖς τὸ αἶσθημα τοῦτο, καὶ ὅταν ἀκόμη κινδυνεύη νὰ τὰς ἀποπλανήσῃ· δὲν εἶναι ὁ ἀνὴρ πλησίον των, ἵνα τὰς ὀδηγήσῃ διὰ τοῦ λόγου; καὶ ὁ βραχίων αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐτοιμος νὰ τὰς ὑπερασπίσῃ; Μόνον διὰ τοῦ αἰσθήματος δύναται ἡ γυνὴ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν ἀντιστάθμισιν τῆς δυνάμεως τοῦ συντρόφου της. Μόνον διὰ τῆς ἀγάπης, ἣν αὐτὸς ἐμπνέει εἰς αὐτὴν, δύναται νὰ τὴν ἀνυψώσῃ μέχρις ἑαυτοῦ καὶ ἐπομένως νὰ τὴν διευθύνῃ καὶ νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ. Ἐὰν ἀναπτύξωμεν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν διάνοιαν αὐτῆς, θέλομεν θραύσει τοὺς δεσμοὺς τῆς ἐξαρτήσεως χωρὶς νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὴν τὴν δύναμιν τοῦ ἀνεξαρτήτου ὄντος. Ἀνατεθραμμέναι μᾶλλον μὲ τὴν ἀξίωσιν παρὰ μὲ τὴν δύναμιν τῆς ἐλευθερίας, θέλουσαι νὰ ζηριχθῶσι μόναι των, νὰ ὀδηγῶνται καθ' ἑαυτάς, αἱ γυναῖκες θέλουσι καταντήσῃ νὰ ἀπολέσωσι τὸ στήριγμα καὶ τὸν ὀδηγόν, τὸν ὁποῖον ἐδώρησεν εἰς αὐτάς ὁ νόμος τῆς δημιουργίας· καὶ μετ' οὐ πολὺ στερηθεῖσαι ἐνώπιον τῶν ἀνδρῶν τὸ μεγαλήτερον θέλγητρον αὐτῶν, ἤθελον κατασταθῇ συγχρόνως ἥττον ἔμφρονες καὶ ἥττον ἐράσμιοι. Τί ἤθελες κάμει τότε τὴν τελειοποιήσιν καὶ εὐδαιμονίαν αὐτῶν;

Αὐταὶ αἱ δυσκολίαι μὲ ἐτάραξαν πολλάκις τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον μοὶ ἐπροτάθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων σπουδαίων· καὶ δὲν εἶναι ἀνευ βάσεως, ἐπειδὴ στηρίζονται ὅχι μόνον εἰς ιδέας συνεχῶς παραδεδεγμένας, ἀλλὰ καὶ εἰς αἰσθήματα θετικώτατα, τὰ ὅποια αἰσθανόμεθα εἰς ἑαυτοὺς, καὶ τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα προσβάλλουσι καθεκάστην τὰς αἰσθήσεις μας. Προσέτι δὲν πρέπει νὰ περιφρονήσωμεν τὸ εὐάρεστον ἐκεῖνο γενικὸν αἶσθημα, τὸ ὁποῖον διεγείρουσιν αἱ πρῶται κινήσεις τῶν ἀθώων καὶ ζωηρῶν ψυχῶν τῶν ἀπαιδευτῶν καὶ εὐαισθητῶν. Πῶς δύναμαι νὰ περιφρονήσω ἐν θέλγητρον τόσον γενικῶς παραδεδεγμένον, ὥστε νὰ συμβουλευσω τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ; Βλέπομεν ἀνθρώπους τοῦ πλέον ἠθικοῦ χαρακτήρος, τοῦ πλέον διακεκριμένου πνεύματος νὰ συγκινῶνται ὑπὸ τοῦ εἶδους τούτου τῆς τέρψεως, νὰ τὸ θεωρῶσι μάλιστα ὡς πλεονέκτημα, νὰ τὸ ζητῶσι, νὰ τὸ ἐκλέγωσιν εἰς

ἐκείνην, ἣν προτίθενται νὰ κάμωσι κοινωνὸν τῆς ζωῆς των καὶ τῆς ἀγάπης των. Ὑπάρχει ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ιδιότητα ταύτην τοῦ ἀσθενοῦς ἡμῶν φύλου πρᾶγμα τι ἀληθές, ἀπλοῖ-
κὸν καὶ ἐπομένως ἱερὸν. Νὰ ἀπορρίψωμεν τοῦτο δὲν ἤθελεν εἶσθαι ποσῶς λογικόν· διατί νὰ ἦναι ἀνάγκη νὰ ἀγοράσωμεν ἓν πλεονέκτημα μὲ τὴν θυσίαν ἄλλου πλεονεκτήματος, δι' οὗ
δυνάμεθα νὰ ἀρέσκωμεν; Δὲν δύναμαι νὰ πισεύσω ὅτι ἡ φρό-
νησις μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἤμεθα ὀλιγώτερον ἐράσμιαι· ἡ ἁρ-
μονία τοῦ ἡθικοῦ κόσμου δὲν ἀνέχεται ποσῶς τοιαύτας πα-
ραφωνίας, καὶ ἤθελεν εἶσθαι ψευδὴς ἡ ἀνατροφή ἐκείνη, ἣτις
ἤθελεν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὰς γυναῖκας τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἀγα-
πῶνται ὑπὸ τῶν συζύγων των· νομίζω δὲ ὅτι ἡ ἀρετὴ πρέπει
νὰ παραδέχεται ὅλας τὰς ὠραιότητας, καὶ ἡ ἀλήθεια νὰ μὴν
ἀποκλείῃ κανὲν θέλγητρον.

Ἐν τοσοῦτῳ τί πρέπει τὰ κάμωμεν, καὶ τίς θέλει μᾶς δώ-
σει τὸ μέσον τοῦ νὰ συμβιβάσωμεν τὴν ἀντίφασιν, ἣτις στα-
ματᾷ τὸν δρόμον τῶν ἰδεῶν μας; Θέλομεν λοιδορήσει ὡς
ἀσθενεῖς καὶ μεिरακιώδεις ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ καθαρὰ
καὶ γλυκεῖα ἀφέλεια μιᾶς ἀγαθῆς φύσεως τῆς γυναικὸς ἐμ-
πνέει τρυφερότητα καὶ θαυμασμόν; καὶ θέλομεν θεωρήσει ὡς
ἡθικὴν τελειότητα αὐτῆς τὴν ὑψηλὴν ἀπάθειαν τῶν στοικῶν,
ἀποδίδοντες εἰς μόνον τὸν λόγον τὸ δικαίωμα τοῦ κινεῖν τὸν
θαυμασμόν καὶ τὴν ἀγάπην; Θέλομεν καταχρασθῇ εἰς τοιοῦ-
τον βαθμόν τὰς λέξεις, ὥστε νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι μόνη ἡ
φιλοσοφικὴ ἀρετὴ ἔχει εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀληθινὴν ὠραιό-
τητα, τὰ πραγματικὰ θέλγητρα καὶ ὅλον τὸ δικαίωμα τῆς
ἀγάπης; Ἀλλὰ τοῦτο ἀντὶ νὰ λύσῃ, ἤθελεν ἀρνηθῇ τὴν ἀν-
τιλογίαν· καὶ κατὰ τοῦτο ἠθέλαμεν ὁμοιάσει τοὺς φιλοσό-
φους, οἵτινες ὑπερπηδῶσι τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας δὲν δύ-
ναι νὰ ἐξηγήσωσι.

Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἄρα γε θετικώτερον νὰ ὁμολογήσω-
μεν, ὅτι αἱ ἀθῶαι κινήσεις τῆς καρδίας τῶν γυναικῶν ἔχου-
σιν ἐπ' αὐτῶν τοιαύτην ἰσχύν, ἣτις ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τοὺς
θεατὰς, καὶ ὅτι αὐταὶ ἐνίοτε διὰ τῆς ὁρμεμφύτου ὁρμῆς ἐπι-
τυγχάνουσι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀληθές, καὶ ὅτι εἶναι συμφε-
ρώτερον νὰ παραδεχθῶμεν τοῦτο ἢ νὰ τὸ παραγνωρίσωμεν;

Πλὴν συγχρόνως θέλομεν προσθέσει ὅτι, μὲ ὅλας τὰς προσπάθειάς τοῦ νὰ ἀνυψώσωμεν τὴν ιδιότητα ταύτην τὴν χαρακτηρίζουσαν τὸ φῦλόν μας, οὐχ ἤττον ὅμως μᾶς ἀφίνει εἰς τὴν δευτερεύουσαν θέσιν μας, καὶ ὅτι ὅσω μικροτέραν χώραν καὶ ἐπισημότητα τῇ δίδομεν, τόσο τελειότεραν καθιστῶμεν τῶν γυναικῶν τὴν ἐκπαίδευσιν. Παραδεχόμενοι τὴν ὑπαρξιν τῆς ἀδυναμίας ταύτης λέγομεν, ὅτι πρέπει νὰ τὴν ἀντιπαραλείσωμεν ὅχι μὲ σκοπὸν νὰ τὴν κατασρέψωμεν, καὶ ὅτι ὅλον τὸ μυστήριον συνίσταται εἰς τὸ νὰ τὴν περιστείλωμεν μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λόγου.

Τίτι τρόπῳ ὅμως δυνάμεθα νὰ κάμωμεν τὰς γυναῖκας νὰ μὴν ἔχωσιν εἰμὴ ὁρμὰς λογικὰς, ἢ τοῦλάχιστον νὰ χαλινώσωσι καὶ νὰ κανονίσωσιν ἐκείνας, τὰς ὁποίας αἰσθάνονται; Τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι τὸ αὐτό, ὡς ἐὰν τὰς ἡναγκάζομεν νὰ μὴν ἔχωσι παντάπασι, διότι ἡθέλομεν τὰς ὑποχρεώσει νὰ μὴ παραδίδωνται εἰς τὰς ἐντυπώσεις των εἰμὴ κατόπιν τῆς σκέψεως· ἐὰν ἐσκέφθησαν, ἀποφασίζουσι διὰ τῆς βουλήσεως, δὲν παρασύρονται· ἐὰν δὲ παρασύρωνται, δὲν ἐσκέφθησαν, ὥστε πάλιν ἀπετύχομεν τοῦ σκοποῦ. Ἡ φύσις λοιπὸν ἐκφεύγει πάντοτε τοὺς ἀμφιβόλους ἐκείνους κανόνας, δι' ὧν συνήθως νομίζουσιν ὅτι συμβιβάζουσι τὰς ἀντιφάσεις, καὶ προσεγγίζουσι τὰ ἐναντία ἄκρα. Ἀς ἴδωμεν ὅμως μήπως ἦναι δυνατόν νὰ κάμωμεν ἄλλην τινὰ καλλιτέραν θεραπείαν.

Μία τῶν ιδιοτήτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι καὶ ἡ ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσα δεκτικότης μιᾶς αὐθορμήτου κινήσεως καὶ μιᾶς προαιρετικῆς, ἣτις μᾶς καθιστᾷ, οὕτως εἰπεῖν, ἀπερίσκεπτους καὶ ἐσκευμένους. Εἰς ταύτην τὴν διπλὴν διάθεσιν ἀναγνωρίζει τις τὴν πρόνοιαν τοῦ δημιουργοῦ. Ὁ ἀνθρώπινος βίος ἐπιζητεῖ καὶ προκαλεῖ ἀλληλοδιαδόχως ἐκατέραν τῶν δύο τούτων δυνάμεων, ἐπειδὴ ἀλληλοδιαδόχως ἔχομεν ἀνάγκην πράξεων ποτὲ μὲν ὁρμητικῶν ποτὲ δὲ περισκεμμένων. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐδύνατο νὰ ἀποφασίσῃ εἰμὴ μόνον κατὰ σταθμὸν καὶ μέτρον, ἐὰν ἡ σκέψις ἔπρεπε νὰ προηγήται πασῶν τῶν πράξεων αὐτοῦ, δὲν ἤθελε δυνηθῇ οὔτε νὰ διατηρηθῇ οὔτε νὰ ὁδηγηθῇ ἐν τῷ μέσῳ τῶν κατεπειγουσῶν καὶ αἰφνιδίων περιστάσεων, ἐξ ὧν ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις εἶναι

διεσπαρμένη. Προσβαλλόμενος συνεχῶς ὑπὸ ἀπροσδοκῆτων περιστάσεων, ἴσως ἤθελε διὰ τῆς σκέψεως προδιατάττει ἐπὶ τὸ κανονικώτερον τὴν διαγωγὴν του, ἀλλ' ἀμφιβάλλω ἐὰν ἠδύνατο νὰ προφυλάξῃ ἐπὶ πολὺ τὴν ζωὴν του. Μὴ ἀποκρινόμενος εἰς τὰς αἰφνιδίους ἐρωτήσεις, οὐδεμίαν μηχανὴν ἔχων εἰς τὰς ἀπροσδοκῆτους δυσκολίας, ἤθελεν ἀφήσει νὰ τοῦ ἐκφεύγωσιν ὅλαι αἱ εὐκαιρίαι, νὰ δεινωθῶσιν ὅλοι οἱ κίνδυνοι, νὰ τελειοποιηθῶσιν ὅλα τὰ ἐγκλήματα. Οὐδέποτε ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸ βέλος, τὸ ὁποῖον ἀκοντίζεται ἐναντίον του, οὐδὲ νὰ σώσῃ παιδίον πνιγόμενον, οὐδὲ νὰ σταματήσῃ τὸν βραχίονα, ὅστις μέλλει νὰ κατασπαράξῃ τὴν ἀθωότητα.

Ἐὰν ἐξ ἐναντίας δὲν ἐλάμβανε παρὰ τῆς φύσεως εἰμὴ τὴν ζωηρότητα τοῦ πνεύματος, τὴν ἐτοιμότητα ἐκείνην τοῦ πράττειν, ἥτις, ἵνα ἐξυπνήσῃ, ἔχει χρεῖαν στιγμιαίας τινὸς καὶ σφοδρᾶς περιστάσεως, ἤθελεν εὑρεθῇ ἄνευ μέσων ἐναντίον τῶν διαρκῶν καὶ πολυχρονίων δυσκολιῶν, ἐναντίον τῶν πολυπλόκων ἀλλ' ἀνεπαισθήτων ἀμηχανιῶν, αἵτινες ὁμοιάζουσι μὲ τὰς βραδυπορούσας νόσους, καὶ κατὰ τῶν ὁποίων τὸ σύστημα τῆς σκέψεως ἰσχύει πολὺ περισσότερον παρὰ ἐκεῖνο τῶν ἀκαριαίων ἐμπνεύσεων.

Τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἐκτεθειμένον εἰς τὰ δύο ταῦτα ἄκρα ἄλλοτε μὲν ἀναπαύεται, ἄλλοτε δὲ ἐφορμᾷ, ὥς καὶ ἡ ζωὴ αὐτῇ, καὶ τὸν νόμον τοῦτον τῆς φύσεως εἰς μάτην ἢ ἀνατροφὴ ἤθελε πειραθῇ νὰ ἀλλοιωσῇ· καὶ ἵνα δικαιώσω τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνατροφῆς, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλάλησα, ἀρκεῖ νὰ ὑποδείξω ὅτι τὰ ἐξ αὐτῆς ἐπαπειλούμενα ἀτοπήματα ἔχουσι τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ᾔναι ἀδύνατα.

Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ προβῶμεν περαιτέρω· δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν τὰ ἐπίφοβα ταῦτα ἀποτελέσματα εἶναι πραγματικῶς συνέπειαι τοῦ συστήματος τῆς πεφωτισμένης καὶ ἐλλόγου ἀνατροφῆς, καθ' ἣν περίπτωσιν ἤθελεν ἐπιτύχει.

Ὅτι αἱ γυναῖκες εἶναι μᾶλλον διατεθειμέναι εἰς τὰς πρώτας ἐκείνας κινήσεις, ἃς ἀρνούμεθα νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν λόγον, ἐπεὶ εἶναι ὀλιγώτερον σκεπτικαὶ παρὰ οἱ ἄνδρες, τοῦτο οὐδεμίαν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν. Ἀσθενέστεραι οὐ-

σαι, εἶναι εὐκρινέστεραι καὶ πλέον ἀνυπόμονοι. Ἡ ζωηρότης των τὰς ἀπαλλάττει συνήθως ἀπὸ τὴν σκέψιν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἄλλως τὸ πνεῦμά των δὲν εἶναι προσφυῶς διατεθειμένον· διότι ἐπιμένει ὀλίγον, καὶ δὲν ἐμβαθύνει πολύ. Ἐνεκα ταύτης τῆς ἀσθενείας, καὶ πρὸς ἀναπλήρωσιν, οὕτως εἰπεῖν, αὐτῆς, φαίνεται ὅτι τὰ ἀντικείμενα, ἅτινα τὰς προσβάλλουσι τὰς συγκινοῦσι ζωηρότερον. Τὸ θέαμα, τὸ ὁποῖον ἀφίνει εἰς τὸν ἄνδρα ἀτάραχον ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀπάθειαν, ἢ τὸ ὁποῖον δὲν τῷ διεγείρει εἰμὴ μετρίαν τινα συγκίνησιν, κάμνει εἰς τὰς γυναῖκας νὰ ρεύσωσι τὰ δάκρυα, νὰ τρέμωσιν αἱ χεῖρες, καὶ ἡ καρδιά νὰ πάλλῃ· αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ταυτισθῶσι μὲ τὴν χαρὰν, μὲ τὴν λύπην, μὲ τὴν ὀργήν· νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὴν σκηνήν, ἣτις δραματίζεται ἐνώπιόν των, καὶ ἔχουσι τὴν συναίσθησιν ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν μιᾶς ζωηρᾶς ἐντυπώσεως εἶναι ἀδύνατον νὰ μείνωσιν ἀκίνητοι· παρασύρονται καὶ ὀρμῶσι πρὶν ἔτι διαταχθῶσιν ὑπὸ τῆς φρονήσεως.

Ἐντεῦθεν πηγάζουσιν ὅλοι οἱ χαρακτῆρες τῶν αἰσθημάτων των ἐπίσης δὲ καὶ τῶν ἀρετῶν των, αἵτινες συγχέονται συνήθως μὲ τὰ αἰσθήματά των. Ταῦτα δὲ ἀείποτε ὑπερβολικὰ καὶ ἀποκλειστικὰ, ἅμα τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν οὐδεμίαν ἀφίνουσιν ἐλευθερίαν εἰς τὸν λόγον, δι' ὃ εἶναι σπάνιον αἱ γυναῖκες νὰ δυνηθῶσι νὰ κρίνωσι τὴν καρδίαν των. Ἡ ἀμεροληψία εἶναι τὸ σπανιώτερον αὐτῶν πλεονέκτημα· ἡ ἀνδρεία των δὲν εἶναι συνήθως παρὰ ἡ ἀφοσίωσις, καὶ αὕτη τὰς ἐγκαταλείπει, ἐκεῖ ὅπου δὲν τὰς ἐμφυχώνει οὔτε ἡ ὀργὴ οὔτε ἡ ἀγάπη. Ἡ εὐσπλαγχνία των ἔχει τι ἀκούσιον, τὸ ὁποῖον μετέχει μᾶλλον ἐκ τοῦ αἰσθηματικοῦ παρὰ ἐκ τοῦ καθήκοντος. Ἡ εὐστάθειά των δὲν διατρεῖται ἄνευ ἐνθουσιασμοῦ. Εἶναι ἔτοιμοι νὰ θυσιάσωσι τὰ συμφέροντά των, οὐδέποτε ὁμως τὰ αἰσθήματα αὐτῶν· εἶναι μᾶλλον ἐπιδεκτικαὶ εἰς τὴν μακροθυμίαν παρὰ εἰς τὴν δικαιοσύνην· ἐπειδὴ μεταξὺ πασῶν τῶν ἀρετῶν ἡ δικαιοσύνη εἶναι ὀλιγώτερον ἐνθουσιώδης.

Ὑπάρχουσι καθήκοντα εἰς τὸ γυναικεῖον φύλον ἁρμόζοντα, τὰ ὁποῖα δεικνύουσι σαφέστερον ταύτην των τὴν ιδιότητα. Πόσαι γυναῖκες ἐξεπλήρωσαν τὰ καθήκοντα ταῦτα πιστῶς

χωρίς ποτέ νὰ φαντασθῶσιν ὅτι αὐτὰ ἦσαν καθήκοντα! Μία ἀποστροφή ὅλως φυσικὴ τὰς προφυλάττει κατὰ τῶν πταισμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων μόνος ὁ λόγος δὲν ἤθελεν ἴσως δυνηθῆναι τὰς ἀπαλλάξῃ. Πολλοὶ ἄνθρωποι πιστεύουσιν ὅτι αἱ ἀρχαὶ δὲν δύνανται νὰ προφυλάξωσιν ἀσφαλέστερον τὰς γυναῖκας κατὰ τῆς ἀπάτης. Εὐαρεστοῦνται μᾶλλον νὰ τὰς διατηρῶσιν εἰς τὴν ἀμάθειαν, εἰς τὴν ἀποστροφήν ἐκείνην τοῦ κακοῦ, ἣτις δὲν τὰς προφυλάττει τοῦ κινδύνου, εἰμὴ κρύπτουσα αὐτόν· ἐπιθυμοῦσι τέλος πάντων ἡ συζυγικὴ πίστις νὰ ἐμπιστευῇται εἰς τὸ αἶσθημα, καὶ ἡ ἀρετὴ νὰ μὴν ᾔναι ἄλλο παρὰ ἀθωότης.

Ἐνόςω διαρκεῖ ἡ πρώτη ἡλικία, ὁ ἠθικὸς οὗτος ὅρος εἶναι εὐχολον νὰ διατηρηθῇ εἰς γυναῖκα, προικισμένην ὑπὸ τῆς φύσεως μὲ κλίσεις ἀγαθὰς. Ἡ πεφωτισμένη φρόνησις δὲν ἤθελεν εἶσθαι οὔτε πλέον ἀσφαλὴς οὔτε πλέον ἐπαγωγὸς τῆς φυσικῆς ταύτης ἀφελείας· αὕτη εἶναι ἡ δρόσος τῆς ψυχῆς καὶ ἀναπληροῖ τὴν ἀρετὴν, καθὼς τὰ χρώματα τῆς νεότητος ἀναπληροῦσι τὴν ὠραιότητα. Ποία μήτηρ ἤθελε διακινδυνεύσει νὰ ἀφαιρέσῃ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης παρθενίας, νὰ διαταράξῃ τὸ γλυκὺ τῆς ἀθωότητος ὄνειρον, ὅπερ φέρει μεθ' ἑαυτῆς ἡ νέα γυνή, καὶ νὰ ἀλλοιωσῇ διὰ τῶν πρακτικῶν συμβουλῶν τῆς τὴν ἀπλότητα μιᾶς ἀγνῆς φύσεως; Βεβαίως δὲν θέλει κάμει ποσῶς τοῦτο ἡ μήτηρ, ἣτις παραδέχεται τὸ σύστημά μου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκείνη ἣτις θέλει ἀκολουθήσει δουλικῶς τοὺς τύπους τῆς ἀνατροφῆς, τὴν ὁποίαν καθιέρωσεν ἡ συνήθεια. Ἐπειδὴ τῶνόντι ἡ γενικῶς σήμερον ἐνεργουμένη οὐδεμίαν καταβάλλει προσοχὴν ἵνα προφυλάξῃ τὰς αὐθορμήτους τάσεις καὶ ἐντυπώσεις τῶν κορασίων μας. Ἐξ ἐναντίας ἡ ὅλως τυπικὴ αὕτη ἀνατροφή, ἣτις ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὰ σήμερον, καταγίνεται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ αἰσθήματα διὰ τῶν κανόνων· καὶ ἀληθῶς ἡδυνάμην νὰ ἐρωτήσω ποία σέβεται περισσότερο τὴν φύσιν, ἢ ἀνατροφή, ἣτις δεσμεύει τὸ λογικόν, ἢ ἐκείνη ἣτις τὸ ἀναπτύσσει, καὶ ποία κινδυνεύει μᾶλλον νὰ καταστρέψῃ εἰς τὰ κοράσια τὸ ἠθικὸν αὐτῶν θέλγητρον, ἢ ἐμπνέουσα ἀρχὰς, ἢ ἐπιβάλλουσα προλήψεις;

Τίς ἄρα γε ἔδωκε πρῶτος τὸ παράδειγμα τοῦ νὰ ἐπιβάλληται σιωπὴ εἰς ὅλας ἐκείνας τὰς μυστηριώδεις φωνάς, αἵτινες τόσον σφοδρῶς ἀντηχοῦσιν εἰς τὴν νεανικὴν καρδίαν; τίς πρῶτος ἐδίδαξε νὰ δώσωμεν εἰς τὰς γυναῖκας ἐπὶ παντός αἰσθήματος ἓνα κανόνα, καὶ ἐπὶ παντός κινήματος, ἓνα χαλινόν; νὰ τὰς κάμωμεν νὰ δυσπιστῶσι περὶ ὅλων τῶν πραγμάτων, νὰ διασπείρωμεν τὸ πνεῦμά των ὑπὸ οὐτιδανῶν καὶ σχολαστικῶν ἀξιωμάτων, νὰ καταπνίγωμεν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν παραδεδεγμένων ἰδεῶν πᾶσαν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος αὐτῶν, πᾶσαν πρωτοτυπίαν τῶν αἰσθημάτων αὐτῶν, καὶ νὰ μεταβάλλωμεν τέλος πάντων τὰ ζωηρότερα καὶ ἀθωότερα πλάσματα εἰς ἐπιτετηδευμένας καὶ ἐπιπλάστους μηχανάς, αἵτινες νὰ χρησιμεύωσι πρὸς στολισμὸν τῆς κοινωνίας καὶ πρὸς διασκέδασιν τῶν ἀνδρῶν;

Τοιαύτη εἶναι ἡ θέσις ἐκ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἀπαλλάξωμεν τὰς γυναῖκας· ἡ ὀρθὴ ἀνατροφή ἐπαναφέρουσα εἰς αὐτὰς τὸν λόγον ἤθελεν, οὕτως εἰπεῖν, τὰς ἐπαναφέρει εἰς τὴν ζωὴν. Αὐτὰ τὰ συμβάντα κατώρθωσαν ἤδη πολὺ ὑπὲρ αὐτῶν· πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ἤρχισαν αἱ γυναῖκες νὰ διαφέρωσι πολὺ ἀπὸ τὰς πρὸ αὐτῶν. Σήμερον δὲ ὅτε ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων τείνει νὰ ἀποκατασταθῇ διαρκῆς, πρέπει ἡ ἀνατροφή νὰ ἐκτελέσῃ μεθοδικῶς ὅ,τι ἔσπευδον νὰ πραγματοποιήσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν αἱ περιστάσεις καὶ ὁ χρόνος.

Ἐὰν τολμήσωμεν νὰ δώσωμεν μικράν τινα φιλοσοφίαν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν κορασίων, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι διίσχυριζόμεθα νὰ τὰς κάμωμεν φιλοσόφους. Δύναται τις νὰ πειραθῇ εἰς τὸ σύγγραμμά του νὰ δώσῃ λόγον ὅλων τῶν πραγμάτων, καὶ νὰ θέσῃ ἀρχάς τινας, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ θέλῃ νὰ καταστήσῃ τοὺς νέους σοφοὺς περὶ τῆς φύσεως καὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν. Εἶναι βεβαίως ὠραῖον πρᾶγμα ἡ πεφωτισμένη ἐκείνη φρόνησις τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις γνωρίζει τὸ πῶς καὶ τὸ διατί ὅλων τῶν πραγμάτων, καὶ ὅστις προσδιορίζει τὰς πράξεις του κατὰ τὰς γενικὰς αὐτοῦ ιδέας. Πλὴν οὐδέποτε δύναται νὰ ᾔηται τόσον ἐντελῶς φωτισμένος περὶ παντός πράγματος, οὐδὲ τόσον ἀκριβῶς παρεσκευασμένος πρὸς ἅπαντα, ὥστε νὰ μὴ παρουσιασθῶσιν ἀναρίθμητοι περι-

στάσεις, ἐν αἷς δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἀποφασίσῃ παρὰ διὰ τοῦ αὐθορμήτου αὐτοῦ ἐνστίγματος. Καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος φωτίζεται, γενόμενος ἐνάρετος μεταχειρίζεται καὶ ἐκτιμᾷ ὀλιγώτερον τὰ φυσικὰ αὐτοῦ πλεονεκτήματα, ἀλλὰ δὲν δύναται καὶ ὀλοσχερῶς νὰ τὰ ἀπορρίψῃ· καὶ ἐὰν ἔχῃ δίκαιον νὰ ἀντικαταστήσῃ καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς κακὰς αὐτοῦ κλίσεις διὰ τῶν ἐκ τῆς παιδείας ἀποκτηθέντων ἀρετῶν, ἔχει ὅμως μέγα ἄδικον νὰ μὴν ἀφήσῃ καὶ μικράν τινα ἐνέργειαν εἰς τὰς ἀρετὰς ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἡ φύσις τῷ ἐδῶρκε· αὐταὶ εἶναι ὡς κληρονομία, ἣν ὀφείλει νὰ διαφυλάξῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ, χωρὶς νὰ παραμελήσῃ νὰ τὴν ἐπαυξήσῃ διὰ τῆς παιδείας του.

Τοιοῦτον εἶναι κατὰ τὴν ἐμὴν ιδέαν τὸ σχέδιον τῆς ἀνατροφῆς, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀναπλάσῃ τὴν γυναῖκα. Προσπαθοῦντες, ἐνόςῳ εἶναι νέα, νὰ καθιδρύσωμεν ἐν αὐτῇ ἀρχὰς γενικὰς, θέλομεν ἀφήσῃ εἰς πλήρη ἐνέργειαν τὰς ἐμφύτους αὐτῆς ιδιότητας, καὶ ἐὰν μέλλωσιν ἐνίστε νὰ τὴν παρασύρῳσιν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς μετριότητος· ἐπεὶ δὲ εἶναι φόβος μήπως τὴν ἐξασθενίσωμεν, ἐὰν τὴν κάμωμεν νὰ δυσπιστῇ πολὺ εἰς ἑαυτήν. Πρὸς τοῦτοις καθόσον παρατείνεται ἡ ζωὴ, ἐξαντλεῖ ἀδιαλείπτως ταύτας τὰς δυνάμεις τῆς νεότητος· αὗται εἶναι κεφάλαιον τὸ ὁποῖον δαπανᾶται, οὕτως εἰπεῖν, καὶ δὲν ἀνανεοῦνται ποσῶς· ὥστε ἡ ἡλικία μόνη ἀρκεῖ διὰ νὰ ψυχράνῃ τὴν θερμότητα ταύτην, διαλύουσα τὴν ἀμάθειαν, τὰς δοξασίας ἢ τὰς ἀπάτας, αἵτινες τὴν ὑποστηρίζουσι. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως βεβαιοῦται τις ὅτι ἡ τοῦ κόσμου ἐμπειρία ἐλαττόνουσα τὰς φυσικὰς ιδιότητας, ἐνισχύει τὰς ὑπὸ τοῦ λόγου ἀποκτηθείσας. Ἡ ζωὴ ἀφαιρεῖ σχεδὸν πάντοτε μικρόν τι μέρος τοῦ φυσικοῦ ἡμῶν χαρακτῆρος· δύναται πάντοτε νὰ φωτίσῃ, νὰ καθαρίσῃ τὸ πνεῦμα, καὶ κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον ἐσμέν ἐλεύθεροι. Τίς δὲν ἐδοκίμασεν ὅτι μὲ τὴν πρόοδον τῆς ἡλικίας ἀπώλεσε πολλὰς εὐγενεῖς ἀνάγκας, πολλὰς εὐγενεῖς ἀποστροφὰς, αἵτινες ἄλλοτε ἀπετέλουν τὴν ὑπερηφάνειαν τῆς νεότητος αὐτοῦ; Ἀλλ' ἐπίσης τίς δὲν ἐδοκίμασεν ἐν ἑαυτῷ τὴν καθ' ἐκάστην αὐξάνουσαν ἐκείνην δύναμιν, δι' ἧς ἀπορρίπτομεν μίαν πλάνην καὶ ἐπανορθόνομεν μίαν ἑλλειψιν; Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν τοῦ λόγου δύναται νὰ αὐξάνῃ

καθ' ὅσον αἱ φυσικαὶ ιδιότητες ἐλαττώνονται· καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἀνατροφῆς εἶναι τὸ νὰ προπαρασκευάσῃ μακρόθεν ταύτην τὴν ἀντιστάθμισιν. Τοιαύτη πρέπει νὰ ᾔηται ἡ πρόνοια τῆς μητρὸς καὶ τοῦ συζύγου. Τῶντι ἔρχεται καιρὸς, καθ' ὃν αἱ ἀθῶαι ἐντυπώσεις δὲν θέλουσιν ἐξαρκέσει νὰ ὀδηγήσωσι καὶ νὰ προφυλάξωσι τὴν γυναῖκα ἐν τῷ μέσῳ τῶν δυσχερειῶν τοῦ βίου. Πρὸ πάντων δὲ ἅμα γείνη μήτηρ, πρέπει μᾶλλον νὰ σκέπτηται παρὰ νὰ ὑποχωρῇ· πρέπει ὅπως οὖν νὰ δύναται νὰ κυβερνᾷ ἑαυτήν, ἵνα κυβερνήσῃ καὶ τὸ τέκνον της, τὸ ὁποῖον, περιβεβλημένον ὃν ἀπὸ ἀμάθειαν καὶ ἀσθένειαν, δὲν δύναται νὰ κυβερνήσῃ αὐτὸ ἑαυτὸ, ἐπειδὴ ἡ ἀνατροφή δὲν εἶναι ἔργον τῆς στιγμιαίας ἐμπνεύσεως. Καὶ αὐτὰ τὰ καθαρὰ τῆς ἀφελείας αἰσθήματα, τὰ τοσοῦτον ἐπαγωγὰ εἰς τὴν νεάνιδα, δὲν δύνανται εἰμὴ ἀσθενῶς νὰ προφυλάξωσι τὴν χρηστότητα αὐτῆς ἐν τῷ μέσῳ τῶν γοητειῶν τοῦ κόσμου. Αἱ γοητεῖαι αὗται εἶναι πολυειδεῖς, ἡ δὲ φοβερωτέρα εἶναι τὸ σόφισμα· οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀπέρριψαν ἀκόμη τὴν χρῆσιν τῶν δολίων ἐκείνων διδαγμάτων, τὰ ὁποῖα ἀφοπλίζουν τὸ ἀσθενὲς πνεῦμα, καὶ τὰ ὁποῖα τότε μόνον ἀπαμβλύνονται ὅταν ἐνεργῶνται ἐναντίον τοῦ λόγου. Ἡ καρδιά εἶναι ὁ ἐπισηφελέστερος σύμβουλος· ἡ γυνὴ ἥτις ἐσυνείθισε νὰ μὴ συμβουλευῇ παρὰ τὴν ἰδικήν της, μικρὰν ὑπεράσπισιν δύναται νὰ εὕρῃ εἰς τὴν ἀθωότητά της. Ἐὰν ἔχῃ πρὸς τὸν σύζυγον της ἀφοσίωσιν πραγματικὴν μὲν, στερημένην ὁμως ἐλλόγου ἐνθουσιασμοῦ, πῶς θέλει δυσπιστήσῃ πρὸς τὰς ἀπατηλὰς ἀποπλανήσεις τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς φαντασίας, αἵτινες μὲ ὅλην αὐτῶν τὴν ἀγνότητα δύνανται νὰ τὴν ἐνοχοποιήσωσι; Ἡ ἀφοσίωσις, τὸ αἶσθημα, ἡ συμπάθεια, εἶναι ἀληθῶς στηρίγματα, εἶναι θέλγητρα καὶ συνήθως συμπληρώματα τῆς ἠθικῆς, πλὴν ὅχι ἡ βᾶσις αὐτῆς· μέγας κίνδυνος περιμένει ἐκείνην, ἥτις νομίζει ὅτι αἱ ἐντυπώσεις τῆς καλῶς ἀνατετραμμένης ψυχῆς εἶναι πάντοτε καθήκοντα· τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως· ἐπειδὴ αἱ γυναῖκες ἤθελον εἶσθαι πολλὰ εὐδαίμονες!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Προεισαγωγικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς νεότητος, περὶ τῆς ὥραιότητος, καὶ περὶ τοῦ γήρατος τῶν γυναικῶν.

Σκοπὸς τοῦ συγγράμματός μου δὲν εἶναι ποσῶς νὰ παραλάβῃ τὸ κοράσιον ἐκ τῶν κόλπων τῆς μητρὸς, καὶ νὰ τὸ καθοδηγήσῃ μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν, ἀφοῦ γίνῃ μήτηρ, θέλει μεταχειρισθῇ εἰς τὰ τέκνα τῆς τὰς φροντίδας, τὰς ὁποίας ἄλλοι ἔλαβον περὶ αὐτῆς.

Δὲν προτίθεμαι ποσῶς, βοηθουμένη ὑπὸ τῶν ἀλλοτρίων συγγραμμάτων, νὰ δώσω λεπτομερὲς σχέδιον πρακτικῆς ἀνατροφῆς (1)· ἀλλὰ μόνον νὰ συναθροίσω ὅλας τὰς ὑπαγορευθείσας καὶ παραδεχθείσας τελειότητας πανταχοῦ ὅπου ἡ ἀνατροφή μοι παρουσιάζει αὐτάς, καὶ δὲν θέλω ὁμιλήσει λεπτομερῶς εἰμὴ περὶ τῶν πταισμάτων, ἅτινα εἰσέτι ὑπάρχουσι, πρὸ πάντων δὲ ὁσάκις μοι φαίνονται ἀντιμαχόμενα πρὸς τὰς παραδεδεγμένας ἀρχάς μου.

Τὰ μικρὰ καὶ ὅλως πρακτικὰ βοηθήματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται εἰς τὰ περὶ ἀνατροφῆς βιβλία εἶναι μᾶλλον ἀντικείμενον διαχύσεως τοῦ συγγραφέως, ὅστις τὰ συντάττει κατ' ἀρέσκειαν, παρὰ βοήθημα ἐπωφελὲς πρὸς τοὺς γονεῖς, οἵτινες τὰ σπουδάζουσι. Σπανίως δὲ αἱ περιστάσεις ἐπιτρέπουσι τὴν χρῆσιν των, καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβαίνει νὰ ἀηδιάζωσιν οἱ ἄνθρωποι ἐν σύστημα, τοῦ ὁποίου εἶδον τὴν ἐφαρμογὴν ἀποτυγχάνουσιν· καὶ τοῦτο ἀληθῶς συμβαίνει, διότι περιορίζονται νὰ ἀκολουθήσωσι δουλικῶς τὸ σύστημα, χωρὶς πρῶτον νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰς ἀρχάς αὐτοῦ. Ὅθεν νομίζω ὅτι ἡ

(1) Δύναται τις περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου νὰ εὕρῃ ἐπωφελεῖς διδασκαλίας εἰς τὸ σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον « πρακτικὴ ἀνατροφή », μεταφρασθεὶς ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ τῆς Μαρίας. Edgeworth.

ἀνατροφή τῶν κορασίων μας εἶναι πάντῃ ἄμοιρος σπουδαϊότητος. Ὅ,τι οὐσιωδῶς μὲ ἐνδιαφέρει, εἶναι τὸ νὰ ἀποδειχθῇ ἐὰν ἔχω ἄδικον ἢ δίκαιον, τὸ δὲ μέσον εἶναι τὸ νὰ ἐξετάσωμεν ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐγίνετο, παραλληλίζοντες αὐτὸ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, μὲ ὅ,τι ἔπρεπε νὰ γίνηται. Ἡ μήτηρ ἣτις ἤθελε καταδικάσει τὰς ιδέας μου, βεβαίως ἤθελεν ἀπορρίψει καὶ τὰ μικρὰ ἢ μεγάλα μέσα, τὰ ὅποια ἤθελον βάλει εἰς ἐνέργειαν, ἵνα καταδείξω τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν· ἐκείνη δὲ, ἣτις θέλει τὰς παραδεχθῇ, θέλει εὐρεῖ μόνῃ της τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὰς ἐφαρμόσῃ.

Ἀλλὰ, πρὶν ἔτι εἰσελθῶ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συζητήσεως, πρέπει ἐπὶ μικρὸν νὰ σταματήσω, καὶ νὰ ἐξετάσω τινὰς ἐκ τῶν ὄρων τῆς ζωῆς, οἵτινες ἐπιβάλλονται εἰς ἅπαντα τὰ πλάσματα, καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ὁποίων τὸ ἀσθενέστερον ἐκφεύγει ὀλιγώτερον τοῦ ἰσχυροτέρου.

Οἱ θεῖοι καὶ οἱ κοινωνικοὶ νόμοι προώρισαν τὰς γυναῖκας εἰς τριῶν εἰδῶν καταστάσεις, εἰς τὴν τῆς θυγατρὸς, τῆς συζύγου καὶ τῆς μητρός. Ὁ δὲ ἀναλλοίωτος τῆς φύσεως νόμος διαιρεῖ τὴν ὑπαρξίν των εἰς δύο περιόδους λίαν διακεκριμένας καὶ ἀνομοίας, εἰς τὴν τῆς νεότητος καὶ εἰς τὴν τοῦ γήρατος. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀνάρμοστον νὰ ἐξετάσωμεν τὰς ἀναποφεύκτους μεταβολὰς, τὰς ὁποίας αὐταὶ ἐπιφέρουσιν εἰς τὴν κατάστασιν τῶν γυναικῶν, καὶ νὰ ἴδωμεν τίνι τρόπῳ ἢ αὐτὴ ἀνατροφή εἶναι ὠφέλιμος πρὸς ὅλας τὰς ἡλικίας.

Τὸ γῆρας ἐπέρχεται βραδέως εἰς τοὺς ἄνδρας, τοὺς λαφυραγωγεῖ δὲ κλοπηδὸν καὶ ἀνεπαισθήτως τὰ ἀντικείμενα, εἰς τὰ ὅποια ἐνδιαφέρονται καὶ ἡδύνονται· ἡ νεότης τῶν γυναικῶν ἀπ' ἐναντίας εἶναι ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ καχεξία καὶ ἡ δυσμορφία ἔτι μᾶλλον τὰς κατακρημνίζει· εἶναι δὲ ὁμολογούμενον ὅτι κανὲν πρᾶγμα δὲν δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὅποια ἐγκαταλιμπάνει ἡ γυνὴ ὁμοῦ μὲ τὴν ὥραιαν αὐτῆς ἡλικίαν· ἡ πτωσις εἶναι ἀνεπανόρθωτος. Τί ἀξίζει νὰ ὑπῆρχέ τις νέος, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει πλέον; « Ὅσον ὀλίγαι γυναῖκες ὑπάρχουσιν, εἶπε γυνὴ τις, αἵτινες, καὶ μετὰ τὴν ὥραιότητά αὐτῶν, ἔχουσιν ἀκόμη

τινὰ ἀξίαν!» (1). Ἡ θέσις μας τότε εὐρίσκεται εἰς τόσον μεγάλην ἀπόστασιν ἐκείνης, ἐν ᾗ εὐρισκόμεθα πρότερον, ὥστε πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἐποχὴν μας, καθὼς τὴν λησμονεῖ καὶ ὁ κόσμος δι' ἡμᾶς. Ἡ διάβασις αὐτῆ εἶναι πικρά· πᾶσα στέρησις ἀπαιτεῖ γενναιότητα· καὶ ἵνα ἀποφύγωμεν τὴν λύπην τοῦ ἀπροσδοκῆτου, πρέπει νὰ τὴν μετριάσωμεν προβλέπουσαι αὐτὴν μακρόθεν.

Πολὺ ἀπέχω ὁμῶς ἀπὸ τοῦ νὰ φαντασθῶ ὅτι πρέπει νὰ καταθλίψωμεν τὰς ἀθώας ἀπολαύσεις τῆς νεανικῆς ἡλικίας μὲ τὴν ἀδιάλειπτον μέριμναν τῶν στερήσεων, τὰς ὁποίας μέλλει εἰς τὸ γῆρας νὰ ὑποστῇ· ὅχι, δὲν πρέπει ὀλόκληρον τὸ ἐνεστὼς νὰ θυσιασθῇ ἀπέναντι τοῦ ἀβεβαίου μέλλοντος· ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀπολαμβάνη τις τὰ παρόντα ἀγαθὰ μὲ τρόπον, ὅστις νὰ συγχωρῇ ἐν ταυτῷ εἰς τὸ πνεῦμά του νὰ συνδυάζῃ ἀταράχως καὶ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ; Καὶ ἐπειδὴ αἱ ἡθικαὶ ἡμῶν δυνάμεις διατηροῦσιν ἐπὶ πολὺν χρόνον βαθμὸν τινα ἐνεργείας δυσανάλογον πρὸς τὰς φυσικὰς, δὲν πρέπει νὰ ἀπευθυνθῶμεν πρὸς αὐτάς, ἵνα ἀπολαύσωμεν τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν τοῦ νὰ διέλθωμεν θαρρᾶλέως τὸν χρόνον τῆς παρακμῆς;

Ἡ ἡδονὴ ὡς καὶ ἡ λύπη ἔχουσι ποικίλας μορφάς. Ἐὰν ἡ γυνὴ ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς ἔδωκε πᾶσαν σπουδαιότητα εἰς τὰς στιγμιαίας ἐντυπώσεις, ἐὰν ὑπεχώρησεν εἰς τὰ δελεάσματα τῆς ἀπερισκεψίας, καὶ παρέδωκε τὸ ἀσθενὲς πνεῦμά της εἰς τὰς μικρολογίας τῶν ἀνθρώπων τοῦ συρμοῦ, θέλει παρουσιασθῇ πολλὰ ἐλαφρῶς ὠπλισμένη ἀπέναντι τῶν προσβολῶν τοῦ χρόνου· δὲν ἔμαθε νὰ ὑπομένῃ τὰ δεινὰ τῆς φύσεως, καὶ ἀναμφιβόλως θέλει πέσει εἰς τοιαύτην ἀμηχανίαν, εἰς τόσον βαθεῖαν ἀπόγνωσιν, ὥστε πιθανῶς ἤθελεν ὑποφέρει θαρρᾶλεώτερον τὴν θέαν τοῦ θανάτου παρὰ τὴν θέαν τοῦ γήρατος. Ἄλλ' ἐὰν ἐξ ἐναντίας ἐθεώρησεν ὀλόκληρον τὸν βίον της ὡς σοβαράν τινα καὶ ἀδιάλειπτον ἀποστολήν, τότε αἱ ἀνχόφευ-

(1) Madame de Lambert.

κτοι περιστάσεις, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων μέλλει νὰ τὸν διέλθῃ, θέλουν φανῇ εἰς αὐτὴν ἐξωτερικὰ καὶ ἐπουσιώδη πράγματα, καὶ ἐπομένως δὲν θέλουσι συγκινήσει βαθέως τὴν ψυχὴν τῆς· τὸ πνεῦμά τῆς καὶ ἡ καρδιά τῆς θέλουν τῇ προσφέρει πάντοτε τὰ μέσα τοῦ νὰ σταθμίσῃ αὐτὰς, νὰ τὰς μεταχειρισθῇ, ἢ νὰ τὰς παραβλέψῃ.

Ὅταν τὸ ἐνεστώς ᾗναι παραδεδομένον ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ἡδονὴν, ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὸν λοιπὸν βίον, καὶ καθίσταται ἀσυνάρτητος σειρὰ συμβάντων, ἥτις δὲν ἀφίνει ἄλλο εἰμὴ συγκεχυμένην τινὰ καὶ θλιβεράν ἀνάμνησιν. Τοῦλάχιστον πᾶν ἄλλο πάθος, ἂν καὶ καταστρέφῃ τὴν νεότητα, ἀφίνει εἰς τὴν ψυχὴν μικρότερον κενὸν καὶ περισσοτέραν ἐνέργειαν· εὐλόγως λοιπὸν ὁ χριστιανισμὸς ἐμεγάλυνε τὴν μετάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ αὕτη συνήθως ἐξαρκεῖ ἵνα τῷ ἐξαγοράσῃ τὸ μεγαλεῖόν του.

Ἐνίοτε παρατηροῦσα τόσους νέους νὰ παραδίδωνται ἀθώως καὶ ἀφρόνως μόνον εἰς τὰς ἡδονὰς τοῦ κόσμου τούτου, μοὶ συμβαίνει νὰ ἐρωτήσω ἑμαυτὴν, πῶς θέλουν δυνηθῇ οὗτοι νὰ γηράσωσι, καὶ μολαταῦτα πρέπει νὰ γηράσωσι! Ἡ ζωὴ αὐτῇ ἀληθῶς ἐκ τίνος σύγκειται; ἐξ ἀναριθμήτων μικρολογικῶν πράξεων ἀναξίων νὰ τεθῶσιν εἴτε εἰς τὴν τάξιν τοῦ κακοῦ, εἴτε εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ μὴ ἐχουσῶν ἄλλην σπουδαιότητα εἰμὴ ἐκείνην, ἣν ταῖς χορηγεῖ ὁ κώδῃς τῆς ἐθιμοτυπίας, ὅστις εἶναι ὁ μόνος γνώμων τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ διακοσμῆσεως, καὶ ὁ ὁποῖος ἴσως ὠφελεῖ εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' εἶναι ἀνεπαρκὴς πρὸς ἀρετὴν. Ἡ ἠθικὴ τοῦ κόσμου τείνει πάντοτε εἰς τὴν εἰρήνην· θέλει νὰ ὑπομένωμεν ἀλλήλους, πλὴν δὲν μᾶς διατάττει καὶ νὰ βοηθῶμεν ἀλλήλους· καθιστᾷ τὸν βίον εὐκόλον, ἀλλ' ἐγωῖστικόν· ἡ εὐαγγελικὴ ἠθικὴ μόνη κάμνει τὸν βίον ἐλευθέριον, συμπληροῦσα καὶ μεγαλύνουσα αὐτόν.

Διὰ τῆς πρώτης τὸ πᾶν τελευτᾷ ἐνώπιον τοῦ τάφου, διὰ τῆς δευτέρας ἡ μέλλουσα ζωὴ δίδει ἰσχὺν εἰς τὴν παροῦσαν. Ποσάκις εὐρισκόμενός τις μέσα εἰς τὸν κόσμον τῶν Παρισίων, δὲν ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ῥητὸν ἐνὸς εὐφυοῦς ἀνθρώπου· α "Ὅταν παρατηρήσω τοὺς ἀνθρώπους,

εὐρίσκω πολλὰ ὀλίγους, οἵτινες μὲ φαίνονται ἄξιοι νὰ ἀποθάνωσι ! »

Ἡ φιλοσοφία τοῦ τελευταίου αἰῶνος φαίνεται ὅτι ἐθεώρησεν ὡς κυριώτερον σκοπὸν τῆς νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους νὰ λαμβάνωσιν ἀπαθῶς καὶ ἄνευ ἐνθουσιασμοῦ μέρος εἰς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου. Ἡ καρτερία, τὴν ὁποίαν ἐδίδασκεν, ἐφαίνετο λαμβάνουσα ταχέως τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀδιαφορίας· ὁ στίχος οὗτος « διαβαίνετε, θνητοὶ, ποσῶς μὴ σταματᾶτε, » ἐθεωρήθη ὡς δόγμα τῆς ἀληθοῦς κοινωνικότητος. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ ὑπάρχει τι εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς ἡμῶν, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ ὅτι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ τόσον ἐπιπολαίως, καὶ ὅτι τὰ ἐλατήρια τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἀνδρείας ἡμῶν δύνανται νὰ καταβῶσιν ἀπὸ τὰ ὑψηλά. Καὶ τῷ ὄντι, διαβαίνετε θνητοὶ, ἐφαρμόζεται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην τῆς κοινωνίας, ἣτις ἀπαλλοτριώνει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα καθήκοντα. Ὁ χριστιανικὸς ὁμῶς βίος, τουτέστιν ὁ βίος τῆς εὐσπλαγχνίας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς συνειδήσεως, ἀπαιτεῖ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν τήρησιν τῶν ὅρων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐδόθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ἡ δὲ φιλοσοφία στηριζομένη ὑπὸ τῆς ιδέας ὅτι ἡ ὑπαρξίς εἶναι καθῆκον ὀφειλόμενον πρὸς τὸν δημιουργόν, θέλει ἀναμφιβόλως ἐμπνεύσει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἕτερόν τι εἶδος καρτερίας πληρέστερον καὶ εὐγενέστερον τῆς ἀδιαφορίας.

Τὸ μυστήριον τῆς εὐδαιμονίας δι' ἕκαστον ἄνθρωπον συνίσταται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ πλεονεκτήματα τῆς φυσικῆς ἢ κοινωνικῆς αὐτοῦ θέσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐπιφυλάττῃ εἰς ἑαυτὸν τὰ μέσα τοῦ νὰ ἐγκαρτερῇ εἰς τὴν ἀπώλειαν καὶ εἰς τὴν ἀποτυχίαν αὐτῶν. Τὰ ἀγαθὰ εἶναι τόσον ἐφήμερα, ὥστε, καὶ ἐνῷ ἀκόμη τὰ ἔχομεν εἰς τὰς χεῖράς μας πρέπει νὰ προβλέπωμεν ὅτι μέλλουν νὰ μᾶς ἐκφύγωσιν. Ἡ ἰδέα αὕτη εἰς πνεῦμα συνειθισμένον νὰ σκέπτεται, δὲν ἐξασθενεῖ τὴν ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ μόνον τὴν καθιστᾷ ἐπωφελεσέραν. Ὅθεν ἄς μὴ φαντασθῇ τις ὅτι ἡ σκέψις δύναται νὰ διαταράξῃ τὴν εὐθυμίαν τοῦ χαρακτῆρος, ἢ νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν γαλήνην τῆς νεότητος· τὰ ἀπροσδόκητα δεῖνὰ προξενοῦν τὰς μεγαλητέρας θλίψεις, καὶ ἡ συνέχεια αὐτῶν γεννᾷ τὴν ἀ-

πελπισίαν. Ὅποίας παραμυθίας δύνανται νὰ ἀφήσωσιν εἰς πνεῦμα ἐπιπόλαιον καὶ ἀπερίσκεπτον; Ἡ ἀργία ἐπαυξάνει ὁ-
λας τὰς λύπας καὶ ὅλα τὰ ἐλαττώματα· ὅστις ὁμως ἡξεύρει
νὰ σκέπτηται, δὲν φοβεῖται νὰ εὐρεθῇ ἀργός· ἡ ἐργασία γεν-
νᾷ τὴν εἰρήνην, ἡ εἰρήνη ἀναπληροῖ τὴν εὐδαιμονίαν, ὁ δὲ χα-
ρακτὴρ τοῦ ἀνθρώπου μένει πάντοτε ἱλαρὸς καὶ πρὸς τοὺς
ἄλλους καὶ πρὸς ἑαυτόν.

Ἡ νηπιότης καὶ ἡ παιδικὴ ἡλικία, ἂν δὲν τὴν παραπικραί-
νωμεν, εἶναι ἐποχαὶ εὐφροσύνης καὶ εὐδαιμονίας· εἶναι εὐχο-
λον, χωρὶς νὰ τὴν ἀποστερήσωμεν τῶν φυσικῶν αὐτῆς πλεο-
νεκτημάτων, νὰ τὴν ἐφοδιάσωμεν μὲ σοβαράς τινας ιδέας,
αἵτινες θέλουν προπαρασκευάσει τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἀξιο-
πρέπειαν τῶν τελευταίων στιγμῶν τῆς ζωῆς. Ὡς μάθη τὸ
κοράσιον, καὶ ὥς καταλάβῃ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον τὴν ἀσθέ-
νειαν τῆς νηπιότητος, τὰ δίκαια, τὰ ὁποῖα ἀπολαμβάνει ἡ
νεότης, πλὴν ὥς μάθη ἐν ταύτῳ καὶ ὑπὸ ποῖον ὄρον καὶ πρὸς
ποῖον σκοπὸν τὰ δίκαια ταῦτα τῇ ἐδόθησαν. Ὡς ῥίψῃ τὰ
βλέμματά του εἰς τὸν μετὰ ταῦτα βίον, εἰς τὸ ἀμαυρότερον
ἐκεῖνο μέλλον, τὸ ὁποῖον βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀποσβεν-
νύμενον μέλλει νὰ τὸ ὀδηγήσῃ διὰ τοῦ γήρατος εἰς τὸ κοι-
νὸν ἐκεῖνο τῶν ἀνθρώπων τέρμα, εἰς τὸν ἀναπόφευκτον ἐκεῖ-
νον θάνατον, ὅστις θέλει ἔχει τὸ μεγαλεῖόν του, ἐὰν περιφρου-
ρῇται ὑπὸ τῆς ἐλπίδος. Ἴδου ὁλόκληρος ὁ βίος τοῦ ἀνθρώ-
που, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ μάθωμεν ἀδιαλείπτως καὶ ἐγκαί-
ρως νὰ ταυτίζωμεν μὲ τὴν κοινωνικὴν ἡμῶν ζωὴν.

Ἀλλ' ἵνα κατορθώσῃ νὰ κάμῃ ὥς σοβαρά τις ιδέα νὰ λά-
βῃ χώραν ἐν μέσῳ τῶν ἐντυπώσεων τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς
ζωῆς, εἶναι ἀνάγκη ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἐπεικὴς μήτηρ νὰ ἐν-
θυμηθῇ ὅ,τι ἄλλοτε αὐτὴ ἐδοκίμασε, καὶ νὰ ἀφήσῃ εἰς ἐλευ-
θέραν ἐνέργειαν τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι φύσει ἀναπό-
σπαστα πρὸς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ὥς καὶ ὅταν αὐτὰ ἔμελ-
λον νὰ διεγείρῃσι τὸν ἐνθουσιασμὸν ἢ τὴν ματαιότητα.

Τὰ θέλητρά καὶ αἱ εὐφροσύναι αἵτινες παρακολουθοῦσι
τὴν νεότητα εἶναι λίαν πραγματικαὶ καὶ ἐπομένως λίαν ἐπαι-
σθηταὶ πρὸς ἐκείνην, ἥτις τὰς ἀπολαμβάνει ὅθεν ἡ μέλλουσα
νὰ συμβουλευσῇ τὴν ὀρθὴν αὐτῶν ἀπόλαυσιν δὲν πρέπει νὰ

προσποιηθῇ ἄγνοϊαν αὐτῶν. Ἡ πεφωτισμένη μήτηρ παριστᾷ ἐνώπιον τῆς θυγατρὸς αὐτῆς τὴν ἄγρυπνον ἐκείνην θεότητα, τὴν ὁποίαν οἱ παλαοὶ ἔθετον πλησίον τῶν θνητῶν. Εἶναι ἡ σοφία, εἶναι ἡ φρόνησις παριστανομένη μετὰ χαρακτηῆρας γλυκυτέρους καὶ ἐρασμιωτέρους παρὰ ἐκείνους τοῦ Μέντορος. Αὕτη χρεωστεῖ νὰ βοηθήσῃ τὴν συνειδήσιν χωρὶς νὰ τὴν παραμορφώσῃ, πρέπει νὰ ἦναι ἐπεικὴς πρὸς τὴν νεότητα, ὅπως αὕτη ἀκροασθῇ τὰς συμβουλὰς τῆς· πρέπει νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀθώαν αὐτῆς ὑπερφάνειαν καὶ τὴν γλυκεῖαν αὐτῆς παραφορὰν· τέλος πάντων ὀφείλει νὰ συνταυτισθῇ μετ' αὐτῆς ἵνα δυνηθῇ νὰ τὴν χειραγωγήσῃ. Ὅποια ἐπιρροὴς μέσα καὶ ὁποῖαν πειθῶ δὲν θέλει ἐνεργήσῃ ἡ μήτηρ ὠπλισμένη οὕτω μετὰ μόνην τὴν ἀλήθειαν, ἀναγνωρίζουσα τὰς δικαίας ἀπολαύσεις τῆς νεότητος, καὶ διδάσκουσα συγχρόνως τὸ θυγάτριόν τῆς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ; Διότι ἡ ἁρμονία τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ἀπαιτεῖ, ὥστε ἅμα ἀναφανῇ ἐν ἡμῖν δύναμις τις περισσοτέρα, εὐθύς καὶ ἡ ἠθικὴ νὰ μᾶς δείξῃ ἐν καθήκον περισσότερον· ἡ δύναμις συνεπιφέρει ὑποχρέωσιν, ἡ δὲ νεότης εἶναι δύναμις.

Ἡ λέξις αὕτη προκειμένου λόγου περὶ γυναικῶν μᾶς ὑπενθυμίζει παρευθὺς καὶ ἄλλην τινα δύναμιν, ἣτις δὲν ἐδόθη εἰμὴ εἰς ὀλίγας μόνον, ἀλλ' ἣτις εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας εἶναι τόσον ἀναμφισβήτητος, ὥστε ἐξαρκεῖ ἵνα μεταδώσῃ καὶ πρὸς ὅλας τὰς λοιπὰς δεσποτικὴν τινα ὑπόληψιν. Ἀνωτέρω ἔλεγον περὶ τῆς νεότητος, καὶ δυσκόλως ἡδυνάμην νὰ εὕρω μέσα ἵνα ἀναχαιτίσω τὴν κακὴν χρῆσιν τοῦ πλεονεκτήματος τούτου, τὸ ὁποῖον εἶναι κοινὸν πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ πόσον διάφορος περίστασις ἡ μᾶλλον πόσον διάφορον συμβεβηκὸς τῆς νεότητος εἶναι ἡ ὠραιότης! Τί θέλει γίνεαι τὸ σύστημα τῆς διδασκαλίας μου ἐνώπιον τῆς δυνάμεως αὐτῆς; δὲν θέλει ὁμοιάζει τοὺς νόμους ἐκείνους, οἵτινες πίπτουν πρόρριζα ἐνώπιόν τινος κατακτητοῦ;

Νομίζω ὅτι ἐκ τῆς ὠραιότητος δύνатаί τις νὰ παράξῃ μεγίστην ὠφέλειαν διὰ τὴν ἠθικὴν. Πλὴν χρειάζεται μεγάλη προσοχή, ὅταν ἀνατρέφῃ τις ὠραίαν τινα νεάνίδα, ἵνα μὴ μεταχειρισθῇ τὴν ὑποκρισίαν. Πολλαὶ μητέρες νομίζουν ὅτι

ἔχουσι χρέος νὰ ἐξαπατήσωσι τὸ τέκνον των περὶ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτοῦ χαρίτων, καὶ, ἐνῶ ἐσωτερικῶς ὑπερηφανεύονται δι' αὐτάς, δίδουσι τὰ πρῶτα μαθήματα τῆς ψευδοῦς μετριοφροσύνης, ἀρνούμεναι μετὰ πλείσσης σκαιότητος τὸ προτέρημα ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἔτι μᾶλλον ἐπαυξάνουσι τὴν σημασίαν διὰ τῆς μυστικότητος. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ ὠραιότης εἶναι δύναμις, καὶ πᾶσα δύναμις δὲν δύναται νὰ κρυφθῇ, ἐπειδὴ ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς εἰς αὐτὴν προσφερομένης πανταχόθεν ὑπακοῆς. Ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἡ φύσις καὶ ἡ κοινωνία συμβιβάζονται· πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατόν νὰ μὴν ὑπερηφανευθῇ τις δι' ἐν πλεονέκτημα γενικῶς ἀναγνωριζόμενον καὶ οὐδαμοῦ ἀμφισβητούμενον; Νὰ κρύψῃ τις εἰς ἐν ὥραϊον πρόσωπον τὸ προσδοκώμενον αὐτοῦ μέλλον, εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ ἀνατρέφῃ ἡγεμόνα κρύπτων εἰς αὐτὸν ὅτι μέλλει νὰ βασιλεύσῃ.

Ἡ ὠραιότης ἐλκύει τὰ βλέμματα τῶν ἀνθρώπων, δὲν δύναται λοιπὸν νὰ λανθᾷ τὴν φέρουσαν αὐτὴν, οὐδὲ νὰ μὴ διεγείρῃ ἐν αὐτῇ βαθμὸν τινα ματαιοφροσύνης, ἐγωϊσμοῦ, δι' οὗ θέλει νὰ συγκεντρώσῃ τὰ πάντα εἰς ἑαυτὴν καὶ νὰ κατασταθῇ ἡ πρωτεύουσα ἰδέα ὅλων τῶν πλησιαζόντων. Ἡ ὠραιότης προσέτι διευκολύνουσα πᾶσαν ἐπιτυχίαν ἐκνευρίζει τὴν φαντασίαν, καὶ διὰ τοῦ λόγου τούτου δύναται νὰ διαχύσῃ βραδύτητα εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, τῶν ὁποίων τὸ κράτος ἐλαττούμενον καθίσταται τότε δευτερεῦον· ἡ ὠραιότης λοιπὸν ἔχει τὰς ὠφελείας τῆς καὶ τὰς βλάβας τῆς, ἔχει τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ πλεονεκτήματα αὐτῆς· τοῦτο πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὸ κοράσιον, καὶ τοῦτο πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνῃ συνεχῶς ἡ μήτηρ αὐτοῦ.

Ἡ ἀληθῶς ὠραία νεᾶνις ἐνδιαφέρει ὅλον τὸν κόσμον, τὴν ἐπαινοῦσιν οἱ ἄνθρωποι μὲ εὐχαρίστησιν, τὴν θεωροῦσι μετ' εὐφροσύνης, τὴν εἰδοποιοῦσι περὶ τῆς ὠραιότητος αὐτῆς· ἡ μήτηρ αὐτῆς ταράττεται, καὶ ἐνῶ διὰ τῶν ὀμμάτων αὐτῆς ὁμολογεῖ ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ ὁμολογοῦσι, προσπαθεῖ ὁμως διὰ τῶν λόγων τῆς νὰ ψεύσῃ τὴν ὁμολογίαν ταύτην. Τί προκύπτει ἐκ τούτου; ἡ νεᾶνις ταχέως αἰσθάνεται ὅτι θέλουν νὰ τὴν ἐξαπατήσωσι, καὶ συνειθίζει νὰ πιστεύῃ μᾶλλον εἰς τοὺς

ὄφθαλμούς παρὰ εἰς τοὺς λόγους τῆς μητρὸς· εἶναι εὐκολον νὰ σιωπήσῃ τις τὴν ὠραιότητα, δὲν εἶναι ὁμως ἐπίσης εὐκολον καὶ νὰ μὴ τὴν βλέπῃ.

Γενικῶς δὲ ἡ μήτηρ πρέπει νὰ φανερόνῃ ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ τέχνα της, ὅ,τι μετὰ ταῦτα δὲν δύνανται παρὰ νὰ μάθωσι ὑπὸ τῶν ἄλλων. Ἀνήκει εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἐξάγῃ τὰς πρώτας ὠφελίμους ἐντυπώσεις μεταχειριζομένη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰς πρώτας ἀληθείας, ἃς ἀκούει τὸ τέκνον της. Δύναται δὲ κατ' ἀρέσκειαν νὰ ἐπιταχύνη ἢ νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην καθυποβάλλουσα τὸ τέκνον της ὑπὸ τοιούτους ὅρους, δι' ὧν δύναται νὰ παρατείνῃ τὴν ἀμάθειαν αὐτοῦ, μέχρι τῆς στιγμῆς, ἣν προαιρεῖται. Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ νεάνιδες εἶναι πολλὰ ἀγρυπνοὶ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῶν χάριτας, πρέπει νὰ τὰς ἀκολουθῶμεν ἐκ τοῦ πλησίον, διὰ νὰ βαδίζωμεν τόσον ταχέως, ὅσον καὶ ἐκεῖναι, καὶ ὅλη ἡ ἐνεργητικότης τῆς μητρὸς θέλει δυσκολευθῇ μεγάλως ἵνα προλάβῃ τὰς ἐρωτοτροπίας αὐτῶν. Ὅθεν ἡ ὀρθοτέρα πρᾶξις τῆς μητρὸς εἶναι τὸ νὰ ὁμολογήσῃ ἐγκαίρως, καθὼς ὅλος ὁ κόσμος, μετὰ πλείστης ἀπλότητος τὴν ὠραιότητα τῆς θυγατρὸς της, καθὼς καὶ τὴν εὐρωσίαν αὐτῆς. Ἀκολουθῶς, ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη ἐξομολόγησις εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν ἐκληφθῇ ὡς ἔπαινος, δύναται νὰ ἐλαφρύνῃ τὸν κίνδυνον ἀναμιγνύουσα αὐτὸν μὲ ἕτερον ἔπαινον.

Δὲν πρέπει ποσῶς νὰ ταπεινώσωμεν τὴν ὠραίαν γυναῖκα, ἐπειδὴ ἡ φύσις τὴν προώρισε νὰ ὑπερέχῃ· πρέπει λοιπὸν νὰ μεταχειρίζηται τὴν ὑπεροχὴν της καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόζῃ καλῶς (1). Εἰς τὴν πρώτην νηπιότητα, οἱ γονεῖς, ἐὰν δὲν βιάζωνται, ὀλίγας ἀφορμὰς ἔχουσι νὰ τιμωρῶσι· ἤθελεν εἶσθαι

(1) Ἡ κυρία Σεβινιὲ ὑπενθυμίζει εἰς τὴν θυγατέρα της, τὴν ἀπάντησιν, τὴν ὁποίαν ἔδωκε ποτε οὖσα ἔτι νήπιον εἰς τὸν ἡγούμενον *De la Mousse*, συγγενῇ αὐτῶν καὶ σφόδρα ἰανσενιστὴν. Ὁ ἡγούμενος ἐπέπληττε τὴν κυρίαν δε-Γριουνιάν διὰ τὴν ὑπερηφάνειαν, ἣν τῆς ἐνέπνευεν ἡ ὑπερβολικὴ αὐτῆς ὠραιότης. « Πῶς δύνασαι νὰ ἦσαι τόσο ὑπερήφανος, τῆς ἔλεγεν, δι' ἓν πρᾶγμα, τὸ ὅποιον μέλλει μίαν ἡμέραν νὰ σαπῇ; — Πολὺ καλὰ, ἀπεκρίθη ἡ νεῆνις, ἀλλ' ἐντοσούτῳ ἀκομὴ δὲν ἐτάπη». Ἡ ἀπάντησις αὕτη εἶναι λίαν εὐφυής. (Tome IX, lettre 1134). Σ. Σ.

σοφὸν νὰ κάμωσι τὸ τέκνον των νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ συστηματικὴ αὐτῶν συγκατάθεσις δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἀποτέλεσμα τῆς καλῆς αὐτοῦ διαγωγῆς. Θέλουν τὸ προτρέπει εἰς τὸ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, θέλουν ἐπαινῇ μὲ τρόπον ἐπαισθητὸν πᾶν ὅ,τι ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ παριστάνει ἄξιον ἐπαίνου, καὶ δὲν θέλουν παραβλέψει τὴν παραμικρὰν εὐκαιρίαν ἵνα τῷ ἀποδεικνύωσιν ἐνίοτε, ὅτι εἶναι προτιμότερα ἢ φρόνησις παρὰ ἡ ὡραιότης· διότι ἡ ὡραιότης, ἥτις κάμνει νὰ λάβῃ τις εἰς τὸν δρόμον ἓνα χαιρετισμὸν, δὲν ἐμποδίζει τὴν ὡραίαν γυναῖκα νὰ ὑποβληθῇ ἐνίοτε εἰς ποινὴν, καὶ νὰ ὑπάγῃ νὰ κοιμηθῇ πλήρης ἀνησυχίας καὶ θλίψεως. Ἴδου λοιπὸν προκαταρκτηκαί τινες ιδέαι περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ὡραιότητος, περὶ τοῦ ψόγου, ὃν συνεπιφέρει ἡ κακὴ διαγωγή, παριστανομένου ὡς ποινὴ, καὶ ἐξυπνοῦντος τὴν ἐνέργειαν τῆς συνειδήσεως.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον σπανίως ἡ νεᾶνις ἤθελε προσηλωθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς μόνα τὰ θέλητρά τοῦ προσώπου της. Ὀλίγον βραδύτερον, πλὴν πάντοτε ὅσον τὸ δυνατόν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, ἄς προσπαθῇσιν νὰ τὴν διδάξωσιν, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ὡραιότης, αἱ δύο αὗται ἀρμονίαι εἶναι φύσει συνδεδεμέναι καὶ ἀναπόσπαστοι. Ἡ ἐμπειρία τοῦ κόσμου δυνατόν νὰ ψεύσῃ τὴν ὁμολογίαν ταύτην· ἀλλ' ἡ ἐμπειρία αὕτη μέλλει νὰ ἐπέλθῃ ἀργά· ἡ ἐξίς θέλει εἶσθαι ἤδη τετελεσμένη· καὶ δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἴδῃ τις τὴν ἀρετὴν ἀρνούμενην αὐτῇ ἑαυτήν. Ἡ συνάφεια αὕτη ἔχει τὴν ὑπόστασιν αὐτῆς θεωρουμένη ὡς ἀλήθεια ἠθικὴ ἢ θεωρητικὴ· δὲν ἐπιχειρῶ νὰ τὴν ἀποδείξω· μόνος ὁ Πλάτων εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦτο.

Ἀνέφερα περὶ ἀνατροφῆς τοῦ ἡγεμόνος· ἐὰν εἶχα τὴν τιμὴν νὰ ἐπιφορτισθῶ αὐτήν, ἤθελα προσηλωθῇ ἐντόνως, ἵνα τὸν κάμω νὰ ἐννοήσῃ τὴν βαρύτητα τῶν καθηκόντων, τὰ ὅποια συνεπάγεται ἡ ὑψηλὴ θέσις του. Ἦθελα φανῇ αὐστειρὰ ἐπαναλαμβάνουσα εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν τοὺς λόγους τούτους « ἐὰν δὲν ἦσουν βασιλεὺς, ἤθελα ἀπαιτήσῃ παρὰ σοῦ ὀλιγώτερον »· παριστάνουσα πάντοτε τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ ὡς ἠθικὴν τινα δουλείαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ τὴν ὡραιότητα· πρέπει νὰ τῆς ἀναγγείλωμεν ὅτι μέλλει νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὰ ἄμματα τοῦ κόσμου, θέ-

λει γίνεи ἀντικείμενον ἐρεῦνης, θέλει διεγείρει ζήλοτυπίας, θέλει ἐλκύσει εἰς ἑαυτὴν τὸν σεβασμὸν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τέλος θέλομεν τῇ ἀποδείξει ὅτι ἡ ἐντολή της περιβάλλεται μὲ καθήκοντα ἰδιάζοντα εἰς πᾶν πρόσωπον προωρισμένον νὰ βασιλεύσῃ. Εἰς τὸν κόσμον τὰ πλεονεκτήματα μιᾶς ἐξεχούσης δυνάμεως ἀντισταθμίζονται διὰ τῆς δυσπιστίας, τὴν ὁποίαν διεγείρει.

Εἶπον ἤδη ὅτι ἡ ὠραιότης κλίνει πρὸς τὸν ἐγωϊσμόν. Ἡ ὠραία γυνὴ εἶναι συνήθως εὐμενής, ἀλλὰ σπανίως εἶναι εὐαίσθητος. Ὀλίγον συλλογίζεται τις τοὺς ἄλλους, ὅταν εὐρίσκη τοσαύτην ἡδονὴν νὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτὸν του, οὐδὲ φροντίζει νὰ ἀγαπᾷ τοὺς ἄλλους ὅταν ᾔηται βέβαιος ὅτι ἀγαπᾶται. Ἡ ἀπλὴ καὶ ξηρὰ ἡθικὴ δὲν ἀρκεῖ μόνη ἵνα ἀντιπαλαίσῃ τὴν διάθεσιν ταύτην· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν τοιαύτην περίπτωσιν πρόκειται ὀλιγώτερον νὰ καταστρέψωμεν παρὰ νὰ βελτιώσωμεν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ὑπερηφανείας, ἅς μὴ φοβηθῶμεν νὰ ἐπικαλεσθῶμεν εἰς βοήθειαν ἡμῶν τὴν φαντασίαν.

Παράστησον λοιπὸν ζωηρῶς ὅ,τι εὐγενὲς καὶ θελκτικὸν ὑπάρχει εἰς τὸν συνδυασμὸν τῆς ὠραιότητος τῆς ψυχῆς καὶ ἐκείνης τοῦ σώματος· εἰπέ ὅτι ὁ φθόνος τῶν ἀνθρώπων ἐθελοκακῶν τὰς νομίζει πάντοτε κεχωρισμένας. Ὑμνησον τὴν ἐπιθυμίαν τῆς εἰς ἓν ἐνώσεως ὅλων τῶν πλεονεκτημάτων· ἔμπνευσον μετὰ πάθους εἰς τὸ κοράσιόν σου τὴν ἰδέαν ὅτι εἶναι ἀποκλειστικῶς προωρισμένον νὰ θέλῃ πρὸς ὠφέλειαν τῆς ἀρετῆς· τέλος πάντων ἐνωσον ἐπιδεξίως τοὺς ἐπαίνους καὶ τὰς συμβουλὰς, τὰς ἐπιπλήξεις καὶ τὰς ἐνθαρρύνσεις, ἀπότρεψον τὰς ἐρωτοτροπίας του, διεγείρων ἐν αὐτῷ τὴν κλίσιν τῆς τελειοποιήσεως. Τοιουτοτρόπως παρασκευάζων εἰς αὐτὸ ἐπιτυχίας ᾗττον ἐπικινδύνους θέλεις τῷ προφυλάξει ἱκανὴν παρηγορίαν διὰ τὸν χρόνον ἐκείνον, καθ' ὃν ἡ ὠραιότης του μέλλει νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ, διότι ἡ ἀπώλεια αὕτη ὁμοῦ μὲ ἐκείνην τῆς νεότητος διπλασιάζει τὴν στέρησιν καὶ τὴν θλίψιν.

Τοιουτοτρόπως δύναται τις νὰ ταυτίσῃ εἰς μίαν νέαν ψυχὴν τὴν συνειδήσιν τοῦ καθήκοντος μὲ τὸ αἶσθημα τῶν δικαιωμάτων του. Ὁραιότης, πλοῦτος, ὑψηλὴ καταγωγὴ, εὐ-

τυχία, εἶναι περιστάσεις αἰτινες συνεπιφέρουσιν ὑποχρεώσεις. "Οπου αὐτὰ λείπουσιν, αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ πνευματικὰ πλεονεκτήματα προσφέρονται ὡς παρηγορία. Τὰ προτερήματα τοῦ πνεύματος ἔχουσι τοῦτο ὡς ἴδιον, τὸ νὰ ἀρμόζωσιν εἰς ὅλας τὰς καταστάσεις. Αὐτὰ συνιστῶσι τὴν ἀληθινὴν διάκρισιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀσφάλειαν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ· αὐτὰ ἀρχίζουν τὴν ἀθανασίαν του, ἅπαντα τὰ λοιπὰ θνήσκουσιν εἰς πᾶν βῆμα.

"Οταν ἀπεφάσισα νὰ ὁμιλήσω περὶ γυναικῶν, τοῦτο δὲν προῆλθε μόνον ἐπειδὴ παρετήρησα ἑλλειψίν τινα ἰσορροπίας μεταξὺ τῆς φύσεως τῶν γυναικῶν καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡσθάνθην τὴν ἀηδίαν, ἣν δοκιμάζουσι, καὶ τὴν ὁποίαν αἱ πλεόν ἐιλικρινεῖς ἐξ αὐτῶν δὲν διστάζουσι νὰ ὁμολογήσωσι. "Οσαι ὑπέστησαν ταλαιπωρίαν δὲν μεμψιμοιροῦσι ποσῶς ὅτι ἡ τύχη τὰς ἄφησεν εἰς τὴν ἀδράνειαν· διότι ἡ ταλαιπωρία δὲν καταβάλλει τὰς δυνάμεις εἰμὴ ἀφοῦ τὰς ἐξαντλήσῃ, καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀπραξίας ἀνάπαυσις εἶναι γλυκεῖα εἰς τοὺς κεκμηκότας. Ἀλλ' αἱ γυναῖκες, αἰτινες φαίνονται τεθλιμμέναι, αἰτινες μέμφονται τὴν παράτασιν τῆς ζωῆς, αἰτινες εὐρίσκουσι τὰς ἡμέρας των τόσον κενὰς, τὰς στιγμὰς των τόσον μακρυνὰς, εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖναι, αἰτινες ἔλαβον ὅλας τὰς εὐτυχίας, ὅσας δύναται νὰ δαψιλεύσῃ ὁ κόσμος. Εἴτε εἶναι ὡραῖαι, εἴτε πλούσιαι, εἴτε εὖρωστοι, εἴτε στολισμέναι μὲ προτερήματα, εἴτε ἀνατεθραμμέναι, ὡς διατάττει ἢ ὡς ἀνέχεται ἡ κοινωνία, ὅλα ταῦτα οὐδόλως ἐμποδίζουν τὰς πλείστας ἐξ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ νὰ μελαγχολῶσι. Τὰς ἀκούει τις νὰ στενάζωσι διὰ τὸ βάρος τοῦ χρόνου, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμολογοῦσιν ὅτι, ἐὰν πράττωσί τι, τὸ πράττουσιν ὄχι ἵνα ἐνασχολήσωσι τὸν χρόνον, ἀλλ' ἵνα δαπανήσωσιν αὐτόν. Νὰ δαπανήσωσι τὸν χρόνον, φεῦ τῆς ἀφροσύνης των! Ἐνῷ φρικιῶσι νὰ ἰδῶσι τὸ τέρμα τῆς ζωῆς των, τὴν καταβιβρώσκουσι χωρὶς νὰ ἔχωσι τὴν πρόφασιν σφοδρᾶς τιнос αἰτίας!

Ταραχθεῖσα ἐκ τοῦ ἀτοπήματος τούτου ἐζήτησα νὰ ἀνεύρω τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἐνόμισα ὅτι τὸν εὖρον εἰς τὴν διηγετῆ ἑλλειψιν σοβαρᾶς τιнос καὶ ἐσωτερικῆς ιδέας, ἀνεξαρτήτου

τῆς ἡλικίας καὶ τῶν περιστάσεων, ἥτις νὰ παρουσιάζεται εἰς ὅλας τὰς περιόδους τῆς ζωῆς, νὰ ἐνασχολῇ ἀδιαλείπτως τὴν συνείδησιν, καὶ νὰ θέτῃ εἰς ἐνέργειαν ἐκείνην τὴν μερίδα ἡμῶν, ἥτις δὲν ἐπλάσθη ἵνα μένῃ ἀδρανῆς, ἐπειδὴ δὲν μέλλει ποσῶς νὰ ἀποθάνῃ.

Ἡ ἀδράνεια τῆς ψυχῆς, ἥτις μαραίνει καὶ αὐτὴν τὴν νεότητα τῶν γυναικῶν, εἶναι ἔτι ὀδυνηροτέρα εἰς τὴν προβεβηκυῖαν ἡλικίαν, καὶ αὕτη εἶναι ἡ πλέον μακρυνή. "Ἰνα μὴ γίνωμεν καταγέλαστοι καὶ προσέτι χάριν τῆς εὐδαιμονίας ἡμῶν πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι δὲν εἴμεθα νέοι παρὰ μίαν μόνην στιγμήν. « Ὅταν τις ὁμολογῇ τὸ γῆράς του, εἶναι ὀλιγώτερον γέρων » εἶπεν ἡ κυρία δὲ Λαμπέρτ. Ἐπειδὴ ἐπανορθόνεταί τις ἐκ τῶν ἀτοπημάτων, τὰ ὁποῖα ὁμολογεῖ· ἡ χειρίστη τῶν καταστάσεων ἡμῶν, εἶναι πάντοτε ἐκείνη, καθ' ἣν ἐκφεύγει τις ἑαυτὸν μὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ ἐκφύγῃ τὴν ἀλήθειαν· τοῦτο εἶναι ἐπίπονον ὥς καὶ ὅταν ἔχῃ τις ἀκμαίαν τὴν δύναμιν αὐτοῦ· ἀργότερον δὲ ἐξαντλεῖται πάντοτε χωρὶς ἐπιτυχίαν.

Ἡ κοινωνία προσέφερεν εἰς τὰς γυναῖκας διάφορα μέσα, ἵνα ἀντικαταστήσωσι τὴν στέρησιν τῆς νεότητος· ἀλλὰ ταῦτα δὲν δύνανται ποτὲ νὰ ᾔναι τόσον γενικά, ὥστε νὰ ἐφαρμοσθῶσιν εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις. Τέλος πάντων ὁποιανδήποτε φιλοσοφίαν καὶ ἀν' ἐπικαλεσθῶσι πρὸς βοήθειαν αὐτῶν, εἴτε ζητοῦν νὰ εὕρωσι παρηγορίαν ψέγουσαι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν δύνανται πλέον νὰ ἔχωσι, καί, καθὼς λέγει ὁ Μονταῖν « ἐκδικοῦνται διὰ τῆς κακολογίας », εἴτε ἐνεκα τῶν τύψεων τοῦ συνειδότος καὶ τῆς ἀπογνώσεως βυθίζονται εἰς τὴν ἀκηδῖαν τῆς ἀπιστίας, εἴτε παραδίδονται καθ' ἐκάστην ὥραν εἰς μεираκειώδεις διασκεδάσεις, εἴτε ἐπιβάλλουσιν εἰς ἑαυτὰς τὴν ἐπανειλημμένην ἀσκησιν τετριμμένης τινὸς καὶ παχυλῆς θεοσεβείας, οὐδὲν ἐξ ἀπάντων τούτων ἐξαρκεῖ ἵνα ἀποδιώξῃ τὴν θλίψιν ἐκ τοῦ βάρους τῆς ψυχῆς των· διότι ἅπαντα ταῦτα δὲν εἶναι οὐσιωδῶς ἄλλο, εἰμὴ ψιλὴ ὀκνηρία κακῶς μετημφισμένη· καὶ διατί τοῦτο; διότι τὸ λογικὸν πλάσμα δὲν ἤλθε ποσῶς εἰς τὸν κόσμον πρὸς διασκέδασιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα ἐργασθῇ ἐν αὐτῷ.

Ἡ κυρία δὲ Σεβινιέ ἔλεγεν ὅτι δὲν ἐννοιεῖ ποσῶς τὴν φράσιν ταύτην. « Εἶναι πολὺ ἀργὰ ἵνα διορθωθῇ τις »· ἤθελε ἐννοήσει καλλίτερα, ἐπρόσθετεν ἡ ἰδία, ἐὰν ἡ νεότης ἔλεγεν Εἶναι πολλὰ ἐνωρίς. Ἡ φράσις αὕτη ἐμπεριλαμβάνει πολλὴν ἐννοιαν· ἐμβαθύνων τις εἰς αὐτὴν ἀνευρίσκει τὸ μυστήριον τοῦ προορισμοῦ μας καὶ τὴν ἐξήγησιν τῆς λύπης, ἣν δοκιμάζομεν, ἅμα ζητήσωμεν νὰ ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ αὐτόν. Σκέψις, πόλεμος καὶ νίκη, ἰδοὺ ἡ ἀληθινὴ ζωὴ, ἰδοὺ ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἀπορρέει πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια, ἐκτὸς αὐτῆς δὲν ὑπάρχει ἄλλο εἰμὴ νέκρωσις καὶ ἀπόγνωσις. Ἡ γυνή, ἥτις δὲν διεγείρει πλέον τὴν παραμικρὰν συγκίνησιν, εἶναι ἀκόμη δεκτικὴ τοῦ νὰ συγκινηθῇ αὐτή. Ἀγνοῶ ἐὰν ἡ ἀντίφασις αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ἢ ἐκ τῆς κοινωνίας· δὲν τολμῶ νὰ ἐρωτήσω τὴν θείαν πρόνοιαν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, φοβουμένη μήπως τὴν αἰτιασθῶ διὰ τὰς δυσκολίας, μεθ' ὧν περιέβαλε τὴν κλῆσιν ἡμῶν. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν ἔχῃ, εἴτε φυσικὰ εἶναι εἴτε ἐπίκτητα, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν τὰ καθήκοντα ταῦτα, νὰ ὠφεληθῶμεν ἐξ αὐτῶν, νὰ ζήσωμεν· τουτέστι πρέπει νὰ γνωρίσωμεν τὰ μέσα τῆς πληρώσεως αὐτῶν, καὶ τοὺς κινδύνους τῆς ἐλλείψεώς των, πρέπει νὰ γνωρίσωμεν τὰ καθήκοντα καὶ τὰ πάθη ἡμῶν, τὴν χαρὰν καὶ τὸν φόβον τῆς συνειδήσεως, καὶ νὰ διατηρῶμεν ἀενάως τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην ἐνέργειαν, ἥτις μόνῃ δύναται νὰ ἀποδιώξῃ ἀφ' ἡμῶν τὴν θλίψιν, καὶ νὰ καθυποτάξῃ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ χρόνου.

Πολλαὶ γυναῖκες μεμψιμοιροῦσι διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς τάξεως, ἣν διέγραφεν ἡ παρελθοῦσα κοινωνία, καὶ νομίζουσιν ὅτι ἔχουν δίκαιον λέγουσαι, ὅτι τὰ προνόμια ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα παρεχωροῦντο εἰς τινὰς μόνον κλάσεις, αἱ ἀριστοκρατικαὶ προλήψεις, αἱ συνήθειαι ἐκεῖναι, αἱ κατασταθεῖσαι δικαιώματα ὡς πρὸς τινὰς, εἶχον τοῦλάχισον τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ὑπερασπίζωνται τὰς γυναῖκας κατ' ὅλας τὰς ἐπὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Δὲν ἀναφέρω ποσῶς ὅτι πολλὰ μικρὰν μακροθυμίαν δεικνύουσιν ὅσαι γυναῖκες θρηνοῦσι τὴν στέρησιν τοιαύτης καταστάσεως πραγμάτων, ἥτις ὠφελοῦσε μικρόν τινα μόνον ἀ-

ριθμὸν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι εἶναι πιθανώτερον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, ὅσαι μεμφιμοιροῦσι διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ παρελθόντος, ἠγνόησαν τὰ ἐλλείμματα αὐτοῦ. Ἐρωτῶ μόνον εἰς ποίαν ἐποχὴν πρέπει νὰ θέσωμεν τὸ παρελθὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε τοσοῦτον ἀγαπητὸν εἰς τὸ φῦλόν μας. Βλέπει τις εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Κυρίας du Defiant ὅτι « ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων κατέστη ὀκνηρὰ καὶ ἄκαρπος, ὅτι δὲν δύναται τις νὰ ἐλπίσῃ μικρὰν συναναστροφὴν παρὰ εἰς τὸ τέλος τῆς ἡμέρας, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ζῇ μεμονωμένος καὶ ὅπως δύναται τὸ ἐπίλοιπον τοῦ χρόνου. » Ἡ Κυρία du Châtelet ὡσαύτως εἰς τὰς ἐπιστολάς της θρηνεῖ « τὴν ἀψηφησίαν τῶν ἀνδρῶν κατὰ τῶν γυναικῶν, ἐκτὸς ἐὰν ἡ φιλοτιμία των ἤθελε τοὺς ἀναγκάσει νὰ τὰς ἐνθυμηθῶσι μίαν στιγμὴν, διὰ νὰ τὰς ἐγκαταλείψωσι τὴν ἄλλην. » Εὐρίσκει τις τὰς αὐτὰς λέξεις εἰς μικρόν τι πονημάτιον τῆς Κυρίας Δὲ Λαμπέρτ. « Οἱ ἄνδρες ἀπεμακρύνθησαν ἐκ τῶν γυναικῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπώλεσαν τὴν εὐγένειαν αὐτῶν καὶ τὴν λεπτὴν ἐκείνην κομψότητα, ἣτις δὲν ἀποκτᾶται εἰμὴ διὰ τῆς συναναστροφῆς αὐτῶν. » Εἶναι ὡσαύτως γνωστὸν τί ἔγραφεν ἡ Κυρία de Maintenon περὶ τοῦ κενοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο ἡ ψυχὴ ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς της. Εἰς δὲ τὰς ἐπιστολάς τοῦ de Bussy ὑπάρχουσι χαριεντισμοὶ τινες περὶ τῆς ἀνάγκης εἰς ἣν εὐρέθη ἡ Κυρία Λαφαυέτ νὰ θέσῃ τὸ μυθιστόρημα αὐτῆς εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἑρρίκου Β', ἵνα δυνηθῇ νὰ δώσῃ εἰς τὰ πρόσωπα αὐτῆς χαρακτῆρας κομφοτέρους καὶ φιλοφρονητικωτέρους πρὸς τὰς γυναῖκας. Τέλος πάντων ἀνευ πολλῆς δυσκολίας ἠδυνάμην νὰ ἀποδείξω ὅτι αἱ γυναῖκες εἰς πᾶσαν ἐποχὴν ἐδοκίμασαν θλίψεις καὶ ἡσθάνθησαν τὸ βάρος τῆς ζωῆς, ὅσας δὲν ἐζήτησαν νὰ εὕρωσιν ἐντὸς ἑαυτῶν τὰ μέσα τῆς παρηγορίας των.

Ἀλλὰ μᾶς λέγουσιν ὅτι ἄλλοτε αἱ προβεβηκυῖαι γυναῖκες, ἀφοῦ ἤθελον διατρέξει τὸ λαμπρὸν στάδιον τῆς νεότητος, ἐλάμβανον μετὰ ταῦτα τὴν θέσιν τοῦ εἰρηνικοῦ καὶ ἀμερίμνου βίου, ἀπαράλλακτα καθὼς βλέπομεν τὴν οἰκοδόσποιαν ἀναπαυομένην εἰς τὴν γωνίαν τοῦ οἴκου της. Οἱ νεώτεροι ἤρχοντο πέριξ αὐτῶν, ἔζων ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς

αὐτῶν, ἐσυμβουλευόντο τὴν ἐμπειρίαν των περὶ τῶν ἀντικειμένων τῶν ἀφορώντων τὴν φιλοκαλίαν καὶ τὴν κοσμιότητα, καὶ ἐζήτουν τὴν ἐπιδοκιμασίαν των· ὥστε ἡ λύπη ὅτι ἔπαυσαν πλέον νὰ ἀρέσκωσιν ἀντεσθμίζετο ἐν αὐταῖς ἐκ τῆς ἡδονῆς τῆς ἐξουσίας. Αἱ τιμαὶ αὗται αἱ ἀπονεμόμεναι εἰς τὰς γηραιὰς γυναῖκας, ἡ λεπτὴ αὕτη φιλοφροσύνη, ἣτις τὰς ἐθεώρει ὡς δικαστὰς, εἶχεν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἠθικὴν, ἐπειδὴ παρέτεινε τὴν ὑπόληψιν τὴν ὀφειλομένην εἰς τὰ λογικὰ πλάσματα, ὡς καὶ ὅταν αὐτὰ ἔπαυσαν τοῦ νὰ λαμβάνωσιν ἐνεργητικὸν μέρος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Ναι, ἀλλ' αὕτη ἡ ὁμοιότης πρὸς τὴν ἠθικὴν δὲν εἶναι ποσῶς ἡ ἠθικὴ αὐτῇ, πρὸ πάντων εἰς ἐκείνην τῆς ζωῆς τὴν περίοδον, καθ' ἣν ψυχρανθείσης τῆς φαντασίας δὲν δύναται νὰ ἔχητις οὐδεμίαν ἡδονὴν ἐξ αὐτῆς. Ὅλαι αὗται αἱ συνήθειαι τοῦ παρελθόντος χρόνου φέρουσι τὸν ἴδιον χαρακτῆρα, πανταχοῦ δηλαδὴ θέτουσι τὸ φαινόμενον εἰς τὸν τόπον τῆς οὐσίας· φαίνεται ὅτι ἐπενοήθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων, οἵτινες ἔκαμνον τὴν πρώτην μελέτην τῆς ζωῆς, καθὼς βλέπομεν τοὺς ὑποκριτὰς, ὅταν ἀπαγγέλλωσι κατὰ πρῶτον παιδιᾶς χάριν σοβαρόν τι δράμα, νὰ ἀπορρίπτωσι τοὺς μεγάλους μονολόγους (tirades) καὶ τὰς ζωνηρὰς κινήσεις, νὰ μὴ φυλάττωσι κατ' ἀρχὰς εἰμὴ τὸ ὀνομαζόμενον σύνθημα καὶ τὰς ἀπαντήσεις, καὶ νὰ ἀναβάλλωσι δι' ἄλλην φοράν τὴν ἐμβριθειαν, τὴν δύναμιν καὶ τὸ πάθος. Νὰ ὑποληπτώμεθα τὸ γῆρας, νὰ συμβουλευώμεθα τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ, νὰ κάμνωμεν ἀντιπερισπασμὸν τῆς λύπης του, νὰ ζητῶμεν εὐκαιρίαν νὰ παρηγορήσωμεν τὰς πικρίας του, νὰ ἀνακουφίζωμεν τὰ φυσικὰ αὐτοῦ παθήματα, νὰ τῷ ἀποδεικνύωμεν γλυκεῖάν τινα συμπάθειαν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, τὸν ὁποῖον μέλλει μετ' ὀλίγον νὰ ἐγκαταλείψῃ, ὅλα ταῦτα εἶναι ἀναμφιβόλως ἀγαθὰ, καὶ δύνανται νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν φυσικῶν καὶ χριστιανικῶν καθηκόντων. Ἀλλ' ἐὰν τοιαῦται φιλοφροσύναι ἐκτελῶνται ἔνεκα ἀπλῆς φιλαρεσκείας καὶ κοσμιότητος, ἐὰν ᾗται συνέπειαι ἐπιπολαίου τινὸς ἐθιμοτυπίας, ἣτις ἀποκλείει τοὺς λόγους, οἱ ὅποιοι τὴν δικαίονουσιν, ἐὰν δὲν θεωρῶνται ὡς καθήκοντα, ἀλλ' ὡς ἐξωτερικὸς στολισμὸς, τότε ἀμφιβάλλω ἐὰν δύνανται νὰ καταστήσωσι

τοὺς κοινωνικοὺς δεσμοὺς στερεοὺς καὶ συμπαθητικοὺς, καὶ νὰ χορηγήσωσι πρὸς ἐκείνας, αἵτινες τὰς ἀπολαμβάνουσι, τέρψεις ἱκανὰς νὰ παρηγορήσωσι τὸν βίον των.

« Αἱ προβεβηκυῖαι γυναῖκες ἐθεωροῦντο ἄλλοτε εὐδαίμονες, ἥσαν ἐράσμιαι εἰς τὸν κόσμον. » — Τὸ πιστεύω, πρέπει νὰ εἶχον τὰς αὐτὰς διαθέσεις, τὰς ὁποίας ἔχουσιν οἱ τυφλοὶ· ἐπειδὴ παρατηρήθη ὅτι οἱ τυφλοὶ λυποῦνται ὀλιγώτερον παρὰ οἱ κωφοὶ, διότι ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνίας ἡ στέρσις τὴν ὁποίαν δοκιμάζουσιν, ἀντισταθμίζεται ὑπὸ τῆς ἐνεργείας τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων. Ἄλλ' ἐὰν τις θελήσῃ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐρημίαν των, καὶ πάντοτε ὑπάρχει ἐρημία εἰς τὴν ἡμέραν μιᾶς γυναικὸς, ἐὰν ἀναγνώσῃ τὰ συγγράμματα, ὅπου ἐτόλμησαν νὰ διηγηθῶσιν ὅσα ἐδοκίμασαν, ἐὰν ἐξετάσῃ τὰς ἐπιστολάς των, ἢ μᾶλλον ἐὰν συμβουλευθῇ τις ἑαυτὸν, θέλει ἰδεῖ, ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ζωῆς, ὅπως ἐπίπλαστον, δὲν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ψυχῆς, ἣτις ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἵνα ἀνακαλύπτῃ πάντοτε καὶ πάντοτε νὰ τελειοποιῇται. Γνωρίζω νέαν τινὰ γυναῖκα, ἣτις, εἰς τὴν ἑξαψιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτῆς πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὑπέσχετο καθ' ἑαυτὴν νὰ τὸ ἐπιδιώξῃ ἀδιαλείπτως, καὶ ἐὰν δὲν ἔμελλε νὰ ἀποκτήσῃ τὰς ἀναγκαῖας ιδιότητας πρὸς τελειοποίησίν της, εἰμὴ τὴν παραμονὴν τοῦ θανάτου της. Ἐὰν ἐγκαρτερήσῃ τις, δύναται νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι δῆποτε καὶ ἂν συμβῇ, ὅτι θέλει ἀπολαμβάνει ὑπαρξίν πλήρη καὶ ἐνεργητικὴν. Πᾶσα γυνὴ αἰσθανομένη τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν, ἔστω καὶ τῆς ἐλαχίστης τάξεως, θέλει γίνεαι ἀνεξάρτητος καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων, καὶ αὕτη ἡ ἀνεξαρτησία εἶναι ἐνταυτῷ καὶ τὸ ἀσφαλέστερον καὶ τὸ πρῶτιστον ἀγαθόν. Τὸ δὲ νὰ ἀποθάνῃ τις πρόωρα, τὸ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν σκέψιν διὰ τῆς ματαιότητος, τὸ νὰ ζητῇ εἰς ἄλλους τὰς ἀφορμὰς, δι' ὧν δύναται νὰ ἔχῃ εἰς ἐνέργειαν τὸ πνεῦμά του, ἀντὶ νὰ τὰς εὕρισκῃ ἐντὸς αὐτοῦ, πάντα ταῦτα ἀπαιτοῦσι μεγάλους ἀγῶνας καὶ μικρὰν παρέχουσι τὴν εὐχαρίστησιν. Τὸ γῆρας δὲν δύναται νὰ ἐκφύγῃ τὸ αἶσθημα τῆς λύπης, ἣτις διεγείρεται ἐκ τῆς παρακμῆς του· ἐὰν δὲ παραλληλισθῇ καὶ μετὰ τὴν νέαν γενεάν, ἣτις τὸ περικυκλόνει, θέλει αἰσθανθῇ

ἔτι μάλλον τὴν στέρησιν· ἡ ἡδονὴ τοῦ δεσπόζειν δὲν θέλει τὸ παρηγορήσει ποσῶς, διότι δύναται πρὸς τοῦτοις καὶ αὕτη νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ. Τὸ μόνον πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν μᾶς ἐγκαταλείπει ποτέ, εἶναι τὸ καθήκον, ἡ συνείδησις, τὸ λείψανον ἐκεῖνο τῆς ἐντολῆς μας, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ καλλιεργῶμεν μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν, διότι ἐντὸς αὐτῆς εὐρίσκομεν καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ ἀποθάνωμεν καλῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ ἀνατροφῆς τῶν κορασίων εἰς τὴν νηπιότητα αὐτῶν.

“Ὅστις γνωρίζει ἑαυτὸν, εἶναι ἱκανῶς προωδευμένος εἰς τὴν τέχνην τοῦ νὰ ἐμβαθύνῃ καὶ νὰ διαγινώσκῃ τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἄλλων, αὕτη δὲ ἡ τέχνη εἶναι τὸ θεμέλιον πάσης ἀνατροφῆς. Ἀλλ’ ἵνα γνωρίσῃ τις ἑαυτὸν, πρέπει νὰ ἐρευνήσῃ τὰς ιδέας του καὶ τὰς πράξεις του. Ἡμεῖς ὑπανδρεύομεν τὰ κοράσιά μας εἰς τόσον τρυφεράν ἡλικίαν, ὥστε δὲν λαμβάνουσι καιρὸν νὰ σπουδάσωσι τὸ παραμικρόν· ἐκτὸς τῶν Ἑλληνιστῶν τὰ ὑπανδρεύουσιν ὀλίγον ἀργότερον, πλην τὰ κρατούσιν εἰς ἓν εἶδος ἀμαθείας καὶ ὑποταγῆς, ἣτις παρατείνει μόνον τὸν νεανικὸν χαρακτῆρα τοῦ κορασίου· καὶ ἡ μικρὰ αὕτη πονηρία, ἣτις ἐν τοσούτῳ δὲν ἀπατᾷ οὐδένα, ἐκθέτει τοὺς γονεῖς εἰς τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ ἐγκαταστήσωσιν αὐτὰ εἰς τὴν τάξιν τῶν συζύγων καὶ τῶν μητέρων, τουτέστι νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς αὐτὰ τὰ σπουδαιότερα καθήκοντα πρὸς ἄλλα ὄντα, πρὶν ἔτι ἐκμάθωσι τὸν τρόπον τοῦ νὰ φέρωνται φρονίμως πρὸς ἑαυτά. Ἐὰν ᾗτο δυνατόν νὰ θραύσωμεν αἴφνης τὰς παραδεδεγμένας συνηθείας καὶ νὰ συμβουλευθῶμεν τὴν φύσιν, νομίζω ὅτι αὕτη προσδιορίζει τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος ὡς ὅρον ὑπανδρείας τῶν γυναικῶν· πλην, ἐπειδὴ τὰ ἥθη ἡμῶν ἀντίκεινται εἰς τόσον τραχείας μεταβολὰς ἐθίμων, τοῦλάχιστον ἔπρεπε νὰ ἀφίνωμεν τὸ κοράσιόν μας νὰ συμπλη-

ροῖ τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ μέχρι τοῦ καιροῦ ἐκείνου νὰ μὴ παραλείψωμεν οὐδὲν ἵνα ἐπισπεύσωμεν τὴν λογικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν.

Εἶναι πολλὰ δύσκολον ἡ νεᾶνις νὰ ριφθῇ ὡς ἐξ ἀπροόπτου εἰς τὸν θόρυβον τοῦ συζυγικοῦ βίου, χωρὶς νὰ φέρῃ καὶ εἰς τὴν μητρικὴν αὐτῆς κατάστασιν μικρόν τι μέρος τῶν μεираκιωδῶν ἔξεων τῆς προσφάτου νηπιότητος αὐτῆς. Τὸ ἐσπαργανωμένον βρέφος τῆς θέλει τῇ φανῇ ὡς ἔμψυχον εἶδωλον, καὶ τὸ πρῶτον αἴσθημά της πρὸς αὐτὸ θέλει ταυτισθῇ μετὰ τὴν ἡδονὴν, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται νὰ τὸ στολίζῃ καὶ νὰ διασκεδάξῃ μετὰ αὐτό. Ἐπειδὴ ὅλαι σχεδὸν αἱ ἡδοναὶ τῆς ζωῆς ταύτης συνεπιφέρουσι μετ' ἑαυτῶν καὶ κινδύνους τινάς, ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι καὶ οἱ πλέον σύμφωνοι μετὰ τὴν φύσιν δὲν πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ.

Ὁ Ῥουσὼ ἐμέμφθη τὰς μητέρας τῆς ἐποχῆς του, ὅτι ἀπομακρύνονται ἐκ τῆς κοιτίδος τοῦ βρέφους αὐτῶν· σήμερον ἴσως ἤθελε τὰς μεμφθῇ ὅτι προσκολλῶνται πολὺ, καὶ ὅτι ταραττοῦσι τὴν ἀναγκαίαν ἡσυχίαν του· τοῦλάχιστον ἤθελεν ἐξάπαντος μεμφθῇ τὴν νεοφανῇ ἐκείνην πολυτέλειαν, ἣτις μετὰ τὴν φιλοκαλίαν στολίζει τὴν ἐνδυμασίαν τῶν νεογεννημένων· ἡ φιλοκαλία ἔκαμε μεγάλας προόδους ἐν Γαλλίᾳ, ἡνώθη δὲ μετὰ τὴν ὑπερβολικὴν καθαριότητα τοσοῦτον ἀναγκαίαν εἰς τὰ παιδία. Πλὴν, ἐὰν ἄλλοτε τὰ νήπια παρίσανον θέαμα γελοιωδέστατον, ἄλλα μὲν ἐνδεδυμένα μετὰ πεποικιλμένα φορέματα καὶ ὠπλισμένα μετὰ ξίφος, ἄλλα δὲ βοσρυχισμένα, κεκονιαμένα καὶ βεβαρημένα μετὰ βαρέα ὑφάσματα, ὡς αἱ μητέρες των, δὲν νομίζω ὅμως ὅτι εἶναι λογικώτερον τὴν σήμερον μετὰ τὰ ἀναπαυτικώτερα φορέματα, μετὰ τὰ ὁποῖα ἐνδύομεν τὰ τέκνα μας, νὰ τὰ στολίζωμεν μετὰ ὅλην τὴν πολυτέλειαν, ὅσην δύνανται νὰ προσφέρωσιν αἱ ἀποθῆκαι τῶν ὑφασματοποιῶν μας. Οὐδὲν πλέον εὐάρεστον, ὅσον ἡ πληθὺς ἐκείνη τῶν νηπίων, τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς περιπάτους φαίνονται παιγνιδίζοντα· τὸ δροσερόν καὶ καθαρὸν αὐτῶν πρόσωπον μαρτυρεῖ τὴν περιποίησιν, ἣτις δαφιλεύεται εἰς αὐτὰ· τὰ βοσρυχωμένα μαλλία των περιῆλθον δις καὶ τρίς τὰς χεῖρας τῆς μητρός· τὸ σεμνοπρεπὲς των ἐνδυμα δίδει εὐκολίαν εἰς τὰς κινήσεις

των· τοῦτο εἶναι καλόν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταργήσωμεν καὶ τὴν πλησμονὴν ἐκείνην τῶν δαντέλλων καὶ τῶν πολυπτύχων (*falbalas*), ἕνεκα τῶν ὁποίων τὰ μικρὰ κοράσια φαίνονται τόσοι ὑπερήφανα, καὶ τὰ ὅποια τὰ καθιστῶσιν ὁμοια μετὰ ἀγάλατα; Αὕτη ἡ πολυτέλεια ἔχει ἐξωτερικὴν τινα μόνον ἀπλότητα, ἥτις ἐξαφανίζεται εἰς τὰ ὄμματα τῶν εἰδημόνων. Ὅσον περισσότερον ἡ φιλοκαλία τὴν περικαλύπτει, τόσοι περισσότερα εἶναι ἴσως καὶ τὰ ἀτοπήματα. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἡμέραν τινὰ ἐθαύμασα τὴν ἐσθῆτα καὶ τὰς ἐκ περκαλίου περισκελίδας ὀκταετοῦς τινος κορασίου, τοῦ ὁποίου τὰ κεντητὰ καὶ πεποικιλμένα ὑπορράμματα (*garnitures*) εἶχον τοσαύτην πολυτέλειαν, ἥτις ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἐστίχισε πολὺ ἀκριβὰ. Τὸ κοράσιον, τὸ ὁποῖον ἡδύνετο βλέπον τὴν στολὴν αὐτοῦ γενομένην ἀντικείμενον μεγάλῃς ἐρεῦνης, μοὶ ἀπεκρίθη μετὰ τὸ ὑποκριτικὸν καὶ αὐτάρεσκον ἐκεῖνο σχῆμα, τὸ ὁποῖον εἶδε νὰ λαμβάνωσι τινες γυναῖκες, αἵτινες ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦ στολισμοῦ μεταχειρίζονται πάντοτε ἐκφράσεις ψευδοῦς ταπεινώσεως καὶ μετριοφροσύνης· « Τοῦτο ὅμως εἶναι κατὰ πολλὰ ἀπλοῦν! » Δὲν γνωρίζω ἐὰν τὸ κοράσιον ἐκαμάρονεν, ἢ ἐὰν ἡ συνήθεια τὸ κατήντησε νὰ πιστεύῃ, ὅτι ἐν λευκὸν φόρεμα, τόσοι πολυτελῶς ἐστολισμένον, ἦτο κοινὸν στολίδιον· ἀλλ' εἰς ταύτην τὴν περίστασιν δὲν ἦτο διόλου ὠφέλιμον νὰ τῷ δώσωσι τὴν ιδέαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξοδεύσῃ πολλὰ χρήματα διὰ νὰ ἐνδυθῇ φόρεμα ἀπλοῦν. Ἐνῶ αὐτὸ μοὶ ὠμίλει, πλησίον τοῦ ἵστατο ἕτερόν τι κοράσιον τῆς αὐτῆς σχεδὸν ἡλικίας, τοῦ ὁποίου τὸ λευκὸν ἔνδυμα δὲν εἶχε κανέν στολίδιον, καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐβλέποντο εἰς ἐκείνην τὴν στιγμὴν τὰ δύο ταῦτα κοράσια δὲν ἐφαίνετο ποσῶς ἀνήκων εἰς τὴν νηπιώδῃ ἡλικίαν· τοῦτο μοὶ ἐπροξένησεν αἰσθημα ἐλέους καὶ πρὸς τὸ ἐν καὶ πρὸς τὸ ἄλλο.

Ἡ πολυτέλεια αὕτη, γινομένη εἰς τὸν ἱματισμὸν τῶν νηπίων, γίνεται ἐνίοτε ἀφορμὴ δαπάνης, ἥτις πιθανῶς ἀπαρῆσκει εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ συζύγου, πλὴν δὲν δύναται νὰ κάμῃ τὴν παραμικρὰν ἀντίστασιν, ὑποχωρῶν εἰς τὰς ἀδυναμίας τῆς μητρός. Ἀλλὰ διατὶ νὰ ἦναι ἀνάγκη, ὥστε ἐνώπιον τοῦ

ἄνδρὸς ἡ πρώτη ἀρχὴ τῶν μητρικῶν αἰσθημάτων νὰ ἐμφανίζεται ἀληθῶς τόσον μεираκιώδης;

Ὁ Ρουσώ ἐκήρυξεν ὀριστικῶς ὅτι ὁ καλλωπισμὸς εἶναι ἔμφυτος εἰς τὰς γυναῖκας, αἱ δὲ γυναῖκες τόσον ἰσχυρῶς συγκατετέθησαν ν' ἀποδείξωσι τοῦτο διὰ τοῦ ἔργου, ὥστε δὲν θέλω ἐπιχειρισθῆ νὰ ψεύσω οὔτε τὰς γυναῖκας οὔτε τὸν Ρουσώ. Θέλω περιορισθῆ μόνον νὰ εὐχθῶ ὅ,τι καὶ περὶ τῆς ὠραιότητος, νὰ προσπαθῇσωμεν δηλαδὴ νὰ καταστήσωμεν ὠφέλιμον τὴν κλίσιν ταύτην τοῦ καλλωπίζεσθαι τῶν γυναικῶν· εἶναι μεγάλη καὶ ἀναγκαία δεξιότης τὸ νὰ στρέφωμεν τὰ πάντα πρὸς ὠφέλειάν μας, τὰ καλὰ ὡς καὶ τὰ κακὰ, τὰ πλεονεκτήματα ὡς καὶ τὰς ἐλλείψεις. Εἶναι δυνατόν νὰ περιορίσωμεν κατὰ πρῶτον τὸν καλλωπισμὸν τῶν χορασίων μας εἰς τὸ νὰ περιποιῶνται ἑαυτὰ καὶ τὰ ἐνδύματά των, ὕστερον διὰ τῶν συμβουλῶν καὶ τῶν παραδειγμάτων δυνάμεθα νὰ τὰ συνειθίσωμεν νὰ ἐκλέγωσιν ὅ,τι πρέπει εἰς αὐτὰ μᾶλλον, παρὰ ὅ,τι ἀγοράζεται ἀκριβὰ ἢ ἐπιδοκιμάζεται ὑπὸ τοῦ συρμοῦ. Αἱ ιδέαι τῆς ἀναλογίας καὶ τῆς ἁρμονίας ἐφαρμοζόμεναι εἰς ἅπαντα τὰ πράγματα δίδουσιν ἠθικὴν τινα βαρύτητα καὶ εἰς τὰ παραμικρότερα ἐξ αὐτῶν. Ὁ σολισμὸς τῆς γυναικὸς δυνατόν νὰ συναρμολογῇται ἢ νὰ ἀντιμάχεται πρὸς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου της, πρὸς τὴν φύσιν τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὸν ὅποιον κατέχει ἐν τῇ κοινωνίᾳ βαθμόν. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀνδρὸς ἀπαιτεῖ καὶ διάφορον ἐξωτερικὸν πρὸς τὴν γυναῖκα, τοῦτο δὲ ἐφαρμόζεται εἰς ὅλας τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας. Ἡ γυνὴ τοῦ πρώτου ἄρχοντος πόλεως τινος δὲν πρέπει νὰ ἐλκύη τὰ βλέμματα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅπως ἐκείνη τοῦ θαλαμηπόλου τοῦ βασιλέως· καὶ ἐκεῖ ὅπου ἡ ὑπόληψις ἀναφέρεται πρὸ πάντων εἰς τὰς πατριωτικὰς ὑπηρεσίας, τὸ παραχωρηθὲν διακαίωμα εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ αὐλικοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐλκύη τὴν προσοχὴν διὰ τῆς λαμπρᾶς πολυτελείας της ἐδύνατο νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ θεωρῇται ὡς προνόμιον.

Αἱ λεπτομέρειαι αὗται δεικνύουσι, νομίζω, ἱκανῶς, πόσον σοβαρά τις ιδέα δύναται πανταχοῦ νὰ ἀναμιχθῇ καὶ νὰ διευ-

θύνη ὅλας τὰς περιστάσεις τῆς ἀνατροφῆς. Τινὲς θέλουσιν εἰπεῖν, καὶ εἰς τοῦτο δὲν ἀμφιβάλλω ποσῶς, ὅτι καταχρῶμαι τῆς σοβαρότητος, ὅτι εἶναι σχολαστικότης νὰ φέρωμεν τὴν ἠθικὴν μέχρι τοῦ καλλωπισμοῦ. Οἱ ἐπιπόλαιοι ἄνθρωποι θέλουσιν ἐλεεινολογήσει τὰς συμβουλάς ταύτας· αἱ δὲ νέαι γυναῖκες θέλουσιν ἴσως παροργισθῇ κατ' ἐμοῦ ὅτι θέλω νὰ ἐπιβάλλω κανόνας συστηματικούς καὶ εἰς αὐτάς τὰς ἐμφύτους ὁρμάς τῆς μητρὸς.

Ὅταν ἀσχολῇται τις εἰς τὴν ἀνατροφήν, ἤθελε νομίσαι ὅτι ἡ ἀσχολία τοῦ αὐτῆ ἔχει ἀντικείμενον τοὺς παῖδας, καὶ ὁμῶς ταχέως αἰσθάνεται ὅτι πρέπει νὰ ἐπαναλάβῃ ἐκείνην τῶν γονέων. Τῶνόντι ἵνα ἀναθρέψω τὸ μικρὸν κοράσιον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὰ σπάργανα, ἔχω ἀνάγκην, ὥστε ἡ μήτηρ τοῦ νὰ ἀνετράφη ὁμοία μὲ αὐτό· ὅθεν εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, εἰς τὸ ὁποῖον προεθέμην νὰ διαγράψω τοὺς κανόνας τῆς πρώτης ἡλικίας, ἀναγκάζομαι νὰ διδάξω τὰς νεάνιδας, αἵτινες ἤδη ὑπανδρεύονται. Θέλουν μοὶ συγχωρήσει ἴσως τὴν φαινομένην ταύτην ἔλλειψιν τῆς μεθόδου, ἥτις κατ' οὐσίαν δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἡ φυσικὴ τάξις τοῦ ἀντικειμένου· ἐπειδὴ, ἵνα διδάξῃ τις τὰ τέκνα, πρέπει νὰ φωτίσῃ τὰς μητέρας.

Πῶς δύναμαι νὰ ἐλπίσω ὅτι θέλουν τῶνόντι μὲ ἀκροασθῇ αἱ νέαι γυναῖκες, ὅσαι ἀνετράφησαν κατὰ τὸν συρμόν, ὅστις δὲν τὰς θεωρεῖ ἄγνάς, παρὰ ὅταν ᾔῃναι κοῦφαι, οὐδὲ λογικάς, παρὰ ὅταν ᾔῃναι πανοῦργοι; Ἐχω ἀνάγκην νὰ ᾔῃναι σκεπτικαὶ καὶ εἰλικρινεῖς· καὶ πρὸ πάντων ἔχω ἀνάγκην τῆς μητρικῆς τρυφερότητος, ὅταν ἐπιχειρῶ νὰ δείξω τοὺς κανόνας τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἐλευθερωτέρου καὶ ἰσχυροτέρου αἰσθήματος.

Αἱ γυναῖκες εἶναι προωρισμέναι νὰ δοκιμάζωσι πλέον παρὰ ἓν εἶδος αἰσθημάτων, ἐκεῖνα τῶν ὁποίων αἱ παρεκτροπαὶ δὲν βλάπτουσι παρὰ αὐτάς τὰς ἰδίας μένουσιν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔπρεπε νὰ ᾔῃναι ἀνεξάρτητα τῆς κρίσεως τῶν ἀνθρώπων. Ἐπρεπεν οἱ ἄνθρωποι νὰ σεβασθῶσιν ἐν αὐταῖς τὴν μυστικὴν πάλιν, ἣν μέλλουσι τότε νὰ ὑποστῶσι μὲ τὰς ἡδονὰς τῶν καὶ μὲ τὰς λύπας τῶν, καὶ νὰ ἀφήσωσι τὴν πάλιν ταύτην τεθαμμένην εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας αὐτῶν. Πλὴν ὅταν τὰ αἰσθήματα ἡμῶν δύνανται, κατὰ τὸν τρόπον

δί' οὗ ἐμφανίζονται, νὰ ἐπηρεάσωσι διαφόρως ἐκείνους, οἷτινες τὰ ἐμπνέουσιν, εἶναι ἀνάγκη, ἢ μᾶλλον καθήκον νὰ τροπολογῶνται ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ νὰ καθυποβάλλωνται εἰς αὐτόν. Εἶναι γνωστὸν πόσον ἡ φύσις ἐξυπνεῖ πᾶν εἶδος τρυφερότητος καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὴν γυναῖκα εὐθὺς ἅμα κατασταθῇ μήτηρ· καὶ οὐδεμία σχεδὸν ὑπάρχει, ἥτις ἐκ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς γεννήσεως τοῦ τέκνου τῆς νὰ μὴν ἦναι πρόθυμος νὰ θυσιάσῃ δι' αὐτὸ τὰς ἰδικάς της. Εἰς τὴν παραμικρὰν αὐτοῦ ἀσθένειαν κυριεύεται ἀπὸ φρίκην, ἐὰν τὰ χλαυθυμυρίσματα αὐτοῦ παραταθῶσι, τῆς ἀποσπῶσι τὰ δάκρυα· ὅλη ἔντρομος διὰ τὸν ἀγαπητὸν καὶ νέον αὐτῆς θησαυρὸν, ἡ μήτηρ νομίζει ὅτι βλέπει τὸν κίνδυνον τοῦ θανάτου εἰς τὴν παραμικρὰν ἀλλοίωσιν τῆς ὑγείας τοῦ τέκνου τῆς. Εἰς τὸ ἔαρ τῆς ζωῆς συρομένη ὑπὸ αἰσθήματος τοσοῦτον δικαίου καὶ τοσοῦτον φυσικοῦ ἢ νέα γυνὴ δὲν σκέπτεται ποσῶς ὅτι χρεωστεῖ νὰ τὸ μετριάσῃ· ἀντὶ δὲ τούτου, ἐξ ἐναντίας παραδίδεται εἰς αὐτὸ μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Οὐαὶ εἰς τὸν σύζυγον, εἰς τὴν μητέρα ἢ εἰς τοὺς φίλους, οἷτινες ἤθελον φαντασθῇ νὰ τὴν κάμωσι νὰ αἰσθανθῇ τὰ ἀτοπήματα τῆς ὑπερβολικῆς τρυφερότητος! Καὶ μολαταῦτα αἱ πραγματικώτεραι εὐφροσύναι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι τοσοῦτον συνδεδεμέναι μετὰ τινος θυσίας, ὥστε καὶ εἰς τὰς ἀθωοτέρας ἐξ αὐτῶν ἀνακαλύπτομεν ὑψηλὰ καθήκοντα· αὐτὸ τὸ φίλτρον, τὸ ὁποῖον τὸ τέκνον ἐμπνέει τόσον περιπαθῶς εἰς τὴν καρδίαν τῆς μητρὸς, πρέπει νὰ συγκερασθῇ μὲ ὅλα τὰ ἀποτελέσματα τῆς φρονήσεως. Εἰς τὴν μητέρα δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀγαπᾷ. Αἱ νέαι γυναῖκες εἶναι ὀλίγον δεκτικαὶ νὰ ἐννοήσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἢ νὰ θελήσωσι νὰ καθυποβληθῶσιν εἰς αὐτήν· αἱ πλείσται ἐξ αὐτῶν ἤθελον ἀπωθήσει μετὰ περιφρονήσεως ἢ ὀργῆς τὰς συμβουλὰς τῆς μετριοτήτος. Ἡ περιέργεια καὶ ἡ τέρψις τῶν καθαρῶν τούτων αἰσθημάτων τὰς καταπίθει, ὅτι εἶναι παρεπόμενον τῆς φύσεως αὐτῶν νὰ παραδίδωνται εἰς τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν τὸ παραμικρὸν συμβὰν δύναται νὰ ταῖς προξενήσῃ, καὶ ἥτις ἀποβαίνει ἐνίοτε τόσον ἰσχυρὰ, ὥστε ἂν καὶ αὐταὶ ἦναι αἱ πλέον ἐνδιαφερόμεναι, εἶναι ὅμως αἱ ὀλιγώτερον ἱκαναὶ νὰ βοηθήσωσι καὶ

νὰ διατηρήσωσι τὸ εὐθραυστον ὄν, τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ἐμπι-
στεύεται εἰς αὐτάς. Τὸ μητρικὸν φίλτρον εἶναι θαυμάσιον,
δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ πάντα, ὅταν ὑποστηρίζηται ὑπὸ
τῆς ἔξεως τοῦ νὰ δύναται τις νὰ ἀντιπαλαίῃ ἑαυτόν· ἀλλ'
ὅταν ἀναμιχθῇ μὲ τὴν ἑξαψιν τῆς φαντασίας, ἅπασαι αἱ ἐνέρ-
γειαι ταρασσονται, σφοδρὸν τι πάθος τὰς συνοδεύει καὶ τὰς
συγχέει, καὶ τὸ μητρικὸν φίλτρον γίνεται τότε σχεδὸν ἐλάτ-
τωμα, ἐπειδὴ παρεμποδίζει τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τῆς
μητρός.

Ἡ γυνὴ λοιπὸν πρέπει καλῶς νὰ πληροφορηθῇ ὅτι ἐκεῖνο
τὸ ὁποῖον βλάπτει τοὺς ἄλλους, ἔστω καὶ αἴσθημα ἀγάπης,
ἔχει χρεῖαν νὰ μετριασθῇ. Ἀλλὰ ποῖος ἄλλος εἶναι ἐρασιμώ-
τερος τῶν τέκνων της! Πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ γνωρίσῃ ὅτι ἐξ
αὐτῶν τῶν πρώτων περιστάσεων, ἐν αἷς ἤθελεν εἶσθαι φυσι-
κὸν καὶ συγγνωστὸν εἰς αὐτὴν νὰ δείξῃ τὴν ἀδυναμίαν της,
θέλει ἀποκτήσῃ μεγάλα δίκαια εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ
συζύγου της, ὅστις ἀκόμη δὲν τὴν ἐγνώρισεν ὀλοσχερῶς,
ἐὰν τῷ ἀποδείξῃ πόσῃν δυνάμειν μεταδίδει εἰς αὐτὴν ἡ πε-
φωτισμένη συναίσθησις τῶν καθηκόντων της. Εἶναι μεγίστη
ὠφέλεια νὰ φανῇ ἐξ ἀρχῆς φρονίμη καὶ γενναιόκαρδος ἐνώ-
πιον τοῦ συντρόφου τῆς ζωῆς αὐτῆς, ὅστις δὲν θέλει λησμο-
νήσῃ τὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἀναδέχεται χάριν ἐκείνου
καὶ χάριν τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Δὲν λέγω ὅτι ἡ γυνὴ πρέπει νὰ
ἀντικαταστήσῃ τὴν μίαν ὑπερβολὴν δι' ἄλλης ὑπερβολῆς,
καὶ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν στοϊκότητα ἀντὶ τῆς μητρι-
κῆς εὐαισθησίας. Δὲν ἀπαιτῶ ποσῶς μητέρας Σπαρτιάτιδας,
ἀλλὰ μητέρας χριστιανικὰς, αἵτινες νὰ δύνανται νὰ σκέ-
πτωνται ἐν μέσῳ τῆς ταραχῆς ὡς καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἀγαλ-
λιάσεως, νὰ δύνανται νὰ περιστέλλωσι, νὰ κυβερνῶσιν ἑαυ-
τὰς εἰς τὴν μέθην τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς θλίψεως.

Εἶναι περιττὸν νὰ ἐνδιατριψῶ περὶ τῶν σωματικῶν περι-
ποιήσεων, τὰς ὁποίας ἀπαιτεῖ ἡ πρώτη ἡλικία· παρῆλθεν ὁ
καιρὸς, κατὰ τὸν ὁποῖον αἱ τοιαῦται συμβουλαι ἦσαν ἀναπό-
φευκτοι. Ἡ φιλοσοφία τῶν αἰσθήσεων, ἥτις κατὰ τὸν τελευ-
ταῖον αἰῶνα ἔφθασεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, καὶ ἥτις ἐν Γαλ-
λίᾳ ῥηριζομένη ὑπὸ τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ τοῦ σκεπτισμοῦ

ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἀπαλλοτριώσῃ τὴν ψυχὴν πάσης ἐν τῷ ἀνθρώπινῳ βίῳ ἐνεργείας, ἢ φιλοσοφία, λέγω, αὕτη, ἥτις τοσοῦτον μᾶς ἀπεπλάνησεν, ἔσχε τοῦλάχιστον τὸ προτέρημα νὰ ἐξυπνήσῃ ἐπωφελῇ τινα μέριμναν πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὰ ὄργανα τοῦ σώματος καὶ εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ· καὶ ἤθελεν εἶσθαι ἄτοπον μετὰ τοσαύτην σπουδαιότητα, ἣν ἀπέδιδον εἰς τὴν ὕλην, νὰ μὴν ἐπινοήσωσι καὶ τὰ μέσα τοῦ νὰ διατηρήσωσιν αὐτὴν ἀνέπαφον καὶ ὑγιᾶ. Αἱ ἐπιστῆμαι, ὅσαι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν συντήρησιν τοῦ σώματος καὶ πρὸς τὴν βελτίωσιν τῆς ζωῆς, ὠφελήθησαν μεγάλως, καὶ πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν εὐρίσκονται εἰς διηνεκὴ πρόοδον. Ὁ Πουσσὼ ἐνησχολήθη μετ' ἐπιτυχίας εἰς τὴν διαίτην τῶν παίδων. Τὰ δύο πρῶτα βιβλία τοῦ Αἰμιλίου τοῦ μοι φαίνονται ἱκανὰ νὰ ὀδηγήσωσι τὰς μητέρας· δὲν πιστεύω ὁμῶς ὅτι αὐταὶ ὀφείλουσι τυφλῶς νὰ καθυποβληθῶσιν εἰς τὴν ὑποχρέωσιν, ἣν ἐπιβάλλει εἰς αὐτάς, τοῦ νὰ διατρέφωσι μόναι τῶν τέκνων. Ὅταν ἐκεῖνος ἔγραφεν, εἰδὸς τι δυστροπίας, ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενον πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὴν ἠθικὴν, ἔθραυε τοὺς μητρικοὺς δεσμούς· ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ ἀπονενουμένης συνηθείας, ἥθῃ διεφθαρμένα, βεβιασμένην τινὰ ἀκηδίαν, τὴν ὁποίαν ὑπεστήριζεν ὁ συρμός· ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἔπρεπε νὰ ὁμιλήσῃ δυνατὰ ἵνα τὸν ἀκούσωσι, καὶ νὰ καταπατήσῃ ὅλας τὰς ἰδέας, αἵτινες δικαίως τὸν παρώξυνον. Σήμερον ὁμῶς ὅτε τὰ φυσικὰ αἰσθήματα ἐπανελάβον τὴν ἰσχύν των, ὅτε αἱ γυναῖκες μέλλουν νὰ ἀντιπαλαίσωσι τὴν ὑπερβολικὴν φιλοστοργίαν των μᾶλλον, δὲν χρεωστοῦσιν ἀπολύτως νὰ γαλακτοτροφῶσι μόναι τῶν τέκνων των. Κανὲν πρᾶγμα, νομίζω, δὲν ὑποχρεώνει τὴν γυναῖκα, ἥτις ἔχει τρυφερὰν ὑγείαν καὶ πολὺ νεαρὰν ἡλικίαν, νὰ ἐξαντλήσῃ ἀνεπανορθώτως τὸ ἤδη ἐξησθενημένον σῶμα αὐτῆς, ἵνα μεταδώσῃ πιθανῶς καὶ εἰς τὸ βρέφος τῆς καχεκτικὴν τινα ἰδιοσυγκρασίαν. Χωρὶς νὰ ἐφαρπασθῇ ἀπὸ τὴν πρώτην ἡδονὴν τοῦ μητρικοῦ αἰσθήματος, θέλει εἶσθαι φρονιμώτερον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅλας τὰς περιστάσεις, νὰ ἀκολουθήσῃ τὰς συμβουλὰς τῶν ἰατρῶν, τὴν θέλησιν τοῦ συζύγου τῆς, καὶ τὴν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες τὴν ἀγαπῶσι. Τὰς προλήψεις, αἵτινες μεγαλοποιοῦσι τὰς ὑπο-

χρεώσεις τῶν διαφόρων ὄρων τῆς ζωῆς, πρέπει νὰ τὰς ἀποφύγωμεν ἐξ ἴσου μὲ ἐκείνας, αἵτινες ζητοῦσι νὰ τὰς ἐλαττώσωσι.

Ἄν καὶ ἦναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἡθῶν πρὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ἡλάττωσε τὸν πρόωρον θάνατον τῶν παιδῶν, καὶ ἐνίσχυσε τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος, μόνον τοῦτο, διὰ παραδόξου τινὸς ἀντιφάσεως, τὰ παιδιὰ ταῦτα, μετὰ τοσαύτην περιποίησιν, δὲν ἀποτελοῦσι τὴν γενεάν μας τόσον ἰσχυράν, ὅσον ἡδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ. Τὰ κοράσια πρὸ πάντων τῶν Παρισίων κατέστησαν σχεδὸν ὅλα γυναῖκες ἀσθενεῖς ἢ καχεκτικαὶ μητέρες. Χωρὶς νὰ ἀναζητήσω τοὺς ἰατρικοὺς λόγους ταύτης τῆς φαινομένης ἀντιφάσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον κακῶς ἤθελον ἐπιχειρηθῇ, νομίζω ὅτι περιστάσεις τινὲς ἐξηγοῦσιν ἐν μέρει τὴν ἀντίφασιν ταύτην. Πρὸ πάντων αἱ περιποιήσεις, ἡ διαίτα καὶ ἡ ἐπιστήμη ἡδυνήθησαν ἴσως νὰ χαρίσωσι ζωὴν εἰς πολλὰ ἐξησθενημένα ὄντα, τὰ ὁποῖα εἰς ἄλλην ἐποχὴν δὲν ἤθελον δυνηθῇ νὰ ἀντιπαλαίσωσι τοσοῦτον ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν. Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον, αἱ ἠθικαὶ ἐπιρροαί, αἵτινες κατετάραξαν τὴν γενεάν ἡμῶν, ἡδυνήθησαν νὰ ποικίλλωσι καὶ νὰ πολλαπλασιάσωσι τὰς συγκινήσεις εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥς ἐξασθενήσασαι τὰς μητέρας, ἡλλοίωσαν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ζωῆς τῶν τέκνων· τέλος πάντων (καὶ ὁ λόγος οὗτος ἔχει πλειοτέραν σχέσιν μὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀντικείμενον) ἐπειδὴ ὑπανδρεύομεν τὰς θυγατέρας ἡμῶν μόλις ἀρχίσουν τὴν ἔφηβον ἡλικίαν των· πρὶν ἔτι ἡ φύσις τελειώσῃ τὴν ἐργασίαν, ἥτις εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν μίαν, τὴν ἀναγκάζομεν νὰ διαμοιράσῃ τὰς δυνάμεις τῆς πρὸς διατήρησιν δύο ὑπάρξεων. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τῶν νέων μητέρων, ἀφοῦ κυοφορήσωσι τὸ πρῶτον τέκνον των, περιπίπτουσιν εἰς καχεξίαν ἀξιολύπητον, ἥτις καταθλίβει τὴν ὑπαρξίν των, καὶ τὰς καθιστᾷ ἀνικάνους νὰ ἐκτελέσωσι μέγα μέρος τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ἔχουσι πρὸς τὸν σύζυγον, πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ πρὸς ἑαυτάς.

Ἐνταῦθα δύναται πιθανῶς νὰ λάβῃ χώραν συμβουλὴ τις τῆς ὁποίας ἡ πείρα μοὶ ἀπέδειξε τὰς ὠφελείας· αἱ γυναῖκες

εἶναι κατάλληλοι διὰ τὰς σωματικὰς περιποιήσεις, τὰ παθήματα τῶν ἄλλων τὰς συγκινοῦσι, καὶ ἀντὶ νὰ τρομάξῃ τὴν ἀδυναμίαν των ἢ λυπηρὰ θέα τῶν ἀσθενειῶν, διεγείρει ἀπ' ἐναντίας ἐν αὐταῖς παρήγορόν τινα ἐπαγρύπνησιν. Εἰς ὅποιονδῆποτε βαθμὸν καὶ ἂν τὰς ἐξελεύρισεν ἡ τρυφή καὶ ἡ πολυτέλεια, οὐδέποτε ὅμως ἀπεσθέσθη ἐντελῶς εἰς αὐτὰς τὸ αἶσθημα τῆς εὐσπλαγχνίας. Πλὴν καὶ κατὰ τοῦτο ἀκόμη, ὅσον φαίνονται εὐχαριστημένοι καὶ ὑπερήφανοι ἀκολουθοῦσαι τὴν φιλάνθρωπον κλίσιν, ἥτις τὰς κυριεύει, ἄλλο τόσον εἶναι δύσκολον νὰ δυνηθῶσι νὰ διευθύνωσι καὶ νὰ περιστείλωσιν αὐτὴν διὰ τῆς σκέψεως. Ὅταν βοηθῶσι τοὺς δυστυχεῖς ἢ τοὺς ἀσθενεῖς, ὁ πόθος, ὅστις τὰς ἐμψυχώνει, νομίζουσιν, ὅτι δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ πάντα, καὶ ὁ ζήλός των δὲν ἀκολουθεῖ πάντοτε τὴν ἐπιστήμην. Ἐνίοτε μάλιστα ἀκούουσι μὲ ἀνυπομονησίαν τὰς συμβουλὰς, καὶ ἀντιτάττουσιν ὑπερηφάνως πως εἴτε τὴν ἐμπειρίαν τῆς φιλανθρωπίας των, εἴτε τὴν κατ' ἐμπνευσιν ἰατρικὴν των. Ἰδοὺ λοιπὸν μία ἐκ τῶν περιστάσεων ἐν αἷς πρέπει νὰ τὰς προφυλάξωμεν ἀπὸ τὰς πυχροτροπὰς τῆς ἀγαθοεργίας καὶ ἀπὸ τὴν ἀποπλάνησιν ἐνὸς ἀγαθοῦ αἰσθήματος. Ἐπειδὴ πραγματικῶς ἀκατάσχετόν τι αἶσθημα τὰς ὠθεῖ εἰς τὸ νὰ ἐπιμελῶνται τοὺς πάσχοντας, πρὸ πάντων τὰ τέχνα των, τοὺς συζύγους των, τοὺς ὑπέρτας των, τὸ καθήκον τότε κεῖται ἐκτὸς τοῦ αἰσθήματος, καὶ ὑφίσταται κυρίως εἰς τὴν καλὴν, τουτέστιν εἰς τὴν λογικὴν ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ.

Οἱ ἱατροὶ συνήθως μεμψιμοιροῦσι διὰ τὴν ἀμηχανίαν, ἣν δοκιμάζουσιν ἕνεκα τῆς πολλῆς ἀμαθείας ἢ τῆς πολλῆς ἀδυναμίας τῶν μητέρων· θρηνοῦσι δικαίως τὴν δαπάνην τοῦ χρόνου τὴν ὁποίαν τοῖς προξενοῦσι, τὰς μεираκιώδεις παρατηρήσεις τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἀντιπαλαίσωσι, τὰς προλήψεις, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ νικήσωσι, τὰς συγκαταβάσεις, τὰς ὁποίας ἀπαιτοῦσι παρ' αὐτῶν, τοὺς ἀναρμόστους τρόμους ἢ τὰς ἀναρμόστους ὀλιγωρίας. Ὅλα ταῦτα ἠδύναντο νὰ προληφθῶσι μὲ τὸ φῶς τῆς σκέψεως. Ἦρκει μόνον ἡ γυνὴ διὰ μικρᾶς μελέτης νὰ μάθῃ νὰ τοὺς ἐννοῇ, ἢ, ἐὰν δὲν δύναται νὰ κάμῃ τοῦτο, τοῦλάχιστον νὰ γνωρίσῃ ὅτι χρεωστεῖ νὰ ὑ-

πείκη εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἐπιστήμης, χωρὶς νὰ φιλονεικῇ ἢ νὰ ὑπεκφεύγῃ τι. Οἱ σημερινοὶ ἱατροὶ δὲν ἔχουσι πλέον τὸ γελοιῶδες ἐκεῖνο, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ Μολιέρος ἐπροσπάθησε νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ· ἐγκατέλιπον ὡσαύτως τὸ ἐπίπλαστον ἐκεῖνο ἥθος, τὸ ὁποῖον τοῖς μετέδωκε βραδύτερον ὁ ἀλλόκοτος ἐκεῖνος συρμός, ὅστις ἤθελε τὰ πάντα νὰ μεταμορφώσῃ. Δὲν ἀπαντῶμεν πλέον πλησίον τῆς κλίνης τῶν ἀσθενῶν ἢ εἰς τοὺς κοιτῶνας τῶν γυναικῶν τὸν ἀγύρτην τοῦ κατὰ φαντασίαν ἀσθενοῦς, οὔτε τὸν ἐπιτετηδευμένον ἱατρὸν, ὅστις σατυρίζεται εἰς τὸ περιοδικὸν σύγγραμμα ὀνομαζόμενον λέσχη (cercle). Οἱ ἱατροὶ μας ἐκτελοῦσι σήμερον ἀπλῶς καὶ φυσικῶς τὰ χρέη τοῦ εὐγενοῦς αὐτῶν ἐπαγγέλματος· ἐν τῷ μέσῳ τῶν νοσοκομείων, ἢ εἰς τὴν συνοδίαν τῶν στρατευμάτων γενόμενοι μακρὸν χρόνον μάρτυρες τῶν παθημάτων τοῦ πτωχοῦ καὶ τοῦ στρατιώτου, οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἐπλησίασαν εἰς τὴν φύσιν, συνέζησαν μὲ ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ παρυσιάζονται εἰς τὸν κόσμον μὲ τὴν πεποιθήσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ μὲ τὸ αἶσθημα τῶν ἀρετῶν, τὰς ὁποίας ἐξασκοῦσιν. Ἐν γένει διεγείρουσι τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸν σεβασμὸν, ἐπειδὴ ἐθεώρησαν μετὰ σπουδαιότητος τὴν ἐντολήν των, ὥστε δύναται τις μετὰ πλείστης ὠφελείας νὰ τοὺς ὑποδεχθῇ ἐντὸς τοῦ οἴκου του. Ἡ συναναστροφὴ τοῦ πεφωτισμένου ἱατροῦ, καὶ εἶναι σήμερον πολλοὶ τοιοῦτοι, βοηθεῖ μεγάλως τὴν μητέρα τῆς οἰκογενείας· ἀκούουσα τὰς ὁμιλίας αὐτοῦ μὲ σκοπὸν πρακτικῆς ὠφελείας, δύναται νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ ἀναρίθμητον πλῆθος ἀτοπημάτων καὶ κινδύνων, οἵτινες παρακολουθοῦσι τὴν ἀμάθειαν αὐτῆς, καὶ θέλει διδάσκεσθαι πρὸς ὄφελος ὅλων ἐκείνων, οἵτινες τὴν περικυκλόνουσιν.

Ἡ γυνὴ ἠδύνατο νὰ κατηγορηθῇ ὡς πολυπράγμων ἢ ὡς σχολαστικὴ, ἐὰν ἤθελεν ἀδιακρίτως νὰ πληροφορηθῇ περὶ πραγμάτων μὴ ἀναγκαιοῦντων εἰμὴ πρὸς ἐπίδειξιν πνεύματος, ἢ πρὸς ἀπλὴν δαπάνην τοῦ χρόνου· ἐπειδὴ ἡ γυνὴ δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ χρόνον διὰ ματαίαν δαπάνην· πλὴν μικρά τις γνῶσις εἶναι ἀναγκαία δι' ἐκεῖνον, ὅστις δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ πράττῃ τὰ πάντα μετὰ σκαιότητος. Ὅσοι ἐξόλισαν τὸν νοῦν των

μέ ωφελίμους γνώσεις, σπανίως ἀποβαίνουν φιλοτάραχοι, ἐπειδή ἡ μάθησις καθησυχάζει τὸ πνεῦμα.

Τίς λοιπὸν ἠδύνατο νὰ λοιδορήσῃ ἢ νὰ χλευάσῃ τὴν γυναῖκα, ἥτις ἤθελε ζητήσῃ εἰς τὴν συνομιλίαν ἐνὸς πεπαιδευμένου ἀνδρὸς ἰδέας ὀρθοτέρας περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν δύναται νὰ διατηρήσῃ ὅ,τι ἔχει εἰς τὸν κόσμον ἐρασιμώτερον; Ἐὰν ἦναι πεπεισμένη, ὅτι αἱ γνώσεις τῶν γυναικῶν δὲν πρέπει νὰ ἀποκτῶνται εἰμὴ μὲ σκοπὸν πρακτικῆς τινος ὠφελείας, θέλει σταματήσει ἐκεῖ, ὅπου δὲν βλέπει τὴν ἀνάγκην τῆς μαθήσεως. Ἐκ φύσεως σχεδὸν αἱ γυναῖκες ἔχουσι λεπτόνοιαν εἰς ὅλα τὰ πράγματα, καὶ εἶναι πολλὰ εὐκόλον νὰ τὰς διδάξωμεν τὸ παράγγελμα τοῦτο τοῦ Φενελῶνος. « Δίδαξον αὐτὰς ὅτι πρέπει νὰ ἔχωσιν αἰδῶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην, καὶ τοσοῦτον ἀκροσφαλῇ, ὅσον εἶναι καὶ ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἐμπνέει ἡ ἀποστροφή τῆς κακίας. » Πλὴν δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ ἴδιος Φενελῶν ἔλεγεν· « ἡ ἀμάθεια τῆς γυναικὸς γίνεται αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν ἀηδιάζει, καὶ δὲν δύναται νὰ εὖρῃ ἀθῶαν ἐνασχόλησιν ». Ἀμφότερα ταῦτα συμβιβάζονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τοῦ δεσποτισμοῦ ἐν τῇ ἀνατροφῇ.

Τὸ νὰ ἐκπαιδεύσωμεν καλῶς τὸ τέκνον μας, κατὰ τὴν ἡθικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, θέλει νὰ εἴπῃ νὰ τῷ μεταδώσωμεν κλίσιν καὶ ἔξιν τῶν ἐναρέτων θελήσεων· ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὸ τὸν λόγον τῶν θελήσεων τούτων; Ἡ ἀνατροφή πρέπει νὰ ὑπαγορεύσῃ ἀρχήθεν τὴν διατύπωσιν ὅλων τῶν καθηκόντων, ἢ πρέπει νὰ φέρῃ τὴν ψυχὴν εἰς κατάστασιν νὰ τὰ διακρίνῃ, νὰ τὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ θέλῃ νὰ τὰ ἐκτελῇ εἰς τὰς διαφόρους περιστάσεις; Ἰδοὺ οὐσιωδῶς τὸ μέγα ζήτημα, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ λυθῇ, πρὶν

τολμήσῃ τις νὰ παρουσιάσῃ ὁποιονδήποτε περὶ ἀνατροφῆς σύστημα. Πλέον παρὰ μίαν φοράν ἐξέφρασα ἤδη ἐλευθέρως τὴν γνώμην μου· ἀλλὰ σήμερον ὅτε ἐξήλθομεν τοῦ κύκλου τῶν γενικῶν ιδεῶν, σήμερον ὅτε διέβημεν τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ ἀνατροφή ἦτο καθαρῶς σωματικὴ, καὶ ἡ ἡθικὴ ζωὴ ἤρξατο νὰ ἀνατέλλῃ διὰ τοὺς νέους, ἤθελα προσκόψῃ εἰς πᾶν βῆμά μου, ἐὰν δὲν ἀπεκάλυπτον μὲ ὅλην τὴν δυνατὴν ἐνέργειαν τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει ὁλόκληρον τοῦτο τὸ σύγγραμμα.

Τὸ αἶσθημα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ὑπάρχει ἐν ἡμῖν· εἶναι τὸ ὄργανον, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐδόθη, ἵνα διακρίνωμεν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἀλλὰ πρέπει νὰ μάθωμεν νὰ τὸ ἐννοήσωμεν καὶ νὰ τὸ μεταχειρισθῶμεν· πολλὰ συνεχῶς εἰς τὴν ἀνατροφὴν ζητοῦμεν νὰ τὸ ἀναπληρώσωμεν. Ἀρχίζομεν ἀπαγορεύοντες ἢ ἐπιτρέποντες εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν νὰ πράττωσι, καθ' ὃν τρόπον ἀπαγορεύουσιν ἢ ἐπιτρέπουσιν αἱ συνήθειαι ἡμῶν· ἔργον ἀνωφελὲς καὶ ἄκαρπον, ἐπειδὴ ἡ ἐκ τούτου ἡδονὴ ἐν ἡμῖν ὁμοιάζει μὲ ἐκείνην, ἣν αὐτὰ δοκιμάζουσιν, ὅταν βάλλωσιν εἰς κίνησιν ἑτεροκίνητόν τινα μηχανήν. Παράινεσις βασιζομένη ἐπὶ τῆς κοινῆς συνηθείας δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ εἰμὴ μὲ τὸν τύπον ἱστορικοῦ συμβεβηκότος.

« Τοῦτο ἔχει οὕτως, ἐπειδὴ ὁ κόσμος τὸ ἐκανόνισε. » Τοιαύτη εἶναι κυρίως ἡ ἔκφρασις, τὴν ὁποίαν μετασχηματίζουν κατὰ τὸ δυνατόν. Καὶ ἐγὼ πολὺ ἀπέχω ἀπὸ τοῦ νὰ τὴν θεωρήσω ὡς κακὴν· δὲν εὗρίσκω μάλιστα ἄλλην καταλληλοτέραν, ἵνα προκαλέσῃ, ἂν ὅχι τὴν ἐπιδοκιμασίαν, τοῦλάχισον τὴν ὑποταγὴν, τὴν ὁποίαν γενικῶς οἱ ἄνθρωποι ἐπιθυμοῦσιν· ἀλλ' αἱ συνήθειαι δὲν δύνανται νὰ ἀποτελέσωσιν εἰμὴ δευτερεύουσάν τινα καὶ ὅλως ἐξωτερικὴν ἡθικὴν, περὶ τῆς ὁποίας ἐπεθύμουν νὰ ἀσχολῶνται τὰ παῖδιά βραδύτερον, καὶ ἀφοῦ προκαταρτισθῶσιν εἰς ἕτερόν τι εἶδος καθηκόντων, τὰ ὁποῖα κατ' ἄλλον τρόπον ἀποδεικνύονται, καὶ ἐγγίζουσι πλησιέστερον αὐτά. Μεταξὺ τῶν πολλῶν αἰτίων τούτου ὑπάρχει καὶ ἐν ἀποκλειστικῶς ἀποδιδόμενον εἰς τὴν ἐποχὴν, ἐν ᾗ ζῶμεν. Ὁ ὑπερβολικὸς πολιτισμὸς ἐξενέυρισεν ἐπαισθητῶς τοὺς χαρακτῆρας· βεβαίως ὅ,τι δύναται σήμερον νὰ διαταράξῃ τὴν ἡ-

ρεμίαν τῶν λαῶν καὶ τὴν διαγωγὴν τῶν ἀτόμων δὲν εἶναι ἡ ὑπερβολικὴ ἐνέργεια· ἴσως μάλιστα ἡ γενικὴ δυσαρέσκεια, ἥτις ἀναδεικνύεται πανταχοῦ μὲ ὅλην τὴν ὑπάρχουσαν γενικὴν εὐπορίαν, εἶναι συνέπεια τῆς βεβιασμένης ἀκινησίας, εἰς ἣν ἐγκαταλιμπάνομεν τὰς ἐνεργητικωτέρας ἡμῶν δυνάμεις. Ὁ τρόπος τοῦ ζῆν κατέστησε τὸν βίον εὐκόλον καὶ ὅλως συνθηματικόν· δὲν ὑπάρχει πλέον χώρα εἰς τὴν ἐλευθέραν σκέψιν· αἱ πλεῖσται τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς μένουσιν ἄχρηστοι, καὶ ἐὰν τὸ Εὐαγγέλιον δὲν διέταττε τὴν ἀριστερὰν χεῖρα νὰ κρύπτηται ἀπὸ τὴν δεξιάν, νομίζω ὅτι ἐνεκα φρονήσεως καὶ ἵνα μὴ κατηγορηθῇ τις ὡς ἰδιότροπος, ἤθελε φυλαχθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ δημοσίως πολλὰς τῶν μεγάλων ἀρετῶν (1). Ἐνόσω ὁ βαρβαρισμὸς ὁδεύει πρὸς τὸν πολιτισμὸν, ὁ σεβασμὸς τῶν ἔξεων καὶ ἡ εἰς ταύτας ὑποταγὴ εἶναι τελειοποιήσις διὰ τὸ ἄτομον· ἀλλ' ὅταν ὁ πολιτισμὸς ἔφθασεν εἰς ὄρον τινά, ὅ,τι ζωοποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ὅ,τι τοὺς κάμνει νὰ ἐξέχωσιν, ὅ,τι τοὺς κάμνει νὰ μένωσι πρωτότυπα καὶ ὄχι ἀντίτυπα τῆς κοινωνίας, τοῦτο καὶ τοὺς τελειοποιεῖ.

Ἡμεῖς παραμορφόνομεν τὰ μικρά μας κοράσια, ἵνα προσελκύσωμεν εἰς αὐτὰ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον τοὺς ἐπαίνοους τῆς κοινωνίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας κατέχουσιν ἐλαχίστην χώραν. Εἶναι τόσον καλῶς διδαγμένα, ὥστε γνωρίζω μερικὰ τὰ ὁποῖα ἐν περιπτώσει δύνανται νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἐν τῷ οἴκῳ ἀπουσίαν τῆς μητρὸς, νὰ κάμωσιν ὅλας τὰς συνειθισμένας ὑποκλίσεις, καὶ νὰ μεταχειρισθῶσι μὲ ὀξύνοϊαν ὅ-

(1) Τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀμφισβητήσιμον, ἐὰν δὲν παρατηρήσῃ τις ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται μόνον λόγος περὶ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς. Ὁ πολιτικὸς βίος εἶναι ἐξ ἐναντίας σήμερον πολὺ ἐνεργητικὸς καὶ δύσκολος. Ἐπειδὴ κυρίως ἡ ὑπαρξὶς κατέστη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐκόλος, ἐπειδὴ ἕκαστος δύναται ἄνευ πολλῆς δυσκολίας νὰ καλλιεργήσῃ τὸ πνεῦμά του, νὰ ἐπιμελῇται τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ, νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὰς ὑποθέσεις του, εἰς τὴν διατήρησίν του, εἰς τὰς ἡδονάς του, διὰ τοῦτο, λέγω, ζητοῦσι πανταχοῦ τὸν πολιτικὸν βίον καὶ ἐπιδιώκουσι θεσμοὺς ἱκανοὺς νὰ τὸν ἐπεκτείνωσιν εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν πολιτῶν. Οἱ ἄνθρωποι ἀγαπῶσι τὴν εὐημερίαν, ἀλλ' ἀποστρέφονται τὴν κηδίδαν. Ἰδοὺ διατί οἱ εὐποροῦντες λαοὶ φαίνονται συνήθως δυσχερεστῆμενοι· ἰδοὺ διατί αἱ κυβερνήσεις, αἵτινες δὲν ἐπιθυμοῦσι ποσῶς νὰ δώσωσιν τὴν ἐλευθερίαν, ἐνδιαφέρονται νὰ ἐμπεδίσωσι τὴν εὐπορίαν τῶν λαῶν (σημ. τοῦ ἐκδότου. 1824.)

λας τὰς διατυπώσεις τοῦ συρμοῦ. Δὲν παύομεν νὰ τὰ μεταβάλλωμεν εἰς ὥρατα αὐτόματα κινούμενα κατὰ τὸν γενικὸν ῥυθμόν, ὁ δὲ ῥυθμὸς οὗτος λαμβάνει ἐν τῇ ψυχῇ τὴν θέσιν τῆς ἀληθοῦς ἠθικῆς ἀρμονίας. "Οἱ οἱ χαρακτηῖρες ταυτίζονται, ὅλα τὰ πνεύματα ἰσοπεδοῦνται, ἡ ποικιλία ἐκλείπει, ἡ μονοτονία ἐπέρχεται. Ἴσως δὲ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ αὐτοῦ νόμου πρὸς ὅλας τὰς ἡλικίας καὶ πρὸς ὅλας τὰς περιστάσεις τῆς ζωῆς προκύπτει ἡ μεγάλη ἐκείνη διαφορὰ μεταξὺ τῶν συμβάντων, ὧν ἐσμὲν μάρτυρες, καὶ τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες μέλλουν νὰ τὰ ὑποστώσιν.

« Ἐν ἐκ τῶν ἄρθρων τῆς ἀνατροφῆς ἡμῶν, τὸ ὁποῖον μοὶ φαίνεται κακὸν καὶ γελοῖον ἐνταυτῷ, εἶπεν ὁ κύριος Τουργότ, εἶναι καὶ ἡ αὐστηρότης, ἣν δεικνύομεν εἰς τὰ ἄθλια τέκνα ἡμῶν . . . Ἐὰν πράξωσι μωρίαν τινὰ, τὰ ἐπιπλήττομεν ὥς νὰ ᾔτον ἐγκλημα. Ἡ ἡλικία μόνη θέλει ἐπανορθώσει ἀναρίθμητον πλῆθος τῶν πταισμάτων αὐτῶν· ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ἐξετάζομεν τοῦτο· θέλομεν τὸ τέκνον μας νὰ ἐκπαιδευθῇ καλῶς, τὸ ἐπιβαρύνομεν μὲ τοὺς λεπτολογικοὺς κανόνας τοῦ πολιτισμοῦ, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνοήτους, οἵτινες τόσῳ μᾶλλον τὸ καταθλίβουσι, καθ' ὅσον ἀγνοεῖ τοὺς λόγους αὐτῶν. Τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω ὅτι ἤθελεν ἀρκεῖ μόνον νὰ τὸ ἐμποδίζωμεν ἀπὸ τὸ νὰ ᾔται ὀχληρὸν εἰς τοὺς ἄλλους· τὰ δὲ λοιπὰ ἐρχονται βαθμὴδὸν καὶ κατ' ὀλίγον. Ἐμπνευσον εἰς αὐτὸ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἀρέσκη, καὶ ἐντὸς ὀλίγου θέλει μάθει πολὺ περισσότερα, παρ' ὅσα ὅλοι οἱ διδάσκαλοι δύνανται νὰ τὸ διδάξωσι. Θέλουσι προσέτι νὰ ᾔται τὸ παιδίον σοβαρόν· θέτουσι τὴν φρόνησίν του εἰς τὸ νὰ μὴ τρέχη παντελῶς, φοβοῦνται κατὰ πᾶσαν στιγμὴν μήπως πέσῃ. Ἀλλὰ τί προέρχεται ἐκ τούτου, οὐδὲν ἄλλο, παρὰ ὅτι αὐτὸ ἀηδιάζει καὶ ἐξασθενεῖται. »

Ἐὰν εἶχον κοράσιον νὰ ἀναθρέψω, δὲν ἤθελον ἀρχίσει ποσῶς ἀπὸ τοῦ νὰ τὸ στερήσω τὴν ἀτομικότητα αὐτοῦ, καὶ πεπεισμένη ὅτι ἤθελε μάθει ταχέως νὰ πράττῃ ὅ,τι πράττει ὁ κόσμος ὅλος, δὲν ἤθελον ἐξαντλήσει οὔτε τὴν ὑπομονὴν του οὔτε τὴν ἐξουσίαν μου πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην. Ἀφῆσασα αὐτὸ κατὰ πρῶτον νὰ ζήσῃ ὡς νήπιον, καὶ ὅχι ὡς μικρομεγάλος ἄνθρωπος, ἔξω καὶ μόνον διὰ νὰ σπουδάσω τὰς

φυσικάς του ὁρμάς, δὲν ἤθελον πειραθῇ νὰ καταστρέψω τὴν ἐλευθερίαν του εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν της. Βεβαίως δὲν θὰ ἐπι-
 τυγχάνῃ τότε εἰς τὰς συναναστροφάς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι
 πολὺ δυσάρεστον· εἶναι ἀληθές ὅτι ἐνίοτε δύναται νὰ κατα-
 σταθῇ ὀχληρὸν, καὶ ἡ ὀχληρότης δὲν πρέπει νὰ ᾔναι ἀνεκτὴ
 εἰς καμμίαν ἐποχὴν τῆς ζωῆς. Ὡστε ἠθέλαμεν συμπεράνει
 ὁμοῦ μὲ τὸν Ῥουσώ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἰσάγωμεν ποτὲ τὸ
 παιδίον εἰς τὴν συναναστροφὴν· ἀλλ' ἡμεῖς δὲν σπρώχνομεν
 τὴν συνέπειαν εἰς τοιαύτην ὑπερβολὴν, ὥστε νὰ τὸ μεταφέ-
 ρωμεν εἰς τὴν ἐρημίαν· ἄς τὸ θέσωμεν ἐνώπιον ἡμῶν μεταξὺ
 τῶν παίδων τῆς αὐτῆς ἡλικίας, ἐχόντων τὴν κλίσιν καὶ τὸ
 δικαίωμα ἴσης ἐλευθερίας μὲ αὐτό. Ἐντοσοῦτω ἐπειδὴ ἡ μή-
 τηρ δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ ὀλόκληρον τὸν βίον της μόνον
 εἰς τὸ τέκνον αὐτῆς, ὡς συμβουλευόουσιν μυθιστορήματά τινα
 περὶ ἀνατροφῆς, ἃς ἐπιφυλάττωμεν τὸ αὐθαίρετον, τουτέστι
 τὰς αὐστηράς ἀπαγορεύσεις, διὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν τὸ θυ-
 γάτριόν μας θέλει ἐξ ἀνάγκης εὐρεθῇ ἐνώπιον ξένων προσώ-
 πων, καὶ ἃς μὴν ἀπαιτήσωμεν νὰ πράξῃ τι διὰ τὸ ὅποιον νὰ
 ἐπαινεθῇ, ἀλλὰ μόνον νὰ μὴ πράξῃ τι διὰ τοῦ ὁποίου νὰ τοὺς
 ἐνοχλήσῃ. Εἶναι εὐχολον νὰ διδάξωμεν τὸ παιδίον, ὅτι δὲν
 πρέπει ποσῶς νὰ ἐνοχλῇ, ὅχι λέγοντες εἰς αὐτό ὅτι τοῦτο
 εἶναι ἀπολίτευον, ἀλλὰ κάμνοντές το νὰ ἐννοήσῃ ὅτι εἶναι
 ἄδικον.

Πολὺ ἀπέχω ἀπὸ τοῦ νὰ εἶπω, ὅτι εἰς τὴν ἀνατροφὴν πρέ-
 πει ἀπολύτως νὰ ἀποκλείσωμεν τὸν δεσποτισμὸν, ἀλλὰ λέγω
 ὅτι πρέπει νὰ τὸν μετριάσωμεν, ἐπειδὴ οὐσιωδῶς τὰ ἀποτε-
 λέσματα αὐτοῦ περιορίζονται μόνον εἰς τὸ παρὸν, καὶ εὐα-
 ρεστοῦσιν ἐκεῖνον, ὅστις τὰ μεταχειρίζεται μᾶλλον παρὰ ὅτι
 διορθόνουσιν ἐκεῖνον πρὸς τὸν ὅποιον ἐφαρμόζονται (1).

Εἰς τὴν ἀνατροφὴν δὲν πρόκειται μόνον νὰ διδάξωμεν τοὺς

(1) α Λί εἰς τὴν νηπιότητα ἡμῶν δοθεῖσαι συμβουλαὶ ἐγένοντο πάντοτε ὑπὸ τὸ σχῆ-
 μα τῆς ἐπιπλήξεως, τῆς τιμωρίας, μὲ τὸν τόνον τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
 στον τῆς ἀπειλῆς· ἐντεῦθεν ὁ νέος ἐξερχόμενος ἐκ τῆς ὑπαταγῆς τῶν κυρίων του, του-
 τέστι τῶν γονέων του, θεωρεῖ ὅλην αὐτοῦ τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὸ ὅτι δὲν μέλλει νὰ δώ-
 ῃ τῇ λόγῳ τῶν πράξεών του εἰς οὐδέν· ἡ πλέον φιλικὴ συμβουλὴ τῶ φαίνεται ὡς δε-

παῖδας νὰ πράττωσι τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ νὰ τὸ θέλωσι καὶ νὰ τὸ πράττωσι. Ἐὰν μεταχειριζώμεθα πάντοτε τὴν προσταγὴν, θεραπεύομεν μόνον τὸ ἐνεστώς. Ἀναμφιβόλως ἡ μήτηρ ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς προσταγῆς, καὶ ἡ ὑπακοή πρὸς τοὺς γεννήτορας εἶναι καθήκον, τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ ἀφίνωμεν ἀνενέργητον· πλὴν δὲν εἶναι καὶ τὸ μόνον· πρέπει νὰ σκεφθῶμεν καὶ περὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν τὸ τέκνον μέλλει νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τοὺς γεννήσαντας αὐτὸ, νὰ κατασταθῇ ἀνεξάρτητον, καὶ ἴσως κυριαρχεῖον. Πῶς θέλει τότε μεταχειρισθῇ τὰς ιδέας καὶ τοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους δὲν ἐκατάλαβε ποσῶς, καὶ τῶν ὁποίων τὴν ἀλήθειαν γνωρίζει μόνον ὑπὸ τῆς μαρτυρίας ἐκείνων, τοὺς ὁποίους πάντοτε ἐσεβάσθη, καὶ τοὺς ὁποίους μολαταῦτα δύναται ἐπὶ τέλους καὶ νὰ ἐπικρίνη; Τόσον λοιπὸν πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, ὥσάν καὶ πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτοῦ εἶναι προτιμότερον ἐκ τῆς πρώτης ἡλικίας νὰ τὸ διδάξωμεν, καὶ ὄχι νὰ ἐπιβάλωμεν εἰς αὐτὸ τὸ καθήκον.

Τοῦτο εἶναι τοσοῦτον ἀληθές, ὥστε καὶ ἡ δεσποτικωτέρα μήτηρ, ἡ πλεον συνεπτυγμένη εἰς τὰς διαταγὰς τῆς πολλάκις συνδιαλέγεται μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς· ὥστε ἡ ὅλως δεσποτικὴ ἀνατροφή εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον. Ὅ,τι λοιπὸν ἀποκρούομεν ἐνταῦθα, εἶναι ἡ ἀνατροφή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπικρατεῖ τὸ αὐθαίρετον, τῆς ὁποίας εἶναι τὸ πρώτιστον ἐλατήριο, ὁ ἔσχατος λόγος, ἐνῶ δὲν πρέπει νὰ ᾔηται εἰμὴ ὡς μέσον δευτερεῖον, τὸ ὁποῖον αἱ περιστάσεις μᾶς ἀναγκάζουσιν ἐνίοτε προσωρινῶς νὰ μεταχειρισθῶμεν.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἔχει πρὸς τὰ κοράσια ἐξαιρετικόν τι ἀτόπημα· κρατεῖ δηλαδή τὴν νεότητα αὐτῶν τόσον ἄδρανῃ, ὥστε ἀναγκάτως ἡ μέριμνα αὐτῶν προσηλοῦται εἰς τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον τοῖς ὑπόσχεται ὑπαρξιν ἐνεργητικὴν καὶ ἐλευθέραν, ἐπειδὴ τὰ πταίσματα αὐτῶν καταδικάζονται, ἵνα μόνον προληφθῶσι τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐνεστώτος. Ἐντοσοῦτω

σποτισμὸς, ὡς ζυγὸς, ὡς συνέχεια τῆς νηπιότητος αὐτοῦ. Ἐ! διατί λοιπὸν νὰ μὴ συνειθίζωμεν τὰ τέκνα ἡμῶν νὰ ἀκούωσι τὰς συμβουλὰς μὲ γλυκύτητα, συμβουλευόντες αὐτὰ ἀνευ πικρίας; ἐν ἐνὶ λόγῳ διατί νὰ μεταχειριζώμεθα τὸν δεσποτισμόν; (Turgot, Lettre à madame de Graffigny) Σ. Σ.

τὸ νὰ πράττῃ τὸ μικρὸν κοράσιον εἰς τὴν τρυφερὰν αὐτοῦ ἡλικίαν τὸ κακὸν ἢ τὸ ἀγαθόν, ἢ τὸ νὰ ᾔναι πολὺ φρόνιμον, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει· τόσον πολὺ, ὅσον τὸ νὰ μάθῃ ἐνῶρίς, ὅτι ὑπάρχει τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τὸ μὲν, καὶ νὰ ἐκπληροῖ τὸ ἄλλο. Ἡ παθητικὴ ὑποταγὴ μεταφέρει τὴν προσοχὴν ἐκ τοῦ προσταζομένου πράγματος ἐπ' αὐτῆς τῆς προσταγῆς. Ὡστε ἡ συνείδησις καθίσταται νεκρά, καὶ ἡ ζωὴ μονότονος· ἐντεῦθεν προέρχεται ἡ ἀηδία ἐκείνη τῆς ψυχῆς, ἥτις εἶναι πασῶν τῶν ἄλλων ἡ χειρίστη. Μᾶς παραγγέλλουσι νὰ γυμνάζωμεν τὰς σωματικὰς δυνάμεις τοῦ παιδίου, ἐνῷ αἱ λογικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις ἔχουσι περισσοτέραν χρεῖαν τούτου· ἡ σκέψις εἶναι ἡ ὠφελιμωτέρα ὅλων τῶν ἄλλων ἀσκήσεων.

Τῇ ἀληθείᾳ μεγάλως μὲ ἐκπλήττει ἡ παράδοξος αὕτη μα-
νία, ἣν ἔχουσι τοῦ νὰ ἐξασθενίζωσι τοὺς ἠθικοὺς χαρακτῆ-
ρας, οἵτινες εἶναι ἤδη τοσοῦτον ἐξησθημένοι. Τίς λοιπὸν
μᾶς ἔδωκε τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἀπεκδύωμεν τὴν ἀνθρωπότητα
τῆς ἐνεργείας, ἥτις εἶναι παρεπόμενον αὐτῆς; Εἶναι ἄρα γε
σκοπὸς ἀσφαλείας; ἐλπίζουσιν ἄρα γε ὅτι δεσμεύοντες τὸ
λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἐλαττόνοντες τὴν ἐν αὐτῷ δύναμιν
τῆς θελήσεως καὶ τὴν προαιρετικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν, δύ-
νανται νὰ τὸν προφυλάξωσι ἀπὸ τὰς ἀτοπήματα, ἅτινα τὴν παρακο-
λουθοῦσι; Ὁ συλλογισμὸς οὗτος εἶναι πολλὰ ψευδής. Ὁ τε-
λευταῖος αἰὼν δὲν παρημέλησε ποσῶς τὸν ἀπόλυτον δεσπο-
τισμὸν, ὅχι μόνον μερικῶς ὡς πρὸς τὴν ἀνατροφὴν, ἀλλὰ
καὶ δημοσίως εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, καὶ μολα-
ταῦτα ἡ ἐλευθερία τοῦ σκέπτεσθαι ὑπερεπήδησε πᾶν ὄριον
καὶ ὑπῆρξε τοσοῦτω μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καθ' ὅσον ἐβάδιζεν
ἐξίσου μὲ τὴν χαύνωσιν τῶν χαρακτήρων. Ἡ πρόσφατος αὕτη
ἐμπειρία μᾶς ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ κοινωνία ἐκνευρίζουσα αὐτοὺς
δὲν κατορθώνει οὔτε περισσοτέραν ἀσφάλειαν, οὔτε πλειοτέ-
ραν εἰρήνην, καὶ ὅτι ἐλαττόνουσα τὴν δύναμιν τῶν ἀτόμων
δὲν δύναται νὰ ἐλαττώσῃ καὶ τὴν δύναμιν τῶν συμβάντων.
Ποτὲ ἔθνος ἀσθενέστερον τοῦ ἐδικοῦ μας δὲν εὑρέθη ἀπέναντι
φοβερωτέρων μεταβολῶν, καὶ, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ὑπόθε-

σιν τοῦ λόγου μου, οὐδέποτε γυναῖκες ὀλιγώτερον προπαρεσκευασμένοι δὲν ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποσῶσι μεταβολὴν πληρესτέραν καὶ σκληροτέραν· τί ἐκέρδησαν δώσαντες εἰς αὐτὰς ἀνατροφὴν ὅλως ἐξωτερικὴν, ὅλως τυπικὴν καὶ μὴ ἔχουσαν οὐδεμίαν ἐσωτερικὴν σπουδαιότητα καὶ ἠθικὴν;

Ἐὰν ἐκ τῆς πρώτης ἡλικίας ἡ μήτηρ εἶναι φειδωλὸς τῆς ἐξουσίας της, καὶ δὲν τὴν ἐπιβάλλῃ εἰμὴ εἰς τὰς κατεπειγούσας περιστάσεις, θέλει λύσει τότε τὰ δεσμὰ τῆς ψυχῆς, περὶ ᾧ λέγει ὁ Μονταῖν· καὶ ἡ ἀνατροφή θέλει γίνῃ σοβαρωτέρα, μονιμωτέρα, καὶ διαρκέσера θέλουν ἀποβῇ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς. Γνωρίζω ὅτι, ἵνα ἐπιτύχῃ τις τὰ πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων δὲν θέλει νὰ προστάξῃ, ἀπαιτοῦνται περισσότεραι λέξεις καὶ περισσότερος χρόνος. Πλὴν ὅσον ἀφορᾷ τὰς λέξεις, δύναται τις πάντοτε νὰ μεταχειρισθῇ, ὅσαι εἶναι ἀναγκαῖαι· ὡς πρὸς τὸν χρόνον δύναται τις νὰ οἰκονομήσῃ πολὺν, ἐὰν δὲν ἀπαιτῇ νὰ κατορθώσῃ εἰμὴ τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα. Δὲν λέγω βέβαια ὅτι πρέπει νὰ ἀφήσωμεν τὸ παιδίον νὰ καυστηριασθῇ, ἵνα λάβῃ σωτήριόν τινα φόβον τοῦ πυρὸς, ἢ νὰ ἀσθενήσῃ ἐκ τῆς γαστριμαργίας του, ἵνα μάθῃ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, ἢ νὰ ὑποφέρωμεν τὰς θορυβώδεις κραυγὰς αὐτοῦ ἐντὸς δωματίου, ὅπου εὐρίσκονται ἄνθρωποι συνηθροισμένοι πρὸς συναναστροφὴν· ἀλλὰ λέγω, ὅτι ἡ μήτηρ δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζεται τὴν φράσιν τὸ θέλω εἰς μέγα πλῆθος μηδαμινῶν περιστάσεων, αἵτινες δὲν εἶναι εἰμὴ παρατυπίαι, τὰς ὁποίας μόνῃ ἡ ἐθιμοταξία καταδικάζει. Μετάβαλον τὰ ἦθη, καὶ ἴσως τὰ ἀπαγορευόμενα ταῦτα πράγματα εὐθὺς θέλουν γίνῃ θεμιτά· ὥστε εἶναι ὀρθώτερον νὰ προσέξωμεν κατὰ πρῶτον εἰς ἐκεῖνα τὰ πράγματα, τὰ ὅποια ἅπαξ δύνανται νὰ κανονισθῶσι διὰ παντός.

Ἐὰν ἡ συνήθεια δὲν καθίστανε τὰ πάντα δυνατὰ, ἤθελε φανῇ παράδοξον τὸ νὰ πιστεύωσιν οἱ ἄνθρωποι τόσον γενικῶς, ὅτι πρέπει νὰ ἀρχίσωσι νὰ εἰσαγάγωσι τὴν τάξιν ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἀκόμῃ ἐνέργεια. Λέγετε εἰς τὰ τέκνα σας τί δὲν πρέπει νὰ κάμνωσι, πρὶν ἀκόμῃ σκεφθῶσι νὰ πράξωσι τι· πόθεν ἄρά γε προέρχεται ὁ φόβος οὗτος; δὲν εἴσθε τέλος πάντων κύριοι τοῦ ἐνεστῶτος; ποῦ λοιπὸν ὑπάρχει ὁ κίνδυνος;

νος;—'Αλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἀφήσωμεν νὰ παρέλθῃ ὁ χρόνος ἵνα μεταδώσωμεν αὐτοῖς τὰς ἐξεις τῆς ἡμερότητος καὶ τῆς κανονικότητος. — Πολὺ καλὰ! πλὴν προσέξατε, μήπως τὸ τέκνον σας ἀποκτήσῃ χαρακτῆρα ὑπερβολικὰ ταπεινὸν καὶ πλέον τοῦ δέοντος κανονισμένον· ἐπειδὴ ἡ ὑπερβολικὴ πρᾶ-
της ἐξασθενίζει τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἡ ὑπερβολικὴ κανονικότης τὸν καθιστᾷ ἀνίκανον νὰ ἀντιπαλαίσῃ τὰς ἀπροσδοκίτους περιστάσεις. Πανταχοῦ ἀπαντῶμεν τὸν φόβον τῆς ἐνεργείας, καὶ μολαταῦτα θνήσκομεν ἔνεκα τῆς χαυνότητος καὶ τῆς ἀδρανείας.

Εἰς σπουδαῖόν τι σύγγραμμα πρό τινων ἐτῶν ἐπιχειρισθὲν καὶ δυστυχῶς μὴ τελειωθὲν (1), εὐρίσκω τὴν σκέψιν ταύτην, τὴν ὁποίαν δυνατόν νὰ μοὶ προτείνωσιν ὡς ἀντίβρῃσιν· « τὰ πταίσματα τῶν νηπίων εἶναι καθαρῶς ἀρνητικὰ· αἱ κλίσεις των δὲν ἔχουσι ποσῶς δύναμιν· ἀλλὰ καὶ τὸ λογικόν των εἶναι ἀσθενές· παρουσιάζει μυρίας εὐκολίας, ἵνα ἀποτρέψωμεν τὰς κακὰς των ἐξεις, πλὴν δὲν μᾶς δίδει κανὲν ὑποσῆριγμα διὰ νὰ τὰς ἀντιπαλαίσωμεν. »

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν νηπίων καὶ τῶν τελείων ἀνδρῶν δὲν εἶναι τοιαύτη, ὥστε τὰ πταίσματα τῶν μὲν νὰ ἔχωσιν τι θετικώτερον παρὰ τὰ πταίσματα τῶν ἄλλων. Ὁ τέλειος ἄνθρωπος ἀποφασίζει συνήθως νὰ συμβιώσῃ μετὰ τῶν ἐλαττωμάτων αὐτοῦ ἀπαράλλακτα, καθὼς συνθηκολογεῖ τις μὲ τὸν ἐχθρὸν, τὸν ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἀπομακρύνῃ. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα εἶναι τὸν πλεῖστον χρόνον ἀρνητικὰ εἰς αὐτόν, τουτέστι δὲν ἔχει ἱκανὴν δύναμιν ἢ θέλησιν, οὐδὲ ἰσχύει ὁ λόγος αὐτοῦ ἵνα περιστείλῃ τὰ πάθη του. Εἰς πᾶσαν ἡλικίαν αἱ κακαὶ κλίσεις δὲν ἔχουσι πραγματικὴν ἰσχὺν εἰμὴ καθ' ὅσον ὁ λόγος εἶναι ἐξησθενημένος. Ἐὰν ἄνθρωπός τις τοῦ ὄχλου παραδίδεται σφοδρότερον εἰς τὴν παραφορὰν τοῦ θυμοῦ, τοῦτο δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο τῶν ἀνθρώπων, τὸ ὁποῖον εἶναι προωρισμένον νὰ ζῇ ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὑπόκειται εἰς πάθη ἄγρια καὶ ἀδά-

(1) Annales de l'Education, par madame Guizot.

μαστα, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι τὸ λογικὸν αὐτοῦ εἶναι ἐστερημένον τῆς ἰσχύος, ἣτις δύναται νὰ βελτιώσῃ τὰς κλίσεις του. Τὰ πλεῖστα τῶν παθῶν ἡμῶν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποπλανήσεις τῆς φύσεως ἡμῶν, τὰς ὁποίας ἡ ἀνίσχυρος καὶ διεφθαρμένη διάνοια ἄρῃσε νὰ αὐξήσῃσι.

Κατανοῶ ὅτι τὸ νὰ ἀποτρέψωμεν τὰς κακὰς ἐξεις σημαίνει τὸ νὰ ἐπιβάλλωμεν καὶ νὰ παραινέσωμεν ἄλλας καλλιτέρας, αἵτινες νὰ καθέξωσι τὴν θέσιν τῶν προτέρων. Ἀναμφιβόλως ἤθελεν εἶσθαι εὐκόλον νὰ παρουσιάσωμεν εἰς μικρὸν τι κοράσιον τρόπον ζωῆς κανονικὸν ἐνταύτῳ καὶ εὐάρεστον, τὸν ὁποῖον τέλος πάντων ἤθελεν ἀποφασίσει νὰ παραδεχθῇ· εἰς ἐκεῖνο π. χ. τὸ ὁποῖον ἤθελεν ἐμφαίνει κλίσιν πρὸς τὴν ἀταξίαν, ἠθέλαμεν δώσει δῶρα εὐάρεστα ἐπὶ συμφωνίᾳ τοῦ νὰ ᾔηται εἰς τὸ ἐξῆς προσεκτικώτερον, καὶ ἠθέλαμεν προσπαθήσει νὰ καταστήσωμεν ἀναγκαῖον εἰς αὐτὸ δι' ὠρισμένην τινα ἡμέραν τὸ πανίον, τὸ ὁποῖον ἤθελεν ἀφήσει τυχὸν νὰ σχισθῇ... κτλ. διὰ τοῦ μέσου τούτου ἠθέλαμεν τὸ ἀποτρέψει τῶν πταισμάτων του, χωρὶς νὰ τὸ διορθώσωμεν, καὶ ἴσως ἠθέλαμεν κατορθώσει νὰ τὸ καταστήσωμεν γυναικα χρηστῆς διαγωγῆς καὶ ἀγαθῆς ὑπολήψεως. Πλὴν δὲν ἤθελεν εἶσθαι φόβος μήπως τὴν συνειθίσωμεν νὰ ἐνεργῇ ὅλως μηχανικῶς; καὶ ἐὰν ἤθελεν ἀπαντήσῃ εἰς τὸν βίον αὐτῆς περιστάσεις ἐναντίας ἢ καὶ εὐνοϊκὰς, δὲν θὰ ᾔητον ἐνδεχόμενον νὰ φανῇ ἀνίκανος νὰ τὰς ἐπικρίνῃ, νὰ τὰς σαθμίσῃ καὶ νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῶν; ἐν ἐνὶ λόγῳ δὲν θὰ ᾔητο κίνδυνος μήπως καταντήσῃ εἰς τὴν παθητικὴν ἐκείνην κατάστασιν τῆς ψυχῆς, εἰς ἣν ἀποδίδω τὴν ἀηδίαν, τὴν ὁποίαν φέρομεν μεθ' ἡμῶν, καὶ τὴν ὁποίαν μετὰ πάσης θυσίας προσπαθοῦμεν νὰ ἀποφύγωμεν;

Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν, τοῦλάχιστον διὰ τὸ μέλλον, νὰ ἀποτρέπωμεν μόνον τὰς κακὰς ἐξεις καὶ νὰ τὰς ἀντικατασταίνωμεν διὰ τῶν ἀγαθῶν· ἐπειδὴ πρόκειται νὰ δώσωμεν εἰς τὸ τέκνον μας ἐνεργητικὴν τινα ἠθικὴν, ἱκανὴν νὰ τὸ χειραγωγήσῃ εἰς τὰς δυσκολίας καὶ εἰς τὰς ἀπροσδοκίτους περιστάσεις τῆς ζωῆς, καὶ νὰ βάλῃ εἰς ἐνέργειαν ὅλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις. Ἵνα κατορθώσωμεν δὲ τὸν σκοπὸν τοῦτον, πρέπει νὰ πολε-

μήσωμεν ἀπ' εὐθείας τὰ πταίσματα αὐτοῦ, τὰς ἀδυναμίας του, τὰ πάθη του· τὸ δὲ ὑποστήριγμα δὲν θέλει μᾶς λείψει, ἐπειδὴ ἔχομεν τὴν συνείδησιν αὐτοῦ. Ἡ συνείδησις δὲν εἶναι ποσῶς προνόμιον τῆς ὠρίμου ἡλικίας, ἐπειδὴ πολλάκις εἶναι τόσον ἀνωφελὲς καὶ τόσον διεφθαρμένον εἰς τὸν κακῶς ἀνατεθραμμένον ἄνδρα, ὅσον καὶ εἰς τὸ νήπιον, καὶ νομίζω ἔτι περισσότερον· ἐπειδὴ εἰς τὸ νήπιον, δυνατόν νὰ εἴπη τις, ὅτι ἡ ἀδυναμία τῆς συνειδήσεως εἶναι ὁ ὕπνος αὐτῆς, ἐνῶ εἰς τὸν τέλειον ἄνδρα εἶναι ἡ αὐτοχειρία αὐτῆς.

Συνήθως ἀποτεινόμεθα εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν θέλωμεν νὰ ἐπιτύχωμεν παρ' αὐτοῦ τι· δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ἀποτεινώμεθα μετὰ πεποιθήσεως καὶ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ παιδίου, φθάνει μόνον ἐκεῖνο τὸ ὅποιον τοῦ ζητοῦμεν νὰ ἀναλογῇ μὲ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον δύναται νὰ μᾶς δώσῃ. Ὁ Μονταὶν λέγει· « ἡ ἐπιστήμη μου εἶναι νὰ διδάξω τὸ ζῆν· τὸ νήπιον ἅμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῆς τροφοῦ, εἶναι πολὺ πλέον δεκτικὸν εἰς τοῦτο, παρὰ εἰς τὸ ἀναγινώσκειν καὶ εἰς τὸ γράφειν. » Ἴδου δὲ τί λέγει καὶ ἐν ἄλλο χωρίον τῶν Χρονικῶν τῆς ἀνατροφῆς· « ὁ Ρουσὼ νομίζει, ὅτι τὸ παιδίον ἐστερημένον πάσης ἠθικότητος εἰς τὰς πράξεις του, δὲν δύναται νὰ πράξῃ τι τὸ ὅποιον νὰ ᾔῃαι ἠθικῶς κακόν. Εἶναι βέβαιος ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἰδικήν μας ἠθικότητα, ἀλλὰ δὲν ἔχει τοῦλάχιστον τὴν ἰδικήν του; ἐὰν τῷ ἐλλείπῃ ἡ πεφωτισμένη γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, δὲν ἔχει τὸ αἶσθημα αὐτῶν; Εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορίσωμεν εἰς ποίαν ἐποχὴν τῆς ζωῆς ἄρχεται τὸ αἶσθημα τοῦτο· βλέπομεν ὅμως ὅτι τὸ παιδίον καὶ ἐν τοῖς σπαργάνοις εὐρισκόμενον μὲ ἐν σοβαρὸν σχῆμα δυνάμεθα νὰ τὸ φοβίσωμεν, καὶ πάλιν μὲ ἐν μειδιάματι νὰ τὸ ἐνθαρρύνωμεν, καὶ ἡ ἰδέα, τὴν ὁποίαν λαμβάνει κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, εἶναι τόσον διακεκριμένη τοῦ ὕλικου αἰσθήματος, ὥστε πολλάκις τὸ βλέπομεν νὰ ζητῇ ἀνυπομόως ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς μητρὸς, ἐὰν ὁ σοβαρὸς αὐτῆς τόνος γίνηται χάριν παιδιᾶς, ἢ ᾔῃαι ἀποτέλεσμα δυσαρεσκείας. Τὸ παιδίον γνωρίζει ἀκριβῶς ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον τοῦ ἐμποδίζομεν, εἶναι κακόν· ἐν περιπτώσει τιμωρίας αἰσθάνεται πικρίαν, ἔτι μᾶλλον ἐπαυξάνουσαν ἐκείνην τῆς στερήσεως·

ἄθενδῆποτε καὶ ἂν προέρχεται εἰς αὐτὸ ἡ ἰδέα τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὁ φόβος τοῦ ἐνὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἄλλου, ἔχει γινῶσιν τινα καὶ αἰσθημά τι ἱκανὸν νὰ κανονίσῃ πολλὰς τῶν πράξεων αὐτοῦ, ἠθικότητά τινα προωρισμένην νὰ τὰς διευθύνῃ. Πλὴν ἡ ἠθικότης αὕτη δὲν εἶναι ἀρκούντως ἰσχυρά, ὥστε νὰ μὴν ἔχῃ ἀνάγκην νὰ τὴν ὑποστηρίζωμεν ἀδιαλείπτως διὰ τῶν αὐτῶν μέσων, τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθημεν ἵνα τὴν σχηματίσωμεν. »

Ἴδου λοιπὸν ὅτι ἔχομεν ἐν ὑποστήριγμα διὰ νὰ ἀντιπαικίσωμεν τὰς κακὰς ἐξεῖς· εἶναι βέβαιον ὅτι κατ' ἀρχὰς δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ μᾶς ὑπηρετήσῃ τόσον, ὅσον ἐπιθυμοῦμεν, πλὴν πρέπει νὰ τὸ μεταχειρισθῶμεν· τὸ δὲ αὐθαίρετον πρέπει φειδωλῶς νὰ μεταχειρίζομεθα, μὲ σκοπὸν νὰ τὸ ἀπορρίψωμεν ἐντελῶς, ἅμα ἐννοήσωμεν τὴν κατάλληλον στιγμήν νὰ τὸ ἀντικαταστήσωμεν διὰ τοῦ λόγου. Δὲν γνωρίζω κανένα νόμον, ὅστις νὰ διδῇ τὸ δικαίωμα εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος οὗτος ᾖ μῆτηρ, νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἐποχὴν, τὴν ἡμέραν καὶ τὴν στιγμήν, καθ' ἣν θέλει συγχωρήσῃ εἰς ἄλλον ἄνθρωπον, ἔστω καὶ θυγάτηρ αὐτῆς, νὰ ἀρχίσῃ νὰ προστρέχῃ εἰς τὰ φῶτα τῆς συνειδήσεως. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὴν ἐνεδρεύωμεν, καὶ νὰ ἀποκριθῶμεν εἰς αὐτὴν εὐθὺς ἅμα ἀκούσωμεν τὴν φωνὴν τῆς. Ἡ θρησκεία προσδιορίζει εἰς τὸ ἑβδόμον ἔτος τὴν πρώτην ἐξομολόγησιν τῶν παίδων· παραδέχεται λοιπὸν ὅτι εἰς ταύτην τὴν ἡλικίαν ἡ δύναμις τῆς μετανοίας, τουτέστιν ἡ ἐσκεμμένη γινῶσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, εἶναι ἤδη ἐσχηματισμένη· ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου οἱ γονεῖς πρέπει νὰ ἐξύπνησαν ταύτην τὴν γινῶσιν, ἄλλως ἢ πρώτη ἐξομολόγησις θέλει γίνεαι κακῶς καὶ ἀνωφελῶς.

Εἶναι ἀδιάφορον νὰ προσδιορίσωμεν, ἂν πολὺν καιρὸν πρὸ τοῦ ἐβδόμου ἔτους οἱ γονεῖς πρέπει νὰ μεταχειρισθῶσι τὰς λέξεις ἀγαθὸν καὶ κακὸν, κατ' ἄλλην σημασίαν παρ' ἐκείνην τῆς τιμωρίας καὶ τῆς ἀμοιβῆς· οὔτε δύναται, οὔτε πρέπει τὸ τοιοῦτον νὰ κανονισθῇ. Πᾶσα μῆτηρ ἐννοεῖ παραδείγματος χάριν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸ κοράσιόν τῆς τὸ αἰσθημα τῆς αἰδοῦς, καὶ νὰ μὴν ἀπορρίψῃ ποτὲ πολὺ μα-

πρὸν τὰ πρῶτα αὐτοῦ μαθήματα. Ἐπειδὴ δὲ ἤθελεν εἶσθαι ἀδύνατον νὰ τὸ κάμῃ νὰ ἐννοήσῃ τὴν βαρύτητα καὶ τὸ θέλητρον τοῦ αἰσθήματος τούτου, καταλαμβάνω ὅτι κατ' ἀρχὰς δὲν δύναται νὰ κάμῃ ἀλλέως εἰμὴ νὰ τῷ μεταδώσῃ τὴν ἕξιν αὐτοῦ· ἀλλὰ πᾶς τις συμφωνεῖ ὅτι τὴν ἕξιν ταύτην θέλει τὴν ἀποκτήσῃ εὐκόλως, ἐπειδὴ τὸ ἐνστικτον τῆς θυγατρὸς θέλει βοηθήσῃ θαυμασίως τὰς προσπάθειάς τῆς μητρός. Ὑπάρχουσι μὲν ὡς πρὸς τὸ εἶδος τοῦτο ἐμπόδια δυνάμενα νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἔμφυτα εἰς τὰ χοράσια· ἀλλὰ πάλιν τὸ αὐτὸ ἐνστικτον δύναται νὰ βοηθήσῃ τὴν μητέρα εἰς διαφόρους περιστάσεις, ἐὰν, ἀπαλλάττουσα τὴν πρώτην ἀνατροφὴν ἀπὸ τὰς πολυειδεῖς φροντίδας τοῦ νὰ προληφθῇ καὶ νὰ τιμωρηθῇ ἡ παραμικρὰ παρεκτροπὴ, ἤθελε μεταχειρισθῇ κατ' ἀρχὰς μεγάλην συγκατάβασιν, ἐπιφυλαττομένη τὴν αὐστηρότητα αὐτῆς εἰς μικρόν τινα ἀριθμὸν περιστάσεων, ἴσως δὲ καὶ εἰς μίαν μόνην, τὴν πραγματικῶς σπουδαιότατην. Καὶ τῶνόντι, ἐὰν μίαν μόνην φορὰν τὸ παιδίον αἰσθανθῇ ἐντὸς ἑαυτοῦ τὴν συναίσθησιν τοῦ πταίσματός του ὡς τι ἕτερον καὶ ἀνεξάρτητον τοῦ αἰσθήματος τῆς τιμωρίας, τότε ὅλαι αἱ δυσκολίαι ἐλύθησαν· ἡ μήτηρ δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι καὶ αὕτη καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς εὐρίσκονται ἤδη εἰς τὸν δρόμον· ἡ δυσκολία λοιπὸν δὲν συνίσταται εἰμὴ εἰς τὸ νὰ κάμωμεν τὸ θυγάτριον νὰ δοκιμάσῃ μίαν μόνην φορὰν τὴν συναίσθησιν ταύτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν ἀναπτύσσεται ἡ συνείδησις.

Οἱ ἄνθρωποι γεννώμεθα μὲ τὸ αἶσθημα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ἠθικὸν ἐνστικτον, δὲν ἡδύνατο λοιπὸν νὰ εἴπῃ τις, ὅτι καθῆκον τῆς ἀνατροφῆς εἶναι νὰ μεταμορφώσῃ τὸ αἶσθημα τοῦτο ἢ τὸ ἐνστικτον τοῦτο εἰς ἑλλογόν τινα γνῶσιν;

ἵνα δώσῃ τὴν γνῶσιν τοῦ κακοῦ εἰς τὰ παῖδιά, ἡ ἀνατροφή ἄρχεται συνήθως ἀπαγορεύουσα εἰς αὐτὰ πλεῖστα πράγματα· ἤθελεν εἶσθαι καλλίτερον νὰ δώσῃ κατὰ πρῶτον τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ὁποίου μετὰ ταῦτα ἤθελεν ἀποδείξει ὅτι τὸ κακὸν εἶναι ἐναντίον· τοιοῦτοτρόπως ἀκυρόνουςα τὰ ἀνωφελῆ μαθήματα ἤθελε δώσει τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸ παιδίον, καὶ δὲν ἤθελε μεταχειρισθῇ τὸ αὐθαίρετον εἰμὴ εἰς ἐξαιρετικὰς τινας καὶ κατεπειγούσας περιστάσεις. Ὀλίγον βραδύτερον καὶ ἄνευ ἀργοπορίας ἤθελε προσπαθήσῃ διὰ παντός μέσου, ἵνα διεγείρῃ ἐν αὐτῷ τὸ εὐάρεστον αἶσθημα, ὅπερ παρακολουθεῖ τὴν ἀγαθὴν πράξιν· ἐὰν ἀπατῶμεθα πολλάκις εἰς τὴν ἀνατροφήν τῶν τέκνων μας, τοῦτο προέρχεται ἐπειδὴ θέλομεν νὰ βάλωμεν εἰς χρῆσιν τὰς ἀγαθὰς ιδιότητας τῆς φύσεως αὐτῶν, καὶ νὰ καταστρέψωμεν τὰς ἄλλας· ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας ἡδυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ ταύτας πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγαθοῦ· ἐνῷ, παραδείγματος χάριν, δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν εἰς τὸ κοράσιόν μας, ὅτι τὸ πλῆρες τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ ἀφιλοκέρδεια, δυνάμεθα συγχρόνως νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ τὴν ὑπερῃφάνειαν αὐτοῦ, ἵνα τὸ κρατῶμεν προσηλωμένον πάντοτε εἰς τὴν ἕξιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐὰν ᾗται μωρία τὸ νὰ θέλωμεν νὰ ἐπιβάλλωμεν τὰ αἰσθήματα, δὲν εἶναι ὁμῶς δύσκολον νὰ τὰ κάμωμεν νὰ γεννηθῶσι, καὶ δυνάμεθα εὐκόλως νὰ κάμωμεν τὸ παιδίον νὰ ᾗται εὐχαρίστημένον μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀγαθοῦ, δίδοντες εἰς αὐτὸ ἔπαινόν τινα, ἀμοιβὴν τινα εἰς τρόπον, ὥστε νὰ διεγείρῃ τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ παιδὸς εὐχαρίστησιν· δυνάμεθα δὲ νὰ ἐπαναλάβωμεν ἀμφοτέρωθεν ταῦτα συνεχῶς μὲ τρόπον, ὥστε τὸ εὐάρεστον τοῦτο αἶσθημα νὰ γίνῃ συνήθεια εἰς αὐτόν, ἡ δὲ συνήθεια μετ' οὐ πολὺ νὰ κατασταθῇ ἀνάγκη. Ὁ Ῥουσὼ λέγει ὅτι πρέπει νὰ κάμνωμεν τὰ παῖδιά εὐδαίμονα, καὶ ἐγὼ προσθέτω ὅτι πρέπει νὰ τὰ κάμνωμεν εὐχαριστημένα, ἐπειδὴ ἡ εὐχαρίστησις εἶναι τὸ αἶσθημα τῆς εὐδαιμονίας. Ἐὰν θέλῃ τις νὰ ἐννοήσῃ ὅτι τὸ παιδίον του δύναται νὰ περιπέσῃ εἰς πολλὰ σφάλματα, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ πράξῃ τι κακὸν, τότε πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν γενναιότητα νὰ μὴ ζητήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς φιλοφροσύνας (compliments) τῆς κοινωνίας. Ἐπειδὴ ἡ κοινωνία δὲν τὸ ἐπαινεῖ συνήθως, εἰμὴ ἂν

ἐφρόντισαν νὰ τὸ μορφώσωσιν ἐξωτερικῶς καὶ νὰ τῷ δώσωσι τὴν σκιάν τῶν προσόντων, τὰ ὅποια δὲν ἔχει ποσῶς, καὶ τῶν ὁποίων ὅμως μόνῃ ἡ ἐπιφάνεια ἀρκεῖ νὰ τὸ καταστήσῃ ἀγαπητὸν εἰς αὐτήν. Αὕτη θεωρεῖ τὴν πρόωρον ταύτην μόρφωσιν ὡς νέον δείγμα ὑποταγῆς πρὸς τὰς διαταγὰς τῆς, καὶ ἐπευφημεῖ τὴν νέαν αὐτῆς κατάκτησιν· ἀλλὰ πόσον ἀκριβὰ ἀγοράζεται διὰ τὸ ἄθλιον παιδίον ἡ ὑπόληψις αὕτη τῆς καλῆς ἀνατροφῆς! πόσῃ θυσίαν πρέπει νὰ κάμῃ τῆς εὐδαιμονίας του, τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ! Ἐὰν ἀφήσωμεν τὸ παιδίον νὰ ᾔναι παιδίον, τουτέστι νὰ ἀγνοῇ τὰς συνηθείας καὶ τοὺς κανόνας τῆς ἐθιμοτυπίας, θέλουν παρουσιασθῇ πολλὰ ὀλίγαι περιστάσεις νὰ τὸ ἐπιπλήξωμεν, ἐκτὸς ἐκείνης, καθ' ἣν ἤθελε κινδυνεύσει τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ, ἢ ἤθελε μᾶς παρενοχλήσει μὲ τὸν μικρὸν δεσποτισμὸν του, τὸν ὅποιον οὐδέποτε πρέπει νὰ συγχωρήσωμεν νὰ καθιδρυθῇ ἐν αὐτῷ. Προστούτοις ἐπειδὴ δὲν εἶναι κακὸν νὰ πράττῃ τις ὅ,τι δὲν γνωρίζει ὅτι εἶναι κακὸν, πρέπει βεβαίως νὰ ἐμποδίζωμεν τὸ παιδίον ἀπὸ τοῦ νὰ βλάβῃ ἑαυτὸ, καὶ νὰ παρενοχλῇ τοὺς ἄλλους, χωρὶς ὅμως αὐστηρῶς νὰ τὸ ἐπιπλήττωμεν· ὥστε ἵνα μὴ κινδυνεύσωμεν νὰ ὑποπέσωμεν εἰς τὴν ἐπωνυμίαν τῆς μητρός, ἣτις βλάβει τὸ τέκνον τῆς, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ χορηγῶμεν εἰς αὐτὸ τὰς εὐκαιρίας τοῦ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, καὶ νὰ μὴ παραμελῶμεν οὐδ' ἐκείνας, δι' ὧν δυνάμεθα μετὰ ταῦτα νὰ τὸ ἐπαινέσωμεν δι' αὐτό. Ἡ διδομένη εἰς τὸ παιδίον ἀμοιβὴ εἶναι ἡ ὕλη τοῦ ἐπαίνου, ἡ ἀπόδειξις τῆς ἐπιδοκιμασίας, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν εἰς τοῦτο καὶ ὅ,τι δύναται νὰ διεγείρῃ τὴν σκέψιν, καὶ ὅσον τὸ δυνατόν νὰ ἐξασκῶμεν τὰς ἀγαθὰς διαθέσεις, δίδοντες βαρύτητα εἰς αὐτάς. Εἰς τρόπον ὥστε, ἐὰν τὸ παιδίον ἀναγινῶσκον ἢ γράφον ἀναγινώσκῃ ἢ γράφῃ κακῶς, δεικνύει ὅμως ἐπιθυμίαν τινὰ καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ νὰ τὰ ἐκτελέσῃ καλῶς, μεταχειρίσθητι αὐτὸ ὡς νὰ ἤθελε τὰ πράξῃ καλῶς· εἰπέ εἰς αὐτό· « Εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θέλεις σφάλει, ἢ διὰ νὰ μάθῃς νὰ ἀναγινώσκῃς καὶ νὰ γράφῃς καλῶς, πρέπει νὰ ἀναγινώσκῃς καὶ νὰ γράφῃς πολὺ· σὺ εἶσαι ἐπιμελής, καὶ τοῦτο εἶναι καλόν, εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος ἀπὸ ἐσέ. » Ἀκολού-

ὥς φρόντισον νὰ παρατείνης τὴν εὐχαρίστησίν τοῦ ταύτην, ἀποδίδων πάντοτε τὰς μικρὰς πρὸς αὐτὸ φιλοφροσύνας σου εἰς τὴν εὐχαρίστησιν, τὴν ὁποίαν ὡσαύτως σοὶ ἐπροξένησεν ἡ ἀγαθὴ αὐτοῦ θέλησις· ὁ τρόπος οὗτος ἔχει ταύτην τὴν εὐκολίαν, ὅτι, ἐὰν ἀκολούθως τὸ παιδίον σφάλῃ εἰς τι, ἢ ἐὰν φανῇ κατηφὲς ἢ ὠργισμένον, δύνασαι νὰ τῷ εἴπῃς μετὰ ἱλαρότητος ἢ καὶ μετὰ εὐθυμίας, ὅτι πρέπει νὰ προσέξῃ νὰ μὴ διαταράξῃ τὴν εὐχαρίστησιν, εἰς ἣν ἀμφοτέροι εὐρίσκεσθε, καὶ τὴν ὁποίαν θέλεις φροντίσει νὰ καταστήσῃς αἰσθητὴν διὰ τῆς φιλοφροσύνης σου. Εἶμαι πεπεισμένη ὅτι τοιουτοτρόπως ἤθελε κατορθώσῃ τις νὰ ἐξοικειώσῃ τὸ παιδίον μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ χρηστὴ διαγωγή προξενεῖ ἐσωτερικὴν τινα εὐχαρίστησιν, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ. Δὲν βλάπτει ἐὰν ἡ ἀρτιγενὴς αὐτοῦ συνειδήσις θέλῃ εὐχαριστηθῇ εἰς μικρὰ πράγματα· δὲν εἶναι ἀκόμῃ καιρὸς νὰ τὴν κάμωμεν πλέον ἀπαιτητικὴν· τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ μεμορφωμένου λόγου. Πρὸς τὸ παρὸν ἀρκεῖ ὁ φόβος τῆς τιμωρίας νὰ μὴν ᾔναι τὸ μόνον μέσον, τὸ ὁποῖον διεγείρει τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἰς τὴν νηπιότητά μου μοὶ συνέβη πολλάκις νὰ μεταχειρισθῶ ὅλην μου τὴν δυνατὴν ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν, ἵνα γράψω μίαν σελίδα ἀπὸ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα γράμματα, τὰ ὀνομαζόμενα νόθα (bâtarde), πρᾶγμα εἰς πᾶσαν ἡλικίαν δύσκολον, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὰ παιδιά, τῶν ὁποίων ἡ χεὶρ εἶναι ἐν ταύτῳ ἀσθενὴς καὶ δύσκαμπτος· ἔχουν συνήθως δίκαιον νὰ ἀναγκάζωσι τὰ παιδιά εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἐπειδὴ δίδει ἱκανὴν εὐκαμφίαν εἰς τοὺς δακτύλους των· πλὴν ἔχουσιν ἄδικον νὰ τὰ ἐπιπλήττωσιν ὅταν δὲν τὴν ἐπέτυχον καλῶς. Κατὰ δυστυχίαν, μὲ ἔκρινον ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, καὶ ὁσάκις ἐπαρουσίαζον τὰ γράμματά μου κακῶς κατεσκευασμένα, ὅπως τεθλιμμένη διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν προσπαθειῶν μου, δὲν ἔλειπον νὰ μὲ ἐπιπλήττωσιν, ἐνῷ ἐσωτερικῶς ἠσθανόμην ἐμαυτὴν ἀξίαν ἐπαίνου. Πᾶσα μήτηρ, ἥτις δὲν εἶναι παροῦσα εἰς τὸ μάθημα τοῦ διδασκάλου, μὲ ὅλην τὴν συγκαταβατικὴν αὐτῆς θέλησιν, δύναται τοιουτοτρόπως νὰ ἐξαπατηθῇ· τοῦλάχιστον θέλει εἶσθαι καλὸν νὰ ἐρωτᾷ τὸν διδάσκαλον μετὰ τὸ μάθημα, ὅχι ἐὰν τὸ παιδίον τῆς

ἔκαμε καλῶς τὰ μαθήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ἐὰν ἐστάθῃ προσεκτικόν καὶ ἐπιμελές· τοιοιυτοτρόπως τὸ παιδίον θέλει λάβει συγχρόνως δύο μαθήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον δὲν θέλει εἶσθαι τὸ ὀλιγώτερον ὠφέλιμον.

Μέγα εἶναι τὸ ὄφελος νὰ στρέψωμεν τοιοιυτοτρόπως τὴν προσοχὴν τῆς νεάνιδος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην τῆς μητρὸς καὶ τῆς θυγατρὸς εὐχαρίστησιν, κοινὴν εἰς δύο ὄντα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ φύσις ἔθεσε τοσοῦτον ἰσχυροὺς δεσμούς, καὶ ἥτις ἤθελε συντελέσει νὰ συσφίγξῃ αὐτοὺς μὲ τρόπον ἔτι συγκινητικώτερον. Ἀφοῦ ἅπαξ ἡ θυγάτηρ ἤθελεν ἐννοήσῃ τὸ ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖον ἡ ἀγαθὴ αὐτῆς διάθεσις ἐπροξένησεν εἰς τὴν καρδίαν τῆς μητρὸς, τότε τὰ βλέμματά των, τὰ ἀμοιβαῖα μειδιάματα αὐτῶν, θέλουν ἐξηγῆ εἰς διαφόρους περιστάσεις τὴν ἐσωτερικὴν εὐχαρίστησιν, τὴν ὁποίαν συγχρόνως ἀμφότεραι αἰσθάνονται· αἱ γλυκεῖαι ἀδυναμίαι τοῦ μητρικοῦ φίλτρου ἠδύναντο ἀκινδύνως τότε νὰ ἐνεργηθῶσιν, ἐπειδὴ αἱ φιλοφροσύναι τῆς μητρὸς ἤθελον θεωρηθῇ ὡς ἀμοιβὴ τῶν ἀγαθῶν θελήσεων τῆς θυγατρὸς.

Ἡ τοιαύτη ἀγάπη στηριζομένη εἰς τὸ εὐάρεστον αἶσθημα τῆς ἀρετῆς καὶ εἰς τὴν συμπάθειαν ἦν αὐτὴ ἐμπνέει, προπαρασκευάζει εἰς τὸ μέλλον τὴν γνῶσιν τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ δυσαρέστου αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον προξενεῖ, καὶ θέτει τὰ θέμλια τοῦ μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ μαθήματος, τὸ ὁποῖον μέλλει μίαν ἡμέραν νὰ ἀνακαλύψῃ ὅλην τὴν ἁλυσσον τῶν καθήκοντων, ἅτινα συνδέουσι τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ ἰδία ἀγάπη διεγείρει ὡσαύτως τὴν λύπην, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν ἔλεγχον εἰς τὴν μητέρα, ἅμα ἰδὼ σοβαρόν τι ἀτόπημα εἰς τὸ τέκνον τῆς.

Τὸ μικρὸν κοράσιον συσχετιζόμενον μόνον μετὰ τῆς μητρὸς, μετὰ καλῆς τιнос τροφῆς, καὶ συναναστρεφόμενον μετὰ τῶν συνηλικιωτῶν παιδίων πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπαγρύπνησιν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης, δύναται νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἔξιν τοῦ νὰ σπουδᾷ ἑαυτό· ὑπάρχει ὡς πρὸς τὰ παιδιά εὐκολία τις, τὴν ὁποίαν δὲν εὐρίσκομεν εἰς τοὺς τελείους ἀνδρας· αὕτη δὲ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι τὰ παιδιά αἰσθάνονται μεγίστην εὐχαρίστησιν εἰς τὴν ἐπανάληψιν τοῦ αὐτοῦ πράγ-

ματος. Ἐπειδὴ ἡ ἀσθένεια τῆς διανοίας των καὶ ἡ εὐκίνησις τοῦ χαρακτῆρός των τὰ ἐμποδίζει τοῦ νὰ συλλάβωσι παρευθὺς καὶ νὰ ἐξαντλήσωσιν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἀντικείμενον, δὲν εἶναι φόβος νὰ ἐπαναλαμβάνη τις συνεχῶς εἰς αὐτὰ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Ἐὰν συνήθως δὲν ἐδιεγείρομεν εἰς αὐτὰ καὶ σχεδὸν ἀκόντων αὐτῶν τὴν ἔφεσιν τοῦ νεωτερισμοῦ, τοσοῦτον εὐάρεστον εἰς ὄντα κεκορεσμένα (blasés), ἠθέλαμεν πάντοτε τὰ βλέπει ζητοῦντα νὰ εὕρωσι τὰς αὐτὰς διασκεδάσεις, νὰ ἀκούσωσι τὴν αὐτὴν ἱστορίαν, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε ἤκουσαν, τὰ αὐτὰ τραγῳδία, τὰ ὁποῖα γνωρίζουσιν. Εἶναι εὐκολον καὶ εὐάρεστον ἐν ταύτῃ νὰ ἀναγινώσκη τις ἐπὶ τοῦ προσώπου των τὴν πρόοδον τῆς διανοίας αὐτῶν τοσοῦτον εὐαρεστοτέρως διατιθεμένην, καθ' ὅσον ἐπαναλαμβάνει τις εἰς αὐτὰ τὴν αὐτὴν ὁμιλίαν· ὥστε ἤθελεν εἶσθαι ἐπίσης παράλογον τὸ νὰ θέλωμεν νὰ γίνωμεν καταληπτοὶ εἰς αὐτὰ ἐκ πρώτης ὄψεως, ὡς καὶ τὸ νὰ μὴ τοῖς λέγωμεν, εἰμὴ ὅσα δύνανται παρευθὺς νὰ ἐννοήσωσιν. Ἀρχισον λοιπὸν νὰ σπείρης, ἂν καὶ μ' ἐλπίδα πολὺ μεμακρυσμένην· μὴ ταραχθῇς ποσῶς, ἐὰν τὸ ψυχρὸν καὶ ἀδιάφορον ἦθος τοῦ παιδίου σοὶ φανερόνῃ ὅτι εἶσαι ἀκόμη ἀκατάληπτος εἰς αὐτό· ἐπανάλαβε εἰς ἄλλην στιγμὴν, τὴν ἐπαύριον, μᾶλλον δὲ καθ' ἐκάστην ἀδιαλείπτως τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον· μὴ ζητήσης νὰ παρουσιάσης συγχρόνως εἰς αὐτὸ πολλὰς ἀληθείας, ἀλλ' ἐκλεξον μίαν μόνην· ὅλη σου ἡ ἐπιμέλεια π. χ. ἄς προσπαθήσῃ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ πνεῦμά του ἐκείνην, περὶ τῆς ὁποίας πρὸ ὀλίγου ἐλάλησα· ἅπασαι αἱ προσπάθειάί σου ἄς τείνωσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, καθὼς ὅλαι αἱ ἀκτῖνες φέρονται πρὸς τὸ αὐτὸ κέντρον· καὶ ἐὰν ἤθελε σὲ χρειασθῇ ὁλόκληρον ἔτος, ἵνα κατορθώσης ἐν μόνον βῆμα, ἡ συνειδήσις σου ἄς ᾔναι ἀτάραχος, ἐπειδὴ δὲν ἔχασες ποσῶς τὸν καιρὸν σου. Ἀφοῦ κατορθώσῃ τις νὰ κάμῃ τὸ μικρὸν κοράσιον νὰ συνάψῃ ἰδέαν τινά, ἔσω καὶ ἐπιπόλαιον, εἰς τὴν φράσιν ταύτην: «εἰμαι εὐχαριστημένη εἰς ἐμαυτήν!» τὴν ὁποίαν ἡ μήτηρ θέλει μεταφράσει παρευθὺς διὰ ταύτης: «εἴμεθα εὐχαριστημένοι ἀπὸ ἐσέ, » τότε δύναται τις νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν καθηκόντων. Ἐνταῦθα δὲ συσταίνω μεγίστην προσοχὴν ἵνα δώσῃ τις εἰς τὸ παιδίον ἀφορ-

μὴν νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ἕκαστος ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα ἐκπληρώσῃ τι, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται καθήκον· τὴν δὲ ἀφορμὴν ταύτην πρέπει ἀκριβῶς νὰ λάβῃ ἐκ τῆς διαγωγῆς τῆς μητρός. Λέγουσί τινες δικαίως ὅτι τὰ παιδιὰ δὲν δύνανται νὰ συλλάβωσι γενικὰς ιδέας, ὅταν ἐφαρμόζωνται εἰς αὐτὰ, ἐνῶ τὰς καταλαμβάνουσιν, ὅταν ἐφαρμόζωνται πρὸς ἄλλους. Ἡ πρώτη ἐσφαλμένη ιδέα, τὴν ὁποίαν αἱ περιστάσεις, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ ἀπερισκεψία ἡμῶν, ἐμπνέουσιν εἰς τὰ τέκνα μας, εἶναι ὅτι ἡ μήτηρ τοῖς παριστάνεται ὡς πρόσωπον, εἰς τὸ ὁποῖον χρεωστῇ νὰ ὑπακούῃ ὁ κόσμος ὅλος, ἀπηλλαγμένη πάσης ὑποχρεώσεως τοῦ νὰ πράξῃ ἐναντίον τῆς θελήσεως αὐτῆς, ἐπιπλήττουσα ἡ δυναμένη νὰ ἐπιπλήττῃ ἅμα τις τῆς ἐναντιωθῇ, τέλος πάντων ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον, εἰμὴ διὰ νὰ πράττῃ ὅ,τι θέλει, καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συγχωρῇ εἰς ἑαυτὴν ὅ,τι ἀπαγορεύει εἰς τὸ τέκνον της.

Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν κοράσιον τὸ ὁποῖον νὰ μὴν ἐπεπλήχθῃ ὅτι ἐπῆρε κρυφίως καὶ ἔφαγε τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἡ μήτηρ τρώγει ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἡ ὅτι ἐσύντριψε κανὲν σκευὸς, ἡ ὅτι ἔσχισε κανὲν φόρεμα, ἐνῶ βλέπει τὴν μητέρα αὐτοῦ νὰ συντρίβῃ τὸ ποτήριον ἀτιμωρητὶ, νὰ χύνῃ τὴν μελάνην εἰς τὸ φόρεμά της, νὰ παροργίζηται κατὰ τοῦ βραδύνοντος ὑπηρέτου, νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἀφήσῃ εὐχαρίστως τὴν κλίνην της κτλ. Τί συμπεραίνει ἐκ τούτου; ὅτι εἶναι εὐάρεστον πρᾶγμα νὰ ᾔναι τις μέγας, τοῦτέστιν ἀπηλλαγμένος πάσης ὑποχρεώσεως, ὅτι θέλει εἶσθαι εὐτυχῆς ὅταν καὶ αὐτὴ μεγαλώσῃ· καὶ ἡ πρώτη αὕτη ἐπιθυμία εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς λῆαν ἐσφαλμένης ιδέας, τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ περὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἐπρεπεν ἐξ ἐναντίας, ἐὰν ᾔτο δυνατόν, νὰ κάμωσι τὸ παιδίον νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία τῶν πράξεων τοσούτῳ μᾶλλον περιορίζεται, ὅσῳ προχωροῦμεν εἰς τὴν ἡλικίαν, καὶ ὁ βίος ἡμῶν καθίσταται σπουδαιότερος, ὅτι ἡ ἐλευθερία, ἣν αὐτὸ σήμερον ἀπολαμβάνει εἶναι καθαρὸν ἀποτέλεσμα τῆς συγκαταβάσεως τῆς μητρός της, καὶ ὅτι μίαν ἡμέραν θέλει περιορισθῇ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς συνείδησιν, καὶ ὅτι τὰ καθήκοντα πολλαπλασιάζονται κατὰ λόγον τῆς ἡλικίας. Δὲν

ἐννοῶ ποσῶς, ὅτι τὸ μικρὸν θυγάτριον δύναται διὰ μιᾶς νὰ διδαχθῇ τὰς τοιαύτας ἀληθείας, αἵτινες θέλουν ἀποτελέσει εἰς τὸ μέλλον τὸν κανόνα τῆς διαγωγῆς της, ἀλλὰ λέγω ὅτι εἶναι ὠφέλιμον νὰ τὸ εἰσαξῶμεν εἰς τὸν δρόμον, ὅστις μέλλει νὰ τὸ ὁδηγήσῃ εἰς αὐτάς. Ὡστε εἶναι ἀνάγκη κατὰ πρῶτον νὰ μάθῃ, τουτέστι νὰ ἴδῃ ὅτι ὑπάρχουσι καθήκοντα, καὶ θέλει τὰ ἰδεῖ ἀναντιρρήτως, ἐὰν, ὡς προεῖπον, ἐπιβάλλωσιν ὀλίγα εἰς αὐτὸ, καὶ ἐὰν ἡ μήτηρ του φαίνεται ὅτι ἔχει περισσότερα. Τῶνόντι ἐπειδὴ ἡ μήτηρ ἔχει πολυάριθμα καθήκοντα καὶ πολὺ ὁρατὰ, εἶναι εὐκόλον νὰ κάμῃ τὸ κοράσιόν της νὰ τὰ παρατηρήσῃ, νὰ τῷ δείξῃ ἀλληλοδιαδόχως τὴν ἡδονὴν ἢ τὸν κόπον, τὸν ὅποιον προξενοῦσιν εἰς ἐκεῖνον, ὅστις θέλει νὰ τὰ ἐκπληρώσῃ, τὸν θρίαμβον, τὸν ὅποιον ἀποκτῶμεν ἐναντίον τῆς ὀκνηρίας μὴ παραμελοῦντες αὐτά, τὴν ἐνέργειαν τὴν ὁποίαν λαμβάνομεν, καὶ τὴν εὐταξίαν, ἥτις προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν· ἡ διδασκαλία αὕτη οὕσα ἐντελῶς πρακτικὴ, δύναται εὐκόλως νὰ γίνῃ καταληπτὴ καὶ νὰ ἐκτελεσθῇ καθ' ἐκάστην μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιτυχίας· ὅλα ταῦτα δύνανται νὰ ἐμβῶσιν εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ παιδίου, τοῦ μικροῦ κορασίου πρὸ πάντων, τὸ ὅποιον εἶναι τόσον φυσικῶς περίεργον πρὸς πᾶν ὅ,τι συμβαίνει τριγύρω του· πλὴν ἀπαιτοῦσι μεγάλην διαγωγῆς κανονικότητα, μεγάλην προφύλαξιν εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὰς πράξεις τῆς μητρός. Τέλος πάντων ἐὰν αἱ γυναῖκες δικαίως μεμψιμοιρῶσιν, ὅτι ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ σημασία των εἶναι συγκατάβασις μᾶλλον πρὸς αὐτὰς παρὰ σέβας τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν δικαίως ἐπιθυμῶσιν ἑτερόν τι εἶδος ὑπολήψεως, ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι αὕτη δὲν ἀποκτᾶται εἰμὴ δι' ἔργων σπουδαιοτέρων· τὸ νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις καὶ νὰ μὴ ἔχωσι προσόντα ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ἀδυναμία τῆς φιλοτιμίας των, καὶ ἡ πηγὴ τῆς συνεχοῦς αὐτῶν ἀηδίας ἐναντίον τῆς ζωῆς.

Ὅταν τὸ κοράσιον βλέπῃ ἀδιαλείπτως τὴν μητέρα αὐτοῦ κανονίζουσιν τὰς πράξεις της, πράττουσαν ἐπανελημμένως τὰ αὐτὰ πράγματα διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου, καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα παράγοντα περίξ αὐτοῦ τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν, θέλει αἰσθανθῇ ἐν ἑαυτῷ διεγειρομένην τὴν σκέψιν. Εἶμαι

μάλιστα πεπεισμένη ὅτι μόνον του θέλει φθάσει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν γίνεται ἄνευ αἰτίας ἡ ἐπανάληψις αὐτῆ τῶν αὐτῶν πράξεων, αἵτινες ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸν σύζυγον, πρὸς τὰ τέκνα, πρὸς τοὺς ὑπηρέτας· ἡ δὲ μήτηρ δύναται εὐκόλως νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ ἐπισπεύσῃ τὸ συμπέρασμα τοῦτο, καὶ νὰ σχηματίσῃ τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ τέκνου τῆς τὴν ιδέαν τοῦ καθήκοντος, πρὶν ἔτι προφέρει τὴν λέξιν αὐτοῦ, εἰς τρόπον ὥστε καθ' ἣν ἡμέραν ἡ λέξις αὐτῆ ἐκφωνηθῇ νὰ ἐξηγῇ γινῶσιν ἤδη ἀποκτηθεῖσαν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ μικρὸν κοράσιον, πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς τὴν γενικὴν ιδέαν τοῦ καθήκοντος, ἤθελε κατὰ πρῶτον νομίζει ὅτι τὸ σύνολον ὄλων τῶν καθηκόντων συγκεφαλαιοῦται εἰς τὰ ἔργα, τὰ ὅποια ἡ γυνὴ χρεωστεῖ νὰ πράττῃ ἐντὸς τοῦ οἴκου· τοῦτο δὲν ἤθελε τὴν ἀπομακρύνει πολὺ τῆς ἀληθείας· ἡ φιλοσοφία (1), ἥτις εἶπεν, ὅτι αἱ γυναῖκες ἀνήκουσιν εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ ὄχι εἰς τὴν κοινωνίαν, θέλει εὑρεῖ τὸ μικρὸν μας κοράσιον τοσοῦτον σχεδὸν προωδευμένον, ὅσον πρέπει νὰ ᾔῃ πρὸς τὸν ἐπίλοιπον αὐτοῦ βίον. Πραγματικῶς καὶ ἐγὼ πιστεύω ὅτι ἡ γυνὴ δὲν ἀνήκει ἀμέσως εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· πλὴν δὲν πρέπει ποσῶς νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι κατὰ τὰς ἐθνικὰς ἡμῶν συνηθείας καὶ κατὰ τὰ χριστιανικὰ ἤθη ἡ κοινωνία ἔχει μεγάλην ἐπιβρόχην ἐπὶ τῆς τύχης τῆς γυναικὸς, καὶ ἐπομένως μεγάλα καθήκοντα πρὸς αὐτήν· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ γυνὴ ἐξασκεῖ μέγα κράτος πρὸς ἐκείνους, οἵτινες τὴν περιστοιχοῦσι, ὥστε δὲν πρέπει ἐντελῶς νὰ ἀγνοῇ, τί χρεωστεῖ πρὸς τὴν κοινωνίαν· ἐπειδὴ ἐκατέρωθεν ὑπάρχει δύναμις, πρέπει ἐπίσης ἐκατέρωθεν νὰ ὑπάρχῃ καὶ κανὼν.

Τὸ μικρὸν μας κοράσιον τοιοῦτοτρόπως ὡς προεῖπον παρεσκευασμένον, θέλει ἀγνοεῖ ἐπὶ τινα χρόνον, πόσῃν τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ἀποκτῶσιν σπουδαιότητα, ὅταν τὰ θεωρήσῃ ὡς συνέπειαν τῆς φύσεώς του, καὶ ὡς προερχόμενα παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅστις τὸ ἐπλασε· πλὴν εἶναι βέβαιον ὅτι θέλει εἶσθαι ἤδη εἰς τὸν δρόμον τῆς ἀληθείας. Ἡ θέσις εἰς ἣν εὐρίσκεται

(1) M. de Bonald.

ἡ μήτηρ δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ καθήκοντος, καὶ τοῦτο θέλει τὸ φέρει ταχύτερον εἰς τὴν γενικὴν ιδέαν αὐτοῦ. Ὁ πλοῦτος π. χ. τὴν ὑποχρεοῖ εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν, καὶ τοῦτο τὸ πρῶτον μάθημα δύναται νὰ δοθῇ μὲ εὐχαρίστησιν καὶ εὐκολίαν, ἐπειδὴ δύναται εὐθὺς νὰ συζευχθῇ μὲ τὸ μάθημα τῆς τάξεως· πρέπει ὁμως νὰ σημειώσω, ὅτι ὀνομάζω μάθημα ὅχι τὴν ἐπιβαλλομένην ὑποχρέωσιν τῆς μιμήσεως, ἀλλὰ τὴν ιδέαν, ἣτις ἐμπνέεται διὰ τοῦ παραδείγματος, καὶ βοηθεῖται ὑπὸ τοῦ λόγου. Ἐὰν τὸ παιδίον βλέπῃ τὴν μητέρα του νὰ κάμνῃ ἐλεημοσύνην, χωρὶς νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ἑαυτὴν καμμίαν στέρησιν, θέλει συμπεράνει, ὅτι αὐτὴ ἔχει πολλὰ χρήματα, ἵνα ἐκπληροῖ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ καθήκοντα αὐτῆς· καὶ ἡ ιδέα αὕτη, κατ' ἀρχὰς ἀνυπόστατος, ἤθελε τὸ συνειθίσει νὰ ἐνεργῇ τὰς ἀρετὰς μὲ σκοπὸν ἀντίθετον πρὸς τὰς ἀρχὰς, τὰς ὁποίας διαγράφει ἡ θρησκεία. Ἐνῶ, ἂν καὶ ἡ θρησκεία δὲν ᾔῃ εἰσέτι γνωστὴ εἰς τὸ παιδίον, πρέπει ὁμως νὰ διευθύνῃ ἀρχῇθεν τὴν ζωὴν εἰς τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον τῆς διαγράφει. Ἐὰν ὁμως ἡ μήτηρ, ἵνα βοηθήσῃ τὴν δυστυχίαν καθυποβάλλῃται ἐκουσίως εἰς στέρησιν τινα, τότε θέλει ἐμπνεύσει εἰς τὸ τέκνον τῆς ιδέαν ἀληθῆ καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἣτις δὲν ἀναγνωρίζει ποτέ ἐλεημοσύνην ἄνευ θυσίας. Τέλος πάντων τὸ ἔργον θέλει λάβει τότε τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρά του καὶ τὴν ἀναγκαίαν αὐτοῦ σοβαρότητα· διότι τὸ μυσῆριον τῆς ἀληθοῦς ἀρετῆς εἶναι τὸ νὰ μὴ πράττωμέν τι μὲ ἐπιπολαιότητα καὶ ἄνευ σκέψεως.

Δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ ἐπεμβῶ εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας· ἀρκεῖ νὰ δείξω τὰς ἀρχὰς. Εἶναι εὐκολον νὰ καταλάβῃ τις, ὅτι ἐκ τῆς γνώσεως τῶν ἀλλοτρίων καθηκόντων λαμβάνει τὴν γνῶσιν τῶν καθηκόντων ἑαυτοῦ· καὶ ἐπειδὴ ἡ φιλοτιμία εἶναι μέσον τελειοποιήσεως τῆς ἀτελοῦς ἡμῶν φύσεως, δυνάμεθα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν κορασίων νὰ τὴν μεταχειρισθῶμεν, διεγείροντες προσέτι καὶ τὴν ἡδονὴν, τὴν ὁποίαν γενικῶς αἰσθάνονται τὰ παιδιά, ὅταν τὰ μεταχειρίζονται ὡς ὄντα λογικά. Ὅταν ἡ φιλοτιμία διεγείρηται ἀπὸ σκέψιν ὅπως ἀτομικὴν, τότε πρέπει νὰ τὴν μεταχειρίζωμεθα μὲ μεγάλην

προφύλαξιν καὶ ἐπιδεξιότητα· ἀλλ' ὅταν αὕτη ἐξυπνῇ ἀπὸ ἰδέαν τινα καθολικὴν, ὅταν παραδείγματος χάριν κάμνωμεν τὸ κοράσιόν μας νὰ ἴδῃ, ὅτι τὰ μικρὰ κοράσια ἀρχίζουν νὰ μὴν ᾔναι πλέον μικρὰ, ἅμα ἔχωσι καὶ αὐτὰ καθήκοντα, τότε ἡ φιλοτιμία εἶναι βᾶσιμος, προσέτι δὲ καὶ ἀκίνδυνος, ἐπειδὴ τὸ κοράσιον δὲν ὑπερηφανεύεται εἰμὴ διὰ τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς θέσεως, εἰς ἣν εὐρίσκετο, πρὸς ἐκείνην, εἰς ἣν μεταβαίνει. Πρέπει ὅμως νὰ προσέξωμεν νὰ μὴ τῷ παρουσιάσωμεν εἰμὴ εὐκόλα καθήκοντα, νὰ ἀπαιτῶμεν παρ' αὐτοῦ ὅχι τόσο νὰ τὰ ἐκτελέσῃ καλῶς, ὅσον τὸ νὰ ἐπιθυμήσῃ νὰ τὰ ἐκτελέσῃ καλῶς· πρέπει νὰ τὰ λάβωμεν ἐκ τῶν σχέσεων τῆς θυγατρὸς πρὸς τὴν μητέρα, διότι ταῦτα βεβαίως θέλουν γίνεαι ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον καταληπτὰ· πρέπει προσέτι νὰ προσέξωμεν ὅσον τὸ δυνατόν νὰ μὴ τὸ προσκολλήσωμεν πολλὰ πρωίμως εἰς τὴν ἰδέαν τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν ἐλαττωμάτων καὶ τῶν κακῶν αὐτοῦ κλίσεων· ἰδοὺ διατί εἶπον ἀνωτέρω ὅτι δὲν πρέπει συγχρόνως νὰ ἐπιχειρισθῶμεν τὰ πάντα. Τὸ παιδίον περιπίπτει εἰς ἀτόπημά τι, πράττει κακὴν τινα πράξιν, χωρὶς νὰ ἀποδίδῃ ποσῶς εἰς ἑαυτὸ τὴν κακὴν κλίσιν, ἥτις ἐς ἄθῃ ἢ αἰτία τῆς κακῆς αὐτοῦ πράξεως. Ἡ κυρία Guizot εἰς τὰ χρονικὰ τῆς ἀνατροφῆς, πολλὰ δικαίως ἐσυμβούλευσε, νὰ προφυλαττώμεθα ἀπὸ τοῦ νὰ συνειθίσωμεν τὸ τέκνον μας νὰ πιστεύῃ, ὅτι θέλει περιπέσει εἰς τὸ αὐτὸ πταῖσμα, ἐπειδὴ ἡ φύσις τοῦ τῷ ὧθει εἰς τοῦτο. Αὕτη δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ διδάξωμεν τὸ ἀδηφάγον παιδίον, τὸ ὁποῖον καταβιβρώσκει πᾶν τὸ προστυχόν, ὅτι ὑπάρχει ἐλάττωμα ὀνομαζόμενον λαιμαργία, καὶ ὅτι αὐτὸ εἶναι λαίμαργον. Ἐχει δίκαιον, καὶ τόσο περισσότερο, καθ' ὅσον πολλὰ σπανίως ἢ πράξεις τοῦ παιδίου εἶναι ἀποτέλεσμα κακίας. Ἐὰν ψεύδῃται, ἢ ἐὰν ὀργίζεται, δὲν σημαίνει ὅτι ἐπιθυμεῖ τὸ ψεῦδος, ἢ ὅτι εἶναι ὀργίλον, ἀλλ' ὅτι πράττει τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο ἕνεκα ἀδυναμίας ἢ ἕνεκα κακῆς ἀνατροφῆς. Ἐὰν τὸ παιδίον παραδεχθῇ τὴν κατηγορίαν, ἣν συνεπάγεται ἡ ἐπωνυμία τοῦ ψεύστου, διεφθάρῃ ἤδη, ἐὰν δὲ εὐτυχῶς δὲν ἐννοήσῃ ὅλην αὐτῆς τὴν σημασίαν, τότε εἰς μάτην ἐκοπίασες, ἢ παρεσκεύασες ἐκουσίως εἰς ἑαυτὸν ἀπερίσκεπτόν τινα λύπην. Τὸ παιδίον

ψεύδεται καὶ δὲν εἶναι ποσῶς ψεύστης, χτυπᾷ, καὶ δὲν εἶναι ποσῶς κακὸν, κλαίει, ἵνα ἀπολαύσῃ τὸ παιγνίδιον ἢ τὸ στολίδιον τοῦ ἄλλου παιδίου, καὶ ὁμῶς δὲν εἶναι ποσῶς φθονερόν. Ἄλλ' ἡ διάνοια αὐτοῦ εἶναι ἀσθενής, ἐξηρημένη, περριωρισμένη, καὶ δὲν δύναται νὰ φθάσῃ μακράν· δυνατὸν μάλιστα νὰ ἀνεύρῃς τὴν αὐτὴν διαγωγὴν εἰς αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν ἀνδρικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, ἐὰν δὲν ἐγύμνασες ἀρκούντως τὴν σκέψιν αὐτοῦ, καὶ ἐὰν κατεχράσθης ἐπ' αὐτοῦ τὸν ζυγὸν τῆς αὐθαιρεσίας. Πολλοὶ ἐθεώρησαν τὴν ἐλευθερίαν ὡς πηγὴν τῆς ἀταξίας· βεβαίως εἶναι δυνατὸν ἡ ἐλευθερία, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο πρᾶγμα, νὰ διαφθαρῇ ἢ νὰ ἀποπλανηθῇ· πλὴν ἅς μοι εἴπωσιν ἐὰν ἄνευ αὐτῆς ὑπάρχῃ τρόπος νὰ ἐνεργηθῇ εἰς τὸν κόσμον ἡ πλεόν παραμικρὰ ἀρετὴ. Μολαταῦτα, θέλει εἰπεῖ τις, σὺ δὲν θέλεις ποσῶς νὰ ἀφήσῃς τὸ παιδίον νὰ λάβῃ τὴν ἐξιν τῶν ἐλαττωμάτων ἐκείνων, τὰ ὅποια πρέπει νὰ τιμωρηθῶσιν, ἂν ὅχι ὡς κακαὶ, τοῦλάχιστον ὡς ἀφορμαὶ ἱκαναὶ νὰ γεννήσωσι τὴν κακίαν. Βεβαίως πρέπει νὰ προλάβωμεν τὰς ἀφορμὰς τοῦ ψεύδους, καὶ νὰ ἐπαγρυπνῶμεν ἵνα μὴ ἐπαναληφθῇ· πλὴν τότε ἀρμόζει νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἀνατροφὴν ἐκείνην τῶν περιστάσεων, τὴν ὁποίαν μᾶς συμβουλεύει ὁ Ῥουσώ, ἥτις μόνη μὲν εἶναι ἀτελεσφόρητος, ἡνωμένη ὁμῶς μετὰ τῶν λοιπῶν μεθόδων δύναται νὰ κατασταθῇ ὠφέλιμος. Παραδείγματος χάριν, τὰ ἀτοπήματα τοῦ ψεύδους ἐδύνατο νὰ ἀποδειχθῶσιν ἐκ τῆς δυσπιστίας, εἰς ἣν ἤθελεν εὐρίσκεισθαι ὁ κόσμος ὅλος πρὸς τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον ἤθελε ψευσθῇ· ἡ βιαιοπραγία ἤθελε προξενήσῃ εἰς τὸ προσβληθὲν πρόσωπον μακρυνὴν ἀνάμνησιν, σφοδρὰν μνησικακίαν, ἡ ὁποία ἤθελεν ἀποστερήσῃ τὸν ἔνοχον τῶν περιποιήσεων καὶ τῶν τέρψεων, τὰς ὁποίας ἐδύνατο νὰ περιμένη παρ' αὐτοῦ. Τὸ πνεῦμα τοιοῦτοτρόπως ἤθελεν αἰσθανθῇ τὸ ἀτόπημα τῆς κακίας, πρὶν ἔτι ὑποπτευθῇ τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς. Ἡ ἠθικὴ εἶναι πρᾶγμα τοσοῦτον ὠφέλιμον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὥς εὐκόλως ἀποδεικνύει τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας παρασκευάζει εἰς ἑαυτὸν, ὅστις τὴν παραβαίνει. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἐφαρμοσθεῖσα δύναται πρακτικῶς νὰ γίνῃ καταληπτὴ εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν. Γνωρίζω βέβαια ὅτι τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον κατὰ τοῦτον

τὸν τρόπον ἤθελε διορθωθῇ, τουτέστιν ἕνεκα τῶν παθημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἤθελον τὸ ρίψει τὰ πταίσματα αὐτοῦ, δὲν ἤθελε λάβει ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς βαρύτητος αὐτῶν· π. χ. ἐὰν κατεγίνετο εἰς ὅποιανδήποτε ἐργασίαν ἀναγκαστικῶς ἐπιβαλλομένην εἰς αὐτὸ, ἤθελε πράξει τοῦτο μᾶλλον πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐντεῦθεν προσδοκωμένης ποινῆς, παρὰ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ψεύδους, εἰς τὸ ὁποῖον πιθανῶς ἤθελε τὸ φέρει ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ ἀπολογηθῇ. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον νὰ διδῶσι τὰ παιδία εἰς τὰ πταίσματά των τὴν στάθμησιν, ἥτις ἀπαιτεῖται εἰς τοὺς μεμορφωμένους ἄνδρας. Τὰ λάθη των προέρχονται ἐκ τῆς ἀθωότητος αὐτῶν. Ἐὰν ἐγνώριζον τοὺς κινδύνους τινῶν κλίσεων καὶ τὴν ἀδικίαν τινων ἐκ τῶν πράξεων αὐτῶν, ἔπρεπε πολλὰ πρωίμως νὰ ἐξυπνῇ ἐν αὐτοῖς καὶ ἡ τύψις τοῦ συνειδότος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον. Ὁ πόνος τῆς συνειδήσεως ἐπέρχεται πολὺ βραδύτερα παρὰ ἡ χαρὰ αὐτῆς, καὶ εἶναι μὲν ἐλπίς νὰ ἐξυπνήσωμεν εἰς τὸ παιδίον τὴν ἡδονὴν αὐτῆς, πλὴν ἡ λύπη αὐτῆς ἀνῆκει εἰς πλεόν ἀνεπτυγμένην διάνοιαν. Τέλος πάντων, ἐὰν ὁ καταλληλότερος τρόπος τοῦ νὰ φθάσῃ τὸ παιδίον εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ κακοῦ, εἶναι τὸ νὰ διέλθῃ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ, πρέπει νὰ τῷ διεγείρωμεν τέρψεις ἀναφερομένας εἰς μικρὰς αἰτίας, παραδεχόμενοι ἐπὶ τινα χρόνον τὴν ἀμάθειαν ἐκείνων τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἀργότερον μόνον δύνανται νὰ σταθμηθῶσιν.

Πλὴν ἵνα μὴ βαδίζωμεν ταχύτερον τοῦ ἀσθενοῦς πνεύματος, τοῦ ὁποίου ἠθέλομεν ἀκολουθεῖ τὰς προόδους, ἔπρεπε καὶ ἡμεῖς νὰ μετρῶμεν τοὺς ἐπαίνους, τοὺς ὁποίους δίδομεν εἰς πᾶσαν πρᾶξιν τοῦ παιδίου, κατὰ τὴν ἀξίαν, ἣν αὐτὸ τὸ παιδίον ἀποδίδει εἰς αὐτὴν, καὶ νὰ μὴν ὑπερεκτιμήσωμεν παραδείγματος χάριν τὴν ἐξομολόγησιν τῆς ἀληθείας, τοῦλάχιστον καθ' ὅσον αἱ ἀνωτέρω περιστάσεις μεταδίδουσιν εἰς αὐτὴν μέρος τι ὑλικοῦ συμφέροντος. Ὄταν ἡ αἰσχύνη ὀχληρᾷς τινος ἐξομολογήσεως κατέσῃ ἰσχυροτέρα τοῦ φόβου τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἐγκλήματος, καὶ μολαταῦτα ἡ ἐξομολόγησις αὕτη γίνεται, τότε ἡ πρᾶξις γίνεται πραγματικῶς ἐνάρετος, τότε ὁ ἔπαινος δύναται νὰ κραταιώσῃ τὴν ἐσωτε-

ρικὴν τοῦ παιδὸς εὐχαρίστησιν, καὶ τὸ καθήκον νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ λέγειν τὴν ἀλήθειαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Περὶ τῆς χρήσεως τῶν διαφόρων περὶ ἠθικῆς συστημάτων
εἰς τὴν πρώτην ἀνατροπὴν (1).

Ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον πολλὰ τὰ αἷτια, τὰ ὅποια φέρουσιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ὑπάρχουσι πολλὰ περὶ ἠθικῆς συστήματα. Δύναται τις τῶντι νὰ παρατηρήσῃ ὅτι τὰ συστήματα ταῦτα διαφέρουσι μᾶλλον ὥς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν καθηκόντων, παρὰ ὥς πρὸς τὰ καθήκοντα αὐτὰ, καὶ ὅτι ὅλα παριστάνουσι τὰς αὐτὰς σχεδὸν διδασκαλίας, πλὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα ἄλλης αὐθεντίας. Ἐὰν παρουσιασθῇ ὁποιαδήποτε τις ἀγαθὴ πράξις, ὅλοι ἐν γένει ὁμοφωνοῦσιν ὅτι ἡ πράξις αὕτη εἶναι ἀγαθὴ. Ἐὰν ὅμως τοὺς ἐρωτήσῃ

(1) Εἰς τὴν πρώτην ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου τούτου παρελείφθη τὸ κεφάλαιον τοῦτο πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ὄγκου καὶ ὥς περιέχον σκέψεις, τινὲς τῶν ὁποίων ἐλέχθησαν εἰς τὰ προηγούμενα. Ἐπειδὴ ὅμως πραγματεύεται ἐν μέρος τόσον οὐσιῶδες τοῦ ὅλου ζητήματος, καταχωρεῖται πάλιν σήμερον. Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ σημείου δι' οὗ ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀνατροφῆς συνάπτεται μετὰ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, σημεῖον, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν ἀπεσχολήσας τοὺς δύο συγγραφεῖς ὅτινες μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ βιβλίου τούτου, ἐδημοσίευσαν τὰ σπουδαιότερα συγγράμματα περὶ ἀνατροφῆς. Δύο γυναῖκες, αἵτινες πλέον δὲν ὑπάρχουσι, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐθεώρησαν τὴν ἀνατροπὴν, ἡ μὲν ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τῆς θρησκείας, χωρὶς οὗτε ἡ μία οὗτε ἡ ἄλλη νὰ ἦναι ἐλλειπὴς τῆς φιλοσοφίας ἢ τῆς θρησκείας· ἡ κυρία Guizot εἰς τὸ σύγγραμμά της οἰκιακὴ ἀνατροφὴ, καὶ ἡ κυρία Necher de Saussure εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτῆς ἀνατροφὴ βαθμολογικὴ, ἐπραγματεύθησαν μετ' ἐπιμελείας τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς ἀνατροφῆς. Εὐρίσκειται κυρίως εἰς τὸ σύγγραμμά της πρώτης συγκριτικὴ τις ἐρευνα καὶ ἐξαιρετικὴ τις συζήτησις ὅλων τῶν ἠθικῶν συστημάτων. Ἐκρίθη λοιπὸν εὐλογον νὰ δεῖξωμεν ἐπίσης πόσον ἡ συγγράψασα τὸ βιβλίον τοῦτο σπουδαίως ἐνησχολήθη, ἵνα ἐμβαθύνῃ τὰς μεγαλητέρας δυσκολίας τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς.

(Σημ. τοῦ ἐκδότου).

τις, διατί ἡ πρᾶξις αὕτη πρέπει νὰ γίνηται, ὁ μὲν λέγει, ἔνεκα τῆς ἐσωτερικῆς ἀνάγκης τῆς ἐπιβεβλημένης εἰς τὸ λογικὸν ὄν ἵνα ἀκολουθήσῃ τὸν νόμον, ὅς τις λαλεῖ ἐντὸς αὐτοῦ, ὁ δὲ, ἵνα διὰ τῆς στιγμιαίας θυσίας ἀπολαύσωμεν τὴν διαρκεστέραν ἡδονὴν τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως. Οὗτος μὲν τὴν στηρίζει εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ὑπηρετήσωμεν τὴν κοινωνίαν, ἥτις δὲν ὑπάρχει εἰμὴ διὰ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν καθηκόντων· οὗτος δὲ, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς καρδίας ἐνστικτον, εἰς τὴν γλυκεῖαν φωνὴν τῆς εὐσπλαγχνίας, ἥτις μᾶς ἱκετεύει ὑπὲρ τῶν ὁμοίων μας. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἕκαστος κατὰ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ δι᾽ ἐσχυρίζεται νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἀγαθὴν πρᾶξιν ἢ εἰς τὸ κράτος τῆς συνειδήσεως, ἢ εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς κοινωνίας, ἢ εἰς τὴν εὐχαρίστησιν τῆς ἀρετῆς, ἢ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καλῆς ὑπολήψεως, ἢ εἰς τὴν ἔφεσιν τῆς τάξεως, ἢ εἰς τὸ θέλημα τῆς συμπαθείας· κανὲν ἐκ τῶν προειρημένων αἰτίων δὲν ὑπάρχει, τὸ ὅποῖον νὰ μὴν ἔχῃ ἰσχύν, καὶ ἐπομένως νὰ μὴν ἔχεται ἀληθείας. Τὸ λάθος δὲν συνίσταται λοιπὸν εἰς τὸ νὰ τὰ μεταχειρισθῶμεν ἢ εἰς τὸ νὰ τὰ πιστεύσωμεν, ἀλλ' εἴτε εἰς τὴν θεωρίαν εἴτε εἰς τὴν πρᾶξιν τὸ νὰ δώσωμεν εἰς ὅλα τὴν αὐτὴν βαρύτητα, ἢ νὰ ἐκλέγωμεν ἐν ἑξ αὐτῶν ἀποκλειστικῶς πάντων τῶν ἄλλων.

Ταῦτα τὰ διάφορα περὶ ἠθικῆς συστήματα δύνανται νὰ κυοφορήσωσι καὶ ἴσον ἀριθμὸν περὶ ἀνατροφῆς συστημάτων. Δὲν νομίζω ὅτι πρέπει τις νὰ ἀποδιώξῃ κανὲν τούτων· ὅσον πολυάριθμοι καὶ ἂν ᾖ οἱ λόγοι τῆς χρηστῆς διαγωγῆς, ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων ἀποδεικνύει προφανῶς ὅτι καὶ πάλιν δὲν ἀρκοῦσι, ἢ ὅτι δὲν εἶναι ἱκανῶς ἰσχυροὶ, ἵνα ἀντισταθμίσωσι τὸ πλῆθος τῶν πειρασμῶν καὶ νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν. Ὡσαύτως ὅσοςδήποτε καὶ ἂν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν μέσων τοῦ νὰ πειθαναγκάσωμεν τὸ παιδίον εἰς τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, πάντοτε ὅμως εἶναι ἐλλειπής. Ὅλα ταῦτα τὰ μέσα ἔχουσι τὴν ἰσχύν των, πλὴν ἕκαστον ἔχει τὴν στιγμὴν του, καὶ τὸ πᾶν συνίσταται εἰς τὸ νὰ γνωρίζωμεν νὰ τὸ ἐκλέγωμεν.

Τὰ μέσα τῆς ἀνατροφῆς δὲν ἔχουσιν ὅλα ἴσην δύναμιν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν ὅλα τὰ αἷτια δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν

ισχύν. Δέν πρέπει νά συγχέωμεν οὔτε τὰ μέσα οὔτε τὰ αἷτια, ἀλλὰ πρέπει νά τὰ καθυποβάλλωμεν εἰς κανόνα τινά. Δυνατόν νά εἴπωμεν, εἰς τήν φιλοσοφίαν, ὅτι τὸ δόγμα τοῦ καθήκοντος, ἢ τὸ ἀφιλοκερδές, τὸ ἀνεξάρτητον καὶ δεσπόζον αἶσθημα τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως εἶναι τὸ κέντρον, πέραξ τοῦ ὁποίου κατατάσσονται ὅλα τὰ λοιπὰ ἠθικὰ αἷτια, τὰ ὅποια θεωροῦνται μὲν ὡς ἀρχαί, δὲν εἶναι ὅμως ἴσως εἰμὴ περιστάσεις. Ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν ἀνατροφὴν πρέπει νά συστήσωμεν τὸ αὐτὸ δόγμα, καὶ εἰς τὸ ἀνταποκρινόμενον αἶσθημα αὐτοῦ πρέπει κατὰ πρῶτον νά ἀποταθῶμεν καὶ πάντοτε εἰς αὐτὸ νά ἐπανερχώμεθα. Τὸ αἶσθημα τοῦτο ὑπάρχει εἰς τὸ παιδίον, καὶ ἐὰν ἀπ' εὐθείας τὸ ἐρωτήσωμεν, θέλει μᾶς ἀποκριθῇ. "Ὅλα τὰ λοιπὰ μέσα δὲν πρέπει νά ζητῶσι νά τὸ ἀναπληρώσωσιν, ἀλλὰ νά τὸ βοηθήσωσι, νά τὸ ἐνισχύσωσι καὶ νά τὸ ὑποστηρίξωσιν, ἄνευ αὐτοῦ τὰ πάντα ἤθελον εἶσθαι ἀνίσχυρα, αὐτὸ δὲ μόνον τὰ συνέχει καὶ τὰ κραταίοι.

Λοιπὸν ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον καὶ συνεχέστερον πρέπει, ἵνα ἀναγκάσωμεν τὸ παιδίον νά ἐκτελῇ τὸ καθήκον, νά τῷ λέγωμεν ἀπλῶς καὶ καθαρῶς ὅτι τοῦτο εἶναι χρέος του. Αἱ λέξεις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην νά ἐξηγηθῶσιν ἵνα γίνωσι καταληπταί· αὐτὸ τὰς παραδέχεται εὐθὺς ὅταν τοῦ τὰς προφέρωσιν· ἅμα τῷ δείξῃ τὴν μητέρα του, δὲν ἐρωτᾷ τί θέλει νά εἴπῃ μήτηρ, ἀλλὰ τὴν ἀναγνωρίζει καὶ τὴν ἀγαπᾷ· ὡσαύτως καὶ ὅταν τῷ δεικνύωσι τὸ ἀγαθόν, φαίνεται ὅτι τὸ ἀποδέχεται καὶ τὸ ἀγαπᾷ. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι δὲν πρέπει νά τῷ ἐπιβάλλωμεν τὸ καθήκον δεσποτικῶς, παριστάνοντες αὐτὸ ὡς θέλῃσιν τινὸς ἀρχηγοῦ· τὸ καθήκον φέρον ἐκ φύσεως ἐν ἑαυτῷ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀπολύτου ὑποχρεώσεως, δὲν ἔχει ποσῶς ἀνάγκην τῆς αὐθαιρέτου προσταγῆς· ἐπειδὴ εἶναι πρᾶγμα ἐξ ἴσου κοινὸν καὶ εἰς τὸν ἀνώτερον καὶ εἰς τὸν κατώτερον, καὶ τὸ ὅποιον ὁ ἀνώτερος ἀναφέρει ἀπλῶς εἰς τὸν κατώτερον. Ἡ διαστολὴ αὕτη εἶναι λίαν οὐσιώδης καὶ ἀχροσφαλής· αὕτη μόνη ἀρκεῖ νά ἀποδείξῃ τὴν διαφορὰν, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς παθητικῆς καὶ τῆς ἐλλόγου ὑποταγῆς, τουτέστι τῆς δουλείας καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἐντοσούτω, ὅπωςδῆποτε καὶ ἂν πράξωμεν, τὸ παιδίον δύναται νὰ παρακούσῃ· εἶναι ἀσθενές, ἄπειρον, κοῦφον, ἀστάθμητον, δὲν σκέπτεται συγχρόνως πολλὰ πράγματα· αἱ ἐντυπώσεις του εἶναι ζωηραὶ καὶ μεμονωμέναι, καὶ ἐκείνη τῆς ἡδονῆς ἐπισκιάζει τὴν ιδέαν τοῦ καθήκοντος· λέγω προσέτι ὅτι ἐνδέχεται νὰ μὴν αἰσθάνηται ποσῶς τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ὑπακοῆς, καὶ νὰ ἀποκριθῇ μὲ μίαν ἄρνησιν, ἢ νὰ ἀντιτείνῃ, χωρὶς νὰ ἀποκριθῇ εἰς τὴν ἠθικὴν προσταγὴν. Ἄς ἴδωμεν ποῖαι δύνανται νὰ ᾔναι αἱ ἀποκρίσεις του, ἢ, ἐὰν σιωπᾷ, ποῖαι ιδέαι ἐσωτερικῶς τὸ ταραττοῦσιν. Ἡ φυσικωτέρα καὶ ἡ ἀπλουστέρα ἤθελεν εἶσθαι βεβαίως ἡ ἀκόλουθος· διατί πρέπει νὰ πράξω τὴν πρᾶξιν, τὴν ὁποίαν μὲ διατάττεις; — Αὕτῃ ἡ πρᾶξις εἶναι ἀγαθὴ, καὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι χρέος σου. — Ἡ εὐθυτέρα ἀπάντησις ἤθελεν εἶσθαι τότε αὕτη· — διατί πρέπει νὰ πράξω τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ χρέος μου; — Ἀλλὰ τὸ παιδίον δὲν θέλει κάμει ποτὲ τὸ ἐρώτημα τοῦτο· εἶναι χάριτι θεῖα ἀνώτερον τῆς διανοίας του. Τὸ ἐρώτημα τοῦτο τοῦ δισταγμοῦ ἀνήκει εἰς τὰ πνεύματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα διεφθάρσαν ὑπὸ τοῦ σοφίσματος ἢ ὑπὸ τῶν παθῶν, εἰς τὴν στρεφῶδικον ἐκείνην διάνοιαν, ἥτις ζητεῖ νὰ δικαιώσῃ τὴν διεφθαρμένην αὐτῆς συνειδήσιν· εἶναι πολὺ ἀφηρημένη καὶ θεωρητικὴ δι' ἓν παιδίον. Ἐνδέχεται νὰ ἀγνοῇ, ἐὰν πρέπη νὰ πράξῃ πρᾶξιν τινα, καὶ διατί πρέπει νὰ τὴν πράξῃ, δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι αὕτη εἶναι χρέος του, καὶ νὰ ἐρωτήσῃ διατί εἶναι χρέος του· πλὴν δὲν θέλει ἐρωτήσῃ ποτὲ, διατί πρέπει νὰ ἐκτελέσῃ τὸ χρέος του, ἅμα παραδεχθῇ τὴν ιδέαν τοῦ καθήκοντος, καὶ θέλει τὴν παραδεχθῇ πολλὰ πρωίμως· ἐὰν λοιπὸν παραβαίῃ τὸ καθήκον του, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν σὲ ἐννοεῖ, ἐκ τοῦ ὅτι εἶναι ἐπιπόλαιον, ἀπρόσεκτον καὶ κυριεύμενον ὑπὸ πάθους τινός· ἐὰν ἐναντιόνηται, κατέχεται ἀπὸ πείσμα, καὶ τότε πιθανὸν νὰ λέγῃ περισσότερα τῶν ὅσα διανοεῖται. Ἀλλ' ἂν τὸ ὑποθέσωμεν ἀτάραχον καὶ ὁπωσοῦν σκεπτικόν, τότε τὸ πολὺ δύναται νὰ ἀποκριθῇ εἰς τὴν διαταγὴν σου· — διατί ἡ πρᾶξις τὴν ὁποίαν μὲ διατάττεις εἶναι χρέος μου; — Δύναται τις εὐκόλως νὰ θεραπεύσῃ τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ἐὰν προσέξῃ νὰ μὴ δώσῃ ἠθικότητα εἰμὴ εἰς καθήκοντα

ἐναργῆ, διακεκριμένα καὶ καταληπτὰ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ παιδίου. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ λοιπὰ καθήκοντα, πρέπει νὰ ἀνεχώμεθα τὸ παιδίον νὰ τὰ παραβαίνει, ἐνόσω τὰ ἀγνοεῖ, ἢ νὰ τὰ καθυποβάλλωμεν εἰς αὐτὸ μὲ πολλὴν ἐπιδεξιότητα, καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἄλλης προφάσεως παρὰ ἐκείνης τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως· τὰ πρῶτα ὅμως δύνανται εὐκόλως νὰ δικαιολογηθῶσιν, ἀρκεῖ νὰ βοηθήσωμεν τὸ παιδίον νὰ ἀνεύρῃ τὰς αἰτίας αὐτῶν ἐντὸς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ καρδίας. Ὅσον καὶ ἂν διισχυρίζωνται τινες, ἡ ἀλήθεια δὲν εἰσέρχεται εἰς ἡμᾶς ἀνευ ἀφορμῆς τινος εὐρισκομένης ἐν ἡμῖν, οὐδὲ μεταβαίνει ἐκ τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον τὴν ἀποκαλύπτει, εἰς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τὴν δέχεται· ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου, ἡ παράδοσις δὲν ἤθελεν ἔχει τὴν παραμικρὰν ἰσχύν, καὶ ἡ διδασκαλία ἤθελε κτυπᾷ εἰς μάτην τὰς θύρας τῆς διανοίας, οὕσας πανταχόθεν κεκλεισμένας. Ὁ ἐκπαιδεύων τότε ἤθελεν ὁμοιάζει τὸν μωρὸν γεωργὸν, ὅστις ἤθελε πεισματωδῶς νὰ καλλιεργήσῃ ἀγρὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ποτὲ δὲν ἔσπειρε. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἔχωμεν πεποίθησιν εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι θέλει εἶσθαι καταληπτῇ, καὶ νὰ μὴ τὴν κρύπτωμεν εἰς τὸ παιδίον, ὅταν δὲν ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις του· ἐὰν δὲ τὰς ὑπερβαίνει, δύναται ἀκόμη νὰ ᾔῃαι ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον νὰ τὴν καθυποβάλλωμεν εἰς αὐτὸ, πλὴν δὲν δύναται νὰ ᾔῃαι ποσῶς ὑποχρεωτική· τὸ παιδίον δὲν ὑποχωρεῖ εἰμὴ δι' ἀσθένειαν ἢ δι' εὐπιστίαν. Ἐὰν ᾔῃαι εὐπιστον, ἔχει δίκαιον νὰ ᾔῃαι, ἐκτελεῖ νέον τι καθήκον, τὸ ὁποῖον ἀναπληροῖ ἄλλο καθήκον· ἐὰν ὅμως ὑποχωρῇ ἔνεκα ἀσθενείας, τότε δὲν ἐκτελεῖ κανὲν καθήκον· δὲν κάμνει οὔτε καλόν, οὔτε κακόν. Ἀλλὰ πρὶν προστρέξωμεν εἰς τὴν βίαν, καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ κατεπείγουσα ἀνάγκη, παρουσιάζονται πολλὰ μέσα τοῦ νὰ προσδιορίσωμεν τὴν θέλησίν του, διεγείροντες τὸν λόγον. Ἐνταῦθα τὰ διάφορα συστήματα τῆς ἠθικῆς χορηγοῦσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν ἡμῶν πολλὰ ἐπιχειρήματα, πλὴν πρέπει νὰ τὰ προσαρμόζωμεν εἰς τὰς περιστάσεις.

Πρόκειται νὰ πειθαναγκάσῃς τὸ παιδίον εἰς τὸ καθήκον τῆς δικαιοσύνης; δύνασαι νὰ ἀναφέρῃς ἐπωφελῶς τοὺς λόγους τοῦ συμφέροντος. Θέλεις, παραδείγματος χάριν, νὰ τὸ

ἐμποδίσῃ τοῦ νὰ σφετερισθῇ τὸ παιγνίδιον ἄλλου παιδίου, ἵνα τῷ ἀποδείξῃς ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα ἐν δικαίωμα, τὸ ὁποῖον τῷ ἐπιβάλλει ἐν καθήκον, θέλεις τὸ ἐρωτήσῃ ἐὰν εὐρίσκη δίκαιον νὰ ἀφαιρέσῃ ἄλλος τὸ ἰδικόν του· οὕτω πράττων δὲν θέλεις θέσει τὸ συμφέρον ὡς βᾶσιν τῆς ἠθικῆς, ἀλλ' ὑποχρεῶνεις τὸ παιδίον νὰ ἔλθῃ εἰς ἑαυτὸ, νὰ τεθῇ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου, τουτέστιν, ἀναβαίνεις ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν πηγὴν πάσης δικαιοσύνης, εἰς τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου. Ἐὰν ὁ λόγος οὗτος δὲν ἀρκέσῃ, παράστησον εἰς αὐτὸ, ὅτι παραβαῖνον τὴν δικαιοσύνην, κινδυνεύει νὰ κάμῃ καὶ τοὺς ἄλλους νὰ τὴν παρὰβῶσι πρὸς ἐκεῖνο, καὶ ὅτι, ἵνα καταστήσῃ σεβαστὰ τὰ δίκαιά του, πρέπει νὰ σέβηται τὰ δίκαια τῶν ἄλλων. Ἡ ἀρχὴ τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος ἀποδεικνύει ἐναργῶς, ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ὠφέλιμος εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅχι ὅμως ὅτι τὸ συμφέρον ἢ ἡ κοινωνία στηρίζουσι τὴν δικαιοσύνην· ἐξ ἐναντίας λέγοντες ὅτι ἡ κοινωνία πάσχει ἐκ τῆς παραβάσεως τῆς δικαιοσύνης, λέγομεν ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ὠφέλιμος, ὅχι ὅμως ὅτι τὸ ὠφέλιμον εἶναι δικαιοσύνη.

Ἐὰν δὲ πρόκηται νὰ διδάξωμεν τὸ παιδίον κανὲν ἐκ τῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ὅχι εἰς τὴν δικαιοσύνην, ἀλλ' εἰς τὴν εὐμένειαν, δυνάμεθα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν εἰς βοήθειαν ἡμῶν τὴν συμπάθειαν μᾶλλον παρὰ τὴν ἰδέαν τοῦ ὠφελίμου, καὶ ἡ ἠθικὴ τῶν αἰσθημάτων θέλει τότε ἐπέχει τὸν τόπον ἐκείνης τοῦ συμφέροντος. Ἐὰν τὸ παιδίον ἡδύνηται μὲ ἐν παιγνίδιον ἐπικίνδυνον εἰς τὸν σὺντροφον αὐτοῦ, ἢ ἐὰν περναῖ ὅλως ἀναισθητοῦν καὶ ἀδιάφορον πλησίον ἐνὸς πτωχοῦ παιδίου πάσχοντος καὶ γεγυμνωμένου, πρέπει νὰ τὸ συγκινήσωμεν μὲ τὴν δυστυχίαν, ἣν δύναται νὰ προξενήσῃ, ἢ τὴν ὁποίαν περιφρονεῖ· πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν φαντασίαν του ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θεάματος τούτου· τοιοῦτοτρόπως θέλομεν διεγείρει ἐν αὐτῷ πολὺ ζωηροτέραν καὶ ἰσχυροτέραν συγκίνησιν, παρὰ ἐὰν θελήσωμεν νὰ τῷ ἀποδείξωμεν ὅτι εἶναι ὠφέλιμον νὰ μὴ κακοποιήσῃ ἐκεῖνον, ὑπὸ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ κακοποιηθῇ, ἢ νὰ βοηθήσῃ πάσχοντα ἐκεῖνους, οἵτινες δύνανται νὰ τὸν βοηθήσωσι πάσχοντα. Ἐξ ὅλων τῶν αἰτίων τὰ ὁποῖα κινοῦσι τὸν ἄνθρωπον εἰς ἐνέρ-

γειαν τὸ δρασιμώτερον καὶ ἰσχυρότερον εἶναι ἢ εὐσπλαγχνία· διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐνίοτε αἱ ψυχαί, αἵτινες εἶναι μόνον εὐαίσθητοι φαίνονται καλῆτεραι τῶν ἐναρέτων.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα δὲν ἀποκλείουσι ποσῶς τὰ ἄλλα δευτερεύοντα μέσα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ βοηθήσωσι τὴν συνείδησιν, τὸ συμφέρον, ἢ τὴν συμπάθειαν. Ποῦ ἤθελεν εἶσθαι παραδείγματος χάριν τὸ ἄτοπον τοῦ νὰ κάμωμεν τὸ παιδίον νὰ αἰσθανθῇ πόσον εἶναι γλυκὺ διὰ τῆς χρηστῆς διαγωγῆς του νὰ ἐλκύσῃ εἰς ἑαυτὸ τὸν ἔπαινον καὶ τὴν ἀγάπην τῶν ἄλλων; διατί νὰ μὴ διεγείρωμεν εἰς αὐτὸ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καλῆς ὑπολήψεως; διατί μάλισα νὰ μὴ προσπαθήσωμεν μετὰ προσοχῆς καὶ φρονήσεως νὰ ἐξυπνήσωμεν εἰς τὴν καρδίαν του ἐπαινετὴν τινα ἄμιλλαν; διατί τέλος πάντων νὰ μὴ ζητήσωμεν νὰ τὸ ἐνθαρρύνωμεν μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θέλει εὐαρεστήσῃ τοὺς γεννήτορας αὐτοῦ; ἐξ ὧλων τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐκτὸς τοῦ καθήκοντος, τοῦτο ἴσως εἶναι τὸ καθαρώτερον, ἢ δὲ χρῆσις του δὲν εἶναι ποσῶς ἐπικίνδυνος. Τὰ παιδιά εἶναι κατ' ἐξοχὴν εὐαίσθητα εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν γονέων των· ἐνασμενίζονται νὰ ᾔναι σῶφρονα ἕνεκα ἀγάπης καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτούς. Ἐπειδὴ αὐταὶ αἱ δύο κλίσεις πλησιάζουσιν ὅσον ἐνδέχεται εἰς τὴν εἰκόνα τῆς ἀληθοῦς ἀρετῆς.

Ἐὰν ἐκ τῆς νηπιώδους ἡλικίας ταυτίσωμεν τοιοῦτοτρόπως τὴν χρηστὴν διαγωγὴν μὲ τὸ υἱικὸν καθήκον, τότε καθυποβάλλομεν ὁλόκληρον τὸν βίον ὑπὸ τὸ κράτος ταύτης τῆς λέξεως, ἣτις δύναται νὰ προλάβῃ πᾶν ἐγκλημα· « ἄθλιε! ἐὰν ὁ πατήρ σου σὲ ἐβλεπεν!

Δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Θεόν, ἵνα πειθαναγκάσωμεν τὰ παιδιά εἰς τὸ καθήκον. Ἀλλὰ τὸ ἱερὸν τοῦτο ὄνομα δὲν πρέπει συνεχῶς νὰ δαψιλεύηται· εἶναι λίαν ὑψηλόν, καὶ τὰ πταίσματα τῶν παιδίων εἶναι λίαν μικρά· αὐτὰ τὰ ἴδια ἤθελον δυσπιστήσῃ καὶ δὲν ἠθέλαμεν δυνηθῇ ἄνευ κινδύνου νὰ μεγαλοποιήσωμεν τὰ πταίσματά των μὲ τὴν ἀπειλὴν τῆς θείας τιμωρίας. Δὲν πρέπει νὰ παρουσιάσωμεν τὸν Θεὸν εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἵνα τὴν καταπλήξωμεν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἐνθαρρύνωμεν καὶ τὴν ὑποστηρίξωμεν. Εἰς ἐποχὴν

ὁμοίαν μὲ τὴν σημερινήν, ἐὰν δι᾿ ἰσχυρισθῶμεν νὰ προσκολλησώμεν πολὺ τὸ παιδίον εἰς τὸν τρόπον τῆς μελλούσης ζωῆς, εἶναι φόβος μήπως τὸ καταστήσωμεν ἄθρησκον εἰς τὸ μέλλον. Ἵνα διαμένη εὐσεβὲς καὶ πιστὸν, πρέπει νὰ τὸ κάμωμεν νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι παραμελοῦν τὴν θρησκείαν του δὲν θέλει ἀπορρίψει ζυγόν, ἀλλὰ θέλει ἀπολέσει τὸ ὑποσῆριγμά του· δὲν πρέπει τέλος πάντων νὰ τὸ κάμωμεν νὰ νομίσῃ τὴν ἀπιστίαν του ὡς ἀπαλλαγὴν καὶ τοῦτο εἶναι κίνδυνος νὰ συμβῇ, ἐὰν ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ ἐμπνέηται εἰς αὐτὸ ὡς φόβος καταδίκης. Παράστησον εἰς αὐτὸ ὅτι τὸ κακὸν δὲν εἶναι μόνον κίνδυνος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀχαριστία πρὸς αὐτόν· ἐὰν ἐνίστε προφέρῃς τὸ ἱερὸν τοῦτο ὄνομα πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ παιδίου ἀπὸ τινος πταίσματος, μεταχειρίσῃτε πάλιν τὴν προειρημένην λέξιν· « ἄθλιε! ἐὰν ὁ πατήρ σου σὲ ἐβλεπεν!

Μεταξὺ τῶν διαφόρων μέσων, τὰ ὅποια δύνανται νὰ φέρωσιν εἰς τὸ ἀγαθόν, ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου ἡ χρῆσις ἀπαιτεῖ μεγίστην προφύλαξιν εἶναι τὸ δέλεαρ τῶν ἀμοιβῶν· εἶναι ἐπιφοβὸν νὰ ἀναμίξωμεν τὴν ἀρετὴν μὲ τὴν ὕλικὴν ὠφέλειαν, διότι, ἀντὶ νὰ δώσωμεν τὴν ἀρετὴν, κινδυνεύομεν νὰ ἀφαιρέσωμεν τὸ κυριώτερον αὐτῆς γνώρισμα, τὴν ἀφιλοκέρδειαν. Δυνάμεθα μὲν διὰ τῆς ἀμοιβῆς νὰ κατορθώσωμεν τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος, ἀλλ' ἀντὶ νὰ βελτιώσωμεν, διαφθείρομεν τὸ παιδίον καθιστῶντες οὕτω τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ ὀνίαν. Δὲν λέγω ὅτι προσφέροντες εἰς αὐτὸ τέρψιν τινὰ πρέπει νὰ μὴ τὴν παριστάνωμεν ὡς δεῖγμα εὐχαριστίας τῶν γονέων του· ἀλλ' ὁ κίνδυνος εἶναι τὸ νὰ προτείνωμεν πρὸ τῆς ἀγαθῆς πράξεως βραβεῖον, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι εἰμὴ συνέπεια αὐτῆς. Ἄς μὴ σερήσωμεν τὴν ἀρετὴν τῶν πλεονεκτημάτων τὰ ὅποια τὴν παρακολουθοῦσι, οἷον τῆς ἡρεμίας, τῆς γαλήνης, τῆς γενικῆς τῶν ἀνθρώπων εὐνοίας· πλὴν ἀφ' ἑτέρου ἄς μὴ τὴν καταβιβάσωμεν ἕως εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ὕλικου συμφέροντος. Τί θέλεις κερδίσει, ἐὰν, ἵνα περιστείλῃς ἐν πταίσμα, προτείνῃς ἀμοιβὴν τοιαύτην, ἥτις προκαλεῖ ἄλλο πταίσμα, τὸν φθόνον παραδείγματος χάριν, τὴν ὀκνηρίαν, τὴν ἀδηφαγίαν, τὴν λαιμαργίαν; Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἐλάττωμα

τῶν πλείστων διδακτικῶν βιβλίων, τὰ ὅποια σήμερον μεταχειρίζονται πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν παιδῶν· τὸ μικρὸν παιδίον, τὸ ὅποιον μανθάνει τὸ μάθημά του, εἶναι πάντοτε βέβαιον ὅτι θέλει λάβει ζαχαρωτά· ἡ μικρὰ κόρη ἥτις δίδει ἐλεημοσύνην εἰς τὸν πτωχόν θέλει ἀπολαύσει ἐν ὥραϊον φόρεμα. Εἰς τί χρησιμεύουσι τὰ τοιαῦτα παραδείγματα; εἰς τὸ νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὰ παιδιά ἐσφαλμένην ἰδέαν τῆς ζωῆς· ἡ κοινωνία δὲν μᾶς δίδει οὔτε ὥραϊα στολίδια οὔτε ὥραϊα φαγητὰ εἰς ἀμοιβὴν τῶν ἀγαθῶν ἡμῶν πράξεων, καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἀρετῆς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοσοῦτον ἀφιλοκερδῆς, ὅσον καὶ αὐτὴ ἡ ἀρετὴ.

Ὑπάρχει ψευδὲς τι σύστημα ἀνατροφῆς ἀπὸ τὸ ὅποιον εἶναι πολλὰ δύσκολον νὰ προφυλαχθῶμεν. Φαίνεται ὅτι ἡ ἐντολὴ τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι προσδιωρισμένη εἰς τὰ παιδιά καὶ ἐν τὸς ὠρισμένου τινὸς χρόνου πρέπει νὰ ἐκτελέσωσι καὶ ὠρισμένον τινὰ ἀριθμὸν καθήκόντων· ἵνα δὲ τὰ κάμωσι νὰ τελιώσωσι ταχύτερον τὸ ἔργον των, ὅλα τὰ μέσα φαίνονται πρόσφορα· τὸ συμφέρον, ὁ φόβος, ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ φιλαργυρία, εἰς ὅλα καταφεύγουσι· θέλουσι νὰ κατορθώσωσιν εἰς αὐτὰ τὴν καλὴν διαγωγὴν, ὅσον ἀκριβὰ καὶ ἂν τὴν ἀγοράσωσι, καὶ ὅταν τὴν κατορθώσωσι ἐνασμενίζονται νὰ ἀπαριθμῶσι τὰ καθήκοντα, τὰ ὅποια ἐξεπλήρωσαν, τὰ πταίσματα, τὰ ὅποια ἀπέφυγον. Ἀλλὰ τίς μᾶς βεβαιοῖ ὅτι τὰ πραχθέντα ὑπ' αὐτῶν ἦσαν ἀρεταί; τίς μᾶς βεβαιοῖ περὶ τῶν ἀγαθῶν διαθέσεων, τὰς ὁποίας ἀναγκαίως προϋποθέτουσιν αἱ ἀγαθαὶ πράξεις; τίς οἶδε πρὸ πάντων ἐὰν τὰς ἀγαθὰς ταύτας πράξεις των τὰς κατάρθωσαν διὰ μέσου ἐλαττωμάτων; Ὑπῆρξαν ἐπιμελῆ, διότι τὰ ἠπειλήσας· δὲν ἐπεθύμησαν τὴν σπουδὴν, ἀλλ' ἐφοβήθησαν τὴν τιμωρίαν σου· ὑπῆρξαν ἡμέρα καὶ καρτερικά, ἀλλ' ἐπειδὴ ὤθησας τὴν δειλίαν των μέχρι ἀδυναμίας, καὶ τὰ ἔκαμες νὰ ἀποκτήσωσι τὴν ὀλεθρίαν συνήθειαν τοῦ νὰ μὴν ἔχωσι τὴν παραμικράν θέλῃσιν· ὑπῆρξαν εὐσπλαγχνα, ἀλλ' εἶχον τὴν ἐλπίδα τινὸς ἀνταμοιβῆς, καὶ ὡς βραβεῖον τῆς εὐσπλαγχνίας των, τοῖς προσέφερες τὴν ἕξιν τῆς αἰσχροκερδείας· ἰδοὺ ποῦ μᾶς φέρει ἡ μανία τοῦ νὰ καταστήσωμεν πρῶϊμός τὰ τέκνα μας σοφά. Πρέπει νὰ κρί-

νωμεν τὸ παιδίον ὅχι τόσον ἐκ τῶν ἔργων, ὅσον ἐκ τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ· δὲν πρέπει νὰ πολλαπλασιάζωμεν πέριξ αὐτοῦ τὰ ἐξωτερικὰ καθήκοντα, ἐπειδὴ συνειθίζει νὰ τὰ παραμελῇ, ἢ νὰ τὰ ἐκτελῇ διὰ λόγους στερουμένους ἠθικότητος· ἡ δεσποτικὴ καὶ αὐστηρὰ ἀνατροφή εἰς τὰ παραμικρότερα πράγματα καταθλίβει τὸ παιδίον χωρὶς νὰ τὸ βελτιόνη· αὐτὸ ἐκτελεῖ μὲν εὐπειθῶς τὰς κανονικὰς συνηθείας, ἀλλ' ἐπισωρεύει καὶ ἐπιφυλάττει πάθη καὶ κακίας διὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐλευθερίας του.

Ὅχι ὀλιγώτερον τῶν βραβείων πρέπει νὰ μὴ καταχρώμεθα καὶ τῶν τιμωριῶν. Αὐταὶ ἀποβαίνουνσιν ἀνωφελεῖς, ἐπιζήμιοι μάλιστα, ὅταν δὲν συντελῶσιν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀπελπίσωσι, νὰ σκληρύνωσι καὶ νὰ καταβάλλωσι τὸ φρόνημα τοῦ παιδίου. Μόνῃ ἡ κατεπείγουσα ἀνάγκη δύναται νὰ δικαιώσῃ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ καταναγκασμοῦ, καὶ ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐνίοτε παρουσιάζεται. Ὅταν πρόκηται περὶ πταισμάτων ἐπικινδύνων, ἡ ἠθικὴ τιμωρία δὲν ἤθελε τελεσφορήσῃ ταχέως. Εἰς τὰς μεγάλας περιστάσεις χρησιμεύουσιν αἱ ποιναί, φέρουσι ταχύτερον ἀποτέλεσμα· ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τείνουσι νὰ ἐξασφαλίσωσι τὸ παιδίον οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἠθικοποιήσωσιν αὐτό. Τιμωροῦσι τὸ παιδίον διὰ νὰ ἀπαλλαχθῶσιν ἀπὸ αὐτό, καὶ ὅλαι αἱ ἐξουσίαι παντὸς εἶδους εἶναι διατεθειμέναι πρὸς εὐκολίαν περισσοτέραν νὰ διορθώσωσι διὰ τοῦ φόβου μᾶλλον παρὰ διὰ τῆς πειθοῦς ἐκείνους, οἵτινες ἐναντιόνονται ἢ παρενοχλοῦσιν αὐτάς. Ἐν γένει ὁμως ἐὰν ὁ καιρὸς τὸ ἐπιτρέπη, θέλει εἶσθαι ὠφέλιμον νὰ ἐξαντλῶνται ὅλα τὰ λοιπὰ μέσα πρὸ τῆς τιμωρίας, καὶ, ἐὰν ᾗναι δυνατόν, δὲν πρέπει νὰ προστρέχῃ τις εἰς ταύτην, εἰμὴ ὅταν ᾗναι βέβαιος ὅτι θέλει φανῇ δικαία, καὶ ὅτι θέλει διεγείρει περισσοτέραν λύπην καὶ μετάνοιαν παρὰ ὀργὴν καὶ ἀγανάκτησιν. Ἡ ὑπακοή, ἥτις ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ φόβου τῆς τιμωρίας δὲν εἶναι ποσῶς πολὺτιμος· καὶ ἐπαναλαμβάνω νὰ εἶπω ὅτι, ἐὰν δὲν ᾗναι ἀναγκαία πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ παιδίου, δὲν εἶναι προτιμότερα οὐδὲ αὐτῆς τῆς παρακοῆς. Προσέτι δὲν εἶναι πολὺ ὠφέλιμον νὰ καλλιεργῶμεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν διάθεσιν τοῦ νὰ ὑποχωρῶσιν εἰς τὴν βίαν. Ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις δὲν θέ-

λουν συγγέει τοῦ λοιποῦ τὸν δουλικὸν φόβον τῆς τιμωρίας καὶ τῆς βίας μὲ τὸ πρὸς τὴν δικαιοσύνην σέβας καὶ μὲ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν ἀνάγκην.

Ἦθελεν εἶσθαι εὐκόλον νὰ ἀποδείξω ἤδη ποία ἀναλογία ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἠθικοῦ τούτου συστήματος τοῦ κυβερνᾶν τὰ παιδία καὶ ὁποιοῦδήποτε ἄλλου διαφέροντος τούτου· ἀλλ' ὁ παραλληλισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἴσως εἰς κανένα ἄγνωστος. Ἡ ἠθικὴ εἶναι ὁ κοινὸς νόμος τῆς ἰδιωτικῆς εὐκοσμίας, ὡς καὶ τῆς πολιτικῆς τάξεως.

Τ Ε Λ Ο Σ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ. 8' στίχ. 12 ἀνάγνωθι αὐτῆς—ἀντὶ αὐτῆς.—Σελ. 8' στ. 20 ὁ ἀντὶ Ὁ.—Σελ. 6' στ. 13 αὐτῶν ἀντὶ αὐτῶν.—Σελ. 7' στ. 21 τινος ἀντὶ τινός.—Σελ. 9' στ. 7 αὐτοῦ ἀντὶ αὐτοῦ.—Σελ. 9' στ. 25 αὐτῶν ἀντὶ αὐτῶν.—Σελ. 11' στ. 13 αὐτῆς ἀντὶ αὐτῆς.—Σελ. 13' στ. 18 αὐτοῦ ἀντὶ αὐτοῦ.—Σελ. 19' στ. 5 αὐτοῦ ἀντὶ αὐτοῦ.—Σελ. 19' στ. 7 ὑπηρετοῦντα ἀντὶ ὑπηρετοῦντα.—Σελ. 44' στ. 21 ῥαδιουργίας ἀντὶ ῥαδιουργίας.—Σελ. 51' στ. 7 ἐντεῦθεν ἀντὶ ἐνταῦθεν.—Σελ. 52' στ. 5 μετῃμφισμένη ἀντὶ μετεμφισμένη.—Σελ. 54' στ. 25 τινος ἀντὶ τινός.—Σελ. 57' στ. 13 ἀφ' ἧς ἀντὶ ἀφ' ἧς.—Σελ. 63' στ. 3 μὲ τὸν χρυσὸν πᾶν ὅ,τι, ἀντὶ τὸν χρυσὸν μὲ πᾶν ὅ,τι.—Σελ. 114' στ. 26 ἀποδείξω ἀντὶ ὑποδείξω.—Τὰ λοιπὰ ἀφίνονται εἰς τὴν ἐπισείκειαν τοῦ ἀναγνώστου.
